

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Nauk Socjologicznych

Karolina Pięta

Nr albumu 135194

Kapitał kulturowy w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych
Sandomierza

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
dr hab. Urszuli Soler

Lublin 2023

Spis treści

Wstęp	3
1. KAPITAŁ KULTUROWY W TEORIACH SOCJOLOGICZNYCH	
1.1. Wybrane teorie kapitału kulturowego	9
1.1.1. Kapitał kulturowy w ujęciu Pierre'a Bourdieu	10
1.1.2. Kapitał kulturowy w ujęciu Paul'a DiMaggio	20
1.1.3. Kapitał kulturowy w ujęciu Anette Laureau	26
1.1.4. Kapitał kulturowy w sieciowym ujęciu Bonnie H. Erickson	32
1.2. Kapitał kulturowy w teoriach sieciowych	37
1.2.1. Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a	37
1.2.2. Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama	42
1.3. Kapitał kulturowy w koncepcji „luk strukturalnych” Rolanda S. Burta	46
1.4. Znaczenie „mostów” oraz „silnych” i „słabych” więzi w kapitale kulturowym według Marka Granovetter'a	50
2. KULTURA – TURYSTYKA – KAPITAŁ KULTUROWY	
2.1. Kultura a turystyka	55
2.2. Rola upowszechniania kultury przez turystykę	63
2.3. Dziedzictwo kulturowe jako podstawa rozwoju turystyki kulturalnej	67
2.4. Turystyka czynnikiem przemian współczesnego świata	71
2.5. Turystyka kulturalna jako istotny czynnik rozwoju miast	77
2.6. Wirtualizacja kultury	81
3. RAMY METODOLOGICZNE BADAŃ WŁASNYCH	
3.1. Przedmiot i cel badań	86
3.2. Problemy badawcze i hipotezy badawcze	89
3.3. Metody i techniki zbierania i opracowywania materiału empirycznego	90
4. INSTYTUCJE KULTURALNE I TURYSTYCZNE CZYNNIKIEM ROZWOJU KAPITAŁU KULTUROWEGO SANDOMIERZA	
4.1. Sandomierz miastem turystycznym z zasobem kapitału kulturowego	97
4.2. Charakterystyka instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	106
4.3. Współpraca sieciowa instytucji kulturalnych i turystycznych jako wkład w rozwój kapitału	

kulturowego Sandomierza	114
4.4. Współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi jako czynnik budujący wzrost kapitału kulturowego	121
4.5. Wydarzenia kulturalne i sportowe warunkiem efektywnego wykorzystania kapitału kulturowego na rzecz rozwoju Sandomierza	126
4.6. Budowa kapitału kulturowego w oparciu o promocję Sandomierza	133
5. STRUKTURA PRZEPŁYWÓW KAPITAŁU KULTUROWEGO W SIECI INSTYTUCJI KULTURALNYCH I TURYSTYCZNYCH SANDOMIERZA	
5.1. Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza jako sieć powiązań	141
5.2. Stopień centralności, gęstości oraz miar bliskości i pośrednictwa sieci powiązań instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	165
5.3. Współczynnik klastrowania i tworzące się kliki przy współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	173
6. KAPITAŁ KULTUROWY W SIECI WSPÓŁPRACY NAJWAŻNIEJSZYCH INSTYTUCJI KULTURALNYCH I TURYSTYCZNYCH SANDOMIERZA NA PRZYKŁADZIE ORGANIZACJI WYDARZEŃ KULTURALNYCH I SPORTOWYCH	
6.1. Analiza sieci współpracy kluczowych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2019 r.	185
6.2. Współpraca najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych w oparciu o organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2020 r. (pandemia i lockdown)	190
6.3. Organizacja wydarzeń kulturalnych i sportowych przez najważniejsze instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza w 2021 r.	195
6.4. Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w opinii ich pracowników	201
Zakończenie	208
Bibliografia netografia	214
Wykaz rysunków	228
Wykaz tabel	230
Spis ujętych w sieci instytucji oraz ich akronimy	231
Aneks	232
Streszczenie	234
Summary	237

Wstęp

Kapitał kulturowy od wielu lat stanowi punkt zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, w tym także socjologii. Badacze nieustannie dążą do pogłębiania wiedzy na temat kapitału kulturowego, który jest tak ważny w codziennym życiu jednostek. Na zasób kapitału kulturowego składa się cały wachlarz umiejętności oraz doświadczeń, ale także różnego rodzaju wartości, wzory zachowań, postawy, idee czy wiedza i informacje. Badania nad kapitałem kulturowym oscylują wokół wielu dziedzin życia społecznego i dotyczą, zwłaszcza jednostek oraz ich uwarunkowań w życiu społecznym. Kapitał kulturowy jest dobrem szczególnym, przyswajany przez jednostki w procesach socjalizacji pierwotnej i wtórnej, a także w procesie edukacji jest nabywany i przekazywany w codziennych obowiązkach. Jednostki społeczne posiadają różnorodne zasoby kapitału kulturowego. Należy podkreślić, że każdy ma inny kapitał kulturowy, dlatego też jego przepływ jest tak znaczący w obecnej rzeczywistości społecznej. Kapitał kulturowy na przestrzeni ostatnich lat stał się na tyle ciekawym zjawiskiem badawczym, że coraz częściej w opracowaniach, zarówno polskich, jak i zagranicznych, można spotkać się z badaniem kapitału kulturowego jako zasobu posiadanego przez różnorodne instytucje publiczne, przedsiębiorstwa prywatne czy organizacje w celu rozwoju różnych sektorów życia publicznego: gospodarczego, społecznego, ale także kulturowego i turystycznego. Kapitał kulturowy jest zasobem, który wnoszony do danej instytucji przez jednostki podlega nieustannej konwersji, co pozwala na jego rozwój. Przekłada się to także na postęp danej instytucji, w której dochodzi do jego wymiany, dzięki na przykład tak istotnej przy przepływie kapitału kulturowego umiejętności współpracy.

Duże znaczenie dla przepływu i konwersji kapitału kulturowego odgrywa społeczeństwo sieciowe nazywane też społeczeństwem informacyjnym, w którym obecnie żyjemy. W społeczeństwie sieciowym opartym na sieciach relacji społecznych główne znaczenie odgrywa przede wszystkim produkcja, gromadzenie oraz obieg informacji¹ i przekazywanie wiedzy, co zaś pozwala tym samym na umiejętny przepływ kapitału kulturowego. Kapitał kulturowy podlega nieustannie dyfuzji, natomiast społeczeństwo sieciowe oparte na różnorodnych kontaktach pozwala na swobodny dostęp do różnorodnych podmiotów, co zaś sprzyja szybszemu i łatwiejszemu przepływowi i konwersji kapitału kulturowego wśród aktorów życia społecznego. Umiejętny przepływ kapitału kulturowego wpływa na szeroko rozumiany rozwój nie tylko jednostek, czy sektorów życia społecznego, ale daje także nowe możliwości i szanse oparte przede wszystkim na współpracy i komunikacji.

¹ M. Golka, *Czym jest społeczeństwo informacyjne?* [w:] „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*”, 67, z. 4, 2005, s. 254.

W literaturze polskiej, jak i zagranicznej można znaleźć wiele opracowań teoretycznych dotyczących kapitału kulturowego. Większość z dotychczasowych publikacji odnosi się do teoretycznej koncepcji kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu oraz Paul'a DiMaggio, wchodząc z nimi w polemikę w odniesieniu do kapitału kulturowego w życiu jednostek. W literaturze jest wiele pozycji poświęconych także sieciom społecznym odnosząc je do społeczeństwa sieciowego Manuel'a Castells'a. Brakuje jednak potraktowania kapitału kulturowego szerzej jako istotnego zasobu w rozwoju nie tylko jednostek, ale także instytucji, przedsiębiorstw czy organizacji w oparciu o współpracę, kooperację czy umiejętną komunikację, które przyczyniają się do jego przepływu. W literaturze polskiej opracowań z zakresu kapitału kulturowego w sieci jest niewiele. Odnosząc się do OPI – bazy internetowej Nauka Polska² można znaleźć jedną znaczącą pracę dotyczącą kapitału kulturowego w sieci, w tym przypadku instytucji społecznych, jednak wydaje się to zbyt mało jak na tak istotną pozycję kapitału kulturowego wśród dyscyplin naukowych. Kapitał kulturowy, zaraz obok kapitału społecznego i kapitału ekonomicznego, wzbudza duże zainteresowanie wśród wielu badaczy: socjologów, psychologów, pedagogów, antropologów. Powstało wiele opracowań³ na temat kapitału kulturowego, jednak nadal w literaturze brakuje prac dotyczących osadzenia kapitału kulturowego w strukturach sieciowych. Z tego względu autorka uznała jako konieczne poszerzenie zasobów naukowych o pracę, w której kapitał kulturowy zostanie osadzony w sieciach społecznych w oparciu o dogłębną analizę socjologiczną kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Celem podjęcia przez autorkę takiego tematu jest chęć rozwijania modelu kapitału kulturowego w strukturach sieciowych w przyszłości.

Punktem wyjścia niniejszej dysertacji doktorskiej jest socjologiczna analiza kapitału kulturowego skonstruowana w oparciu o rozważania teoretyczne dotyczące: współpracy, partnerstwa, umiejętności kooperacji i współdziałania, relacji oraz powiązań. Nowatorstwo owej pracy wynika z podjęcia przez autorkę próby uchwycenia kapitału kulturowego w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a, gdzie podstawowym elementem przepływu kapitału kulturowego jest niesienie obopólnej pomocy, wymiana doświadczeń, umiejętności, informacji oraz wiedzy, będących głównymi elementami rozwoju. Autorka, ze względu na tak dużą istotność zarówno kapitału kulturowego, jak i sieci społecznych, chce podjąć próbę zbadania kapitału kulturowego w sieci

² Baza Internetowa Nauka Polska, <http://www.nauka-polska.pl>, [dostęp online: 11.12.2019].

³ M. Lewicka, *Kapitał kulturowy a kapitał społeczny człowieka: kooperacja czy antagonizm* [w:] W. Ciarkowska, W. Oniszczenko (red.), *Szkice z psychologii różnic indywidualnych*, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Warszawa 2008, s. 192-208., M. Lewicka, *Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: Kapitał społeczny czy kulturowy?* [w:] D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe "Scholar", Warszawa 2008, s. 245-275., A. Bartoszek, *Kapitał kulturowy a identyfikacje narodowo-etniczne młodych Ślązaków* [w:] „*Studia Socjologiczne*”, 4 (195), 2009, s. 111-128. W. Broszkiewicz, *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.

instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Sandomierz uznany za jedno z popularniejszych miast turystycznych w południowo-wschodniej części Polski posiada na swoim terenie wiele instytucji kulturalnych i turystycznych. Z tego też względu autorka uznała, że będzie to dobre miejsce do zbadania przepływu kapitału kulturowego wśród instytucji kulturalnych i turystycznych niewielkiego miasta cieszącego się tak dużym zainteresowaniem wśród turystów. Analiza sieci natomiast pozwoliła poszerzyć ujęcie kapitału kulturowego jako zasobu przestrzennego, który można traktować jako dobro zarówno indywidualne jak też grupowe, przynoszące różnego rodzaju korzyści jednostkom i zbiorowościom społecznym. Mowa tutaj na przykład o pracownikach poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych. Warto podkreślić również fakt, iż zarówno w Polsce, jak i za granicą trudno jest znaleźć badania empiryczne dotyczące kapitału kulturowego w sieci, odnoszące się do różnych instytucji, przedsiębiorstw prywatnych czy organizacji pozarządowych.

Struktura niniejszej dysertacji składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii i netografii, wykazu rysunków i tabel, spisu ujętych w sieci instytucji i ich akronimów, a także aneksu. Treści jakie zostały zaprezentowane w dysertacji mają charakter teoretyczno-empiryczny. Część teoretyczna skupia się przede wszystkim na przedstawieniu kapitału kulturowego w teoriach socjologicznych oraz przybliżeniu istotności kultury i turystyki jako ważnego elementu rozwoju kapitału kulturowego. Część empiryczna natomiast stanowi dogłębną analizę struktur sieciowych i przepływów kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza oraz zestawienie uzyskanych w toku postępowania badawczego wyników.

Rozdział pierwszy został poświęcony omówieniu aspektów teoretycznych związanych z wybranymi teoriami kapitału kulturowego. W rozdziale tym w pierwszej kolejności odniesiono się do pionierskiej teorii Pierre'a Bourdieu, zwrócono uwagę na postrzeganie kapitału kulturowego w ujęciu Paul'a DiMaggio, następnie Anette Lareau, by ostatecznie uwzględnić również sieciowe ujęcie kapitału kulturowego Bonnie H. Erickson. W drugiej kolejności zajęto się przedstawieniem kapitału kulturowego w teoriach sieciowych. Początkowo uwagę zwrócono na najważniejszą zdaniem autorki koncepcję, mianowicie kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a, gdzie rozpowszechnianie się Internetu zapoczątkowało rzeczywistość społeczną opartą na kooperacji, następnie polemice poddano kapitał kulturowy w sieciowych teoriach Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama. W dalszej części rozdziału zajęto się wskazaniem ważności „luk strukturalnych” występujących w sieciach społecznych oraz polemice poddano także istotę „słabych” i „mocnych” więzi w koncepcji Rolanda S. Burta. W ostatniej natomiast części autorka zajęła się ukazaniem koncepcji Marka Granovetter'a dotyczącej znaczenia „mostów” oraz „silnych” i „słabych” więzi w kontekście dyfuzji kapitału kulturowego wśród podmiotów, jak i instytucji

kulturalnych oraz turystycznych.

W rozdziale drugim autorka skupiła się na ukazaniu wzajemnych związków zachodzących i częściowo wynikających z kultury i turystyki, co w konsekwencji ma ważne znaczenie również dla kapitału kulturowego. W pierwszej kolejności omówione zostały wzajemne relacje pomiędzy kulturą a turystyką. Następnie zajęto się dogłębną analizą upowszechniania kultury przez turystykę, wskazując na istotne elementy jakie przyczyniają się do popularyzacji kultury dzięki istotnej roli, jaką odgrywa turystyka kulturalna. W trzeciej kolejności odniesiono się do istotności i ważności tego, czym jest dziedzictwo kulturowe nie tylko dla turystyki, ale i dla określonych miast czy regionów oraz gospodarek i podjęto próbę omówienia dziedzictwa kulturowego jako podstawy rozwoju turystyki kulturalnej. W czwartej kolejności omówiono turystykę jako bardzo ważny czynnik przemian współczesnego świata, by następnie kolejno zawęzić rozważania i, w celu ukazania ważnej roli turystyki między innymi w kontekście gospodarki, odnieść się do turystyki kulturalnej jako istotnego czynnika rozwoju miast. Na końcu zaś podjęto próbę omówienia coraz bardziej popularnej w dzisiejszych czasach wirtualizacji kultury, która dzięki nowoczesnym technologiom i technikom odgrywa równie istotną rolę w codziennym życiu podmiotów społecznych, przez co również ułatwia w dużym stopniu dostęp i przepływ kapitału kulturowego dzięki sieciom i rzeczywistości wirtualnej.

Rozdział trzeci jest początkiem części empirycznej pracy. Poświęcony został ramom metodologicznym badań własnych. W rozdziale tym przedstawiono w pierwszej kolejności przedmiot i cel badań. Następnie skupiono uwagę na przedstawieniu problemów badawczych ujętych w formie pytań badawczych i hipotez badawczych, by w ostatniej części przedstawić metody i techniki zbierania i opracowywania materiału empirycznego, którego wyniki zostaną zaprezentowane w dalszej części pracy.

Przedmiotem rozdziału czwartego jest ukazanie ważności instytucji kulturalnych i turystycznych w kontekście rozwoju kapitału kulturowego w Sandomierzu. W pierwszej kolejności przybliżona została charakterystyka Sandomierza jako miasta turystycznego z zasobem kapitału kulturowego, a następnie przedstawione zostały instytucje kulturalne i turystyczne miasta. W dalszej części pracy skupiono uwagę na ukazaniu ważności, jaką stanowi współpraca sieciowa w odniesieniu do instytucji kulturalnych i turystycznych jako wkład w rozwój kapitału kulturowego Sandomierza. W czwartej kolejności przedstawiono istotność, jaką stanowi współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi jako kluczowy czynnik budujący wzrost kapitału kulturowego. W przedostatniej części rozdziału uwagę skupiono na istotności wykorzystywania kapitału kulturowego na rzecz rozwoju miasta, odnosząc się w tym przypadku do organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, by w ostatniej części wskazać na ważność budowania kapitału kulturowego w oparciu o promocję Sandomierza.

Rozdział piąty w całości został poświęcony badawczej części pracy dotyczącej przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Autorka w rozdziale tym podjęła próbę przełożenia zaprezentowanej w części teoretycznej koncepcji kapitału kulturowego na grunt współpracy wśród instytucji kulturalnych i turystycznych. W pierwszej kolejności ukazana została współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych miasta jako sieci powiązań. W drugiej kolejności skupiono się na przedstawieniu stopnia centralności, gęstości oraz miar bliskości i pośrednictwa sieci powiązań instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu uzyskania jak najlepszego obrazu istotności poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w sieci. W ostatniej zaś części zajęto się przedstawieniem współczynnika klastrowania, jako dobrej alternatywy do wykorzystania w przyszłości przez władarzy miasta w tworzeniu strategii na kolejne lata oraz podkreślono istotność tworzenia się klik przy współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych miasta i ich znaczenie dla kooperacji na rzecz rozwoju Sandomierza.

Ostatni rozdział dysertacji został poświęcony ukazaniu kapitału kulturowego w sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych. W pierwszym podrozdziale zajęto się analizą sieci współpracy głównych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2019 r. W drugim podrozdziale autorka skupiła się na analizie współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych w oparciu o organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2020 r., a więc czasie trudnym ze względu na pandemię i lockdown. Trzeci podrozdział zaś w całości został poświęcony organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych przez najważniejsze instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza w 2021 r., a więc okresie trwania pandemii. Ostatni zaś podrozdział autorka poświęciła współpracy jako formie współdziałania w opinii pracowników poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych miasta w celu przedstawienia ich spostrzeżeń oraz tego jak oni widzą kooperację.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie występowania przepływu kapitału kulturowego we współpracy i rozwoju instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu ekspansji kulturalnej i turystycznej strony miasta. Przedmiotem badań jest próba ukazania rzeczywistego udziału aktorów we współpracy w sieci na rzecz rozwoju kultury i turystyki Sandomierza. Mowa tutaj między innymi o charakterze i strukturze relacji jakie występują pomiędzy poszczególnymi aktorami w sieci. Ponadto autorkę interesuje także nie tylko charakter działań jakie podejmują poszczególni aktorzy, ale także to w jakiego rodzaju projektach i inicjatywach uczestniczą poszczególne podmioty na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście. Problemy badawcze zostały ujęte w formie pytań badawczych. Autorka poszukuje odpowiedzi między innymi na pytania o dominujący kształt analizowanych sieci współpracy, o strukturę współpracy i liczbę

powiązań poszczególnych podmiotów, o łatwość przepływu kapitału kulturowego z uwzględnieniem przynależności do klik. Autorkę interesują także odpowiedzi na pytania o to jaki jest udział poszczególnych aktorów w sieci przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, czy o występowaniu różnic we współpracy na przestrzeni lat objętych badaniem.

Głównym celem niniejszych badań podjętych na użytek rozprawy jest ukazanie przepływu kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływu na rozwój kultury i turystyki w mieście. Istotne jest zaobserwowanie i wychwycenie przepływów kapitału kulturowego na przykładzie wspólnej kooperacji poszczególnych instytucji z zakresu kultury i turystyki. Kooperację autorka rozumie jako wspólną organizację szeregu imprez kulturalnych, wydarzeń kulturowych, paneli dyskusyjnych, konferencji czy innego rodzaju projektów z zakresu ekspansji kultury i turystyki Sandomierza, realizowanych na terenie miasta. Ważne znaczenie stanowi w tym przypadku także kapitał kulturowy, który uznaje się za główny element stymulujący kooperację aktorów społecznych na rzecz promocji miasta oraz jego rozwój. Autorka dąży do uchwycenia roli liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych oraz ukazaniu tego jakie czynniki pobudzają, a jakie spowalniają przepływ kapitału kulturowego.

Autorka dysertacji doktorskiej ma świadomość tego, że zaprezentowane w pracy rozważania teoretyczno-empiryczne stanowią tylko fragment rzeczywistości, jaką stanowią instytucje kulturalne i turystyczne zajmujące się rozwojem kultury i turystyki w mieście. Warto podkreślić, że zarówno opis, jak i analiza nie wyczerpują do końca pola badawczego. Niemniej problematyka kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych jest na tyle istotna, że autorka ma nadzieję, iż owa dysertacja doktorska choć w niewielkim stopniu przyczyni się do rozwoju kapitału kulturowego w sieci. Ponadto tematyka pracy może skłaniać innych badaczy do pochylenia się nad tą problematyką w przyszłości dając tym samym możliwość rozwoju tematu kapitału kulturowego w sieci. Dysertacja ta ma również dawać możliwość praktycznego zastosowania opracowanej koncepcji.

1. Kapitał kulturowy w teoriach socjologicznych

Niniejszy rozdział w pierwszej kolejności poświęcony został omówieniu aspektów teoretycznych związanych z wybranymi teoriami kapitału kulturowego, gdzie odniesiono się do pionierskiej koncepcji kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu, następnie szczególną uwagę zwrócono na postrzeganie kapitału kulturowego w ujęciu Paul'a DiMaggio, kolejno w ujęciu Anette Laureau, by ostatecznie uwzględnić równie ważne sieciowe ujęcie kapitału kulturowego Bonnie H. Erickson i na tej podstawie wskazać główną definicję kapitału kulturowego, która będzie kluczowa w dysertacji. W drugiej kolejności zajęto się przedstawieniem kapitału kulturowego w teoriach sieciowych. Początkowo wskazano najważniejszą koncepcję, a mianowicie kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a, która będzie miała znaczący wpływ na empiryczną część pracy ze względu na swoją strukturę. Bowiem koncepcja ta odnosi się przede wszystkim do relacji sieciowych i partycypacji w sieci oraz umiejętnej współpracy podmiotów na rzecz dobra wspólnego dlatego też została uznana przez autorkę jako kluczowa. Teoria Don'a Tapscott'a oparta na partnerskiej współpracy wraz z uwzględnieniem głównej definicji kapitału kulturowego będzie stanowić podstawę na której opierać się będzie cała dysertacja. Następnie polemice poddano kapitał kulturowy w sieciowych teoriach Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama z uwzględnieniem w tym wypadku zaufania, a więc „kultury zaufania” i „amoralnego familiaryzmu” oraz „kapitału pomostowego” i „kapitału wiążącego” w kontekście przepływu kapitału kulturowego. W trzeciej kolejności zajęto się wskazaniem ważności „luk strukturalnych” występujących w sieciach społecznych oraz polemice poddano także istotę „słabych” i „mocnych” więzi w koncepcji Rolanda S. Burta mających wpływ na innowację i nową jakość kultury poprzez działanie instytucji kulturalnych i turystycznych, W ostatniej części rozdziału autorka zajęła się ukazaniem koncepcji Marka Granovetter'a dotyczącej znaczenia „mostów” oraz „silnych” i „słabych” więzi w kontekście dyfuzji kapitału kulturowego zarówno wśród podmiotów, jak i instytucji kulturalnych czy też turystycznych.

1.1. Wybrane teorie kapitału kulturowego

Podrozdział ten w całości został poświęcony wybranym teoriom kapitału kulturowego. W pierwszej kolejności przedstawiono pionierską teorię kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu, następnie skupiono się na przedstawieniu kapitału kulturowego w ujęciu Paul'a DiMaggio, by kolejno ukazać kapitał kulturowy w ujęciu Anette Laureau. W ostatniej kolejności autorka skupiła się na ukazaniu kapitału kulturowego w sieciowym ujęciu Bonnie H. Erickson.

1.1.1. Kapitał kulturowy w ujęciu Pierre'a Bourdieu

Kapitał kulturowy już od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowania wielu dyscyplin naukowych, w tym przede wszystkim socjologii oraz kulturoznawstwa. Na podstawie kapitału kulturowego, jak sama nazwa wskazuje, składa się kultura, która ma ogromne znaczenie w życiu każdej jednostki, gdyż to właśnie ona intensywnie wpływa na człowieka przez cały okres jego funkcjonowania w życiu społecznym. Kultura pomaga jednostce rozwijać swoją osobowość oraz w pewien sposób poznawać samego siebie. Natomiast ze względu na fakt, że kultura dostarcza wielu emocji i doświadczeń oraz pomaga jednostce rozwijać sferę emocjonalną definiowana jest w różnoraki sposób. Wielu wybitnych badaczy kultury stwierdza, że występują wzajemne powiązania między osobowością jednostki, systemem społecznym (strukturą społeczną) i kulturą. Kultura bowiem jest dziełem ludzi tworzących ją w ramach różnych zbiorowości i grup społecznych danego społeczeństwa⁴, w celu lepszych więzi i interakcji, których kształt określa owa kultura przyczyniając się tym samym do precyzowania życia społecznego. Obecnie można spotkać się z wieloma różnorodnymi jej definicjami, które w różnym stopniu się od siebie różnią pomimo często tych samych elementów, składających się na jej określenie.

Jedną z najstarszych definicji kultury jest ta z 1871 r. stworzona przez Edwarda B. Tylora, który definiuje ją jako „złożoną całość, obejmującą wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, zwyczaje i inne nawyki zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa”⁵, ukazując tym samym całe spektrum zachowań i zwyczajów jednostki, które nabywa ona dzięki kulturze w trakcie całego swojego egzystowania. Kultura przekazywana z pokolenia na pokolenie odgrywa istotną rolę w życiu społecznym każdego człowieka, jak i zarówno małych oraz dużych grup społecznych, które zaś wszystkie elementy kultury składające się na jej klarowną całość uznają za ważną dla przyszłości oraz współczesności danej zbiorowości funkcjonującej w społeczeństwie. Polski teoretyk kultury – Stefan Czarnowski, kulturę definiuje natomiast jako „całokształt obiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup społecznych i z racji swojej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie”⁶, co ukazuje historyczny charakter postrzegania kultury, gdzie w dużym stopniu uwzględniono zwłaszcza czynniki tradycyjne, które kulturę tworzą i budują. W definicji tej wskazano również istotę obiektywności, którą w tym wypadku cechuje się kultura pozwalając tym samym na jej rozpowszechnianie się w strukturach społecznych. Na powszechny charakter kultury w dużym stopniu wskazuje również definicja polskiego socjologa – Jana Szczepańskiego, który kulturę

⁴ J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994, s. 67.

⁵ A. Kłosowska, *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Wydawnictwo Wiedzy o Kulturze, t. 1, Wrocław 1991, s. 17.

⁶ *Ibidem*, s 20.

postrzega jako „ogół wytworów działalności ludzkich, materialnych i niematerialnych, wartości i sposobów postępowania, uznawanych, zobiektywizowanych i przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych innym zbiorowościom i następnym pokoleniom”⁷, tym samym ukazując pewnego rodzaju zbiór zasad i reguł, które są akceptowane przez wszystkich i tym samym obowiązują tak naprawdę każdą jednostkę społeczeństwa. Z tego też względu tak rozumiana kultura zakorzeniona w jednostce przekazywana jest następnym pokoleniom niemal samoczynnie i mechanicznie.

Polska socjolog – Antonina Kłoskowska kulturę zaś odnosi do aspektu antropologicznego definiując ją tym samym jako „względnie zintegrowaną całość obejmującą zachowania ludzi przebiegające według wspólnych dla zbiorowości społecznej wzorów wykształconych i przyswojonych w toku interakcji oraz zawierająca wytwory takich zachowań”⁸. Dzięki takiemu spostrzeżeniu można zauważyć, że kultura obejmuje tak naprawdę cały wachlarz ludzkich zachowań przekazywanych z pokolenia na pokolenie w celu kształtowania człowieka poprzez cały okres jego istnienia. Niezależnie od tego czy kultura dotyczy samej jednostki czy grup społecznych, wszelkie zachowania składające się na kulturę są podporządkowane pewnym normom, o czym pisze również antropolog Bronisław Malinowski. Skupia się on na definiowaniu kultury w ujęciu antropologicznym podkreślając, że organizacji społecznych, czyli pewnych struktur społecznych opartych na powiązanych ze sobą elementach składowych społeczeństwa, tak naprawdę nie da się zrozumieć inaczej niż jako pewnej części kultury podporządkowanej określonym normom czy wzorom zachowań⁹.

Według Floriana Znanieckiego natomiast kultura rozumiana jest jako epicentrum wartości, a więc pewnego rodzaju „ład stosunków pomiędzy wszystkimi rodzajami czynności ludzkich, które dotyczyły wszystkich obszarów życia, zarówno: religii, języka, literatury, sztuki, obyczajów, zwyczajów, prawa, organizacji społecznej, produkcji technicznej, wymiany ekonomicznej, a także filozofii i nauki”¹⁰, co pozwala dostrzec istotę kultury tak naprawdę w każdej sferze życia społecznego. Ponadto tak postrzegana kultura pozwoliła na przestrzeni wielu lat stać się pewnego rodzaju podstawą do powstania kapitału kulturowego. Powodem tego był fakt, iż od dłuższego czasu coraz częściej zaczęto dostrzegać regularne występowanie kapitału kulturowego w różnorodnych analizach życia społecznego, przez co poprzez kapitał kulturowy zaczęto między innymi określać sytuację kulturową danej społeczności, bądź też determinować występujące motywy i zachowania podejmowane przez pewne grupy społeczne, a nawet całe społeczeństwa.

⁷ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1963, s. 47.

⁸ A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1980, s. 40.

⁹ Por. B. Malinowski, *Kultura* [w:] A. Paluch, *Malinowski*, Warszawa 1981 (cyt. za) W. Daszkiewicz, *Bronisława Malinowskiego funkcjonalna teoria kultury* [w:] „Człowiek w kulturze”, nr 24, Lublin 2004, s. 327

¹⁰ A. Kłoskowska, *Encyklopedia...*, s. 40.

Termin „kapitał kulturowy” powstał stosunkowo wcześniej, bo już w latach sześćdziesiątych XX wieku, natomiast od lat osiemdziesiątych do chwili obecnej zajmuje znaczące miejsce w analizach socjologicznych. Jak wcześniej wspomniano na kulturę składają się zarówno wartości materialne, jak i niematerialne, natomiast „kapitał kulturowy” oznacza pewnego rodzaju zasób wartości niematerialnych danego społeczeństwa¹¹, na który między innymi składają się: odpowiednie znaczenia, symbole, wartości, idee, ideologie, mity, rytuały, wzory zachowań, kryteria prestiżu itp., a więc te wartości normatywne, które będąc na wyposażeniu poszczególnych jednostek i zbiorowości wynikają z ich uczestnictwa w procesach socjalizacyjnych rodziny, społeczności lokalnych, grup rówieśniczych, szkół, parafii, zbiorowości regionalnych, narodowych oraz cywilizacyjnych. Kapitałem natomiast stają się wówczas, gdy nabierają określonego znaczenia w warunkach odbywających się relacji międzyludzkich, kiedy mogą służyć do przyswojenia innych form kapitału lub władzy¹², co ukazuje tym samym wartość kapitału kulturowego samego w sobie. Kapitał kulturowy, pomimo różnych jego form w jakich jednostka go nabywa w ciągu całego swojego życia i istnienia, najważniejszą wartość ma wtedy, gdy jest wymieniany w trakcie wszelakich interakcji międzyludzkich. Cały zasób wartości niematerialnych składających się na powstanie kapitału kulturowego pozwala wskazać na ważność interakcji i relacji międzyludzkich poprzez które kapitał ten zaczyna się formułować i wytwarzać, w konsekwencji czego następnie może zostać przekazany. To właśnie wtedy kapitał kulturowy jako pewnego rodzaju dobro wspólne ma największą wartość, wzrastającą nieustannie wraz z szeregiem nowych więzi interpersonalnych pojawiających się w życiu jednostek, dzięki którym kapitał kulturowy można lokować.

Na przestrzeni lat badania nad kapitałem kulturowym pozwoliły na wypracowanie, zarówno w literaturze polskiej jak i światowej, mocnego ugruntowania pozycji teoretycznej kapitału kulturowego. Za pioniera teorii kapitału kulturowego postrzega się francuskiego socjologa, antropologa i filozofa – Pierre'a Bourdieu, który w swojej tezie socjologicznej podkreśla, iż tak naprawdę różne warunki życia społecznego tworzą różne habitusy, czyli nabyte przez jednostkę umiejętności i kompetencje, które poprzez rozszerzanie się ich na nowe sfery życia stwarzają konfiguracje kulturowe. Te układy funkcjonują jako style życia, które posiadają zróżnicowaną hierarchię pozycji społecznych związanych z warunkami ekonomicznymi oraz hierarchią znanych i aprobowanych treści kultury. Pierwsza z tych hierarchicznych sfer określana jest jako kapitał ekonomiczny, druga natomiast jako kapitał kulturowy¹³. Tak rozumiana teza

¹¹ F. Byłok, *Kultura i konsumpcja we współczesnym społeczeństwie* [w:] S. Partycki (red.), *Kultura a rynek*, t. 2, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 13.

¹² A. Sadowski, *Kapitał społeczny mieszkańców miasta*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2006, s. 35.

¹³ P. Bourdieu, J.-C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 35.

pozwała na wskazanie dwóch kapitałów istotnych w życiu społecznym. Należy jednak pamiętać, że habitus może mieć różne postaci dlatego wszelkie umiejętności czy kompetencje będą zależne między innymi od jednostek, które je nabywają. Bowiem każdy człowiek jest inny i inaczej przyswaja na przykład wiedzę – to, co dla jednego jest łatwe i proste, drugiemu może sprawiać wiele problemów. Z tego też względu określanie kapitału przez wzgląd na hierarchię i pozycję społeczną jednostek w społeczeństwie wydaje się niewystarczające i słuszne, gdyż nie każdy ma takie same możliwości dostępu do owych zasobów. Pomimo to Bourdieu rozszerza swoją klasyfikację zasobów włączając dodatkowo kapitał społeczny, tym samym tworząc trzy istotne rodzaje kapitałów klasyfikując do nich odpowiednio zasoby o które nieustannie z lepszym lub gorszym skutkiem walczą podmioty życia społecznego.

Według Bourdieu rodzaje i wielkość posiadanych kapitałów w dużym stopniu wpływa i decyduje o zajmowanych przez jednostkę pozycjach życia społecznego. Natomiast sam kapitał Pierre Bourdieu definiuje jako „zakumulowaną pracę (w jej materialnej formie lub w jej uprzedmiotowionej, wcielonej w coś formie), która o ile zostanie przywłaszczona na prywatnej, tzn. wyłącznej bazie, przez jakąś osobę lub grupę osób, umożliwi im zawłaszczenie energii społecznej w formie uprzedmiotowionej lub żywej pracy”¹⁴. Tak postrzegany kapitał pozwala na wskazanie jego istotności zwłaszcza względem jednostki, która poprzez jego posiadanie może zmienić zajmowaną pozycję w życiu społecznym. Kapitał jest bowiem pewnego rodzaju siłą, która pozwala jednostce kształtować siebie, rozwijać się, zdobywać kolejne cele i dążyć do następnych. Z tego też względu zdobywanie i posiadanie kapitału ukierunkowane jest przede wszystkim na polepszenie własnych warunków i standardów życia czy zmianę na przykład przynależności do warstwy, bądź też klasy społecznej.

Pierre Bourdieu uwzględniał trzy rodzaje kapitałów – ekonomiczny, społeczny i kulturowy – warto zaznaczyć, że kapitał ekonomiczny służy przede wszystkim do pomnażania swoich zasobów materialnych, a następnie wytwarzaniu towarów i usług, które wprowadzone w obrót będą przynosić zyski i kolejno wzrost kapitału ekonomicznego. Kapitał społeczny natomiast postrzegany jest jako swego rodzaju zbiór rzeczywistych i potencjalnych zasobów, jakie związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków wspartych na wzajemnej znajomości i uznaniu – lub inaczej mówiąc z członkostwem w grupie – które dostarcza każdemu ze swych członków wsparcia w postaci kapitału posiadanego przez kolektyw, wiarygodności, która daje im dostęp do kredytu w najszerszym sensie tego słowa¹⁵. Zarówno

¹⁴ P. Bourdieu, *The Forms of Capital* [w:] J. G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, New York 1986 (cyt. za) T. Zarycki, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu* [w:] „Psychologia społeczna”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 13.

¹⁵ P. Bourdieu, *The Forms of Capital* [w:] J. G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, (cyt. za) B. Będzik, *Kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju obszarów wiejskich* [w:] „Studia i Prace

kapitał ekonomiczny i społeczny odgrywają istotną rolę w życiu społecznym jednostek. Powiązane ze sobą mogą przynieść niebywale korzyści zwłaszcza, gdy uwzględnimy pomnażanie zasobów materialnych wraz z nawiązywaniem nowych i różnorodnych relacji interpersonalnych, więzi, bądź też interakcji opartych na zaufaniu. Taka obopólna współpraca niebywale może przyczynić się do pomnażania dóbr i osiągnięcia większych korzyści dla jednostek. Kapitał kulturowy zaś, jak już wcześniej wspomniano, odnosi się między innymi do posiadanych wszelakich uniwersalnych wzorów zachowań, umiejętności, znaczeń, symboli, wartości czy idei, które w toku relacji międzyludzkich mogą zostać przekazywane i przyswajane. Warto zaznaczyć, że kapitał kulturowy to cały wachlarz umiejętności i wiedzy jakimi na co dzień dysponuje jednostka w życiu społecznym. Wszelkie zasoby posiadane przed jednostką umożliwiają natomiast działanie w określonej sferze rzeczywistości społecznej. Należy również pamiętać, że kapitał kulturowy ma charakter akumulacyjny – chodzi tutaj o tendencję do nagromadzania w tym wypadku całego zbioru wiedzy czy nowo nabytych umiejętności, które nakładają się na elementy zdobyte wcześniej, w pewien sposób je modyfikując, ale nie doprowadzając jednak do całkowitego wymazania ich z pamięci danej jednostki.

Warto zaznaczyć, że Pierre Bourdieu wyróżnia trzy rodzaje kapitału kulturowego dzieląc go na:

- ucieleśniony (*embodied*) – polegający na długotrwałej dyspozycji kulturowej ciała i umysłu w zakresie wyrobionego gustu, smaku, konwencji kulturowej i towarzyskich, znajomości kultury symbolicznej (wysokiej);
- zinstytucjonalizowany (*institutionalized*) – wyrażający się zdobyciem wyższego wykształcenia z prestiżowych uczelni, potwierdzone posiadaniem dyplomów ukończenia;
- uprzedmiotowiony (*objectified*) – charakteryzujący się posiadaniem dóbr kulturowych, takich jak np.: obrazy, książki itp.;¹⁶

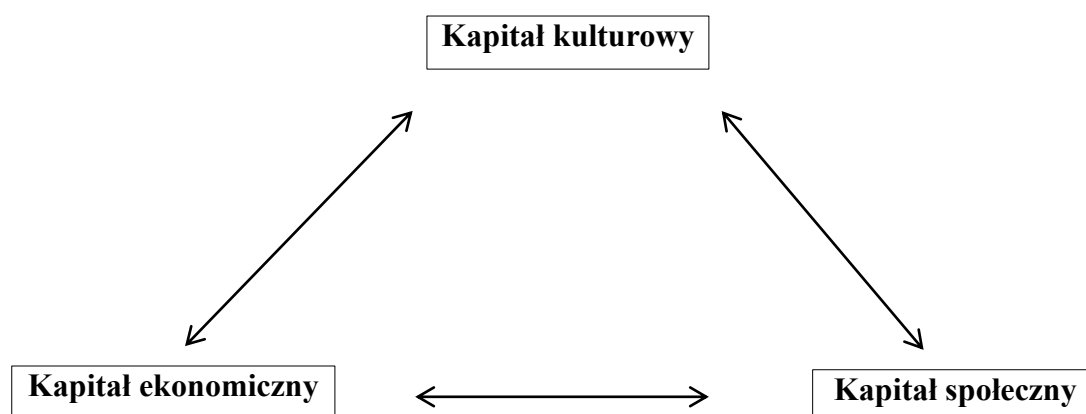
Taki podział wprowadzony przez Bourdieu pokazuje jak szeroką skalę tak naprawdę ma kapitał kulturowy oraz jak dużą różnorodnością cechuje się wśród jednostek. Każdy podmiot życia społecznego kapitał kulturowy dostrzega w inny sposób, a wszelkie zasoby na kapitał kulturowy się składające mają inną wartość i znaczenie dla danej jednostki. Z tego też względu powyższy podział wydaje się jak najbardziej właściwy i potrzebny choćby na sam fakt wielostronności podmiotów, które ten kapitał kulturowy nabywają, posiadają i przekazują. Każdy bowiem jest inny i wymaga to dopasowania kapitału kulturowego do życia społecznego jednostek.

Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania”, nr 8, 2008, s. 41.

¹⁶ W. Knapik, M. Kowalska, *Kapitał ludzki, kulturowy i społeczny a jakość życia mieszkańców obszarów wiejskich województwa małopolskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Kraków 2011, s. 18.

Wyróżnione przez Pierre'a Bourdieu i wyżej omawiane kapitały (ekonomiczny, społeczny i kulturowy) chciał on w dużym stopniu wykorzystać do całościowego opisu świata społecznego. Bowiern każdy z tych trzech kapitałów w idealny sposób odnajduje się w rzeczywistości zarówno oddzielnie, jak i ze sobą wspólnie. Kapitały nakładane na siebie mogą przynieść wiele korzyści z tego też względu zarówno kapitał kulturowy, ekonomiczny i społeczny mogą być w dowolny sposób konwertowane i przekształcane pomiędzy sobą. Obrazuje to poniższy rysunek, który ukazuje kierunki przepływów owych kapitałów.

Rysunek 1. Konwersja kapitałów

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie powyższego rysunku można stwierdzić, że tak naprawdę istnieje możliwość konwersji zasobów kapitału zarówno społecznego, ekonomicznego i kulturowego we wszystkich możliwych kierunkach. Oznacza to bowiem, że między innymi kapitał kulturowy ma zdolność oddziaływania i przemiany w kapitał ekonomiczny lub społeczny i odwrotnie, mianowicie kapitał ekonomiczny może się przeobrazić na przykład w kapitał kulturowy. Z tego też względu nie przypadkowo podkreśla się, że to właśnie konwersja kapitałów jest uważana za jeden z zasadniczych aspektów teorii opracowanej przez Pierre'a Bourdieu. Warto również zwrócić uwagę na fakt, iż sama konwersja kapitałów pozwala na wszelkiego rodzaju wymiany, przekształcenia i transformacje, które mają kategorię i wyraźne znaczenie w działaniach społecznych. Sama konwersja kapitałów jest postrzegana jako pewnego rodzaju esencja każdego działania społecznego, a jej warunki, w szczególności swoiste „kursy” wymiany kapitałów pomiędzy sobą, to główny parametr opisujący poszczególne pola społeczne¹⁷, które stanowią istotny element bądź

¹⁷ T. Zarycki, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu* [w:] „Psychologia Społeczna”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 14.

też detal przy wymianie. Ponadto jeśli sięgniemy głębiej to praktycznie od zawsze podkreślano istotną rolę pola symbolicznego, natomiast relacja zachodząca pomiędzy kapitałami, a polem w rozumieniu Pierre'a Bourdieu uznawana jest za nieodzowny element w kontekście konwersji kapitałów, jak i samej ich istotności.

Bourdieu w koncepcji pola symbolicznego podkreśla bardzo dużą istotność systemów kulturowych, czyli wszelkiego rodzaju uporządkowanych i w pewien sposób skoordynowanych relacji składający się na całościowy obraz jakiejś dziedziny kultury. W centrum uwagi stawia jednak na pierwszym miejscu przede wszystkim układ relacji społecznych pomiędzy osobami realizującymi te treści¹⁸. Tak postrzegane pole symboliczne oznacza zaś bowiem, że najważniejszą rolę odgrywają w jego kontekście przede wszystkim wszelkie relacje zachodzące pomiędzy poszczególnymi jednostkami. Jednostki natomiast poprzez różnego typu interakcje międzyludzkie i sprzężenia zwrotne oraz realizowanie i przekazywanie sobie pewnych treści przyczyniają się do powstawania pewnej określonej dziedziny kultury, która wytwarza się i kształtuje w obrębie owego pola symbolicznego. Ponadto należy zaznaczyć, że pole zostało zdefiniowane przez Bourdieu jako swego rodzaju „sieć albo konfigurację obiektywnych relacji między pozycjami. Pozycje zaś są zdefiniowane obiektywnie ze względu na swoje istnienie i ze względu na uwarunkowania, jakie narzucają osobom czy instytucjom je zajmującym. Określają ich aktualną i potencjalną sytuację (*situs*) w strukturze dystrybucji różnych rodzajów władzy (czy kapitału). (...) Posiadanie zaś owej władzy (kapitału) określa dostęp do specyficznych korzyści, o które toczy się gra w danym polu”¹⁹. Pole więc stanowi istotną płaszczyznę, która jest miejscem walki o zasoby społeczne ważne i zdobywane przez jednostki, aby jednak owe zasoby osiągnąć ważne są wszelkie sieci powiązań, relacje, zależności, jak i sama współpraca pomiędzy podmiotami. Z tego też względu w kontekście pola Pierre Bourdieu podkreśla również ważną rolę myślenia relacyjnego, które pozwala jednostce swobodnie i produktywnie funkcjonować oraz działać w świecie i codziennym życiu społecznym. Poprzez myślenie relacyjne i wszelkie kontakty międzyludzkie oraz rodzące się więzi społeczne pomiędzy jednostkami dochodzi kolejno do wymiany różnych zasobów kapitału właśnie na terenie pola symbolicznego niezależnie czy mowa tu o kapitale społecznym, ekonomicznym czy kulturowym. Jeśli jednak zwróci się uwagę na kapitał kulturowy to jak już wspomniano wcześniej w dużym stopniu cechuje się on przede wszystkim takimi zasobami jak: wzory zachowań, postawy, wiedza, umiejętności, wartości, idee, które nabywane kolejno w toku socjalizacji pierwotnej, jak i wtórnej czy też edukacji pozwalają na kształtowanie owego kapitału jednostki. Jeśli jednostka zaś zaczyna poszczególne zasoby wchodzące w skład kapitału kulturowego zdobywać i nabywać w obrębie określonego pola to pozwala jej to na władzę

¹⁸ P. Bourdieu, J.-C. Parsons, *op. cit.*, s. 39.

¹⁹ P. Bourdieu, L. J. D. Wacquant, *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 78.

oraz możliwość dostępu do specyficznych dóbr i korzyści, które uznane za ważne pomogą na przykład w polepszeniu jakości i warunków jej życia.

Pożytek i korzyści jakie płyną z pola są zależne w dużym stopniu od zasad jego dynamiki. Mianowicie zasada dynamiki pola tkwi tak naprawdę w szczególnej konfiguracji jego struktury, w dystansie i rozdźwięku między specyficznymi siłami, które się tam stykają. Siły działające w polu, to siły określające kapitał. Natomiast kapitał zawdzięcza swe istnienie tak naprawdę relacjom z polem: zapewnia pewnego rodzaju panowanie nad polem, nad zmaterializowanymi czy uzewnętrznionymi środkami produkcji, których dystrybucja tworzy strukturę pola jako taką, i nad prawidłowościami i zasadami określającymi normalne funkcjonowanie pola, a przy tym pojawiające się właśnie korzyści²⁰ osiągnane w końcowym efekcie przez jednostki. Na tej podstawie coraz częściej mówi się, że pole może stanowić swego rodzaju miejsce gdzie dochodzi do wszelkiego rodzaju walk pomiędzy jednostkami o różnego rodzaju dobra, czy pozycje społeczne, to zaś przyczynia się do zachwiania konstrukcji historii, która jest ważnym elementem do podtrzymania istoty pola wśród jednostek, które to pole tworzą tym samym tworząc jego losy i dzieje. To właśnie z tego powodu Pierre Bourdieu podkreśla, że pole to nic innego jak nieprzerwana walka, natomiast podporządkowanie jednostek jednej sile w polu, która tym samym sprawuje nad nimi pewnego rodzaju kontrolę i władzę została określona przez niego mianem „patologicznego stanu pola”²¹. Takie postrzeganie pola pozwala dostrzec fakt, iż pole stanowi miejsce, w obrębie którego wszystkie podmioty życia społecznego są równe, natomiast wszelkiego rodzaju podporządkowanie prowadzi do pewnego rodzaju wynaturzenia oraz zaburzenia funkcjonalności pola poprzez zakłócenie jego określonego porządku.

Pojęcie kapitału kulturowego już regularnie pojawiało się w pracy Pierre'a Bourdieu *Dystynkcja*²², gdzie poddano analizie system edukacyjny wczesnej Francji. Kapitał kulturowy wtedy postrzegano jako pewnego rodzaju ideę, która pojawiła się we Francji w toku badań jako hipoteza teoretyczna, która umożliwiała wyjaśnienie nierównych osiągnięć dzieci w szkole pochodzących z różnych klas społecznych poprzez powiązanie sukcesu akademickiego, tj. specyficznych zysków, jakie dzieci z różnych klas i odłamów klas mogą osiągnąć na rynku akademickim, z dystrybucją kapitału kulturowego pomiędzy te klasy i odłamy klas²³. Już wtedy zaczęto dostrzegać nierówny przepływ kapitału kulturowego w zależności od zajmowanej przez jednostkę pozycji w życiu społecznym. Owa analiza systemu edukacji we Francji stała się

²⁰ A. Jasińska-Kania, L. M. Nijakowski, J. Szacka, M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006, s. 654.

²¹ *Ibidem*, s. 655.

²² P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzenia*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006.

²³ P. Bourdieu, *The Forms of Capital* [w:] J. G. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, New York 1986 (cyt. za) T. Zarycki, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu* [w:] „Psychologia społeczna”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 13.

natomiast podstawą do głębszych badań dotyczących konwersji i nabywania kapitału kulturowego w procesie edukacji, co później przełożyło się na zdobywanie kapitału kulturowego w ogóle. To właśnie na tej podstawie Pierre Bourdieu dostrzegł powiązania i różnice jakie zachodzą pomiędzy kapitałem kulturowym, a podziałami klasowymi.

Jeśli mowa zaś o klasach społecznych to można mówić o różnych jej ujęciach, jednak najbliższa socjologii zdecydowanie jest koncepcja marksistowskiej klasy społecznej. Karol Marks uważa, że „społeczeństwa ludzkie poza okresem wspólnoty pierwotnej były społeczeństwami klasowymi. Podział na klasy wytworzył się wraz z rozwojem techniki wytwórczej i podziałem pracy oraz prywatnej własności środków produkcji, które umożliwiły przywłaszczenie przez właścicieli środków produkcji części wartości wytworzonych dóbr (wartości dodatkowej), wytworzonych przez „ludzi zależnych”, niewolników, pańszczyźnianych czy poddańczych chłopów, robotników najemnych”²⁴, ukazując w ten sposób powstawanie krok po kroku różnic jakie występują pomiędzy ludźmi z różnych klas społecznych. To właśnie na tej podstawie coraz częściej zaczęto dostrzegać, że to właśnie różnice przyczyniały się do nierównego dostępu do dóbr, a tym samym nierównomiernego dla wszystkich jednostek osiągnięcia kapitału kulturowego i płynących z niego korzyści.

Biorąc pod uwagę tak właśnie rozumiane podziały klasowe i zauważając różnice w edukacji we Francji, Bourdieu niebezpiecznie dostrzegł, że tak naprawdę kultura jest pewnego rodzaju zarówno środkiem jak i celem w walce klasowej i stanowi istotny proces społeczny. Warto jednak zaznaczyć, że Bourdieu w dużym stopniu tak naprawdę redefiniuje pojęcie klasy, dokonując przy tym swoistej syntezy koncepcji Karola Marska z teoriami Max'a Webera i tworząc tym samym koncepcję klasy jako grupy statusowej²⁵, czyli grupy, która posiada pewnego rodzaju przywileje i prawa uzależnione w dużej mierze od cech i umiejętności ocenianych w kategoriach na przykład prestiżu. Prestiż natomiast stanowi dobro, które jest najbardziej pożądanym dobrem przez jednostki w celu polepszenia na przykład pozycji społecznej, a tym samym przynależności do wcześniej wspomnianej grupy statusowej. Pomimo wszelkich powyższych uwag Bourdieu nadal nieustannie podkreśla istotność klasy, nie zwracając uwagi między innymi na wykształcenie czy specyfikę podziałów klasowych, traktując je wręcz jako powszechną słusność.

W swojej kolejnej pracy *Reprodukcja*²⁶ – Pierre Bourdieu zajmuje się analizą systemu kształcenia na poziomie wyższym (uniwersyteckim), gdzie również podkreśla zależność awansu

²⁴ K. Marks, G. Engels, *Manifest partii komunistycznej*, Warszawa 1949. (cyt. za) J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994, s. 169.

²⁵ T. Zarycki, *op. cit.*, s. 13.

²⁶ P. Bourdieu, J. C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

społecznego od występujących różnic klasowych. Mianowicie ukazano jak kapitał kulturowy, a co za tym idzie cały zasób umiejętności, wiedzy i kompetencji wpływa na lepsze i łatwiejsze odnoszenie sukcesów w tym wypadku na drodze francuskiego systemu edukacyjnego. Oczywistym jest fakt, iż osoby pochodzące z klas wyższych i uprzywilejowanych mają większy zasób kapitału nabytego w drodze socjalizacji pierwotnej, aniżeli osoby z klas niskich czy średnich. Dlatego też Bourdieu rysuje szeroką wizję hierarchii klasowej opartej w dużym stopniu na dominacji kulturowej, ukształtowanej za pośrednictwem całego systemu symbolicznego, w jaki wyposażone jest dane społeczeństwo. Kultura wysoka w tym wypadku jawi się jako ważny element dominacji, zapewniając klasom wyższym mechanizmy legitymizacji swojej pozycji i stabilizacji swego statusu. Z tego też względu szkoły (od przedszkoli po uniwersytety) są w takim ujęciu tylko jedną z licznych instytucji systemu hegemonii kulturowej. Pomimo to, tak naprawdę funkcja socjalizacyjna szkoły jest w takim przypadku w istocie wtórna, ponieważ kluczowy etap socjalizacji, przesądzający w znacznej mierze o zasobach kapitału kulturowego oraz predyspozycjach do jego mnożenia, a więc habitusie, ma miejsce w rodzinie²⁷, gdzie w najwcześniejszym okresie rozwoju dziecka powinno dochodzić do jego kształtowania i wychowywania. Z tego też względu awans do prestiżowej szkoły czy na prestiżowy uniwersytet w dużym stopniu zależny jest od poziomu kapitału kulturowego nabywanego w okresie socjalizacji pierwotnej i wtórej, dlatego też instytucje naukowe wybierają potencjalnych kandydatów najczęściej z klas uprzywilejowanych, w których kapitał kulturowy jest kształtowany i nabywany od najmłodszych lat. Warto także podkreślić, że kapitał kulturowy niezależnie od formy, potrzebuje wieloletniego kształtowania się, zwłaszcza, że jego wartość w każdej chwili może zmaleć na przykład ze względu na zmieniający się świat, gdzie większe znaczenie mogą uzyskiwać inne rodzaje zasobów i dóbr, które wcześniej mogły zostać uznane za mało znaczące dla jednostek.

Pierre Bourdieu w kontekście kapitału kulturowego zwraca również uwagę na tak zwaną przemoc symboliczną, pod której nazwą rozumiał dążenie za wszelką cenę osób należących do klas średnich do sprostania ściśle określonym normom kulturowym narzucanym przez klasy wyższe – uprzywilejowane. Warto zaznaczyć, że w praktyce nie jest to tak łatwe zadanie, jak może się wydawać, gdyż zewnętrzne dostosowanie się klasy średniej do norm kultury dominującej, związane z przyswojeniem formalnych praktyk kulturowych bez pełnej asymilacji związanych z nimi wartości i deklaratywnym podzieleniem dominujących ocen estetycznych wiąże się z tak zwaną dwoistością świata preferencji kulturowych²⁸. To zaś oznacza, że dwoistość w tym wypadku rozumiana jest w sposób dwojaki, albo jako sfera wartości deklarowanych, albo jako

²⁷ T. Zarycki, *op. cit.*, s. 14.

²⁸ *Ibidem*, s. 19.

sfera wartości w pełni uznawanych. Trudno stwierdzić, która ze sfer jest ważniejsza. Należy jednak zaznaczyć, że klasy średnie – aspirujące, potrzebują większego zaangażowania by dorównać klasom wyższym, co tym samym może przekładać się na wysokie koszty wiążące się między innymi z uzyskaniem kompetencji odnośnie na przykład uczestnictwa w określonych praktykach kulturowych lub spotkaniach. Warto dodać, że zaangażowanie w określone praktyki kulturowe wymaga od członków w tym wypadku klas średnich często twórczego podejścia do kultury, tworzenia subiektywnych jej interpretacji oraz budowania z jej elementów spersonalizowanych kombinacji będących podstawą własnego stylu. Jego posiadanie jest tak naprawdę warunkiem osiągnięcia najwyższego statusu w polu kultury²⁹, a takie zachowanie natomiast wymaga przede wszystkim odrobiny sceptycyzmu odnośnie do różnorodnych form kultury czy jej twórców. Ponadto warto zaznaczyć, że taki dystans do kultury jest wskazany tylko klasom wyższym i uprzywilejowanym, u których nie będzie widać obojętności odnośnie do ich kompetencji kulturowych i inwestycji w kapitał kulturowy.

Przez teorię Pierre'a Bourdieu rozumie się odtwarzanie dysonansów i zróżnicowań strukturalnych poprzez system oświatowy³⁰. Warto również wspomnieć, że oprócz rozróżnienia kapitałów oraz odniesienia ich do pola symbolicznego, Bourdieu uwzględni również w swojej teorii istotę przemocy symbolicznej. Zaproponował on bowiem szereg interesujących schematów analizy walki o dominację kulturową, w szczególności wydzielając w każdym polu kulturowym sektory – doksy (powszechnie podzielonych przekonań i norm), ortodoksji (nurtu dominującego) i heterodoksji (nurtu aspirującego)³¹, co ukazuje szeroki zakres rozumienia kapitału kulturowego. Sam kapitał kulturowy w teorii Pierre'a Bourdieu zostaje przedstawiony jako dobro niematerialne w dużym stopniu ważne dla ludzi i przynoszące im niebywale korzyści, jednak uznawane często jako nierówne do zdobycia przez podmioty żyjące w społeczeństwie. Z tego też względu niebezpiecznie od wielu lat teoria Pierre'a Bourdieu uznawana jest za jedną z najważniejszych pozycji teoretycznych kapitału kulturowego na świecie i poddawana jest wielu głębokim analizom badawczym.

1.1.2. Kapitał kulturowy w ujęciu Paul'a DiMaggio

Od dłuższego już czasu kapitał kulturowy stanowi istotny element codziennego życia każdej jednostki, choć często ludzie tak naprawdę nie zdają sobie z tego sprawy. Oczywiście bowiem wydaje się więc fakt, że im większy kapitał tym wyższy status – który z kolei rozszerza

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ A. Bartoszek, *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003, s. 22.

³¹ T. Zarycki, *op. cit.*, s. 23.

wachlarz możliwości uczestnictwa w dobrach kultury, a forma i zakres tego udziału stają się, na zasadzie sprzężeń zwrotnych, jednym z pewnego rodzaju wyznaczników usytuowania ludzi w układzie dysonansów społecznych i barier³², a więc pewnych nieprzyjemnych ograniczeń, które jednym pozwalają choćby na uczestnictwo w kulturze wyższej ze względu na posiadany status, a innym tą możliwość często utrudniają z powodu na przykład braku owego statusu. Z tego też względu uważa się, że kapitał kulturowy oraz sam proces jego nabywania i osiągnięcia stanowi bardzo ważny element życia społecznego każdej jednostki. Bowiem, kapitał kulturowy, a więc wiedza czy też wszelkiego rodzaju umiejętności są tak naprawdę nabywane przez jednostkę od najmłodszych lat w procesie socjalizacji pierwotnej w środowisku rodziny i najbliższego otoczenia, w którym człowiek dojrzewa. Z tego też względu coraz częściej można zauważyć, że wszystkie dobra składające się na kapitał kulturowy wraz z rozwojem świata są coraz bardziej uważane za ważne, prestiżowe i pożądane przez jednostki. Jakby nie spojrzeć to właśnie owe dobra tak naprawdę w ogromnym stopniu mogą wpłynąć na kształtowanie człowieka, jego rozwój czy też mogą na przykład wyznaczyć drogę do szybszego osiągnięcia celu na przykład odnośnie do zajmowanej pozycji w hierarchii społecznej czy awansu społecznego. Warto jednak zaznaczyć, że ze względu na brak zbyt wielu opracowań teoretycznych na temat kapitału kulturowego zarówno w literaturze polskiej jak i światowej, można spotkać się z podobnym podejściem badaczy, ale różnymi poglądami dotyczącymi kapitału kulturowego oraz jego wpływu zarówno na kształtowanie i rozwój człowieka, jak i na życie społeczne.

W naukach socjologicznych istotną rolę obok teorii Pierre'a Bourdieu na temat kapitału kulturowego odgrywa koncepcja amerykańskiego socjologa Paul'a DiMaggio. Mianowicie przyczynia się on w dużym stopniu do rozwoju kapitału kulturowego poprzez swój dorobek naukowy. Jego rozmaite badania empiryczne nad kapitałem kulturowym wśród społeczeństwa amerykańskiego pozwoliły na wypracowanie między innymi znaczenia kapitału kulturowego w kontekście na przykład rzeczywistości czy wszelakich uwarunkowań społecznych, a więc różnorodnych czynników, które dotyczą jednostki jako istoty żywej, jej środowiska w jakim funkcjonuje czy kultury którą się otacza. Ponadto badania te pozwalają również na dostrzeżenie istotności kapitału kulturowego w społeczeństwie wiedzy, w którym obecnie żyjemy. Z tego też względu to właśnie kultura tak naprawdę ogrywa znaczącą rolę, natomiast najważniejszym zasobem pozyskiwanym przez kapitał kulturowy jest wiedza, która w społeczeństwie informacyjnym stanowi istotny element do funkcjonowania w codziennym życiu społecznym czy też zdobywania pozycji społecznych i osiągnięcia wszelakich sukcesów na gruncie zawodowym i prywatnym.

³² H. Domański, *Na progu konwergencji. Stratyfikacja społeczna w krajach Europy Środkowoschodniej*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1996, s. 147.

Pod koniec lat siedemdziesiątych Paul DiMaggio wraz z Michael'em Ussem przeprowadzili badania o nazwie *Social class and art consumption*³³, które w całości dotyczyły zróżnicowania klasowego i uczestnictwa w kulturze. Jak można zauważyć zróżnicowanie klasowe wybrzmiało tutaj, tak samo jak w przypadku Pierre'a Bourdieu, co może bez wątplenia nasuwać na myśl fakt, że po raz kolejny ma ono znaczący wpływ w kontekście kształtowania kapitału kulturowego wśród poszczególnych jednostek. DiMaggio i Ussem wspólnie wypracowali tezę dotyczącą ekwiwalencji i transformacji kapitału ekonomicznego, społecznego oraz kulturowego³⁴, a więc pewnego rodzaju rozważania odnośnie różnic występujących pomiędzy nimi uwzględniając również zachodzące wśród nich przemiany i przeobrażenia. Ponadto warto zaznaczyć, że badacze kapitał kulturowy definiują jako „specyficzny i wewnętrznie ustrukturyzowany typ wzorów zachowań kulturalnych pozostających w specyficznych relacjach wobec kapitału ekonomicznego i społecznego”³⁵. Oznacza to, że postrzegają oni, podobnie do Pierre'a Bourdieu, kapitał kulturowy jako pewien rodzaj wzorca postępowania kulturalnych, który nieustannie pozostaje w relacjach z kapitałem zarówno ekonomicznym, jak i społecznym. Warto jednak zaznaczyć, że w tym wypadku Bourdieu mówi tutaj o konwersji kapitałów, natomiast DiMaggio wraz z Useem podkreślają istotność specyficznych relacji pomiędzy kapitałem społecznym, ekonomicznym i kulturowym, które wchodzą ze sobą nie w konwersję, ale w różne zależności, a więc związki i korelacje. Dlatego też to właśnie na tej podstawie sformułowali oni między innymi twierdzenie, że kapitał kulturowy ułatwia osiągnięcie statusu społecznego, co jest niemożliwe w żaden inny sposób. Natomiast zaś między trzema wymienionymi rodzajami kapitałów mogą zachodzić stosunki transformacji, czyli różnego rodzaju przemiany, co wynika z faktu, iż określony poziom zachowań kulturalnych jest czynnikiem integracji kulturowej wewnątrz kategorii strukturalnej, dla której jest on w pewnym stopniu specyficzny³⁶. Oznacza to bowiem, iż kapitał kulturowy sam w sobie stanowi pewnego rodzaju trudność przy jego nabywaniu i osiągnięciu, zwłaszcza jeśli jest to możliwe tylko i wyłącznie poprzez relacje zachodzące pomiędzy trzema wcześniej wymienionymi kapitałami, gdzie każdy z nich określony jest przez pewien typ zachowań kulturalnych idealny do określonej kategorii strukturalnej do której przynależy. Zwłaszcza, że kapitały różnią się od siebie, a wszelkie przemiany jakie między nimi zachodzą mają na celu przede wszystkim integrować kulturę przekładającą się na kapitał. Badacze dzięki przeprowadzonym badaniom empirycznym wydedukowali również, że partycypacja w kulturze wyższej przyczynia się w dużym stopniu

³³ P. DiMaggio, M. Useem, *Social class and art consumption* [w:] „*Theory and Society*”, vol 5, no. 2, 1978.

³⁴ W. Świątkiewicz, *Kapitał kulturowy a zagadnienie integracji społecznej* [w:] A. Barska, T. Michalczyk, M. S. Szczepański (red.), *Ku integracji rozwoju człowieka i społeczeństwa. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Władysławowi Jacherowi*, nr 1957, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Katowice – Opole 2001, s. 96.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*.

między innymi do lojalności i braterstwa jakie zachodzą między podmiotami danej wspólnoty. Chodzi tutaj o podzielenia przez jednostki w pewnym sensie tego samego wzorca dotyczącego zachowań kulturalnych. Dodatkowo badacze podkreślają, że posiadanie zasobów składających się na kapitał kulturowy pozwala na uczestnictwo w kulturze wysokiej, która zaś często znajduje się w środowisku społecznym dostępnym tylko dla nielicznych i wybranych.

Ponadto warto dodać, że Paul DiMaggio wraz z Michael'em Useem zauważają zależność, iż zbyt systematyczne zaangażowanie w kulturę wysoką podmiotów należących do wyższej klasy średniej może zacząć być postrzegane jako podtrzymanie za wszelką cenę swojej pozycji społecznej i prestiżu. Zwłaszcza, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, iż kapitał kulturowy jest jedynym możliwym sposobem na uzyskanie wcześniej wspomnianego wysokiego statusu społecznego czy też prestiżu, których tak naprawdę nie da się zdobyć w inny możliwy sposób aniżeli właśnie poprzez uczestnictwo w kulturze wyższej, a tym samym osiągnięcie, przekazywanie i posiadanie kapitału kulturowego. Badacze podkreślają tutaj również, że partycypacja w kulturze wysokiej może w dużym stopniu zależeć od tego, iż osoby przebywające między innymi w instytucjach kultury wysokiej takich jak: teatry, filharmonie, opery są osobami o podobnym statusie społecznym, co wpływa na wizerunek i prestiż, pogarszając sytuację osób pochodzących z klas niższych, które pomimo uczestnictwa w kulturze wysokiej nie mają takich samych możliwości na operowanie kapitałem kulturowym chociażby jak osoby pochodzące z klasy średniej bądź wyższej.

Kolejnymi istotnymi badaniami, które przyczyniły się do ukształtowania koncepcji kapitału kulturowego w ujęciu Paul'a DiMaggio były badania przeprowadzone przez Amerykanina we współpracy z amerykańskim socjologiem John'em Mohr'em w 1982 r. o nazwie *Cultural capital, educational attainment, and marital selection*³⁷. Były to badania empiryczne dotyczące wpływu kapitału kulturowego na wyniki osiągane w nauce przez studentów szkół wyższych w Ameryce oraz wpływ kapitału kulturowego na dobór małżeński i ogólnie na całe małżeństwo. Badacze po przeprowadzeniu badań zauważyli, że kapitał kulturowy stanowi barierę, dzięki której dana grupa społeczna posiadająca wyższy status społeczny dzięki zasobom składającym się na kapitał kulturowy zachowuje swoją odrębność względem innym grup społecznych mających mniejsze zasoby kapitału kulturowego i zajmujących niższe pozycje społeczne. Widać tutaj duży dystans pomiędzy owymi grupami, który często nie jest możliwy do przełamania wskutek panujących przekonań odnośnie do zajmowania lepszej bądź gorszej pozycji w społeczeństwie. Dodatkowo badacze szczególną uwagę zwracają na zależności pomiędzy partycypacją w kulturze wysokiej, a osiąganymi wynikami w nauce przez studentów oraz na wybór małżeński – odnosząc

³⁷ P. DiMaggio, J. Mohr, *Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection* [w:] „*American Journal of Sociology*”, The University of Chicago Press, vol. 90, no. 6, 1985.

się w tym wypadku do wyboru przyszłej żony, bądź męża. Wskutek czego na podstawie badań opracowali oni twierdzenie, że im wyższy poziom wykształcenia tym lepsze możliwości w osiąganiu sukcesów w karierze zawodowej. Ponadto wyniki badań pozwalają zauważyć, że wyższe wykształcenie ułatwia w dużym stopniu zdobycie bardziej prestiżowej i dobrze płatnej pracy, zwłaszcza w szybko rozwijającym się społeczeństwie informacyjnym, co tym samym następnie pozwala na łatwiejsze wspinanie się po szczeblach kariery i dążenie do zajmowania lepszych stanowisk w danej branży. Z tego też względu autorzy badań na podstawie opracowanych wyników zauważają, że wśród amerykańskich studentów drogą do osiągnięcia sukcesu i dobrego statusu społecznego jest przede wszystkim wysoki poziom wykształcenia.

Warto zaznaczyć, że badacze podkreślają również fakt, iż kapitał kulturowy jest tylko luźno przypisany do pozycji klasowej. Oznacza to jak, podkreśla Paul DiMaggio, że kapitał kulturowy jest w pewnym sensie zakorzeniony w tak zwanej klasyfikacji projektów stosunkowo ograniczonych grup statusowych³⁸. Ponadto badacze projekty klasyfikacyjne wyjaśniają jako pewnego rodzaju kolektywne działania podmiotów określonych grup statusowych do sprecyzowania poszczególnych elementów składających się na kulturę jako prestiżowe i renomowane. Chodzi tutaj o zwrócenie uwagi na fakt, iż zbiorowe działania ludzi przynależących do określonych grup polegają przede wszystkim na wyróżnieniu pewnych części składowych kultury jako dóbr pożądaných i poważanych w społeczeństwie. Należy również wspomnieć, że Paul DiMaggio na podstawie owych badań zaczął postrzegać kapitał kulturowy jako swego rodzaju zaletę i wartość samą w sobie odnośnie do efektywnego teoretycznie czynnika przyczyniającego się do budowy modeli reprodukcji struktury społecznej. Z tego względu wyróżnił dwa modele:

- model reprodukcji kulturowej;
- model mobilności kulturowej³⁹.

Pierwszy z modeli postrzega się przede wszystkim jako odtwarzanie habitusów i kapitałów kulturowych, gdzie reprodukcja kulturowa uznawana jest jako pewnego rodzaju proces w którym szkoły bądź też inne instytucje, zarówno społeczne jak i kulturowe, ugruntowują w jednostce występujące zróżnicowanie społeczne poprzez między innymi dziedziczenie ich z pokolenia na pokolenie. Taki model reprodukcji kulturowej występuje u każdej jednostki, gdyż w dużym stopniu powiązany jest on z socjalizacją pierwotną, gdzie wszelkie habitusy oraz umiejętności, doświadczenia bądź kompetencje przekazywane są jednostce od najmłodszych lat w rodzinie właśnie na zasadzie pokoleniowej. Drugi model natomiast rozumiany jest jako pewnego rodzaju

³⁸ S. Tur, *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2017, s. 26.

³⁹ A. Bartoszek, *op. cit.* s. 23.

wymiana na przykład ludzi czy też przedmiotów materialnych wchodzących ze sobą we wszelkie relacje bądź sprzężenia zwrotne, przyczyniając się tym samym do tworzenia nowych wartości na wyższym, lepszym poziomie. Takie wartości uznawane za lepsze mogą zostać przekazywane przez podmioty, co wpływa na mobilność kultury i jej rozwój. O mobilności szerzej pisze brytyjski socjolog – John Urry w swojej książce *Socjologia mobilności*⁴⁰, gdzie mobilność traktuje jako „przepływy składające się z ludzi, obrazów, informacji, pieniędzy i odpadów, poruszających się wewnątrz granic państwowych, jak również i przede wszystkim przez nie. (...) Przepływy te rodzą nowe nierówności na styku dostęp / braku dostępu. (...) Dają także nowe możliwości i rodzą nowe pragnienia.⁴¹ Ma to ogromne znaczenie w kontekście mobilności kulturowej, gdyż dzięki przepływowi jednostek społecznych, a co za tym idzie kapitału kulturowego jako zasobu przez nie posiadanego można mówić w dużym stopniu o rozwoju kultury w ogóle.

Ponadto Paul DiMaggio i John Mohr, na podstawie wyżej omawianych wyników badań, wskazują również na współczesne tendencje osłabiania związków pomiędzy statusem grupowym, a klasą społeczną podkreślając, że status klasowy w ponowoczesnych społeczeństwach ulega osłabieniu z powodu zbyt dużej dynamiki zmian pozycji członków w strukturach grupy. Natomiast zmienność pozycji jednostek jest w dużym stopniu uwarunkowana właśnie przez ich zasoby kulturowe i osobowe zdolności do uczestnictwa w złożonej sieci stosunków społecznych⁴². Nasuwa się więc pytanie o to czy aby na pewno związki pomiędzy statusem grupowym, a klasą społeczną zostały osłabione? Zwłaszcza, gdy w obecnym społeczeństwie istotną rolę, pomimo dużej zmienności pozycji jednostek, w dalszym ciągu odgrywa posiadanie dóbr umożliwiających podtrzymywanie stosunków społecznych właśnie na zasadzie osiągniętego kapitału, który jednostkę wyróżnia. Tak widoczna różnica pomiędzy statusem grupowym, a klasą społeczną bez wątplenia w dalszym ciągu pozwala dostrzec, że zasoby kulturowe odgrywają nadal istotną rolę zwłaszcza wśród jednostek i posiadanego przez nie statusu, ich przynależności do klas społecznych czy też zajmowanych przez nie pozycji społecznych.

Należy również zaznaczyć, że Paul DiMaggio kapitał kulturowy definiuje jako „prestżowe praktyki kulturowe”⁴³, przez co uważa, że wskaźnikami tak zdefiniowanego kapitału kulturowego stają się między innymi:

- postawy (np. zainteresowanie sztuką, zwłaszcza sztuką wysoką);
- wiedza (np. znajomość kompozytorów);⁴⁴

⁴⁰ J. Urry, *Socjologia mobilności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

⁴¹ *Ibidem*, s. 57.

⁴² *Ibidem*, s. 25.

⁴³ A. Lareau, E. B. Weininger, *Cultural capital in educational research: a critical assessment* [w:] *Theory and Society*, vol. 32. (cyt. za) X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas, Warszawa 2013, s. 36.

⁴⁴ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów*

Odnosząc jednak powyższe wyznaczniki kapitału kulturowego do badań przeprowadzonych w 1982 r., Paul DiMaggio uwzględnia w wynikach istotność korelacji, czyli swego rodzaju sprzężenia zwrotne zachodzące pomiędzy ocenami studentów, a posiadanym przez nich kapitałem kulturowym. Taka zaś współzależność w dużym stopniu przyczynia się do zdecydowanie lepszej i znacznie ułatwionej komunikacji oraz wszelkich relacji, które są konsekwencją analogii wynikającej na przykład z cech, stylu czy też gustu. Z tego też względu warto zaznaczyć, że nie tylko wszelkie uniwersytety, ale też wszystkie placówki edukacyjne mają za zadanie przede wszystkim zajmować się wytwarzaniem znaczącego i dobrze funkcjonującego w społeczeństwie informacyjnym kapitału kulturowego. Zaczynając od najmłodszych lat kapitał kulturowy łatwiej jest przyjąć, przekształcić, a następnie przekazać. Zwłaszcza, że wszelkie dobra, które dziecko w toku socjalizacji, zarówno w domu jak i w przedszkolu czy szkole, nabywa z wiekiem będą kształtować je i pozwalać na coraz większy rozwój, co w konsekwencji doprowadzić może do ukształtowania człowieka posiadającego szeroki zakres kapitału, który następnie w drodze konwersji można zacząć wymieniać i poszerzać już na szczeblach wczesnej edukacji.

Przedstawiona teoria kapitału kulturowego w ujęciu Paul'a DiMaggio w całości opiera się na badaniach, które pozwalają w umiejętny sposób ukazać, iż kapitał kulturowy i cały wachlarz elementów czy zasobów składających się na niego odgrywa istotną rolę w każdej dziedzinie życia jednostki. Jednak najważniejszą rolę odgrywa zwłaszcza w sferze edukacji oraz wykształcenia. Warto również zaznaczyć, że w tym wypadku DiMaggio wskazuje również na fakt, iż osiągnięcie jak najwyższego kapitału kulturowego jest kluczem do zdobycia odpowiedniej pozycji społecznej i prestiżu społecznego, które w zawodowym życiu pozwolą na wyróżnienie się wśród innych i zdobycie na przykład dobrze płatnej pracy zwłaszcza, że w społeczeństwie wiedzy kapitał kulturowy obecnie odgrywa najistotniejszą rolę. Bowiem, to właśnie wiedza i zdobyte umiejętności stanowią obecnie najważniejszą wartość, której nikt nam nigdy nie odbierze w tym dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie.

1.1.3. Kapitał kulturowy w sieciowym ujęciu Anette Laureau

Na przestrzeni wielu lat kapitał kulturowy zyskał na uwadze i zaczął być coraz częściej postrzegany jako jeden z ważniejszych i najbardziej pożądanых kapitałów w życiu społecznym. Takie zaciekawienie kapitałem kulturowym wśród aktorów życia społecznego w konsekwencji wzbudziło również zainteresowanie wielu badaczy kapitałem kulturowym w kontekście jego oddziaływania na różnorodne aspekty życia społecznego. Dlatego też z roku na rok stawał się on coraz ciekawszym przedmiotem wielu badań empirycznych jakie zostały przeprowadzone na ten

temat. Badacze dążyli do poznania zależności jakie występują pomiędzy podmiotami w kontekście nabywania przez nie kapitału kulturowego, a więc wszelakich wartości się na niego składających. Ponadto badacze uważali, że istotnym jest również stworzenie koncepcji, która kapitał kulturowy pomoże zrozumieć. Ze względu na sam charakter kapitału kulturowego opracowanie teorii wydawało się zaś pewnego rodzaju kluczem do zrozumienia i wypracowania czym tak naprawdę ten kapitał kulturowy jest, co się na niego składa, jak go rozumieć oraz jak o niego walczyć i nabywać w społeczeństwie obywatelskim wśród różnorodnych jednostek. Na tej podstawie, obok przedstawionej wcześniej pionierskiej koncepcji Pierre'a Bourdieu oraz równie ciekawej teorii Paul'a DiMaggio, warto także zwrócić uwagę na jedną z późniejszych koncepcji kapitału kulturowego wykreowaną przez amerykańską socjolog – Anette Lareau, która skupiła się na jego szerszej formie.

Kapitał kulturowy, jak już wcześniej wspomniano, od wielu lat stanowi istotne narzędzie badawcze zarówno w socjologii, psychologii, jak i innych naukach społecznych, z tego też względu zaczęto postrzegać go znacznie szerzej niż na początku proponował to Pierre Bourdieu. Z upływem czasu pojęcie kapitału kulturowego zrobiło duży progres i przestało stanowić jedynie aplikacyjny charakter odnośnie do socjologii edukacji. Można rzec natomiast, że wręcz rozszerzyło swój zasięg zahaczając o różne dziedziny życia społecznego. Ponadto warto zaznaczyć, że biorąc pod uwagę szeroki zakres funkcyjności kapitału kulturowego oraz jego rozwój na przestrzeni lat do obszarów badawczych, oprócz socjologii edukacji, zaczęto zaliczać między innymi takie dziedziny jak: płeć, emocje, etniczność, sztukę i jej odbiorców, praktyki czytelnicze czy relacje pomiędzy pozycją społeczną a efektami kształcenia⁴⁵. Kapitał kulturowy w pracach Pierre'a Bourdieu oraz następnie także Paul'a DiMaggio zazwyczaj był odnoszony do jego nabywania w procesie kształcenia i edukacji. Z czasem zaś zauważono, że to nie są jedyne pola, gdzie ma on znaczący wpływ na jednostkę, dlatego też zaczęto zwracać coraz większą uwagę na jego oddziaływanie w stosunku do różnych dziedzin życia społecznego. Badacze zaczęli dostrzegać jego szeroki wpływ na życie kulturalne, gospodarcze, polityczne czy też publiczne, co natomiast zaczęło skutkować tym, że kapitał kulturowy zaczął zyskiwać coraz większe zainteresowanie, zwłaszcza jeśli chodziło o jego nabywanie i następnie wykorzystywanie. Podobnego zdania była Anette Lareau, która zwracała uwagę na duże ograniczenia kapitału kulturowego we wcześniej wypracowanych koncepcjach⁴⁶.

Odnosząc się do wcześniej przedstawionego rozumienia pojęcia kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu, amerykańska socjolog Anette Lareau wraz z kanadyjką Michele Lamont były

⁴⁵ *Ibidem*, s. 34.

⁴⁶ Por. A. Lareau, M. Lamont, *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Development* [w:] „*Sociological Theory*”, vol. 6, no. 2, 1988, s. 155.

zdania, że jest ono niewystarczające i koniecznie potrzebuje uzupełnienia. Na tej podstawie wypracowały one pojęcie kapitału kulturowego postrzegając go jako pewnego rodzaju działanie odślaniające wszelkie ważne aspekty procesu reprodukcji struktury społecznej, wskazujące na relacje zachodzące pomiędzy kulturą (i edukacją) a społeczną reprodukcją⁴⁷. Tak rozumiane pojęcie kapitału kulturowego ma stanowić istotny aspekt życia społecznego, zwłaszcza, że jest on od dłuższego czasu postrzegany jako źródło wieloznaczny, a więc może przybierać przeróżne, ciekawe formy. To zaś oznacza, że teoria kapitału kulturowego ewoluowała na tyle, że przestała być postrzegana w jednej określonej kategorii, a stała się różnorodna oraz mogła posiadać różnorodne znaczenia, a ponadto być postrzegana w różnych kontekstach. Z tego też względu, mając na uwadze fakt iż z upływem lat pojęcie kapitału kulturowego straciło po części już swój pionierski charakter, Anette Lareau wraz z Michele Lamont zajęły się odtwarzaniem i transformacją pojęcia kapitału kulturowego stworzonego przez Pierre'a Bourdieu. Zarówno Lareau, jak i Lamot, bazując na teorii Bourdieu, postanowiły początkowo odnieść się do jednego z jego pierwszych dzieł nawiązującego do kapitału kulturowego, mianowicie – *Les héritiers: les étudiants et la culture*⁴⁸. Na podstawie owej książki zauważają one, że na początku kapitał kulturowy traktowano w dużej mierze jako pewnego rodzaju standardy akademickie, stanowiące „atrybuty klasowe” klasy dominującej, a więc dobra prestiżowe, pożądane przez wszystkich, ale osiągalne tylko przez nielicznych. Z czasem natomiast, jak twierdzą autorki, do tych standardów akademickich w dużym stopniu zaczęły należeć między innymi: nieformalna wiedza na temat szkoły, tradycyjna humanistyczna kultura, kompetencje językowe, charakterystyczne postawy oraz styl zachowania (powściągliwość czy poczucie godności)⁴⁹. Zaczęły być one postrzegane jako pewne dobra kulturowe równie istotne jak wcześniej wspomniane standardy akademickie na kapitał kulturowy się składające, ale osiągalne dla wszystkich niezależnie od statusu czy zajmowanej pozycji społecznej. W konsekwencji członkowie klasy dominujące zaczęli tracić pozycję w hierarchii, gdyż kapitał kulturowy nie był już postrzegany jako dobro pożądane i pomocne między innymi w kształtowaniu siebie. Kapitał kulturowy zaczął być coraz częściej uznawany jako dobro ogólnie dostępne i stanowić wśród klasy najniższej i średniej pewnego rodzaju dodatek do lepszego życia, który im się po prostu należy niezależnie od zajmowanej pozycji w hierarchii społecznej.

⁴⁷ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *op. cit.*, s. 34-35.

⁴⁸ P. Bourdieu, *Les héritiers: les étudiants et la culture*, Editions de Minait, Paris 1964.

⁴⁹ A. Lareau, M. Lamont, *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Development* [w:] „*Sociological Theory*”, vol. 6, No. 2, 1988 (cyt. za) X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas, Warszawa 2013, s. 35.

W kolejnej książce Pierre'a Bourdieu – *Reprodukcja*⁵⁰ autorki zauważyły redefinicję, a więc określenie na nowo kapitału kulturowego, a przez to również inne jego rozumienie. Anette Lareau oraz Michele Lamont zwracają uwagę na to, że kapitał kulturowy zmienia swoją istotę i zostaje w pewnym stopniu scharakteryzowany jako zbudowany wyłącznie z tak zwanych zdolności językowych (gramatyka, akcent, ton), wcześniejszej kultury akademickiej, wiedzy formalnej i ogólnej kultury oraz dyplomów. Natomiast sam stosunek do szkoły, manieri i styl zachowania czy gust kultury wyższej rozumiane są tu jako klasowy ethos, a nie kapitał kulturowy⁵¹ tak, jak było to postrzegane i rozumiane we wcześniejszej książce Bourdieu. Bowiem, w *Reprodukcji* kapitał kulturowy nie stanowi już etosu, a więc nośnika określonych wartości, idei czy też zachowań wpływających na życie społeczne, ale pewnego rodzaju zakres działań takich jak osiągnięcia, nabyta wiedza czy umiejętności i doświadczenia nabywane w procesie edukacji, które składają się na kapitał kulturowy.

Następnie Anette Lareau wraz z Michele Lamont dużą uwagę poświęciły kolejnemu z dzieł Pierre'a Bourdieu – *Dystynkcja*⁵², gdzie niemal od razu zauważalne są różnice jakie występują w definiowaniu kapitału kulturowego jeśli porównamy je z wcześniej wspomnianymi dziełami Francuza. Szczególnie istotny wydaje się fakt, że kapitał kulturowy stał się swego rodzaju wskaźnikiem oraz podstawą pozycji zajmowanej przez jednostki w społeczeństwie. Z tego też względu uznaje tak postrzegany kapitał kulturowy jako postawy kulturowe, preferencje i zachowania rozumiane jako pewnego rodzaju „smaki”, wykorzystywane w społecznej selekcji⁵³, co pozwala twierdzić, iż pojęcie kapitału kulturowego uległo kolejnej redefinicji, gdzie na pierwsze miejsce wysuwa się ważność posiadania takich dóbr, które będą mogły umożliwić lepsze życie jednostce. Jeśli zaś zwrócimy uwagę na sam fakt posiadania kapitału kulturowego to wydaje się to równie istotny aspekt zwłaszcza, gdy owe posiadanie dóbr będzie decydować o pozycji danej jednostki w społeczeństwie, a więc, jak wcześniej wspomniano, pewnego rodzaju selekcji na podstawie posiadania preferencji, zachowań czy postaw kulturowych składających się na kapitał kulturowy. Na tej podstawie zarówno Anette Lareau jak i Michele Lamont twierdzą, iż „kapitał kulturowy staje się zasobem władzy (...), ułatwiającym dostęp do pozycji w organizacjach i jednocześnie wskaźnikiem pozycji społecznej⁵⁴”, co zdecydowanie wpływa na kontakty personalne oraz przynależność do klasy wyższej. Kapitał kultury w tym wypadku jest pewnego

⁵⁰ P. Bourdieu, J. C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.

⁵¹ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *op. cit.*, s. 24.

⁵² P. Bourdieu, *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006.

⁵³ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *op. cit.*, s. 35.

⁵⁴ A. Lareau, M. Lamont, *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Development* [w:] *Sociological Theory*, vol. 6, No. 2, 1988 (cyt. za) X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas, Warszawa 2013, s. 35.

rodzaju wyznacznikiem lepszego życia, zajmowania lepszej pozycji społecznej, osiągnięcia lepszego stanowiska w pracy czy zajmowania prestiżowego miejsca w stratyfikacji społecznej.

Należy jednak przypomnieć, iż Pierre Bourdieu zwraca uwagę w swojej teorii na fakt, iż tak naprawdę każdy kapitał, niezależnie od tego czy jest to kapitał kulturowy, ekonomiczny czy społeczny, posiada wiele różnorodnych form, typów i podtypów, które można wyeksponować i zaakcentować poprzez odpowiednią analizę. Z tego względu wyróżnia on trzy podstawowe formy: zinstytucjonalizowaną, ucieleśnioną oraz zobiektywizowaną⁵⁵. Mając na uwadze wspomniany podział kapitału kulturowego Anette Lareau wraz z Michele Lamont uważają, że w dużym stopniu poszczególne typy kapitałów w różnych polach mogą tak naprawdę występować w różnych formach. Wielość form i branych pod uwagę interakcji pomiędzy tak naprawdę różnymi typami i formami kapitałów oraz niejednoznaczności ich granic spowodowały w dużym stopniu niebywałą różnorodność podejść do ich operacjonalizacji i wpłynęły tym samym na liczne spory definicyjne⁵⁶. Od długiego już czasu problematyka jednoznacznej i klarownej operacjonalizacji pojęcia kapitału kulturowego przyczynia się do pojawiania się w dalszym ciągu różnych i niekoniecznie podobnych w częściach składowych definicji kapitału kulturowego. Problematyka i cały szereg implikacji występujących w tej materii odnośnie do nie tylko definiowania kapitału kulturowego, ale i jego rozumienia, przyczynia się do pojawiania się nieustannie wielu krytycznych uwag odnośnie do wykorzystywania kapitału kulturowego jako głównego przedmiotu badań empirycznych, szczególnie biorąc pod uwagę jego nieprecyzyjne określenie w kontekście badań, w których jest głównym problemem badawczym.

Źródłowa wieloznaczność, która rozwijała się na przestrzeni lat, w kontekście definiowania kapitału kulturowego – począwszy od redefinicji pojęcia początkowo przedstawianego przez Pierre'a Bourdieu poprzez różniące się rozumienie kapitału kulturowego jakie proponuje Paul DiMaggio – spowodowała, że pojawiło się wiele krytycznych uwag odnośnie do nieodpowiedniej konceptualizacji, operacjonalizacji oraz samego rozumienia kapitału kulturowego. Z tego też względu krytycznej analizy w stosunku do nieodpowiedniego wykorzystania terminu kapitału kulturowego dokonała dość niedawno, bo w 2003 r., Anette Lareau wraz z innym amerykańskim socjologiem - Elliott'em B. Weininger'em. Na podstawie dogłębnego przeglądu anglojęzycznych prac badawczych na temat kapitału kulturowego zauważają oni, że znacznie przeważa rozumienie kapitału kulturowego opartego na dwóch założeniach:

⁵⁵ Dokładniej owe formy omówiono w rozdziale pierwszym w podparagrafie 1.1.1. „Kapitał kulturowy w ujęciu Pierre'a Bourdieu”.

⁵⁶ A. Lareau, M. Lamont, *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Development* [w:] „*Sociological Theory*”, vol. 6, No. 2, 1988. (cyt. za) T. Zarycki, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre'a Bourdieu*, [w:] „*Psychologia społeczna*”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 17.

1. Pierwsze odnosi się do wiedzy i kompetencji związanych z tak zwaną kulturą wysoką, gdzie kapitał kulturowy jest zdecydowanie bliższy pojęciu statusu społecznego, który w różnorodny sposób można określić na podstawie cennych społecznie praktyk kulturowych;
2. Drugie zaś opiera się na wiedzy i wszelakich umiejętnościach odmiennych od innych (np. od umiejętności technicznych), gdzie istota tkwi w wydzielaniu tak zwanego specyficznego zakresu wiedzy i umiejętności, które na kapitał kulturowy mają się składać⁵⁷.

Oba założenia stanowią istotne znaczenie i mają duży wpływ na rozumienie kapitału kulturowego w ogóle. Bowiem pierwsze z założeń w dużym stopniu wskazuje istotę kapitału kulturowego w odniesieniu do pozycji społecznej czy też statusu społecznego. Wydaje się to jak najbardziej zrozumiałe, zwłaszcza, że zależności pomiędzy kapitałem kulturowym, a pozycją społeczną były widoczne od samego początku pojawienia się kapitału kulturowego. Dlatego też bez wątpienia nieustannie widać ogromne powiązania pomiędzy prestiżowymi dobrami czy też kulturą wysoką, a jednostkami przynależącymi do klas dominujących w społeczeństwie. Bez większego problemu widoczna staje się różnica pomiędzy dostępem do kultury wysokiej, bądź też samym pozyskiwaniem kapitału kulturowego przez klasy wyższe, aniżeli przez podmioty należące do niskiej klasy społecznej. Natomiast jeśli zwróci się uwagę na drugie założenie odnoszące się do wiedzy i umiejętności, czy różnego rodzaju doświadczeń, ale nie technicznych składających się na kapitał kulturowy narzuca się od razu pytanie o to, co w takim razie z technicznymi dobrami? Czy są one uznawane jako dobra gorszej jakości? Otóż jak podkreśla Lareau wraz z Weininger'em to, co techniczne również ma znaczenie w kontekście społecznym i stanowi zarówno ważne, jak i pożądane dobra kapitału kulturowego wpływające w jakimś stopniu na kształtowanie życia społecznego.

Reasumując, podrozdział ten pozwolił ukazać to, że kapitał kulturowy przeszedł dużą transformację w jego postrzeganiu na przestrzeni lat. Anette Lareau przedstawia kapitał kulturowy zdecydowanie szerzej aniżeli miało to miejsce w pracach Pierre'a Bourdieu, skupiając się na elementach, które u Francuza na początku nie odgrywały tak istotnej roli w koncepcji kapitału kulturowego. Celem Lareau jest przede wszystkim ukazanie tego, jak na przestrzeni wielu lat zmieniło się rozumienie kapitału kulturowego, a sama definicja ewaluowała poszerzając nie tylko sam zakres wszelakich czynników i elementów składających się na rozumienie kapitału kulturowego, ale zwrócenie uwagi także na cały wachlarz umiejętności czy też funkcji, które również zaczęły mieć znaczenie przy tworzeniu kapitału kulturowego. Z tego też względu Anette

⁵⁷ X. Bukowska, M. Jewdokimow, B. Markowska, P. Winiarski (red.), *op. cit.*, s. 36.

Lareau podkreśla istotność oddziaływania kapitału kulturowego na jednostkę, co stało się tematem dyskusji wielu badaczy i tym samym przedmiotem wielu badań empirycznych, choćby tych prowadzonych przez opisywaną badaczkę.

1.1.4. Kapitał kulturowy w sieciowym ujęciu Bonnie H. Erickson

Kapitał kulturowy pełni kluczową kwestię w społeczeństwie sieciowym. Z tego względu zaczęto dostrzegać istotę jaką stanowią relacje i powiązania zachodzące pomiędzy jednostkami w celu nabywania, przekazywania i rozwijania wiedzy, umiejętności oraz wszelkich innych zasobów wpisujących się w kapitał kulturowy w czasie uczestnictwa jednostki w życiu społecznym. Samo tworzenie sieci jest konsekwentną metodą nawiązywania coraz to nowszych kontaktów i ulepszania relacji społecznych⁵⁸, każda nowa znajomość przynosi nam w efekcie wiedzę czy też nowe doświadczenia istotne w kształtowaniu siebie i swojego kapitału kulturowego. Na tej podstawie można twierdzić, że kapitał kulturowy powstaje w związku z sieciami społecznymi, a co ważniejsze – sieci odgrywają ważną rolę w przepływie owego kapitału, gdyż im większe zróżnicowanie sieciowe tym jednostka nabywa bardziej zróżnicowany i lepszy kapitał dotyczący wiedzy, umiejętności czy wszelakich nowych treści. Warto również zaznaczyć, że sieci prowadzą do przekształceń społeczeństwa jako takiego, a co za tym idzie wpływają na ułatwienie interakcji w obrębie jednostek systemu i między nimi⁵⁹. Przyczynia się to między innymi do poszerzania relacji międzyludzkich czy tworzenia nowych więzi, a co za tym idzie do przekazywania i nabywania nowego kapitału kulturowego w postaci wiedzy, czy też wszelkich informacji, które dzięki sieciom mogą przepływać pomiędzy podmiotami wchodzącymi w skład danej grupy, instytucji społecznej czy organizacji w sposób płynny i klarowny. Holenderski socjolog Jan van Dijk podkreśla fakt, iż sam „(...) wzrost liczby i nasilenia interakcji zwiększa zmienność. Przyłączanie do sieci nowych jednostek poszerza zasięg dostępnych informacji i możliwości komunikacyjnych, co prowadzi do zróżnicowania zakresu sieci. Każdy kto współtworzył kiedyś sieć potwierdzi, że aby zdobyć nowe doświadczenie i kontakty (nawet jeśli są one powierzchowne) trzeba wyjść poza własny, niewielki krąg ludzi”⁶⁰. To właśnie wtedy możliwe jest funkcjonowanie w sieciach i nabywanie nowych zasobów, w tym także kapitału kulturowego, który odgrywa istotny element w codziennym życiu każdej jednostki. Bowiem, to właśnie kapitał kulturowy jest postrzegany jako takiego rodzaju dobro, które im bardziej pożądane, tym ma wyższe znaczenie w świecie społecznym. Przez jego posiadanie jednostka zdobywa uznanie, prestiż, karierę, czy na przykład możliwość przynależności do klasy wyższej. Warto również pamiętać, że im wyższy

⁵⁸ J. van Dijk, *Społeczne aspekty nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 48.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 49.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 50.

kapitał kulturowy posiada jednostka, tym lepszą pozycję w hierarchii społecznej zajmuje, co w społeczeństwie sieciowym, czy też społeczeństwie wiedzy, stanowi istotną kwestię dotyczącą funkcjonowania w społeczności.

Na sieciowy aspekt kapitału kulturowego uwagę zwraca Bonnie H. Erickson, która koncentruje się zwłaszcza na zagadnieniach dotyczących klasy, pola, statusu społecznego oraz samego kapitału kulturowego. Jej analiza wyżej wymienionych kwestii w całości zostaje oparta na przeprowadzonych przez nią badaniach w Toronto, gdzie badała ona związek jaki istnieje pomiędzy klasą urodzenia rodziców, a późniejszym wpływem na kapitał kulturowy osób pracujących, bądź będących właścicielami firm detektywistycznych i ochroniarskich. Wybór przedmiotu badań oraz firmy, w tym wypadku branży ochroniarskich i śledczych, był celowy, gdyż autorka podkreślała, iż owe firmy stanowią ważny element na konkurencyjnym rynku i w sektorze przedsiębiorczości prywatnej. Ponadto istnieje zbyt mało nałożonych na nie samoregulacji oraz regulacji rządowych, przez co również ograniczony jest sposób egzekwowania od nich norm czy też na przykład kar i sankcji. To właśnie na podstawie obserwacji tych związków zachodzących pomiędzy wyżej wspomnianymi elementami Bonnie H. Erickson zaczęła szczególną uwagę skupiać na sieciach społecznych stanowiących najlepsze kryterium posiadania i dysponowania kapitałem kulturowym. Zauważyła, że to właśnie sieci stanowią najważniejszy punkt w całym procesie przekazywania i nabywania wiedzy w postaci kapitału kulturowego takiego, jak między innymi wiedza, informacje, doświadczenia czy różnorodne umiejętności. Ponadto Erickson zarzucała pionierskiej teorii Pierre'a Bourdieu niekompetentność za brak uwzględnienia sieci w opracowanej przez niego koncepcji podkreślając istotność jaką stanowią one w związku z przepływem kapitału kulturowego pomiędzy jednostkami. Kapitał kulturowy obejmuje takie zasoby, które są zinstytucjonalizowane, a ponadto uznawane przez społeczeństwo za prestiżowe i z tego względu niezmiennie przez to społeczeństwo poszukiwane w celu posiadania, co ma na celu przede wszystkim polepszenie własnej pozycji społecznej. Kapitał kulturowy jako dobro pożądane, zwłaszcza udokumentowane przez należyte zaświadczenia pochodzące z instytucji między innymi takich jak uniwersytety czy Kościoły, ma większe znaczenie i wagę w obecnym społeczeństwie, aniżeli dobra kapitału kulturowego nabywane bez pokrycia jakimś dokumentem.

Mając na względzie sieciowość, jak i sieci społeczne rozumiane jako dowolny układ powiązań lub zbiór obiektów między zdefiniowanymi grupami aktorów (jednostkami, grupami, organizacjami, społecznościami, społeczeństwami itd.), sieć można postrzegać jako pewną całość, która bez wątplenia stanowi podstawę do interpretacji zachowań społecznych aktorów stanowiących elementy owej sieci⁶¹. Na tej podstawie Bonnie H. Erickson w swojej pracy *Culture*,

⁶¹ R.D. Alba, *Taking Stock of Network Analysis: A Decade's Results* [w:] „*Research in the Sociology of Organizations*”, CT 1982. (cyt. za) M. Kowalska-Musiał, *Strukturalna metodologia pomiaru sieci społecznych – rys historyczny*

*Class and Connections*⁶² z 1996 r. omawia istotne aspekty, które nie znalazły miejsca we wcześniejszych teoriach dotyczących kapitału kulturowego. Mianowicie autorka podkreśla wagę sieci społecznych oraz stosunków klasowych w pracy. Sieci społeczne uznaje za jedno z kluczowych źródeł zasobów kulturowych będących bardziej znaczącymi od samej klasy. Ponadto kapitał kulturowy jest zależny od poziomu posiadania kultury własnej jednostki.⁶³ Jest on najbardziej ubogi wśród osób znajdujących się na najniższych szczeblach hierarchii społecznej, a najwyższy wśród osób plasujących się u szczytu struktury społecznej uznawanych za klasę wyższą czy też śmietankę towarzyską.

Autorka w swojej pracy podkreśla również fakt, iż Bourdieu w swojej koncepcji wyróżnia dwa kapitały: ekonomiczny i kulturowy, których używa do wyjaśnienia dwuwymiarowego modelu klasy⁶⁴ (wymiar pionowy odnosi się do ilości posiadanego kapitału, wymiar poziomy zaś dotyczy posiadania kapitału kulturowego w stosunku do kapitału ekonomicznego), natomiast zapomina o uwzględnieniu sieci i przepływie zasobów składających się na kapitał kulturowy. Z tego względu Bonnie H. Erickson w swoim dziele podkreśla problematykę odnoszącą się do braku uwzględnienia powiązań społecznych, czyli sieci układów powiązanych ze sobą i nawzajem na siebie wpływających interakcji społecznych, które zdaniem autorki są bardzo istotne i nie wolno ich pomijać we wszelkich, zarówno teoretycznych, jak i empirycznych rozważaniach na temat kapitału kulturowego, gdyż to one głównie przyczyniają się do przepływu owego kapitału pomiędzy podmiotami społecznymi. Ponadto należy również wspomnieć, że autorka zauważa już w badaniach przeprowadzanych przez Pierre'a Bourdieu, iż osoby zajmujące lepszą pozycję w strukturze społecznej posiadają zdecydowanie bogatsze powiązania sieciowe, które tym samym wpływają na lepsze stanowisko pracy, większy prestiż czy też przynależność do elit. Z tego względu Bonnie H. Erickson uważa, że sieci społeczne w odniesieniu do kapitału kulturowego mają istotny wpływ na jednostkę i jej codzienne życie społeczne, zwłaszcza, jeśli sieci występujące pomiędzy aktorami są ściśle zróżnicowane chociażby ze względu na różnorodność kulturową, która jest idealnym przykładem elastyczności i zmienności układów społecznych. Na tej podstawie autorka podkreśla, że sieci zdecydowanie w większym stopniu formułowane są poprzez właśnie kulturę, niż na przykład warstwy społeczne. Ponieważ, jak podkreśla badaczka, sieci kapitału społecznego są uważane za o wiele silniejszy determinant zasobów kapitału

współczesne obszary zastosowań, [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie”, t. 28, Kraków 2013, s. 52.

⁶² B. H. Erickson, *Culture, Class and Connections* [w:] „*American Journal of Sociology*”, The University of Chicago Press, vol 102, no. 1. 1996.

⁶³ B. H. Erickson, *Culture, Class and Connections* [w:] „*American Journal of Sociology*”, The University of Chicago Press, vol. 102, No. 1. 1996. (cyt. za) S. Tur, *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2017, s. 30.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 30.

kulturowego od ekonomicznie zdefiniowanych struktur klasowych⁶⁵. To zaś w pewnym stopniu wpływa na ulepszanie i przede wszystkim wzmacnianie sieci społecznych oraz relacji zachodzących przy konwersji zasobów kapitału kulturowego.

Kolejną problematyczną kwestią, jaką uwzględnia Bonnie H. Erickson w swojej pracy jest samo rozumienie i postrzeganie kapitału kulturowego. Autorka na podstawie kilku przeprowadzonych przez siebie badań zauważyła, że zdolności kulturowe posiada tak naprawdę każda jednostka niezależnie od wykonywanej pracy czy też zajmowanej pozycji społecznej. Problem jednak tkwi w umiejętnym wykorzystaniu owych zdolności kulturowych. Mianowicie osoby pomysłowe będą umiały wykorzystać potencjał kulturowy w odpowiednim miejscu i czasie, co bez wątpienia będzie wpływało na kształtowanie kapitału jednostki. Natomiast osoby spokojne, a czasami nawet antyspołeczne, cechujące się mniejszą pomysłowością i zaradnością będą miały problem nie tyle z wykorzystaniem kapitału kulturowego, który posiadają, ale także z samym jego nabyciem czy przekazaniem. Z tego też względu autorka zestawia zasoby kultury ze znajomością różnorodnych kategorii kulturowych podkreślając, że główny problem tkwi w formach kultury, które mogą być wykorzystane w celu znalezienia korzystniejszego położenia klasy lub prowadzić do relacji klasowych. Zwłaszcza, jeśli zdobyty kapitał kulturowy może wpływać na wykonywanie pracy przez jednostkę⁶⁶. Autorka w tym wypadku podkreśla fakt, iż sama znajomość kultury zdecydowanie wystarczy, aby móc swobodnie partycypować w życiu społecznym i rozmawiać o niej w celu poszerzenia swojej wiedzy z nią związanej. Dlatego też Bonnie H. Erickson zwraca uwagę na zaniedbywanie przez badaczy związków i relacji zachodzących pomiędzy klasą a kulturą. Bowiem kultura to tak naprawdę jedna z wielu możliwości wytyczania granic społecznych. Same granice społeczne mogą istnieć w więziach społecznych z dala na przykład od pracy, ale są bardziej rozmyte przez działanie innych czynników wpływających na relacje społeczne⁶⁷, na przykład takich jak hobby danej jednostki. Natomiast nie każde granice społeczne wytyczane są przez kulturę, zwłaszcza jeśli pod uwagę weźmiemy fakt, iż relacje kształtujące się na różnych polach mogą również być kształtowane przez różne inne działania chociażby takie, jak ograniczone interakcje, które w konsekwencji wytyczają granice społeczne poprzez luźniejsze stosunki pomiędzy jednostkami.

Ponadto Erickson uważa, że relacje zachodzące pomiędzy klasą a kulturą zostały zdecydowanie zaniedbane wśród badaczy i podkreśla tym samym, że wszelkie zasoby kulturowe cechują się różnorodnością, która zaś związana jest z różnymi sieciami społecznymi. Chodzi tutaj

⁶⁵ B. H. Erickson, *Culture, Class and Connections* [w:] „*American Journal of Sociology*”, The University of Chicago Press, vol. 102, No. 1. 1996. (cyt. za) T. Zarycki, *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań w Teorii Pierre'a Bourdieu* [w:] „*Psychologia społeczna*”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 17.

⁶⁶ S. Tur, *op. cit.*, s. 30-31.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 31.

o to iż osoby, które na co dzień funkcjonują w szerszej grupie osób zderzają się z większym zakresem kultury, a co za tym idzie mają dzięki temu możliwość nabywania nowych zasobów kulturowych, które tym samym pozwalają rozwijać im większy repertuar kulturowy. Ponadto Bonnie H. Erickson różnorodność sieci postrzega jako liczbę odrębnych grup / klas w niej przedstawionych, gdzie tak naprawdę występuje zdecydowanie większa różnorodność sieci klasy czy zróżnicowana kultura osobista, zwłaszcza w odniesieniu do tych różnic kulturowych, które najbardziej są powiązane z różnicami klasowymi⁶⁸, aniżeli różnorodność samych dóbr w kapitał kulturowy się wpisujących. Na tej podstawie autorka zarzuca przede wszystkim koncepcji Pierre'a Bourdieu brak uwzględnienia sieci społecznych w jego badaniach podkreślając, że zarówno pomiędzy klasą a kulturą zachodzą różnorodne relacje, które mają wpływ na nabywanie czy konwersję kapitału, którego on nie uwzględnił, zwłaszcza w odniesieniu do nabywania kapitału kulturowego w toku socjalizacji od najmłodszych lat. Wydaje się to istotny zarzut, ponieważ społeczeństwo, w którym człowiek żyje, jest wysoce zróżnicowane. Zróżnicowaniem społecznym określa się elementarne fakty odmienności i różnic występujących wśród członków danego społeczeństwa⁶⁹ już od najmłodszych lat, dlatego też takie relacje sieci czy ich gęstość mogą mieć istotne znaczenie zwłaszcza, jeśli służą do nabywania nowych umiejętności, kompetencji czy treści oraz wszelkich innych zasobów kulturowych wśród członków społeczeństwa. Jak już wcześniej wspomniano im większe zróżnicowanie w powiązaniach sieciowych, tym lepszy kapitał jednostka nabywa, co pomaga jej między innymi w zajęciu pożądanej wśród ludzi wysokiej pozycji w hierarchii struktury społecznej.

Koncepcja Bonnie H. Erickson, pozwala ukazać jak ważne dla przepływu, nabywania i posiadania kapitału kulturowego są sieci społeczne. BOWIEM im bardziej różnorodne sieci, tym bardziej różnorodne zasoby kapitału kulturowego są przez jednostkę nabywane lub też przekazywane. Teoria ta pozwala również dostrzec istotę jaką stanowi sama różnorodność kulturowa. Należy także pamiętać że gęstość sieci zdecydowanie wpływa na wielkość posiadanego zasobu, co tym samym pozwala na jego konwersję i lepszą pozycję społeczną. Dlatego też autorka na tej podstawie podkreśla, iż nie tylko wpływ rodziny i edukacja ma znaczenie na posiadanie kapitału kulturowego, ale również dobrze rozbudowane sieci społeczne stanowią znaczący element w budowaniu własnego kapitału kulturowego, pomagając tym samym w osiągnięciu dóbr pożądanych, czyli na przykład zajmowania dobrego stanowiska pracy. Będzie ono bez wątpienia łatwiejsze do zdobycia przy posiadaniu większego kapitału kulturowego, który można nabyć właśnie poprzez bardziej rozrośnięte i gęste sieci społeczne.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 33.

⁶⁹ J. Turowski, *op. cit.*, s. 176.

1.2. Kapitał kulturowy w teoriach sieciowych

W podrozdziale tym autorka zajęła się przedstawieniem kapitału kulturowego w teoriach sieciowych. W pierwszej kolejności uwagę zwrócono na kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscotta, by następnie polemice poddać kapitał kulturowy w sieciowych teoriach Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama.

1.2.1. Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a

Nieustanny rozwój i postęp technologiczny stanowią wyznacznik dzisiejszej rzeczywistości, gdyż mają ogromny wpływ na świat w jakim żyjemy. Wraz z coraz powszechniejszymi przeobrażeniami środowiska – tak kulturowego, jak i społecznego – coraz bardziej wymykającymi się kontroli człowieka, rozpoczął się proces powstawania społeczeństw nowoczesnych⁷⁰ Pojawianie się nowych technik i metod przekazywania wszelkiego rodzaju informacji zaczęto postrzegać jako sieci, które pozwalają na integracje globalnego świat⁷¹. Dlatego to właśnie na tej podstawie sieci stały się istotnym elementem wzmocnienia i rozkwitu gospodarki oraz przemysłu w społeczeństwie. Ponadto społeczeństwo zaczęło stanowić centrum, gdzie zaczęły zachodzić wszelkie procesy przepływu wiedzy i informacji, czego wynikiem zaczęło być kształtowanie się społeczeństwa informacyjnego, a następnie społeczeństwa sieciowego, cechującego się przede wszystkim dużą otwartością. Takie społeczeństwo sieciowe ma na celu przede wszystkim przedłużanie żywotności procesów w nim zachodzących, a przy okazji minimalizowanie w jak największym stopniu wszelkich trudności związanych z przestrzenią, czasem i granicami. Na tej podstawie to właśnie sieci zaczęły być tym istotnym spoiwem mającym przyczynić się do zrównoważonego rozwoju gospodarki i świata. Warto zaznaczyć, że sieci tak naprawdę stanowią morfologię społeczną, a rozprzestrzenianie się logiki usieciowania w sposób zasadniczy i dogłębny zmienia zarówno funkcjonowanie, jak i same wyniki w procesach produkcji, doświadczenia, władzy i kultury⁷², z którymi mamy do czynienia w społeczeństwie w którym żyjemy. Mówi się, że sieć jest wynikiem „uruchomienia” różnych procesów, które aktywizują części, w wyniku czego pojawia się ciąg oddziaływań⁷³. Można z tego wywnioskować, że tylko i wyłącznie współpraca oparta na sieciach daje nowe możliwości i perspektywy, które coraz częściej są wyznacznikiem sukcesu, zwłaszcza, że sieci są strukturami otwartymi, zdolnymi do rozprzestrzeniania się bez ograniczeń, integrującymi nowe więzy i wszelkiego rodzaju kontakty

⁷⁰ J. Isański, *Migracje i transfery kapitału społecznego*, Wydawnictwo UAM, Poznań 2015, s. 90.

⁷¹ Por. M. Lakomy, *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar rywalizacji i współpracy państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 26.

⁷² M. Castells, *Spółczesność sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 467.

⁷³ A. Piekarczyk, K. Zimmewicz, *Myślenie sieciowe w teorii i praktyce*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010, s. 46.

tak długo, jak ludzie są w stanie się w sieci komunikować⁷⁴. W tym kontekście coraz częściej zwraca się uwagę na fakt, że to właśnie komunikowanie w sieci ma najistotniejszy wpływ na kształtowanie zależności pomiędzy jednostkami. Podzielanie tych samych kodów takich jak normy, wartości czy cele działania przekazywane sobie wzajemnie pozwalają tworzyć relacje społeczne, które następnie pomagają w ułatwieniu dostępu jednostkom do nowych informacji, wiedzy czy wszelkiego rodzaju innowacji.

Pomimo ciekawej pionierskiej teorii Pierre'a Bourdieu, autorce bliższa jest definicja sieciowego ujęcia kapitału kulturowego opracowana przez Bonnie H. Erickson. Z tego też względu definicja kapitału kulturowego w dysertacji będzie oscylować wokół wszelkich uniwersalnych wzorów zachowań, znaczeń, symboli, wartości czy idei oraz całego wachlarza umiejętności i wiedzy jakimi jednostka dysponuje na co dzień w społeczeństwie sieciowym, które w toku relacji społecznych opartych na sieciach mogą być zarówno przyswajane, jak i przekazywane innym podmiotom społecznym. Poprzez przemiany gospodarcze, kulturowe i społeczne sieci rozbudowują się, dzięki czemu relacje społeczne oparte właśnie na owych sieciach pozwalają na szybsze, efektywniejsze, a przede wszystkim łatwiejsze komunikowanie się podmiotów, a w konsekwencji również na lepszą współpracę. Tak dynamiczne działania mogą w dużym stopniu przyczynić się do budowania szerokiej siatki relacji, dzięki której przepływ informacji czy też wiedzy będzie płynniejszy i bardziej wielowymiarowy. W efekcie końcowym może mieć to duży wpływ zarówno na rozwój, jak też samo tworzenie się nowych ram innowacyjności oraz pewnego rodzaju ekspansji na wielu płaszczyznach życia społecznego, między innymi takich jak turystyka i mocno z nią związana kultura. Można więc stwierdzić, że wręcz trudno jest sobie wyobrazić funkcjonowanie rzeczywistości społecznej bez tak istotnego elementu jaki stanowią sieci. Na tej podstawie słusznym wydaje się zaznaczenie tego, że podstawowym składnikiem kapitału kulturowego jest właśnie sieć i partycypacja w jej strukturze. Istnienie i występowanie różnych przeplatających i nakładających się na siebie sieci, zarówno tych słabych, czy mocnych, jak i gęstych, pomiędzy jednostkami stanowi podstawową bazę dla przepływu kapitału kulturowego. Kapitał kulturowy występuje w umiejętnościach działania podmiotów w obrębie pewnej grupy, wytwarzania różnego rodzaju nowych powiązań i relacji, które w efekcie wzmacniają cały rozwój i działanie sieci, dzięki czemu można mówić o jego rozwoju.

Kapitał kulturowy stanowi istotny element życia każdej jednostki. Posiadany od narodzin, rozwijany zarówno w socjalizacji pierwotnej jak i wtórnej, a następnie przekazywany lub też w procesie sprzężenia zwrotnego nabywany od innych, stanowi pewnego rodzaju istotny komponent cechujący jednostkę w codziennym funkcjonowaniu w społeczeństwie sieciowym względem

⁷⁴ M. Castells, *op. cit.*, s. 468.

innych aktorów społecznych. Posiadanie kapitału kulturowego oraz jego konwersja opiera się na umiejętności nie tylko kooperacji międzyludzkiej, ale także na zdolności bycia otwartym na innowacje między innymi dzięki sieciom. Ciekawe stanowisko w odniesieniu do sieci zajmuje Kanadyjczyk – Don Tapscott, który uważa, że to dzięki rozwojowi, a następnie spopularyzowaniu Internetu, który pozwala ludziom wybierać pomiędzy różnymi możliwościami i próbować nowych rzeczy, a przy tym gwarantuje swobodny wybór tego na co mają ochotę⁷⁵, doszło do pojawienia się coraz to większego zainteresowania nie tylko sieciami, ale także współpracą sieciową. Taka wolność w sieci pozwala bowiem na nawiązywanie nowych kontaktów, a co za tym idzie można coraz śmielej mówić o pojawieniu się w społeczeństwie działań opartych przede wszystkim na kooperacji pomiędzy jednostkami, gdzie nowa strategia współpracy daje szeroki wachlarz możliwości. Dzięki nim, poprzez wykorzystanie sieci, będzie można lepiej spożytkować ludzkie umiejętności, pomysłowość i inteligencję⁷⁶, a więc komponenty składające się na kapitał kulturowy. Warto pamiętać, że działania budowane na bazie sieci to przede wszystkim wspólnota, uczestnictwo i partnerstwo⁷⁷, które poprzez wspólne funkcjonowanie mają na celu przekraczanie granic czasu i przestrzeni w celu rozwoju nauki, wiedzy czy budowania innowacji. Partnerska współpraca lub kooperacja, zdaniem Don'a Tapscott'a, stanowi istotny element w kontekście sieci. Działania oparte na współpracy, a więc cała zdolność tworzenia różnego rodzaju więzi, bądź relacji, wszelkie umiejętności na rzecz pracy w grupie czy też wspólne rozwiązywanie problemów i konfliktów, są bardzo istotne zarówno w tworzeniu, jak i czynnym funkcjonowaniu w sieciach podmiotów społecznych na co dzień. Umiejętność kooperacji jest ważna, gdyż współpracujące społeczności nie tylko przekraczają granice czasu i przestrzeni, ale w dużym stopniu również przezwyciężają narzucone przez dyscypliny oraz organizacje ograniczenia, umożliwiające współpracę, naukę czy też postęp. Dzięki takim zachowaniom masowa współpraca staje się atrakcyjną alternatywą dla hierarchicznych systemów zarządzania⁷⁸, co w konsekwencji wpływa w dużym stopniu na rozwój dzisiejszego świata.

Tapscott obecny postęp odnosi w pierwszej kolejności do upowszechnienia się Internetu, który poprzez masowy zasięg zaczął mieć ogromny wpływ na jednostki oraz na wszelkie zmiany zachodzące w społeczeństwie i tym samym przyczynił się w dużej mierze właśnie do kształtowania się sieci. Intensywny rozwój nowych technik produkowania, przechowywania, przetwarzania i przesyłania informacji prowadzi w sposób nieuchronny do głębokich zmian

⁷⁵ D. Tapscott, *Cyfrowa dorosłość. Jak pokolenie sieci zmienia nasz świat*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 141.

⁷⁶ D. Tapscott, A. D. Williams, *Wikinomia. O globalnej współpracy, która zmienia wszystko*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s. 38.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 39

⁷⁸ D. Tapscott, A.D. Williams, *Makrowikinomia. Reset świata i biznesu*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011, s. 65.

społecznych, gospodarczych i kulturowych, posiadających ponadto niezwykle szeroki zasięg oddziaływania. Nie ma bowiem praktycznie takiej dziedziny życia zbiorowości ludzkiej, pozostającej w zasięgu cywilizacji industrialnej, a zwłaszcza postindustrialnej, która nie pozostawałaby pod istotnym wpływem technologii informacyjno-komunikacyjnych⁷⁹. W efekcie czego Internet stał się główną przyczyną zmiany percypowania, jak i samej percepcji współczesnej kultury. Kultura obecnie, dzięki nowym technologiom, stała się bardziej otwarta na jej uczestników – już nie jest postrzegana jako coś prestiżowego i przeznaczonego aktorom zaliczającym się do wyższej klasy społecznej. Wręcz przeciwnie, obecnie kultura cechuje się dostępnością na ogromną skalę zwłaszcza, jeśli zwrócimy uwagę na to, że wiele instytucji kulturalnych i turystycznych przeniosło się do sieci po to, aby rozpowszechnić kulturę szerzej. Autorka ma tu na myśli przybliżenie się do aktorów społecznych czy umożliwienie im łatwiejszego dostępu do sztuki i jej kontemplację. Dzięki otwartości kultury nastawionej na pozyskiwanie w ten sposób nowych odbiorców kultura zyskuje nową, lepszą jakość i nowe znaczenie w społeczeństwie.

Tapscott uważa, że porównując obecne realia do przeszłości widać znaczący wpływ kultury na społeczeństwo. Bowiem połączenia sieciowe zacierają różnice pomiędzy światem rzeczywistym, a cyberświatem występującym w sieci oraz dynamicznie inicjują konwergencję kultury i gospodarki we współczesnym świecie⁸⁰. Dzięki sieciom i tworzeniu się różnych relacji społecznych kultura nie jest już pustym frazesem. Po pierwsze widać większe zainteresowanie samymi instytucjami kultury, po drugie można zauważyć zwiększoną aktywność zarówno twórców jak i odbiorców treści kultury, a po trzecie, dzięki oddziaływaniu kultury coraz częściej mamy do czynienia z przekazywaniem wiedzy, informacji, doświadczeń, a więc poszczególnych elementów kapitału kulturowego, który poprzez nieustanną konwersję i bycie „w ruchu” rozwija się i kształtuje. Na tej podstawie można zauważyć, że kultura w Internecie wśród wszelakich siatek relacji wydaje się być ciekawym zjawiskiem, gdyż istotnym jest tu przede wszystkim fakt nie tyle samego oddziaływania kultury na odbiorców, ale zaangażowania uczestników i wejście owych uczestników w interakcje z kulturą w sieci. Jak podkreśla Kazimierz Krzysztofek „coraz silniejsze uwikłanie w sieci, (...) zmienia sposób myślenia o nich, sprawia, że w sieci jednostki nie czują się jedynymi aktorami, podmiotami, które wchodzi w interakcje z innymi podmiotami ludzkimi.⁸¹”

Według Don'a Tapscott'a współpraca w sieci cechuje się odpowiednią kulturą w sieci i

⁷⁹ R. W. Kluszczyński, *Społeczeństwo informacyjne. Cyberkultura. Sztuka multimedialna*, Rabid, Kraków 2001, s. 22-23.

⁸⁰ D. Błaszczak, *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brzeźcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 32.

⁸¹ K. Krzysztofek, *Nie-ludzka sieć. Wokół teorii Actor – Network* [w:] G. Grzelak, M. S. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.), *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009, s. 274-275.

stanowi dobrą alternatywą do przekazywania odpowiedniego poziomu i rodzaju wiedzy, umiejętności, informacji, a więc całego posiadanego przez podmioty kapitału kulturowego, który odgrywa ogromne znaczenie między innymi w różnego rodzaju instytucjach. Przykładem może być choćby sama umiejętność organizowania się w sieci i efektywnego funkcjonowania w niej. Taka umiejętność wśród członków grupy bądź współpracowników instytucji pozwala na kształtowanie swoich doświadczeń, ale także pozwala na udostępnianie swoich kwalifikacji w celu wspólnego osiągania sukcesu, a w konsekwencji kształtowania nowych doświadczeń czy zdobywania awansów, co przekłada się między innymi na rozwoju własnej kariery. Narzuca się więc pytanie czy aby na pewno partnerstwo w sieci i współpraca pomiędzy instytucjami naprawdę ma tak duże znaczenie? Odpowiedź jest prosta, bowiem cała inteligencja sieci opiera się przede wszystkim na współpracy, ponieważ praktycznie zawsze dochodzimy do wniosku, że sami nie jesteśmy w stanie czegoś zrobić, a nawet jeśli potrafilibyśmy to zajmie to nam całą wieczność. Natomiast bez powszechnej współpracy nie ma szans na rozwinięcie technicznych możliwości, a w każdym razie nie w wymaganym czasie⁸², co pozwala stwierdzić, że współpraca jest istotnym elementem działania w sieci, bez której w pojedynkę ciężko coś osiągnąć. Dzieje się tak dlatego, że obecnie to technologia i zasięg, a przy tym również zasoby intelektualne, są głównymi zaletami funkcjonowania w społeczeństwie sieciowym. Jeszcze kilka lat temu działanie w sieci podejmowały firmy prywatne, obecnie zaś w sieci coraz więcej można znaleźć instytucji zarówno społecznych, jak też kulturalnych i turystycznych, które poprzez działalność online mają lepsze możliwości, gdyż wykorzystywanie techniki informatycznej w twórczej pracy intelektualnej powoduje wzrost sprawności i wydajności przedsiębiorstw⁸³. Istnienie i działanie w sieci gwarantuje im szybszą i sprawniejszą, a przede wszystkim wydajniejszą współpracę, efektem czego jest lepsza wymiana kapitału kulturowego, który obecnie postrzegany jest jako jedno z lepszych dóbr przyczyniających się do rozwoju poszczególnych sektorów gospodarki, jak też całego społeczeństwa.

Don Tapscott przedstawił ciekawą analizę sieci w kontekście społeczeństwa w jakim obecnie żyjemy. Bez wątpienia można zgodzić się z tym, że sieci obecnie pełnią ważną rolę nie tylko w samym społeczeństwie, ale także w poszczególnych sektorach gospodarki, które dzięki funkcjonowaniu w sieci mają ogromne możliwości rozwoju i postępu poprzez szybkie, łatwe i efektywne wymiany kapitału społecznego, ludzkiego, ale przede wszystkim także kulturowego. Stanowi on siłę napędową współpracy, a tym samym rozwoju podmiotów społecznych, instytucji – zarówno państwowych jak i prywatnych, przedsiębiorstw czy samego życia społecznego. Z tego

⁸² D. Tapscott, A. D. Williams, *Makrowikinomia...*, s. 70.

⁸³ D. Tapscott, *Gospodarka cyfrowa. Nadzieje i niepokoje Ery Świadomości Systemowej*, Business Press, Warszawa 1998, s. 87.

też względu to właśnie definicja kapitału kulturowego w ujęciu Bonnie H. Erickson osadzona w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a będzie miała znaczący wpływ na empiryczną część dysertacji, gdyż to właśnie kapitał kulturowy i jego przepływ z punktu widzenia Tapscott'a wydaje się interesującym tematem do polemiki w dalszych częściach pracy. Już teraz można przewidywać, że w niedalekiej przyszłości ten nowoczesny model partnerskiej współpracy opartej na sieci stanie się główną siłą napędową dla tworzenia dobrobytu w globalnej gospodarce⁸⁴, gdzie świadczenie obopólnej pomocy, wymiana doświadczenia i wiedzy będą głównymi elementami rozwoju i dalszego funkcjonowania społeczeństwa. Z tego powodu autorka, ze względu na tak dużą istotność zarówno kapitału kulturowego, jak i sieci społecznych, chce podjąć próbę zbadania kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych.

1.2.2. Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama

Sieć stanowi ważny element w przepływie kapitału kulturowego. Pomimo tego, że w dysertacji autorka za wiodącą teorią kapitału kulturowego w sieci wybrała teorię Don'a Tapscott'a, to ciekawym wydaje się także szersze spojrzenie na konwersję kapitału kulturowego w sieci i odniesienie się do poglądów Francis'a Fukuyamy oraz Roberta Putnama, którzy zajmowali się siecią w kontekście kapitału społecznego.

Sieć ma pomóc scalić i skoordynować procesy informacyjne, decyzyjne, wytwórcze, a przede wszystkim pozwolić na gromadzenie i wykorzystywanie wiedzy oraz jej transfer do poszczególnych uczestników sieci⁸⁵, a więc tym samym pozwolić na przepływ kapitału i jego rozwój. Wraz z rozwojem społeczeństwa i kształtujących się w nim relacji społecznych, sieć zaczęła być wyrazem wolności, pozytywnej transformacji we wszystkich dziedzinach życia oraz wypracowała nowe formy wspólnotowości⁸⁶, które w konsekwencji dały możliwość funkcjonowania jednostkom w owych sieciach. Tworzenie nowych relacji społecznych skutkowało aktywizacją jednostek w życie społeczne, co następnie prowadziło do ich aktywności społecznej w obrębie danej dziedziny życia.

Amerykański politolog Francis Fukuyama w swoich pracach odnosi się zwłaszcza do kapitału społecznego i o nim rozprawia w odniesieniu do sieci. Kapitał kulturowy nie jest przedmiotem jego zainteresowań, jednak w dużym stopniu powiązany jest on z kapitałem

⁸⁴ D. Tapscott, A.D. Williams, *Wikinomia...*, s. 38.

⁸⁵ T. Kondraszuk, A. Parzonko, *Mleczarnia jako przykład wiodącego przedsiębiorstwa sieciowego* [w:] S. Partycki (red.), *Spółczesność sieci. Gospodarka sieciowa w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. 2, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 122.

⁸⁶ S. Partycki, *Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny* [w:] S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 37.

społecznym, dlatego bez wątpienia można go odnieść do teorii sieci, której Fukuyama jest zwolennikiem. Rozwój kapitału kulturowego wymaga konwersji wśród podmiotów społecznych. Do konwersji dochodzi podczas relacji społecznych, które stanowią istotny element tworzenia i rozrastania się sieci. Don Tapscott odnosi kształtowanie i budowanie kapitału kulturowego do partnerskiej współpracy działającej na bazie sieci. Fukuyama zaś w odniesieniu do sieci, a więc wszelkich interakcji, komunikacji czy nabywania nowych więzi, nawiązuje do zaufania i wartości kulturowych⁸⁷, które ułatwiają współdziałanie o którym pisał Tapscott oraz dodatkowo pomagają w kształtowaniu kapitału kulturowego. Istotną rolę u Fukuyamy, tak samo jak u Tapscott'a, odgrywa przepływ kultury w sieci. Warto zaznaczyć, że Tapscott pisze o współpracy opartej na otwartych sieciach, co było całym *clou* postrzegania przez niego współdziałania i przepływu kapitału. Fukuyama zaś podkreśla, że „(...) dominują więzi oparte na wzajemnym zaufaniu osób z różnych grup społecznych (kultura zaufania), bądź występują silne związki i wysoki poziom zaufania jedynie w obszarze rodziny i najbliższych przy dużej nieufności w stosunku do osób spoza kręgu (amoralny familiaryzm)”⁸⁸. Brakuje w tym podejściu Fukuyamy otwartości na podmioty społeczne, które wzmocnione poprzez wzajemne zaufanie miałyby możliwość budowania i kształtowania potencjału jakim jest kapitał kulturowy właśnie poprzez współpracę. Fukuyama w tym wypadku uważa, że zaufanie w relacjach społecznych może odnosić się do najbliższych kręgów, ale w efekcie mamy do czynienia z wąskimi i pozamykanymi sieciami, gdzie kapitał kulturowy nie ma możliwości rozwoju.

Ponadto warto zaznaczyć, że tak samo jak każde społeczeństwo dysponuje określonym kapitałem społecznym, tak każda jednostka dysponuje określonym kapitałem kulturowym. Dlatego też autorka uważa, że należy wspomnieć iż kapitał kulturowy ma charakter produktywny, a więc można go budować. Równocześnie jednak bez kultywacji oraz nabywania nowej wiedzy czy umiejętności można go również szybko zaniedbać i stracić lub pozostawić w formie stagnacji, a więc pewnego rodzaju zawieszenia wśród rozwijającego się świata. Użyteczność kapitału kulturowego odnosi się do sieci, czyli budowania nowej siatki kontaktów i relacji społecznych, co w konsekwencji może pomóc w jego kształtowaniu. Oddziaływanie kapitału kulturowego w sieci według Fukuyamy polega na „(...) jego płynności, zdolności do tworzenia nowych związków, modernizowaniu działań, co w epoce społeczeństwa nowoczesnego stanowi istotny zasób dla jego rozwoju⁸⁹”. Z tego też względu, aby przepływ kapitału był łatwy i efektywny sieci powinny być

⁸⁷ F. Fukuyama, *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu* (cyt. za) D. Błaszczak, *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brześcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 56-57.

⁸⁸ M. Theiss, *Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 68-69.

⁸⁹ D. Błaszczak, *op. cit.*, s. 57.

otwarte na tworzenie się nowych relacji społecznych, a nie destrukcyjne i dysfunkcjonalne, czyli pozamykane nie pozwalające na rozwój, postęp oraz przepływ kapitału kulturowego wśród podmiotów społecznych, zwłaszcza, że im lepszy kapitał kulturowy, tym lepsze działanie przekładające się na sukces zarówno samych aktorów społecznych, jak i w pracy zawodowej na rzecz instytucji dla których działają.

Odmiennego zdania niż Francis Fukuyama jest amerykański socjolog – Robert Putnam, uznany za badacza mającego szczególnie wkład w rozpowszechnieniu kapitału społecznego. Uważa on, że zaufanie jest bardzo ważne, bowiem umacnia kooperację, a kooperacja umacnia dalsze zaufanie, co tworzy pozytywną spiralę⁹⁰, ale nie jest też najważniejsze w konwersji kapitału społecznego w sieciach, co można odnieść również do kapitału kulturowego. Kapitał kulturowy to dobro posiadane przez podmioty społeczne, którego wartość wzrasta w momencie współpracy, a co za tym idzie także wymiany. Robert Putnam za Cliffordem Geertz'em podkreśla, że „współpraca opiera się na bardzo żywym poczuciu wzajemnej korzyści uczestników takiej współpracy, a nie na ogólnej etyce jedności wszystkich ludzi czy na organicystycznym pojmowaniu społeczeństwa”⁹¹, wymiana natomiast jest głównym elementem tej współpracy. Warto podkreślić, że te dwa czynniki, jakie stanowią współpraca i wymiana, są tak naprawdę zależne od samych jednostek i powiązań jakie występują, bądź też są budowane pomiędzy nimi. Mowa tutaj o sieciach społecznych, normach wzajemności oraz o samym zaufaniu tak często podkreślanym przez Fukuyamę, które stanowią podstawą kapitału, dzięki któremu ma on rację bytu. Zaufanie jako istotny element współpracy nie jest też obojętne Robertowi Putnamowi, który w swojej pracy *Demokracja w działaniu*⁹² pisze, że „zaufanie napędza współpracę. Im większy poziom zaufania w obrębie społeczności, tym większe prawdopodobieństwo współpracy. Z kolei współpraca powiększa zaufanie”⁹³, co ukazuje istotność zaufania we współdziałaniu na rzecz osiągnięcia określonych celów. Ponadto warto wspomnieć za Danutą Walczak-Duraj, że „zaufanie dotyczy trzech sfer rzeczywistości społecznej, stanowiących zarazem trzy jego aspekty: jest właściwością relacji wymiany między ludźmi, stanowi podstawę współpracy między nimi oraz jest normą kulturową”⁹⁴.

Każde społeczeństwo – nowoczesne czy tradycyjne, autorytarne czy demokratyczne, feudalne czy kapitalistyczne – charakteryzuje się siecią przepływających między ludźmi

⁹⁰ H. Kotarski, *Kapitał ludzki i kapitał społeczny, a rozwój województwa podkarpackiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, s. 23.

⁹¹ C. Geertz, *The rotating credit association: 'middle rung' in development* [w:] „*Economic development and cultural change*”, University of Chicago Press, 1963, vol. 10, no. 3, (cyt. za) R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 1995, s. 260.

⁹² R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 1995.

⁹³ *Ibidem*, s. 265.

⁹⁴ D. Walczak-Duraj, *Potencjał i specyfika kapitału społecznego kobiet funkcjonujących w środowisku wiejskim* [w:] „*Przegląd Socjologiczny*”, t. 57 (1), Łódź 2008, s. 107.

informacji i wymian, tak formalnych jak i nieformalnych⁹⁵. Jak twierdzi Robert Putnam sieci są istotą kooperacji, współdziałania i osiągania sukcesów, dlatego też uważa on, że „sieci społeczne mają wartość”⁹⁶ samą w sobie, a ponadto są dobrem, które pomaga we współpracy pomiędzy jednostkami. Mowa tutaj o lepszej produktywności czy też szybszych i efektywniejszych wynikach w pracy ze względu na współdziałanie w grupach. Znaczący wpływ na pracę w oparciu o sieci społeczne można zauważyć w różnego rodzaju instytucjach publicznych oraz prywatnych, gdzie pracownicy wykorzystują sieć do przepływu kapitału kulturowego. Im gęstsze sieci w społeczeństwie, tym bardziej prawdopodobne jest, że obywatele będą w stanie współpracować dla wspólnych korzyści⁹⁷. Efektem tego jest na przykład efektywniejsze osiągnięcie celów na rzecz dobra społecznego, co skutkuje polepszeniem jakości pracy oraz jakości posiadanych dóbr przez jednostki, a tym samym wpływa na rozwój społeczeństwa.

Putnam w swoich rozważaniach zwraca uwagę na rodzaje sieci jakie występują w działaniach pomiędzy jednostkami. Fukuyama mówi o „kulturze zaufania” i „amoralnym familiaryzmie”, natomiast Putnam odnosi się do „kapitału pomostowego” oraz „kapitału wiążącego”, które przedstawia jako dwa różne modele powiązań jednostek w sieci. Pierwszy z nich – „kapitał pomostowy” – odnosi do społeczności heterogenicznych, gdzie istnieją słabsze więzi, ale za to inkluzywne, które cechują się możliwością przekraczania barier i granic struktury społecznej. Dodatkowym atutem kapitału pomostowego jest również możliwość zmniejszania dystansu pomiędzy wszelakimi kategoriami dzielącymi ludzi. Drugi z kapitałów, a więc „kapitał wiążący”, odnosi się natomiast do społeczności homogenicznych, gdzie występują więzi ekskluzywne, a więc oparte na wcześniej już powstałych relacjach. Tworzą go osoby pochodzące z podobnych kręgów i zajmujące podobne pozycje społeczne⁹⁸. Biorąc pod uwagę oba rodzaje kapitału można stwierdzić, że zdecydowanie dla dobra kapitału kulturowego lepszy jest kapitał pomostowy, gdyż szereg możliwości jakie daje w odniesieniu do nawiązywania kontaktów, pozwala na budowanie i oddziaływanie kapitału kulturowego pomiędzy jednostkami.

Robert Putnam, oprócz rodzajów sieci, opisuje również typologie sieci. Odnosi się tu do sieci poziomych, cechujących się partnerskim charakterem relacji, gdzie współpraca opiera się na równych zasadach i możliwościach. Wyróżnia również sieci pionowe, gdzie cechą takich relacji jest hierarchia zajmowanej pozycji w danej grupie. W przeszłości w zbiurokratyzowanych instytucjach starego typu, w których mnożono poziomy zarządcze i zakresy odpowiedzialności,

⁹⁵ R. Putnam, *op. cit.*, s. 269.

⁹⁶ R. Putnam, *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych* (cyt. za) D. Błaszczak, *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brześcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 57.

⁹⁷ R. Putnam, *op. cit.*, s. 269.

⁹⁸ J. Działek, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 23.

kierunek przepływu informacji był pionowy. Szansę na rozbicie owej biurokracji dały nie tylko nowoczesne narzędzia elektroniczne umożliwiające tworzenie współpracujących ze sobą przez sieci zespołów, ale również możliwość odejścia od indywidualnej odpowiedzialności na rzecz zespołów⁹⁹. Z tego też względu w odniesieniu do kapitału pomostowego sieci poziome stanowią obecnie idealne rozwiązanie dla wszelkiego rodzaju firm, instytucji czy też organizacji, ponieważ dają większe możliwości kooperacji pomiędzy jednostkami oraz wpływają na lepszą wydajność pracy, a ponadto mają ogromne znaczenie w przepływie wiedzy, informacji, a dodatkowo pozwalają na szybsze komunikowanie się jednostek.

Don Tapscott mówi o tym, że podmiotem kapitału kulturowego są sieci, a sieci to współpraca. Putnam natomiast uważa, że gotowość społeczności do współpracy w wyniku której kapitał kulturowy będzie miał możliwość transferu to przede wszystkim relacje poziome oraz ich gęstość, które ułatwiają przepływ informacji oraz proces komunikacji¹⁰⁰. Gęstość relacji oraz powiązań ma znaczący wpływ na przepływ kapitału, gdyż gęstość daje większe możliwości podmiotom społecznym, przez co rozszerzają oni swoją świadomość i przekształcają postawę indywidualną w zbiorową¹⁰¹. Celem wtedy staje się nie swój własny sukces, ale sukces wspólny, który będzie wynikiem pracy wielu osób właśnie poprzez sieć. Na tej podstawie autorka uważa, że znaczący wpływ na kapitał kulturowy mają powiązania i kontakty w społeczeństwie jednostki. Im większą siatką sieci kontaktów, z gęstymi więziami oraz relacjami w strukturze społecznej cechuje się dany aktor społeczny, tym bardziej jego działanie jest efektywne i skuteczne. Ze względu na fakt, iż kapitał kulturowy jest dobrem zmiennym ważna jest nieustanna dbałość o niego, gdyż nierozwijany i nieprzekazywany dalej poprzez sieci społeczne traci na swojej jakości. Otwartość sieci jest siłą napędową rozwoju¹⁰², dlatego im większe relacje społeczne tym większy przepływ kapitału kulturowego, który wpływa nie tylko na postępek jednostki, instytucji, gospodarki czy całego społeczeństwa, ale na każdą dziedzinę życia w ogóle.

1.3. Kapitał kulturowy w koncepcji „luk strukturalnych” Rolanda S. Burta

Spółeczeństwo sieciowe cechuje się nieustannym przepływem wiedzy i informacji wśród jednostek społecznych w nim żyjących. Informacja i wiedza, dzięki nowoczesnej technologii, stają się podstawowym czynnikiem nie tylko rozwoju ekonomicznego i społecznego, ale również bardzo często kryterium przesądającym o sukcesie lub porażce jednostek, regionów i całych

⁹⁹ D. Tapscott, *Gospodarka...*, s. 96.

¹⁰⁰ R. Putnam, *Samotna gra w kregle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych* (cyt. za) D. Błaszczak, *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brzeźcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 58-59.

¹⁰¹ D. Błaszczak, *op. cit.*, s. 59

¹⁰² D. Tapscott, A.D. Williams, *Wikinomia...*, s. 401.

gospodarstw¹⁰³. Główną podstawą funkcjonowania społeczeństwa sieciowego są nieustannie gęstniejące i rozbudowujące się sieci, które już od wielu lat stanowią podstawę wszelkich relacji zachodzących pomiędzy podmiotami. Z pokolenia na pokolenie nasi przodkowie dbali o silne relacje budując je początkowo w małych grupach, najczęściej rodzinnych bądź wśród bliskich przyjaciół, natomiast z upływem lat i postępowaniem technologicznym jednostki zaczęły wykorzystywać coraz szersze sieci kontaktów, które w konsekwencji pozwalają podejmować decyzje mając dużo większy zasięg informacyjny. Warto zaznaczyć, że w zglobalizowanym społeczeństwie informacyjnym podejmuje się decyzje różnej wagi, ale zawsze w kontekście informacji, która jednostkę otacza¹⁰⁴. Sieci społeczne będące dla jednostek, jak i całego społeczeństwa, istotnym elementem w przepływie wiedzy, informacji, jak i innych elementów składających się na kapitał kulturowy, często są wykorzystywane przez aktorów społecznych do realizacji indywidualnie zdefiniowanych celów. I choć ich działanie podlega pewnym regulacjom, np. prawnym, to cała łatwość przepływu informacji jest postrzegana jako szansa osiągnięcia własnych celów: bogactw, władzy, sławy¹⁰⁵, co przyczynia się do rozbudowy kapitału kulturowego jednostki, a przy okazji polepszenia swojej pozycji w hierarchii społecznej.

Sieć społeczna jest takim zjawiskiem, które może wytworzyć, jak też pomieścić, niezliczoną liczbę różnego rodzaju relacji społecznych. Co więcej – badacze sieci zwrócili uwagę na to, że jest ona jedną z najbardziej nieuporządkowanych organizacji, gdzie można umieścić obok siebie dużą liczbę jednostek o różnorodnych poglądach. Mówi się, że sieć można nieustannie rozwijać, dlatego stała się ona nową siłą napędową na poziomie nie tylko indywidualnym, ale i społecznym oraz politycznym. Sieć służy bowiem realizacji zastanych celów, a dodatkowo stała się czynnikiem zmiany i innowacji¹⁰⁶, dzięki czemu jest istotnym instrumentem we współczesnym świecie dla: pracy i pracowników, różnych wspólnot nastawionych na przetwarzanie nowych wartości, organizacji społecznych, a przede wszystkim kultury oraz jej budowy lub też rekonstrukcji. Sieć, dzięki pewnego rodzaju elastyczności, uznawana jest za najważniejszy element przepływu informacji. Należy jednak wspomnieć, że oprócz samych pozytywnych aspektów, sieć może również posiadać różne bariery ograniczające w pewien sposób obrót wiedzy czy informacji pomiędzy aktorami życia społecznego. Z tego też względu wśród płynnie rozwijających się sieci relacji mogą wystąpić tak zwane „luki strukturalne” oraz silne i słabe więzi, które również stanowią istotny element w płynności przepływu kapitału i dają, bądź też

¹⁰³ D. Walczak-Duraj, *Wartości etyczne w kulturze organizacji zarządzania* [w:] D. Walczak-Duraj, R. Knapik (red.), *„Humanizacja Pracy”*, 3 (289), 2017, s. 15.

¹⁰⁴ M. Kamola, P. Arabas, *Sieci społeczne i technologiczne. Jak rozumieć, jak wykorzystać*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, s. 1.

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 1-2.

¹⁰⁶ M. Castells, *Spoleczeństwo sieci* (cyt. za) D. Elsner, *Sieci współpracy i samokształcenia. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer S.A., Warszawa 2013, s. 36-37.

ograniczają, nowe możliwości jego nabywania.

Koncepcję „luk strukturalnych” w 1992 r. wprowadził amerykański socjolog Roland S. Burt definiując je jako pewnego rodzaju deficyt, a więc niedobór różnego rodzaju informacji będący skutkiem niepodjęcia jakichkolwiek działań, w celu ich udostępnienia i możliwości przepływu. Kapitał kulturowy, aby mógł się rozwijać i kształtować, w efekcie czego przyczyniałby się na rzecz rozwoju nie tylko samych jednostek, ale i różnych instytucji kultury, bądź turystyki, potrzebuje konwersji opartej na współpracy pomiędzy podmiotami społecznymi, co podkreślał Don Tapscott. Z tego też względu według Burt to właśnie struktura sieci jest najodpowiedniejszym miejscem w celu uzyskania niezbędnych informacji. Kapitał kulturowy jest w tym wypadku odpowiedzialny za rozprzestrzenianie się w sieci wszelkiego rodzaju wiedzy, informacji, umiejętności, doświadczenia czy posiadanych wartości, które mają na celu pobudzenie jednostki do działania i funkcjonowania w sieci w procesie wymiany. Ponadto Burt podkreśla, że im większa i gęstsza sieć, tym lepsza możliwość wymiany kapitału kulturowego, natomiast brak „luk strukturalnych”, a więc rozumianych jako słabsze powiązania, bądź też słabe więzi, uniemożliwiają dotarcie do nowych możliwości, które mogą skrywać się właśnie w owych lukach strukturalnych. Na tej podstawie można zauważyć znaczenie silnych i słabych więzi, gdyż nie zawsze silne więzi są najlepszym rozwiązaniem dla efektywności działania, jak też przepływu kapitału. W odniesieniu do koncepcji „luk strukturalnych” silne więzi wcale nie są tak istotne i ważne jak mogłoby się to wydawać. Uznaje się, że wręcz nie służą one budowaniu relacji społecznych, gdyż mogą przyczyniać się do konstruowania hermetycznych grup, a więc takich, które będą cechować się zbyt intensywną odrębnością, co dla przepływu kapitału kulturowego nie byłoby dobrym rozwiązaniem. Z tego też względu Roland S. Burt podkreśla, że w sieciowym ujęciu korzyści płynące z kapitału kulturowego czerpane są z posiadania otwartych, horyzontalnych sieci powiązań, stanowiących źródło informacji¹⁰⁷, gdzie wszelkie słabe więzi stanowią pewnego rodzaju łącznik i dają podmiotom społecznym możliwość bycia pewnego rodzaju pośrednikiem istotnych i ważnych informacji. Są one też pośrednikiem zasobów kapitału kulturowego właśnie poprzez wykorzystanie „luk strukturalnych”, które dzięki owym lukom mogą w płynny sposób zostać udostępnione szerszemu gronu podmiotów społecznych w owej sieci funkcjonujących. W taki właśnie sposób dochodzi do wymiany i obrotu kapitałem, który dzięki lukom, bądź też dziurom, może mieć miejsce funkcjonowania.

Instytucje kulturalne czy też turystyczne poprzez szeroką otwartą siatkę relacji oraz słabe więzi, które dają większe możliwości i szerszy zasięg, pozwalają na płynny przepływ kapitału

¹⁰⁷ R. S. Burt, *Structural Holes versus Network Closure as Social Capital* (cyt. za) D. Błaszak, *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brzeźcia*, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 62.

kulturowego i jego wymianę pomiędzy podmiotami społecznymi. Pozwala to na większe pole działania na rzecz kultury w określonej społeczności lokalnej. Ze względu na fakt, że mocne więzi, jak wspomniano wcześniej, nie sprzyjają budowaniu zaufania¹⁰⁸, słabe więzi bardziej aktywizują do działania i funkcjonowania aktorów społecznych. Pozwala to tym samym na współpracę, daje możliwość większego oddziaływania kultury wśród zbiorowości i pozwala na kształtowanie kultury poprzez tworzenie nowej jakości na przykład ofert turystycznych dla przyjezdnych, bądź też atrakcji turystycznych dla mieszkańców poprzez płynny przepływ zasobów, które w otwartej strukturze sieciowej łatwiej zorganizować poprzez większe sieci współpracy. Kapitał kulturowy, a więc wszystkie zasoby się na niego składające, takie jak wiedza, informacje, umiejętności, doświadczenie czy wartości, to takie dobra, które mają możliwość kształcenia się i poszerzania w momencie wspólnego działania. Dopiero wtedy mogą zostać wykorzystywane przez podmioty w miejscach ich pracy i być przekładane na rozwój i postęp kultury w danej społeczności. Jednak aby ten kapitał kulturowy posiadać i rozwijać istotne są sieci, więzi i również luki strukturalne, które dają możliwości na wzajemną pomoc i współpracę na rzecz jakiegoś wspólnego celu, którym może być właśnie tak istotna w dzisiejszym świecie kultura. Podlega ona procesom globalizacji, a przez to nieustannie się zmienia, co wpływa na ważny aspekt jej podtrzymywania i wzbogacania wśród lokalnych społeczności.

Koncepcja „luk strukturalnych” ukazuje, że w budowaniu sieci istotny jest każdy element, nawet taki jak „dziury”, które początkowo mogą wydawać się problemem w płynnym przepływie i wymianie zasobów, a w konsekwencji natomiast okazują się niezbędne w możliwości udostępniania i rozpowszechniania nowych i znaczących informacji. Ze względu na gęstość sieci ważny wydaje się pomiar znaczenia wartości sieci relacji występujących pomiędzy podmiotami społecznymi. Istotne znaczenie w pomiarze odgrywa zajmowana pozycja w owej sieci. Może być ona centralna, bądź też peryferyjna, czyli zajmowana przez podmioty społeczne na uboczu. Zajmowanie pozycji w sieci jest bardzo istotne, gdyż ma ogromne znaczenie w odniesieniu zarówno do rozróżnienia członków funkcjonujących w sieci, jak też wpływa na sprawowanie władzy w stosunku do przekazywanych treści i informacji. Miejsce podmiotu społecznego w sieci ma bardzo ważne znaczenie po pierwsze ze względu na możliwość uzyskania różnego rodzaju korzyści, po drugie ze względu na możliwość wywierania wpływu na inne podmioty uczestniczące w sieci, a po trzecie ze względu na możliwość dostępu do ważnych zasobów mających ogromny wpływ na rozwój kapitału kulturowego. Z tego też względu istota kapitału kulturowego w dużym stopniu zależna jest od nie tylko samego dostępu do informacji, ale również od kontroli nad ich przepływem. Zwłaszcza, że dzięki zajmowanym pozycjom w sieci, występującym „lukom

¹⁰⁸ *Ibidem.*

strukturalnym” oraz słabym więziom zadaniem sieci jest przede wszystkim zwiększenie efektywności działania, ułatwienie rozpowszechniania informacji, ułatwienie dostępu do różnorodnych zasobów czy scalanie rozproszonych w sieci jednostek w celu wspólnego działania i współpracy na rzecz nie tylko rozwoju, ale i nabywania kapitału kulturowego.

1.4. Znaczenie „mostów” oraz „silnych” i „słabych” więzi w kapitale kulturowym według Marka Granovetter'a

Rozwój i postęp technologii od wielu lat stanowią ważny punkt odniesienia w kształtowaniu społeczeństwa sieciowego. Wśród wszelkiego rodzaju przedsiębiorstw czy też instytucji od dłuższego czasu najważniejszą formą dobrego i sprawnego działania stała się właśnie komunikacja odpowiedzialna za wymianę wiedzy, informacji, myśli czy też organizację pracy. Taki przepływ informacji jest możliwy dzięki sprawnym sieciom, które są podstawą każdej współpracy w dzisiejszym świecie. Forma komunikacji sieciowej błyskawicznie zaczęła być wykorzystywana zarówno w sektorze politycznym, ekonomicznym, gospodarczym jak też edukacyjnym, gdzie poprzez sieć oczekuje się efektywniejszych rezultatów w codziennym działaniu podmiotów. Istotnym elementem w zorganizowaniu i funkcjonowaniu sieci jest emergencja, a więc wszelkie interakcje pomiędzy podmiotami, które w pewien sposób mogą przyczyniać się między innymi do powstawania nowych i jakościowo dobrych różnego rodzaju zachowań, bądź też form.

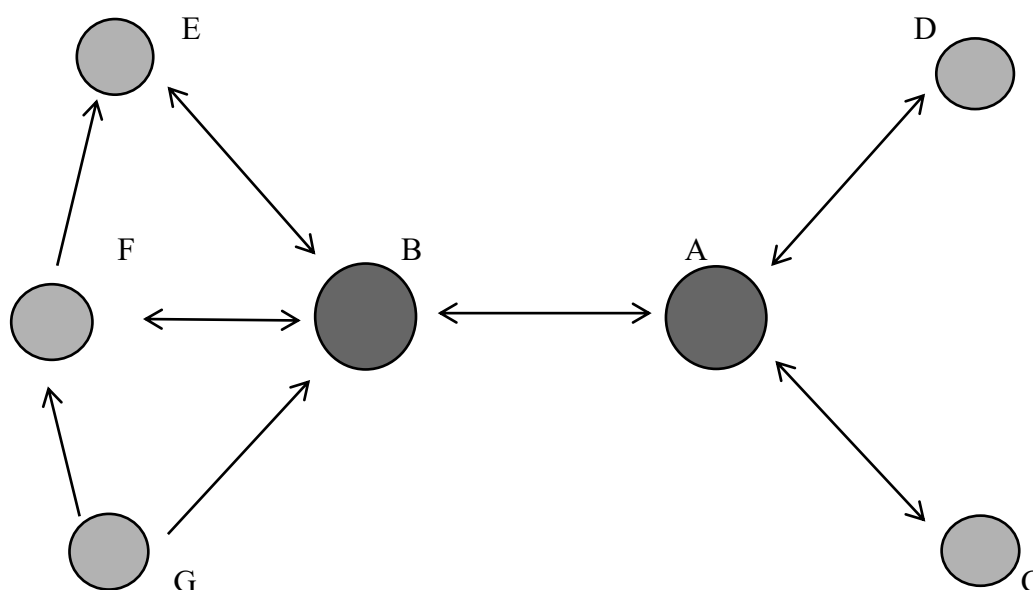
Sieć uznawana jest za jedną z najpopularniejszych podstaw relacji społecznych. Warto jednak pamiętać, że każdą sieć tworzą węzły (*nodes*) o różnym charakterze np. przedsiębiorstwa, ludzie, ich grupy itd. Aby jednak węzły stworzyły sieć, muszą istnieć aktywne połączenia (*tries*) pomiędzy nimi. Aktywne, czyli takie, za pomocą których dokonują się przepływy (*flows*)¹⁰⁹, co więcej węzły zazwyczaj tworzą się poprzez powiązania i w ten sposób definiują same siebie nawzajem. W kształtowaniu sieci oraz w przepływie i wymianie zasobów posiadanych przez jednostki społeczne, oprócz istotnych „luk strukturalnych” ważną rolę odgrywają występujące w sieciach tzw. „mosty” oraz znaczenie „silnych” i „słabych” więzi. Bowiem zarówno mosty, jak i więzi stanowią bardzo ważny pas transmisyjny w stosunku do zachodzących wewnątrz sieci wszelkich przepływów i wymian. Kapitał kulturowy w skład którego wchodzi cały szereg zasobów, takich jak: wiedza, informacja, umiejętności, doświadczenie, również stanowią elementy podlegające wszelkim wymianom pomiędzy podmiotami społecznymi. Możliwość konwersji kapitału kulturowego poprzez sieci pozwala na oddziaływanie instytucji kulturowych, jak też

¹⁰⁹ D. Elsner, *Sieci współpracy i samokształcenia. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer Polska SA, Warszawa 2013, s. 30.

turystycznych w dużym stopniu na lokalną kulturę, która dzięki temu ma możliwość rozwoju i kształtowania się w społeczeństwie. Możliwość przepływu kapitału kulturowego jest zależna od sieci, dlatego warto zwrócić uwagę na różne istotne elementy sieci budujące i mające na nie wpływ.

Luki strukturalne opisane w koncepcji Rolanda S. Burta stanowią bardzo ważny element sieci, zwłaszcza podkreślając istotną rolę „słabych więzi”, które mają szczególny wpływ na przepływ informacji. Koncepcja ta w dużym stopniu była kontynuacją poglądów amerykańskiego socjologa – Marka Granovetter'a, co należy niewątpliwie poddać dyskusji. Bowiem to Granovetter podkreślał istotną rolę „mostów” oraz zwracał także uwagę na rodzaje więzi i ich wpływ na przepływ informacji, dzięki czemu z upływem lat zaczęto zwracać uwagę na luki strukturalne, o których pisze Burt. Różnorodne relacje zachodzące między podmiotami społecznymi przyczyniają się do budowania różnego rodzaju sieci. Granovetter uważa, że poprzez „most” należy rozumieć jedyną drogę łączącą niektóre podmioty społeczne¹¹⁰ poprzez którą możliwa jest jakakolwiek wymiana czy przepływ informacji. Lepiej pozwoli to zobrazować i zrozumieć poniższy rysunek.

Rysunek 2. Połączenie typu „most”

Źródło: M. Granovetter, *The Strength of Weak Ties*, „American Journal Sociology”, vol. 78/1973.

Powyższy rysunek pozwala w klarowny sposób zauważyć, że most jaki występuje pomiędzy podmiotem A i B jest jedynym możliwym miejscem wzajemnej komunikacji i wzajemnego oddziaływania podmiotów na siebie. Ponadto most ten stanowi również jedyny

¹¹⁰ D. Błaszczak, *op. cit.*, s. 66.

łącznik przepływu informacji, bądź wszelkiego rodzaju treści pomiędzy podmiotami C, D i E, F, G. Powyższy rysunek jest to jedynie przykład relacji jaka może występować w sieci. Istotną zaletą sieci jednak jest jej zdolność do przekształcania się, tworzenia nowych powiązań i węzłów, efektem czego pierwotna komunikacja może ulec dynamizacji i w konsekwencji przyczynić się między innymi zarówno do rozprzestrzeniania, jak też jej fragmentaryzacji.

W pracy Marka Granovetter'a „*The Strength of Weak Ties*”¹¹¹ szczególna uwaga poświęcona została również silnym i słabym więziom występującym w sieciach. Roland S. Burt rozważania na temat silnych i słabych więzi kontynuował bazując na poglądach Marka Granovettera¹¹². Gdy odniesiemy się do koncepcji Marka Granovetter'a można na samym wstępie zauważyć jak ważną rolę stanowią dla niego słabe więzi. Mianowicie zarówno „silne” jak i „słabe” więzi według Granovetter'a są istotne w funkcjonowaniu i budowaniu sieci, jednak to zwłaszcza „słabe” więzi stanowią klucz do kształtowania się społeczeństwa sieciowego, gdyż to właśnie one stanowią lepszy i efektywniejszy nośnik przekazu informacji, różnych treści, wiedzy, bądź też tworzenia innowacji opartej na współpracy. Mark Granovetter definiuje „słabe” więzi jako „niezbędne z punktu widzenia szans jednostek i ich integracji ze społecznościami, natomiast „silne” powiązania powodują lokalną spójność i prowadzą do ogólnej fragmentacji¹¹³, czego efektem jest brak otwartości sieci na nowe. Podmioty społeczne, które są przywiązane do aktorów ze swojego kręgu i wchodzą z nimi w silne i głębokie relacje społeczne, a więc zamykają się na to co nowe i innowacyjne, rzadko kiedy mają większe możliwości od jednostek cechujących się otwartością na to co nieznanne. Ponadto głębokie więzi Granovetter opiera na sile powiązań, które definiuje jako „połączenie czasu, emocjonalnego napięcia, intymności (wzajemne zwierzenie się) i wzajemnych przysług charakteryzujących powiązanie”¹¹⁴. Podmioty społeczne cechujące się natomiast słabymi więziami mają większe możliwości na zdobywanie wiedzy, informacji, różnych treści, umiejętności, doświadczenia, a dodatkowo mogą w ten sposób poszerzać nie tylko swoje zasoby, ale mają możliwość budowania swojego światopoglądu, a przede wszystkim poszerzać sieć swoich relacji i kontaktów. Z tego też względu podmioty społeczne cechujące się słabymi więziami mają większe możliwości i perspektywy w porównaniu do osób o silnych więziach obracających się w małych kręgach, gdyż wiadomo, że im większa sieć kontaktów, tym lepsze efekty współpracy, bądź też konwersji.

¹¹¹ M. Granovetter, *The Strength of Weak Ties* [w:] „*American Journal Sociology*”, vol. 78/1973.

¹¹² Dokładniej słabe i silne więzi w ujęciu Rolanda S. Burtę opisano w rozdziale pierwszym w paragrafie 1.3. „Kapitał kulturowy w koncepcji „luk strukturalnych” Rolanda S. Burtę”.

¹¹³ M. Granovetter, *The Strength of Weak Ties* [w:] „*American Journal Sociology*” (cyt. za) D. Błaszczak, *Kapitał kulturowy w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brzeźcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016, s. 67.

¹¹⁴ M. Granovetter, *The Strength of Weak Tie* (cyt. za) M. Pawlak, *Sila słabych powiązań na rynku pracy w Polsce* [w:] „*Studia Socjologiczne*”, t. 2 (221), Warszawa 2016, s. 197.

Instytucje kulturalne, bądź też turystyczne, poprzez współpracę opartą na sieci mają większy wachlarz możliwości oddziaływania kultury na społeczeństwo. Współpraca oparta na otwartych i słabych więziach pozwala na bycie bardziej aktywnym i mobilnym w działaniu na rzecz rozwoju kultury, przez co można rozumieć rozszerzenie oferty turystycznej, aktywowanie jednostek w partycypację kultury, wzajemną pomoc, dzielenie się nowymi pomysłami, wprowadzanie nowych rozwiązań czy też tworzenie burzy mózgów, gdzie odpowiedzialność jest zbiorowa, a nie jednostkowa. Komunikacja oparta na słabych więziach to klucz do sukcesu instytucji działających na rzecz społeczeństwa. Współpraca jednostek o słabych więziach daje możliwość efektywnego i łatwego komunikowania się, a przy tym dostępu do wzajemnych zasobów, wymiany poglądów, co przyczynia się do kształtowania kultury i daje możliwość wprowadzania innowacji tak ważnych dla obecnego społeczeństwa i lokalnych społeczności. Więzi, zarówno „silne” jak i „słabe”, mają ważne znaczenie w odniesieniu do instytucji, bowiem to zdecydowanie słabe więzi są bardziej dla instytucji opłacalne. Dzieje się tak dlatego, że oparte są one na nieformalnych kontaktach, dają więc większe możliwości na przykład powstawania nowych rozwiązań. Natomiast więzi silne, ze względu na swoje ograniczenia, wymagają wśród instytucji sformalizowanych kanałów komunikacji, co w efekcie nie daje możliwości powstawania nowych innowacji, a tylko drobne modyfikacje i ulepszenia w posiadanych już rozwiązaniach, ofertach kulturowych czy treściach odnoszących się do lokalnej kultury.

Koncepcja Marka Granovetter'a pozwala spojrzeć szerzej na możliwości przepływu kapitału. Typ i rodzaj więzi ma znaczący wpływ na postęp, rozwój i tworzenie tego, co nowe i innowacyjne. Zarówno powiązania typu „most”, jak też występowanie słabych więzi pomiędzy podmiotami społecznymi są uznawane za najistotniejszy element wymiany. Słabe więzi mają bowiem znaczący wpływ na szeroką siatkę kontaktów, a przy okazji szerszą wymianę kapitału kulturowego, co przyczynia się nie tylko do tworzenia tego, co nowoczesne i innowacyjne, ale również pomaga usprawnić funkcjonowanie kultury w społeczności lokalnej czy też aktywizować społeczeństwo. Kapitał kulturowy, definiowany jako ważny aspekt struktury sieciowej, daje większe możliwości w kształtowaniu obecnej społeczności lokalnej oraz oddziaływania na nią kultury. Należy pamiętać, że kapitał kulturowy to takie dobro, które podlega nieustannej konwersji. Wymiana pozwala na nowe możliwości, a sieci są podstawą jego przepływu i dają możliwość wymiany oraz kształtowania i rozwoju. Słabe więzi to punkt wyjścia dla kapitału kulturowego, natomiast społeczeństwo sieciowe to kombinacja sieci społecznych, które organizują nie tylko życie społeczne, ale również organizacje i instytucje, gdzie kapitał kulturowy w procesie przepływu i wymiany nieustannie się kształtuje i daje nowe możliwości oraz innowacje.

Reasumując, rozdział ten pozwolił nakreślić początki pojawienia się kapitału kulturowego oraz ukazać jak kapitał kulturowy na przestrzeni lat był postrzegany przez badaczy. W pierwszej kolejności w rozdziale tym wskazano na różnorodne teorie kapitału kulturowego, poczynając od pionierskiej koncepcji Pierre'a Bourdieu, następnie Paul'a DiMaggio oraz Anette Laureau, kończąc na Bonnie H. Erickson. Ponadto ukazano jak na podstawie badań empirycznych badacze postrzegali i rozumieli kapitał kulturowy. Skupiono się także na ukazaniu tego, w jaki sposób kapitał kulturowy ewaluował i jak zaczęło zmieniać się postrzeganie go na przestrzeni lat. W drugiej kolejności zwrócono uwagę na kapitał kulturowy w teoriach sieciowych. Autorka za szczególnie znaczącą w dysertacji uznała sieciową teorię Don'a Tapscott'a, która ukazuje konwersje kapitału kulturowego w sieciach w oparciu o współpracę partnerską. Ponadto zwróciła także uwagę na kapitał kulturowy w teoriach sieciowych Francis'a Fukuyamy i Roberta Putnama oraz istotę zaufania ważną dla partnerskiej współpracy w kontekście przepływu kapitału kulturowego, o której pisze także Don Tapscott, by następnie wskazać na ważną kwestię dotyczącą „kapitału pomostowego” oraz „kapitału wiążącego” i ich znaczącego wpływu na przepływ kapitału kulturowego. Autorka w następnej kolejności zwróciła uwagę na istotne w sieciach społecznych znaczenie „luk strukturalnych” według Rolanda S. Burta, by w ostatniej części rozdziału wskazać czym są między innymi połączenia typu „most” w przepływie wiedzy, informacji, doświadczenia, umiejętności wśród podmiotów oraz wskazać na różnice występujące pomiędzy „silnymi”, a „słabymi” więziami według Mark'a Granovetter'a.

W rozdziale tym ukazano, że dobra komunikacja pozwala na przepływ, konwersje i budowanie kapitału kulturowego, co w konsekwencji pomaga nie tylko w aktywizacji podmiotów społecznych, ale ułatwia też funkcjonowanie w sieci, usprawnia wspólną pracę i wzajemną pomoc na rzecz tworzenia tego, co nowe i innowacyjne. Na tej podstawie autorka wskazała, że to właśnie kapitał kulturowy określony przez Bonnie H. Erickson w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a będzie miał kluczowe znaczenie w empirycznej części dysertacji. Odnosząc ramy koncepcji Tapscott'a do tematu rozprawy, autorka będzie próbowała wykazać jak ważne dla kapitału kulturowego są powiązania, relacje oraz umiejętność współpracy i kooperacji w sieci wśród instytucji kulturalnych i turystycznych, w celu rozwoju kultury i turystyki poprzez na przykład realizację wydarzeń kulturalnych i sportowych.

Następny rozdział poświęcony zostanie ukazaniu wzajemnych relacji jakie zachodzą pomiędzy kulturą i turystyką. Autorka skupi się także na przedstawieniu tego jak ważne znaczenie odgrywa kultura i turystyka w rozwoju i przepływie kapitału kulturowego.

2. KULTURA – TURYSTYKA – KAPITAŁ KULTUROWY

Rozdział ten w całości został poświęcony ukazaniu wzajemnych relacji jakie zachodzą, a także wynikają z kultury i turystyki. Celem rozdziału jest także przedstawienie jak ważne znaczenie odgrywa zarówno kultura jak i turystyka w budowaniu i przepływie kapitału kulturowego. W pierwszej kolejności omówione zostały wzajemne relacje pomiędzy kulturą a turystyką, które wskazują czy kultura i turystyka są względem siebie kompatybilne, czy jednak są to dwa zjawiska wchodzące ze sobą w konflikt w kontekście zmieniającego się świata i nowych możliwości jakie ten świat oferuje. W drugiej kolejności zajęto się dogłębną analizą upowszechniania kultury przez turystykę wskazując na istotne elementy, jakie przyczyniają się do popularyzacji kultury dzięki istotnej roli, jaką odgrywa turystyka kulturalna. W trzeciej kolejności zaś odniesiono się do istotności i ważności tego, czym jest dziedzictwo kulturowe nie tylko dla turystyki, ale i dla określonych miast czy regionów oraz gospodarek i podjęto próbę omówienia dziedzictwa kulturowego jako podstawy rozwoju turystyki kulturalnej. W czwartej kolejności natomiast omówiono turystykę jako bardzo ważny czynnik przemian współczesnego świata, by następnie kolejno zawęzić rozważania i w celu ukazania ważnej roli turystyki między innymi w kontekście gospodarki, odnieść się do turystyki kulturalnej jako istotnego czynnika rozwoju miast. Na końcu zaś podjęto próbę omówienia coraz popularniejszej w dzisiejszych czasach wirtualizacji kultury, która dzięki nowoczesnym technologiom i technikom odgrywa równie istotną rolę w codziennym życiu podmiotów społecznych, przez co również ułatwia w dużym stopniu dostęp i przepływ kapitału kulturowego dzięki sieciom i rzeczywistości wirtualnej.

2.1. Kultura a turystyka

We współczesnym świecie zarówno kultura jak i turystyka uznawane są za dwa nieodzowne elementy, które poprzez wzajemnie oddziaływanie na siebie przyczyniają się do rozwoju gospodarczego nie tylko poszczególnych miast i regionów, ale także wielu krajów, a w konsekwencji również i całego świata. Wielu badaczy zauważa¹¹⁵ ścisłe i wzajemne związki zachodzące pomiędzy kulturą i turystyką, mające ogromny wpływ na codzienne życie jednostek i kształtowanie ich kapitału kulturowego. Z tego też względu rodzi się ciąg pytań odnoszących się do relacji, jakie pomiędzy nimi występują. Wśród całego szeregu dyscyplin naukowych zajmujących się tematyką kultury i turystyki, między innymi takich jak socjologia, filozofia czy

¹¹⁵ A. Stasiak, *Kultura a turystyka – wzajemne relacje* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 1-11., Z. Frączyk, *Turystyka i kultura – dwie siostry* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 19-29., A. M. von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wydawnictwo KulTour.pl, Poznań 2016., B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Wydawnictwo Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2012.

antropologia, można zauważyć wiele znaczących prac naukowych ukazujących istotny wpływ wzajemnego oddziaływania kultury i turystyki w odniesieniu do rozwoju miast, regionów czy krajów¹¹⁶. Oddziaływanie kultury i turystyki w dużym stopniu wpływa także na rozwój twórców, uczestników, ale i konsumentów zaangażowanych w tworzenie kultury, jak też turystyki. Ponadto trudno jest w pracach badawczych znaleźć negatywne opinie w odniesieniu do wzajemnego oddziaływania kultury i turystyki względem siebie, gdyż poprzez sprzężenia zwrotne jakie między nimi występują, przyczyniają się one do rozwoju zarówno świata, jak też kształtowania i funkcjonowania w nim odbiorców. Z tego też względu istotnym wydaje się fakt przyjrzenia się bliżej pojęciom i definicjom zarówno kultury jak i turystyki, by następnie wskazać na ich wzajemne zależności i podobieństwa. Sama próba zdefiniowania obu pojęć nie wydaje się prosta, zwłaszcza biorąc pod uwagę obszerną znaczeniowość jaką można znaleźć w literaturze naukowej. Jest jednak konieczna w celu ukazania wspólnych cech jakie występują pomiędzy nimi, a w konsekwencji, poprzez wzajemne uzupełnianie się, by ukazać jak przyczyniają się tym samym do globalnego rozwoju świata, a ponadto wpływają na zakres posiadanego przez jednostki kapitału kulturowego.

Termin „kultura” ze względu na swoją wielowątkowość ma bardzo dużo znaczeń. Z tego też względu trudno w krótki sposób wyjaśnić czym kultura tak naprawdę jest, a tym samym określić jej znaczenie oraz jak ważne miejsce odgrywa z życia człowieka. W literaturze zarówno polskiej jak i zagranicznej definicje kultury można ująć w dwie grupy: definicje antropologiczne i definicje humanistyczne. W pierwszych z nich mówi się o kulturze jako ogólnym przejawie ludzkich zachowań do których można zaliczyć: sposób życia, umiejętności, zwyczaje, wierzenia, idee, język, bądź też różne normy, na przykład moralne. W drugich natomiast kulturę odnosi się do dziedzictwa społecznego i całej ludzkości, gdzie istotne znaczenie ma samookreślenie jednostki bądź też grupy lub narodu, a dodatkowo afirmacja zarówno indywidualna jak i społeczna danego podmiotu. Z tego też względu mówi się, że kultura jest dobrem zbiorowym i zbiorowym dorobkiem, a wręcz owocem twórczego wysiłku niezliczonych pokoleń. Na tej podstawie o kulturze można mówić wówczas, gdy pewnego rodzaju odkrycie, bądź jakiś wynalazek jest przekazywany z pokolenia na pokolenie, przez co staje się dorobkiem trwałym pewnej zbiorowości ludzkiej, a nie przyzwyczajeniem poszczególnej jednostki czy też jej mniemaniem osobistym¹¹⁷. Takie postrzeganie kultury pomaga zrozumieć to, że stanowi ona istotny element w budowaniu, jak też kształtowaniu jednostek i ich tożsamości w życiu społecznym i odgrywa bardzo ważne znaczenie w kontekście kapitału kulturowego jednostki. Szczególnie dlatego, że

¹¹⁶ B. Czarnecki, *Turystyka jako czynnik rozwoju miast* [w:] „*Ekonomia i Środowisko*”, nr 4 (55), Białystok 2015, s. 211.

¹¹⁷ S. Czarnowski, *Kultura*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005, s. 9.

wszelkie elementy na kulturę się składające nabierają coraz głębszego i ważniejszego znaczenia wraz z przekazywaniem ich, między innymi w toku socjalizacji pierwotnej oraz wtórnej z pokolenia na pokolenie, co pozwala zauważyć, że wszelkie elementy kultury to coś nadzwyczajnego, mającego głębszy sens i stanowiącego istotę oddziaływania na podmioty społeczne. Należy zaznaczyć, że samo rozumienie pojęcia „kultura” po dziś dzień przechodzi nieustanną ewolucję. Rozpoczyna się ona od łacińskiego *cultura* (uprawa ziemi), poprzez wiele sporów pomiędzy różnymi koncepcjami filozoficznymi, aż do najpopularniejszego dziś określenia i rozumienia kultury jako całokształtu dorobku materialnego i duchowego ludzkości, wytwarzanego w ogólnym rozwoju historycznym¹¹⁸. Na tej podstawie można mówić o dwóch rodzajach kultury:

- materialnej – do której zalicza się wszystkie dotykalne i konkretne wytwory i umiejętności człowieka;
- duchowej (niematerialnej) – gdzie znaczący wpływ mają wszelkie wytwory społeczeństwa stanowiące ośrodek życia społecznego, między innymi: wiedza; przekonania; wartości; normy społeczne (a w ich obrębie: zwyczaje, obyczaje, prawa); znaki, symbole, język, gesty¹¹⁹.

Zarówno kultura materialna, jak i niematerialna ma znaczący wpływ na kulturę ogólną, na którą składa się wszystko to, co powstaje w toku działań, myśli oraz ciężkiej pracy człowieka. Z tego też względu tak istotne miejsce zajmuje tutaj aspekt duchowy i materialny. Niezależnie od okresu kultury, jej obszaru czy też kręgu odbiorców oba wyżej wspomniane rodzaje kultury mają znaczący wpływ na jej rozumienie, postrzeganie oraz w pewnym stopniu oddziaływanie na jednostkę. Kultura w toku ewolucji stała się ważnym elementem życia każdej jednostki, jest bowiem obecna w każdej dziedzinie życia podmiotów społecznych i odgrywa ważną rolę na co dzień. Warto jednak zaznaczyć, że jej obecne postrzeganie jest konsekwencją wieloletniej przemiany jaka nastąpiła poprzez przekazywanie jej pokoleniowo w oparciu o tak ważne dziś sieci społeczne. Początkowo kultura przekazywana w małych, rodzinnych grupach zaczęła wychodzić poza owe kręgi, oddziałując na coraz większą liczbę osób, tym samym, poprzez nieustanne przekazywanie jej i korelacje w sieciach wśród jednostek w nich funkcjonujących, przybierając nowe znaczenie i kształt.

Kultura była jedną z dziedzin cieszącą się dużym zainteresowaniem wśród wielu, zarówno polskich, jak i zagranicznych badaczy, którzy doszukiwali się precyzyjnego jej zdefiniowania. Ze względu na wieloznaczność owego terminu Antonina Kłoskowska wyróżnia aż sześć sposobów

¹¹⁸ Z. Frączyk, *Turystyka i kultura – dwie siostry* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 20.

¹¹⁹ E. Włodarczyk, *Kultura* [w:] J. Plich, *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. II, Warszawa 2003, s. 955.

definiowania kultury, mianowicie:

1. Opisowo-wyliczający – kultura jako zbiór konkretnych (wyliczonych) składników (np. wiedza, sztuka, moralność, obyczaje);
2. Historyczny – kultura jako zbiór dziedzictwa, dorobek, doświadczenie przekazywane z pokolenia na pokolenie;
3. Normatywny – kultura jako zespół norm, wzorów i wartości, którym podporządkowane są zachowania ludzi;
4. Psychologiczny – podkreślające psychiczne mechanizmy kształtowania się kultury;
5. Strukturalistyczny – kultura jako pewna struktura (główne elementy i wzajemne powiązania);
6. Genetyczny – wyjaśniający powstanie kultury¹²⁰.

Taki podział ukazuje jak duża może występować różnorodność w definiowaniu kultury w odniesieniu od jej wieloznaczności i szerokiego zakresu jej rozumienia. Pomimo tego, że wielu badaczy interesujących się kulturą, po dziś dzień ciężko doszukiwać się jednoznacznej jej definicji. Jednak wielu z nich definiowało kulturę często bardzo podobnie, zaznaczając jej identyczną wartość, ale zmieniając tylko niektóre jej elementy składowe. Niemniej jednak podkreślano nieustannie, że kultura stanowi istotne miejsce w codziennym życiu jednostki na którą często oddziałuje. Należy również mieć na uwadze to, że kultura i wszelkie jej elementy składowe składają się na kapitał kulturowy jednostki tak ważny w codziennym jej funkcjonowaniu. Należy pamiętać, że kultura to nic innego jak przekazywana z pokolenia na pokolenie pewnego rodzaju konfiguracja wyuczonych zachowań i ich rezultatów, których elementy składowe są podzielone i przekazywane przez członków danego społeczeństwa¹²¹, co pozwala na kształtowanie kapitału kulturowego. Szczególnie dlatego, że kapitał kulturowy, jakim dysponuje jednostka, odgrywa ogromne znaczenie na wielu płaszczyznach życia społecznego. Zaś możliwość nieustannego jego nabywania, przekazywania i kształtowania właśnie dzięki kulturze, stanowi istotny determinant określający po części pozycję jednostki nie tylko w życiu prywatnym ale również i zawodowym, gdzie kapitał kulturowy coraz częściej odgrywa ważne znaczenie w odniesieniu do wykonywanych obowiązków.

Takiego podejścia do kultury gdzie jest ona traktowana jako nieodzowny element życia społecznego danego podmiotu, można doszukiwać się w rozważaniach papieża Jana Pawła II, który w swoich analizach podkreśla, że „(...) kultura czyni człowieka jeszcze bardziej człowiekiem, jeszcze bardziej ludzkim. W kulturze tkwią korzenie, zasady i wartości, które

¹²⁰ A. Kłoskowska, *Kultura masowa* [w:] M. Filipiak (red.), *Wprowadzenie do socjologii kultury*, Wydawnictwo UMCS Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 15-19.

¹²¹ R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1975, s. 47-48.

określają etos narodu i zasad życia społecznego. W kulturze też, a zatem w pamięci, naród odnajduje swe korzenie i źródło obrony własnej tożsamości i niezawisłości”¹²², co w konsekwencji może mieć znaczący wpływ na jednostkę, postrzeganie siebie i budowanie własnej tożsamości, jak i jej funkcjonowanie w społeczeństwie. Z tego też względu należy również pamiętać, że wszelkie elementy kultury określane mianem współczesności są wyrazem nie tylko ciągłości rozwoju kultury, ale też unifikacji różnych kultur, wynikających z procesów globalizacji¹²³, które mają znaczący wpływ na kulturę i jej kształtowanie. Leon Dyczewski podkreśla fakt, iż „(...) kultura jakiegokolwiek społeczeństwa, w tym i polskiego, będąc jego stałą właściwością, jest zjawiskiem dynamicznym i podlega nieustannym zmianom. W każdej epoce odbija się w niej tzw. „duch czasu”, tzn. pojawiają się w niej nowe przedmioty, zachowania, zasady postępowania i wartości. Najczęściej dzieje się to wskutek kontaktu z innymi kulturami¹²⁴”. Utwierdza nas to w przekonaniu, że tworzony kapitał kulturowy jest częścią kultury, którą można rozwijać między innymi poprzez szeroko rozumianą turystykę oraz istotne sieci społeczne.

O ile próba zdefiniowania pojęcia „kultury” była trudna ze względu na wielowątkowość i wieloaspektowość owego pojęcia, to w przypadku zdefiniowania turystyki wydaje się to wręcz niemożliwe, gdyż brak jest powszechnie przyjętej definicji. Wielu badaczy uważa, że definicja taka jest wręcz niemożliwa do skonstruowania, jednak podjęli oni próbę jasnego ukierunkowania tego, czym turystyka jest i jak ją rozumieć. Warto zaznaczyć, że jeżeli odniesiemy się zarówno do literatury polskiej, jak i zagranicznej to spotkamy się ze stwierdzeniem, że turystyka jest powszechnie nazywana „przemysłem XXI wieku”¹²⁵ oraz zaliczana jest do zjawiska potocznie nazywanego kulturą masową. Powodem tego jest to, że mamy do czynienia z różnymi turystycznymi formami spędzania wolnego czasu, które są efektem tworzenia kultury jako takiej właśnie poprzez kulturę masową. Z tego też względu istotny wydaje się fakt, iż to przede wszystkim uczestnictwo w turystyce daje jednostkom społecznym możliwość poznawania kultury i dóbr kulturalnych na nią się składających, a co za tym idzie, przyczynia się między innymi do aktywizowania jednostek w różne wydarzenia o kontekście kulturowym. Takie spojrzenie na turystykę ukazuje nam jej znaczące powiązania z kulturą, która jest nierozłącznym elementem turystyki samej w sobie. Kultura i turystyka wpływa także na kształtowanie posiadanego przez jednostkę kapitału kulturowego, gdyż to właśnie dzięki nim człowiek kształtuje siebie, swoją tożsamość, nabywa nowe doświadczenia i umiejętności. Z tego też względu uprawianie turystyki

¹²² S. Dziwisz, *Świadectwo*, Wydawnictwo TBA Komunikacja Marketingowa, Poznań 2007, s. 144.

¹²³ B. Meyer, A. Panasiuk, *Produkt turystyki kulturowej województwa zachodniopomorskiego* (cyt. za) T. Jędrzyak, *Turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 12.

¹²⁴ L. Dyczewski, *Trwałość i zmienność kultury polskiej*, Wojewódzki Dom Kultury / Akademia Społeczna, Lublin 2002, s. 5.

¹²⁵ J. Szczepankiewicz-Battek, M. Dąbrowska (red.), *Turystyka kulturowa w świetle badań interdyscyplinarnych*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica 2010, s. 3.

i obcowanie z kulturą pozwala na poszerzenie kapitału kulturowego zwłaszcza, że podróże kształcą w różnym stopniu, w zależności od formy spędzania czasu wolnego, miejsca gdzie się go spędza, bądź też ludzi, z którymi się przebywa.

Ze względu na problematykę zdefiniowania turystyki, termin ten nieustannie ewaluuje, tym samym ciągle się kształtując. Jednak wielu badaczy próbuje w sposób ogólny termin „turystyka” w pewnym stopniu określić. W literaturze istnieje kilka opisów pozwalających turystykę ukierunkować i klarownie opisać tak, by lepiej ją poznać i zrozumieć. Jeden z pierwszych badaczy turystyki – Claude Kaspar twierdzi, że „(...) turystyka obejmuje całość powiązań i zjawisk, które się pojawiają wskutek zmiany miejsca i w związku z wynikającym z tego pobytom osób, przy czym dla osób tych nowe miejsce pobytu nie jest ani stałym miejscem zamieszkania, ani miejscem pracy”¹²⁶. Takie postrzeganie turystyki pozwala zauważyć jej dość powszechne znaczenie wśród podmiotów życia społecznego, którzy z turystyką mają do czynienia tylko i wyłącznie wtedy, gdy podejmują wszelkie działania związane na przykład ze zmianą miejsca pobytu. W opisie tym nie określono istotności działań jakie niesie za sobą turystyka, a w konsekwencji efektów, jakie wynikają w związku z jej doświadczeniem. Podobnych określeń w kontekście turystyki możemy doszukiwać się wśród innych badaczy zajmujących się tą tematyką. Szwajcarski badacz turystyki – Walter Hunziker twierdzi, że „(...) przez turystykę rozumiemy zespół stosunków i zjawisk, które wynikają z podróży i pobytu osób przyjezdnych, o ile nie następuje w związku z tym osiedlenie i podjęcie działalności zarobkowej”¹²⁷. Podobnie turystykę definiują Olaf Rogalewski podkreślając, że „turystyką nazywamy zjawisko przestrzenne polegające na wyjazdach poza miejsce zamieszkania w zasadzie podczas urlopu i wakacji oraz w dni świąteczne w celach wypoczynkowych, poznawczych oraz uprawiania niektórych zamiłowań”¹²⁸ oraz Louis Turner i John Ash, którzy turystykę określają „formą migracji polegającą na przemieszczaniu się mieszkańców”¹²⁹. Natomiast Lothar Nettekoven mówi, że w tym wypadku „(...) turystyka masowa stanowi całość zjawisk społecznych i gospodarczych, wynikających z dobrowolnej i czasowo ograniczonej zmiany miejsca pobytu, która podejmowana jest przez obcych dla zaspokojenia potrzeb niematerialnych, przy czym użytkuje się przede wszystkim urządzenia przeznaczone dla dużej liczby osób”¹³⁰. Pozwala to zauważyć, że na

¹²⁶ C. Kaspar, *Management im Tourismus* (cyt. za) W. W. Gaworecki, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 18.

¹²⁷ W. Hunziker, *Einige Grundgedanken zur touristischen Ausbildung* (cyt. za) Z. Frączyk, *Turystyka i kultura – dwie siostry* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s.19.

¹²⁸ W. J. Cynarski, *Czas wolny, turystyka i rekreacja w perspektywie socjologicznej*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, Kraków 2017, s. 183.

¹²⁹ K. Podemski, *Socjologia podróży*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005, s. 40.

¹³⁰ L. Nettekoven, *Massentourismus in Tunesien* (cyt. za) K. Przeclawski, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, F.H.-U. „Albis”, Kraków 1996, s. 27.

turystykę składają się praktyki związane z „odjazdami” i „odlotami”, a więc w pewnym zakresie polegające na zerwaniu z ustalonym porządkiem i praktykami dnia codziennego oraz poddaniu zmysłów działaniu niecodziennych, niezwykłych bodźców¹³¹, które dają jednostkom możliwość nie tylko odpoczynku, ale i rozwoju. Dla zwieńczenia podobnych postrzeżeń przez badaczy w kontekście określenia turystyki warto również przytoczyć jedną z popularniejszych definicji opisujących turystykę stworzoną przez Richard'a W. McIntosch'a i Charles'a R. Goeldner'a, którzy uważają, że „(...) turystykę można zdefiniować jako sumę zjawisk i stosunków, wyrastających z interakcji turystów, usługodawców, rządów przyjmujących i społeczności przyjmujących w procesie przyciągania i goszczenia tych turystów i innych odwiedzających”¹³². Wszystkie powyższe określenia turystyki oscylują nieustannie wokół tymczasowego pobytu, podkreślając ważność więzi i kontaktów oraz braku możliwości podejmowania pracy zarobkowej i możliwości zmiany miejsca zamieszkania na stałe. Takie postrzeganie turystyki pozwala zauważyć, że jest to termin, który opowiada się za działaniami mającymi na celu odpoczynek, zwiedzanie, poznawanie kultury, ale jest tymczasowy, niedługotrwały i nastawiony głównie od strony turysty na proces poznawczy, natomiast od strony krajów i regionów na zysk oraz popyt i podaż kształtujący gospodarkę.

Pomimo przytoczenia powyżej kilku najpopularniejszych określeń, bądź też opisów turystyki jakie można znaleźć w literaturze naukowej, warto pamiętać, że turystyka jest przede wszystkim działaniem człowieka. To właśnie człowiek jest odpowiedzialny poprzez turystykę za ukierunkowanie jej na wartości, jakimi jest między innymi poznawanie i nabywanie nowej kultury, co składa się tym samym na zasób kapitału kulturowego jednostki. Warto pamiętać, że kapitał kulturowy może być dziedziczony, nabyty naturalnie lub systematycznie nabywany między innymi właśnie poprzez uprawianie turystyki i poznawanie nieznannej kultury w różny sposób. Należy zaznaczyć jednak, że turystyka to pewnego rodzaju proces społeczny wynikający z działań ludzi (określanych jako turyści), takich jak: zmiana miejsca pobytu, a co za tym idzie otoczenia i środowiska, możliwość nabywania nowej wiedzy, przekazywania nabytych informacji, bądź doświadczeń. Z drugiej strony zaś mamy mieszkańców i usługodawców danego regionu turystycznego, takich jak przewodnicy, hotelarze czy restauratorzy, którzy na co dzień z turystyki żyją, dzięki czemu poprzez popyt i podaż kształtują gospodarkę nie tylko regionu, ale też całego świata. Jak bowiem widać, turystyka to proces złożony, gdzie mamy do czynienia nie tylko z podróżami, ale też aspektami zarówno społecznymi, politycznymi, ekonomicznymi czy też psychologicznymi. Ukazuje to, że turystyka nie opiera się tylko na zmianie miejsca pobytu, ale też

¹³¹ J. Urry, *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 15.

¹³² R. W. McIntosch, *Tourism: Principles, practices, philosophies* (cyt. za) K. Przeclawski, *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, F.H.-U. „Albis”, Kraków 1996, s. 27.

niesie za sobą wiele znaczących dla gospodarki zamierzonych działań. Warto zaznaczyć, że turystyka cieszy się dużym zainteresowaniem nie tylko wśród krajów bogatych, ale też biedniejszych. Bowiem, to właśnie turystyka daje wielu krajom „szansę” na szybszy rozwój¹³³, coraz częściej również małe miasta poszukują różnych możliwości, by turystę przyciągnąć i w ten sposób zarobić. Samorządy lokalne na szeroką skalę podejmują działania w celu zainteresowania danym regionem coraz większej liczby ludzi, ponieważ turystyka to inwestycja dobrze opłacalna nie tylko z ekonomicznego punktu widzenia. Jeśli przyjrzymy się bliżej temu zjawisku można bez wątplenia zauważyć, że turystyka gwarantuje przede wszystkim dobrobyt, ale też jest to inwestowanie ludzi w siebie. Co za tym idzie turystyka w pewnym stopniu wymusza inwestowanie w dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe, a dodatkowo zbliża świat, pozwalając na bezpośrednią konfrontację różnych postaw i światopoglądów, a także zdecydowanie ułatwia proces globalizacji – w dobrym tego słowa znaczeniu¹³⁴. Niemniej jednak najważniejszy jest fakt, że turystyka nie dotyczy ani treści ani czasu¹³⁵, co pozwala na nieustanne z niej korzystanie bez żadnych ograniczeń.

Kultura i turystyka to dwa pojęcia, które mogą wydawać się różne, ale w rzeczywistości trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie jednego bez drugiego. Można zadać sobie pytania o to, czy kultura i turystyka mogą być od siebie rozdzielone? Czy występuje pomiędzy nimi konflikt, a jeśli tak, to jakie są tego skutki? Ciężko odpowiedzieć na te pytania zwłaszcza, że widać, iż zarówno kultura, jak i turystyka są elementami uzupełniającymi się, gdyż turystyka jest z jednej strony atrybutem kultury, a z drugiej strony jest czynnikiem ją zmieniającym¹³⁶, co w konsekwencji daje takie a nie inne możliwości poznawania świata oraz występującej na każdym kroku kultury. Ponadto dzięki turystyce możemy bliżej poznawać szeroko rozumianą kulturę na przykład danego miejsca poprzez możliwość podróżowania i zwiedzania, co w konsekwencji przekłada się na poszerzanie indywidualnego kapitału kulturowego jednostki. Trudno jest wyobrazić sobie turystykę bez odnoszenia się do kultury, jak też kulturę bez możliwości podróżowania, a co za tym idzie bez możliwości jej poznawania w różnych zakątkach kraju czy świata. Kultura jest obecna z jednostką społeczną zawsze i wszędzie, turystyka natomiast daje większe możliwości poznawania kultury w ogóle. Z tego też względu warto zaznaczyć, że kultura

¹³³ J. Isański, *Wpływ turystyki na środowisko społeczno-kulturowe. Skutki rozwoju turystyki w środowisku społecznym – szanse i zagrożenia* [w:] Z. Młynarczyk, A. Zajadacz (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Zasoby antropologiczne. Krajobraz – Ruch turystyczny*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 38.

¹³⁴ J. Kowalczyk, *Zarządzanie Organizacją Turystyczną* (cyt. za) K. Kwilecki, *Funkcje, motywy i potrzeby. Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Współczesne trendy w hotelarstwie, gastronomii i turystyce międzynarodowej”*, Poznań 2013, s. 1, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4221/Funkcje,%20%20motywy%20i%20potrzeby%20w%20turystyce.pdf>, [dostęp online: 17.02.2020].

¹³⁵ T. Jędrzyak, *Turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 7-8.

¹³⁶ A. Kowalczyk, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością* [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Redakcja Wydawnictwa, Warszawa 2008, s. 11.

i turystyka pozostają ze sobą w ścisłej symbiozie. Można zauważyć, że turystyka na trwałe wpisała się do kultury współczesnej, stała się sposobem życia współczesnego człowieka oraz ma niebagatelny wpływ na ożywienie gospodarek wielu krajów, jak też całego naszego świata¹³⁷, co ukazuje ich istotny wpływ nie tylko na społeczeństwo, ale również na samego człowieka jako podmiot społeczny żyjący w społeczeństwie, gdzie zarówno kultura jak i turystyka odgrywa znaczącą rolę, dzięki której kształtuje swój kapitał kulturowy.

2.2. Rola upowszechniania kultury przez turystykę kulturalną

Związki kultury z turystyką można postrzegać jako intensywne i wzajemnie na siebie oddziałujące. Jak już wcześniej wspomniano, trudno jest wyobrazić sobie kulturę bez turystyki oraz turystykę bez kultury, dlatego też oczywistym wydaje się fakt, że te dwa zjawiska są współzależne i integralne, a tym samym tworzą jedną spójną i nierozzerwalną całość. Zarówno kultura, jak i turystyka czerpią z siebie nawzajem dając wiele możliwości jednostkom społecznym w codziennym życiu. Należy jednak się zastanowić nad tym, które zjawisko jest nadrzędne względem drugiego i ma większe znaczenie w kontekście kształtowania życia społecznego i wpływu na poszerzanie posiadanego przez jednostkę kapitału kulturowego.

Kultura od najmłodszych lat stanowi istotny element w życiu każdego człowieka, gdyż kultura jest zawsze czyjąś kulturą¹³⁸ – nabywana w procesach socjalizacji i przekazywana z pokolenia na pokolenie pozwala na kształtowanie jednostki. Jeśli jednak spojrzymy na to z socjologicznego punktu widzenia to turystyka ma znaczący wpływ na odbiór kultury, jej poszerzanie oraz poznawanie, gdyż to dzięki podróżom człowiek jest czynnym odbiorcą kultury i ma możliwość jej doświadczenia. Ponadto warto wspomnieć o tym, że turystyka chroni, wzbogaca, popularyzuje dobra kulturalne, kultura zaś inspiruje rozwój turystyki. Co więcej, z obserwacji rynków wynika, że szeroko rozumiana kultura zajmuje współcześnie coraz ważniejszą pozycję na liście motywacji podróży turystycznych¹³⁹, tym samym ukazując znaczący wpływ turystyki w aspekcie poznawczym kultury. Z tego też względu można zauważyć, że coraz większego znaczenia zaczął nabierać termin turystyka kulturalna, którym w ostatnich latach zaczęto się posługiwać zdecydowanie częściej, ukazując tym samym istotne znaczenie kultury w podróżowaniu i ogólnym rozumieniu turystyki. Należy pamiętać, że to właśnie turystyka kulturalna pomaga w rozpowszechnieniu wszelkich elementów kultury nadając im wartość samą w sobie poprzez możliwość jej poznawania i odbiór właśnie dzięki podróżowaniu i uprawianiu

¹³⁷ Z. Frączyk, *Turystyka i kultura – dwie siostry* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 28.

¹³⁸ E. Włodarczyk, *Kultura* [w:] J. Plich (red.), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Warszawa 2003, s. 955.

¹³⁹ W. W. Gaworecki, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 64.

turystyki. Turystka daje nowe możliwości czerpania kultury, co pozwala jednostkom na rozwój i kształtowanie posiadanego kapitału tak obecnie istotnego w życiu każdego człowieka. Dużą rolę odgrywają tutaj sieci, które bez względu na to czy są duże czy małe pomagają kulturę jako kapitał kulturowy przyswoić.

Turystyka w ogólnym znaczeniu odnosiła się do podróży opierających się na krótkotrwałej zmianie miejsca zamieszkania w celach wypoczynkowych, poznawczych, zaspokajania własnych potrzeb, nabywania nowej wiedzy, przekazu informacji, obcowania z nową kulturą, ale należy pamiętać, że bez możliwości podjęcia pracy zarobkowej oraz osiedlenia się w nowym miejscu pobytu na stałe. Termin turystyka kulturalna natomiast, w toku zmian współczesnego świata, nieustannie nabiera na sile i wartości. Dlatego też głównym celem jego zdefiniowania było klarowne określenie tego do czego dokładnie się odnosi i co w sobie takiego zawiera, że różni się od turystyki w ogóle. Polski ekonomista i naukowiec – Władysław Gaworecki jako jeden z pierwszych turystykę kulturalną definiuje jako „(...) przemieszczanie się osób z miejsc ich stałego zamieszkania do miejsc atrakcji kulturalnych w celu zdobycia nowych informacji i doświadczeń oraz zaspokojenia własnych potrzeb. Z definicji tej wynika, że turystyka kulturalna obejmuje zarówno wytwory kultury z przeszłości, jak i wytwory kultury współczesnej oraz sposoby życia danych grup ludzi lub regionów; obejmuje turystykę zorientowaną na dziedzictwo kulturowe oraz turystykę zorientowaną na sztukę”¹⁴⁰, a więc zawiera w swoim znaczeniu szeroki zakres różntch rodzajów i typów kultury. Może wydawać się, że definicja ta nie różni się zbytnio od ogólnie rozumianej turystyki, jednak można zauważyć ważność tego, iż turystyka kulturalna obejmuje nie tylko zwiedzanie ciekawych miejsc oraz zabytków, ale też uwzględnia poznawanie nowych sposobów życia. Ponadto turystyka kulturalna obejmuje szeroki zakres wytworów kultury, niezależnie od czasu i miejsca ich powstania, uwzględniając tym samym różnego rodzaju jej formy i elementy.

Na kulturę składać się mogą między innymi: architektura, sztuka w postaci: obrazów, rzeźb, tańca, muzyki, a ponadto teatr, poznawanie kuchni danego kraju, wszelkiego rodzaju zabytki, fauna i flora, szlaki turystyczne, dziedzictwo kulturowe nie tylko to znajdujące się na światowej liście dziedzictwa UNESCO, jak też wszelkie inne wydarzenia kulturowe występujące w danym społeczeństwie, takie jak różne wydarzenia sportowe, koncerty bądź też festiwale. Z tego też względu można zauważyć, że praktycznie każda forma turystyki jest częścią turystyki kulturalnej, dlatego też niezależnie z jakim rodzajem turystyki mamy do czynienia jest ona niewątpliwie powiązana z kulturą, która jest nieodzowną jej częścią. Zaś cały wachlarz wyżej wymienionych możliwości turystycznych składa się na szeroko rozumiany kapitał kulturowy, który dzięki

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 66.

turystyce jednostka nieustannie może rozwijać, nabywać i kształtować, co daje znaczący wpływ na jej istotność w kontekście funkcjonowania w społeczeństwie.

Jak już wspomniano wcześniej kultura w kontekście turystyki kulturalnej odgrywa bardzo ważną rolę, gdyż to właśnie dzięki kulturze można mówić o rozwoju turystyki kulturowej, która stanowi dobro wartościowe i coraz częściej prestiżowe. Warto pamiętać, że kultura jest uznawana jako dorobek społeczny wynikający z działań człowieka, natomiast turystyka kulturalna pozwala tę kulturę upowszechniać. Między innymi dlatego polski socjolog i specjalista od socjologii turystyki – Krzysztof Przeclawski – wyróżnia 5 cech stanowiących zależności pomiędzy turystyką a kulturą:

1. Turystyka jest funkcją kultury – a więc jest na ogół wyrazem danej kultury. Nie można zrozumieć turystyki współczesnej bez próby zrozumienia tego, co dzieje się we współczesnej kulturze;
2. Turystyka jest elementem kultury – turystyka wpisała się na trwałe w kulturę współczesną, dlatego też nie można w pełni zrozumieć kultury współczesnej i nie można jej opisać bez uwzględnienia zjawiska, jakim jest turystyka oraz tego jaką rolę pełni turystyka w kulturze współczesnej;
3. Turystyka jest przekazem kultury – chodzi tu o fakt, iż określone wartości kulturowe przenoszone są współcześnie nie tylko przez urbanizację i środki masowego przekazu, ale również przez tak istotną w dzisiejszym świecie turystykę;
4. Turystyka jest w pewnym sensie spotkaniem kultur – a więc jest wymianą wartości pomiędzy turystami a ludnością miejscową. Ważniejszy jednak wydaje się fakt, iż im różnica kulturowa między tymi osobami jest większa tym takie „zderzenie” kultur pozostawia trwalszy ślad, np. Europejczyk w Afryce;
5. Turystyka jako czynnik przemian kulturowych – gdzie odgrywa znaczącą rolę w globalnym świecie poddanemu ciągłym procesom globalizacji¹⁴¹.

Wszystkie wymienione powyżej przykłady cech turystyki, takie jak fakt, iż turystyka jest funkcją, elementem, przekazem, spotkaniem czy przemianą kultury, ukazują jak znaczący ma wpływ nie tylko na poszczególne regiony, miasta, kraje, ale i cały świat oraz gospodarkę. Kultura już od wielu lat nieustannie jest ważnym czynnikiem zmian społecznych dokonujących się w danym społeczeństwie oraz w życiu jednostek. Jak powszechnie wiadomo kultura dostępna jest na całym świecie, a turystyka kulturalna daje możliwość jej poznania, obcowania z nią, nabywania jej i rozpowszechniania. W konsekwencji staje się w pewnym stopniu również sposobem życia ludzi, gdzie podróżowanie daje możliwość poznawania świata, kontakt z innymi, bądź też wolność, a

¹⁴¹ Por. K. Przeclawski, *Człowiek a turysta. Zarys socjologii turystyki*, F. H.-U. „Albis”, Kraków 1996, s. 32 – 33.

więc tak istotne w dzisiejszym świecie możliwości przydatne w wielu sferach życia jednostki.

Powyżej autorka przytoczyła pięć znaczących funkcji jakie pełni turystyka w odniesieniu do kultury w kontekście turystyki kulturalnej¹⁴². Należy także wspomnieć, że oprócz tych istotnych cech duże znaczenie stanowią również formy w jakich odbywa się turystyka kulturalna. Do form turystyki kulturalnej można między innymi zaliczyć:

- podróże do miast i określonych regionów;
- podróże studyjne (grupowe);
- podróże językowe;
- podróże tematyczne;
- trasy tematyczne¹⁴³.

Każda z form turystyki kulturalnej ukazuje ich istotność i popularność w kontekście poznawania kultury. Dzieje się tak dlatego, że podróże do miast, bądź też określonych regionów słynących z turystyki, dają duże możliwości poznawcze oraz cechują się najwygodniejszą możliwością poznawania i obcowania z kulturą poprzez nieograniczone perspektywy. Odnosząc się do podróży studyjnych, a więc grupowych uznaje się je za mądre i rozsądne podróże w określonej liczbie osób, które mają na celu zacieśnianie więzi pomiędzy osobami, a dodatkowo dają możliwość poznawania danego kraju, jego historii, bądź też kultury i społeczności oraz jej nawyków poprzez zorganizowane wycieczki do określonych zabytkowych miejsc. Podróże językowe natomiast uznawane są za jedną z ważniejszych, jak nie najważniejszych, form turystyki kulturalnej skupiającą się przede wszystkim na rozwoju indywidualnym jednostki poprzez kontakt z ludźmi danego kraju i porozumiewanie się z nimi w ich ojczystym języku, który jest ich najważniejszym dobrem kulturowym. W dzisiejszych czasach znajomość języków jest dobrem prestiżowym i bardzo wartościowym, a podróże językowe w kontekście turystyki kulturalnej dają szerokie możliwości jego szybszego uczenia się i przyswajania, wpływającego na rozwój kompetencji i umiejętności danej jednostki. Z kolei podróże tematyczne mają na celu przede wszystkim ukierunkowanie na określony odbiór kultury, który jest celem podróży. Jeśli zaś odniesiemy się do tras tematycznych, to tutaj uwzględnia się przede wszystkim szlaki turystyczne, ścieżki dla turystów, co pozwala wyeksponować dane punkty cieszące się zainteresowaniem wśród turystów.

Rola upowszechniania kultury przez turystykę kulturalną jest bardzo duża. Turystyka popularyzuje i promuje kulturę, zaś kultura zachęca do podróżowania i uprawiania turystyki, dlatego też kultura stanowi wartościowy element życia społecznego, a kapitał kulturowy dobro bardzo ważne dla jednostki. Należy jednak pamiętać, że nie zawsze wpływ turystyki na kulturę

¹⁴² K. Przeclawski, *Człowiek a turysta. Zarys socjologii turystyki*, F. H.-U. „Albis”, Kraków 1996, s. 32-33.

¹⁴³ *Ibidem*, s. 34-35.

jest nieszkodliwy i nie prowadzi do różnego typu zagrożeń. Dzieje się tak dlatego, że cały świat poddany jest procesom globalizacji, co w konsekwencji może prowadzić do takiego zjawiska jak trywializacja, a więc spłykanie znaczenia kultury i tym samym poddawanie jej komercjalizacji. Przyczynia się to do jej upraszczania i tym samym obniżania jej wartości samej w sobie. Z tego względu istotne jest to by kultura jawiła się jako dobro ważne dla jednostki społecznej, ale nie była traktowana jako środek do celu, jakim między innymi są aspekty ekonomiczne danego regionu, miasta czy kraju.

2.3. Dziedzictwo kulturowe jako podstawa rozwoju turystyki kulturalnej

Kultura stanowi ważny element w życiu każdego człowieka. Możliwość nabywania jej i obcowania z nią poprzez podróżowanie daje większe perspektywy, które w konsekwencji przekładają się na większy zasób kapitału kulturowego, który jednostka, poprzez uprawianie między innymi właśnie turystyki kulturalnej, nabywa. Turystyka to istotne zjawisko społeczne, gdzie kultura odgrywa ważną rolę, zwłaszcza, że może ona mieć różne formy i przejawiać się w różnoraki sposób. Pomimo wielu możliwości powszechnie uważa się jednak, że to właśnie dziedzictwo kulturowe jako jedna z form kultury stanowi najważniejszy jej element i tym samym przyczynia się do rozwoju turystyki kulturalnej miast i regionów, gospodarki lokalnej, a nawet niektórych krajów. Pisze o tym – Andrzej Wartecki – „Dziedzictwo kultury pobudza chęć podróżowania i tym samym rozwój turystyki kulturowej¹⁴⁴”. Wiąże się to z poszerzaniem między innymi wiedzy jednostek związanej z historią, kulturą danego miejsca, zabytkami, czy nowymi informacjami, a więc z wszystkim tym, co składa się na kapitał kulturowy człowieka. Dziedzictwo kulturowe w dzisiejszych czasach można określić jako związek pomiędzy tym co było a tym co jest oraz tym, co będzie. Jest to pewnego rodzaju relacja pomiędzy przeszłością a przyszłością z uwzględnieniem również teraźniejszości. Z tego też względu współczesne społeczeństwa czerpią ogromne korzyści z dziedzictwa kulturowego tworząc z niego szeroko rozumiany produkt rynku turystycznego, przyczyniając się tym samym do rozwoju owej turystyki. Aby jednak móc zagłębić się w dziedzictwo kulturowe jako pewnego rodzaju produkt, należy zastanowić się czym to dziedzictwo kulturowe jest i jak je rozumieć.

W literaturze przedmiotu można spotkać się z określeniem „dziedzictwo kulturowe”. Poprzez dziedzictwo kulturowe rozumie się coś, co jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest pewną historią danego społeczeństwa i ma znaczący wpływ dla rozwoju nie tylko jednostki, ale i owej społeczności lokalnej, jak i przyjezdnych. Według definicji prawnej Jana Pruszyńskiego

¹⁴⁴ A. Wartecki, *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki kulturowej* [w:] „*Turystyka Kulturowa*”, nr 1-3, Poznań 2010, s. 84-85.

dziedzictwo kulturowe to „(...) zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom, z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”¹⁴⁵. Tak ujęta definicja pomaga dostrzec że w zakres dziedzictwa kulturowego wpisuje się cały szereg elementów kultury mających znaczący wpływ na jednostkę i jej funkcjonowanie w społeczeństwie. Należy jednak pamiętać, że dziedzictwo kulturowe służy obecnie również współczesnym celom, zwłaszcza, że nie składają się na nie tylko i wyłącznie wymienione w powyższej definicji dobra kulturowe, ale również takie aspekty jak nasza pamięć, czy tożsamość i przywiązanie do jakiegoś miejsca. Pisze o tym amerykańska archeolożka Laury Smith, która uważa, że cały „(...) prawdziwy sens, prawdziwy moment dziedzictwa zdarza się wtedy, kiedy silnie angażujemy się emocjonalnie (...). Dzieje się to wtedy, gdy wykorzystujemy, przekształcamy i odnawiamy wspomnienia i wiedzę, w celu zrozumienia nie tylko tego, kim jesteśmy, ale też kim chcemy być”¹⁴⁶. Ponadto warto mieć również na uwadze fakt, że dziedzictwo kulturowe coraz częściej określa się jako proces posiadający własną dynamikę, który odzwierciedla zarówno stosunek społeczeństwa do świata wartości, jak i sam proces reinterpretacji wartości. W tym tkwi również rosnące znaczenie dziedzictwa kulturowego, ponieważ dziedzictwo należy do nas wszystkich, a dostęp do niego to jedno z podstawowych praw człowieka¹⁴⁷, z którego człowiek może korzystać bez żadnych ograniczeń. Ponadto dziedzictwo kulturowe nieustannie rozwija i odradza się właśnie dzięki kulturze i jest formą działalności ludzkiej, a więc pracy fizycznej człowieka w środowisku społecznym. Należy podkreślić fakt, iż dziedzictwo każdej z kultur nie daje się sprowadzić do sumy jej fragmentów, jest wskazówką w ich interpretacji i wykładnią znaczeń. To właśnie w skumulowanym i obecnym w świadomości ludzi dziedzictwie kultury znajduje się pewnego rodzaju gramatykę swych wartości, drogę do objaśniania swych hierarchii, wyborów i sentymentów, do scalania w znaczące całości rozproszonych zachowań i rezultatów¹⁴⁸. Człowiek poprzez kontakt z dziedzictwem kulturowym poszerza swój własny kapitał kulturowy, co w

¹⁴⁵ J. Pruszyński: *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, t. 1, Kraków 2001, s. 50.

¹⁴⁶ L. Smith, *Uses of Heritage* (cyt. za) M. Nowicki, *Dziedzictwo i turystyka: relacje i ewolucja koncepcji* [w:] B. Krakowiak, B. Włodarczyk (red.), *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2012, s. 43.

¹⁴⁷ J. Purchła, *Dziedzictwo kulturowe* [w:] J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchła (red.), *Kultura a rozwój*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2013, s. 44.

¹⁴⁸ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci* (cyt. za) L. Korporowicz, *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 169.

konsekwencji w dużym stopniu wpływa na jego życie codzienne.

Jak już wcześniej wspomniano na dziedzictwo kulturowe, będące ważną częścią kapitału kulturowego, składa się wiele istotnych elementów kultury, takich jak: przestrzeń, zabytki, dzieła sztuki, muzea, szlaki turystyczne. Jednak należy pamiętać, że dziedzictwo kulturowe stanowią także ludzie wraz z ich podziałami etnicznymi, wyznaniowymi, strukturami społecznymi, czy też wpisująca się w to lokalna tradycja (np. język, gwara)¹⁴⁹. Postrzega się je obecnie przede wszystkim jako pewnego rodzaju zbiór wiedzy na temat życia jednostki oraz o historycznym rozwoju jego wszelkich umiejętności czy to manualnych, technicznych czy też artystycznych. Biorąc pod uwagę tak istotne elementy dziedzictwa kulturowego uwidacznia się jego ogromny wpływ na relacje społeczne. Bowiem dziedzictwo kulturowe odgrywa ważną rolę w podtrzymywaniu i rozwijaniu związków zachodzących pomiędzy jednostkami niekoniecznie w obrębie danego miejsca zamieszkania, ale i całego miasta, regionu czy też kraju. Daje to możliwości umiejętnego budowania sieci powiązań pomiędzy jednostkami, a w konsekwencji wpływa na płynną wymianę kultury, jej nabywanie i obcowanie z nią między innymi właśnie w obrębie sieci. W kapitał kulturowy wpisuje się wiele różnych elementów kultury, w tym także dziedzictwo kulturowe, które można poznać między innymi dzięki turystyce, poznawaniu nowych ludzi oraz poszerzaniu sieci społecznych, gdyż te elementy to jedne z podstaw nabywania kapitału kulturowego.

Turystyka kulturowa sprzyja rozwijaniu dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza, że jest ono uznawane za bardzo ważny czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego, co oznacza, że wpływa na rozwój poszczególnych krajów, a dodatkowo przyczynia się do niwelowania różnorodnych konfliktów występujących pomiędzy poszczególnymi terytoriami świata. Można więc twierdzić, że dziedzictwo kulturowe nie tylko podtrzymuje kulturę i nadaje jej wartość, ale też w pewnym stopniu pomaga niwelować różnice religijne, etniczne, bądź też kulturowe. Sprzyja to budowaniu wzajemnych relacji oraz przyczynia się do polepszania sytuacji ekonomicznej poszczególnych krajów, poprzez rozwiązywanie konfliktów oraz w ten sposób udostępnianie swoich terenów dla zwiedzających z każdego zakątka świata niezależnie od różnic etnicznych, poglądów politycznych itp. Ze względu na fakt, że dziedzictwo kulturowe jest bardzo ważną częścią kultury, a turystyka i kultura tworzą nierozzerwalną całość, dziedzictwo kulturowe coraz częściej traktowane jest jako świetny produkt turystyczny, bądź też atrakcja turystyczna. Dziedzictwo kulturowe może być wykorzystywane jako coś niespotykanego i wartego zobaczenia oraz poznania. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów turystycznych w konsekwencji przyczynia się między innymi do kształtowania gospodarki lokalnej obszaru turystycznego. Istotna jest jednak umiejętność

¹⁴⁹ T. Jędrzyak, *op. cit.*, s. 25-26.

wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Dziedzictwo kulturowe może, ale nie musi być czynnikiem stymulującym turystykę, gdyż wszystko zależne jest od polityki lokalnej danego miejsca i umiejętności dobrego wykorzystania owego dziedzictwa na korzyść danego miasta czy regionu. Ze względu na fakt, że dziedzictwo kulturowe postrzegane jest jako zasób, a więc kapitał zarówno społeczny jak i kulturowy, to istotne jest jego pielęgnowanie, by później można je było przekazać. Z tego też względu znacząca jest właściwa ochrona owego dziedzictwa, która przyczynia się również do aktywnego korzystania z niego, a tym samym również i do adaptacji oraz atrakcyjności danego miejsca, co w konsekwencji niesie za sobą zainteresowanie, a tym samym rozwój turystyki. Turystyka rządzi się własnymi prawami, jednak są takie miejsca na świecie, które cieszą się bardzo dużym zainteresowaniem, są niepowtarzalne, a do tego posiadają dziedzictwo kulturowe warte odwiedzenia. Do takich miejsc można zaliczyć te, których zabytki wpisane są na Listę światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO, a więc są uznane w logice turystów za wręcz obowiązkowe do odwiedzenia i zobaczenia, zwłaszcza, że z powodu posiadania międzynarodowych certyfikatów świadczący o najwyższej jakości danego zabytku stanowią one wartość samą w sobie, co tylko ukazuje ważność ich zwiedzenia.

Biorąc pod uwagę jak znaczący wpływ na turystykę kulturalną ma dziedzictwo kulturowe można stwierdzić, że jest ono jednym z istotniejszych elementów nabywania i obcowania z kulturą. Dziedzictwo kulturowe uznawane jest jako wartość kultury sama w sobie, a ponadto cechujące się specyficzną historią. Należy pamiętać, że duży wpływ na popularyzowanie dziedzictwa kulturowego mają środki masowego przekazu, które często mają ogromny wpływ na swojego odbiorcę. Programy podróżnicze w dużym stopniu kreują gust potencjalnego turysty, co często wpływa na wybór jego miejsca docelowego podróży. Z socjologicznego punktu widzenia to właśnie mass media w dużym stopniu ingerują w rozwój turystyki poprzez popularyzowanie miejsc posiadających dziedzictwo kulturowe, uniemożliwiając rozwój turystyki miast, gdzie kultura jest na niższym poziomie. Należy jednak mieć na uwadze to, że turystyka to proces złożony, na który składa się wiele czynników zewnętrznych. Nie zawsze z danego miasta można utworzyć miejsce turystyczne, niekiedy potrzebne są do tego naprawdę duże nakłady finansowe, gdyż nie każde miasto może pochwalić się zabytkami, bądź też miejscami wartymi uwagi, turystyka cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem, a usługi turystyczne są na wysokim poziomie. Jednostki podczas wyboru miejsca podróży coraz częściej kierują się poznawaniem tego co nowe, niespotykane, a więc chcą jechać lub lecieć gdzieś, gdzie mogą jak najwięcej zwiedzić, zobaczyć i poznać poszerzając tym samym swój kapitał kulturowy. W tym wypadku mowa tutaj o dziedzictwie kulturowym, które cechuje się dużą popularnością w obrębie całego świata. Jednostki podejmują podróże, bo są ciekawe nowej kultury, dlatego też turystyka obejmuje tylko niektóre miejsca godne uwagi, których jest bardzo dużo na mapie świata. Z socjologicznego punktu

widzenia dziedzictwo kulturowe i wszelkie elementy kultury na nie się składające to podstawowy element rozwoju turystyki kulturalnej. Bez dziedzictwa kulturowego turystyka nie miałaby sensu istnienia, gdyż nie mogłaby zaoferować jednostkom niczego ciekawego, natomiast z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego oprócz kultury mamy między innymi do czynienia z rozwojem relacji i więzi społecznych oraz poznawania tego co nowe i nieznanne.

2.4. Turystyka czynnikiem przemian współczesnego świata

Kultura stanowi bardzo ważny element w życiu każdego podmiotu społecznego. Ogromny wpływ na obcowanie z kulturą ma obecny rozwój świata. Turystyka stanowi jedną z najpopularniejszych form poznawania kultury, zaś kapitał kulturowy nabywany poprzez ową turystykę zależy jest od jednostek i ich funkcjonowania w społeczeństwie, kontaktu z kulturą i podróży. Zwłaszcza, że tzw. „wędrówki ludów” miały miejsce tak naprawdę od kiedy ludzie zaczęli się zrzęcać i zakładać pierwsze osady ludzkie¹⁵⁰. Mówi się¹⁵¹, że po epoce industrializacji, następnie urbanizacji oraz kultury masowej mamy do czynienia z tzw. turystyfikacją świata, a więc z ogromnym zainteresowaniem i też samą chęcią podróżowania do różnych miejsc na całym świecie. Z tego też względu coraz częściej w kontekście podróży mówi się, że jest to największy przemysł świata, gdzie podróżowanie i turystyka stanowią najistotniejszy element życia współczesnego człowieka poprzez które jednostka pogłębia swój zasób kapitału kulturowego i wszystkich elementów się na niego składających. Współczesna turystyka osiąga zdecydowanie wyższy poziom niż jeszcze kilka lat temu. Wpływ na to mają dynamiczne i wielopłaszczyznowe procesy globalizacji, które poprzez tempo swoich przemian wpływają na rozwój turystyki, a tym samym kultury na całym świecie. Globalizacja skutkuje narastaniem polaryzacji rynku turystycznego i jednocześnie bezpośrednią rywalizacją przedsiębiorstw lokalnych i ponadnarodowych¹⁵². Nieustannie postępujące procesy globalizacji przyczyniają się do ogromnych zmian zachodzących równolegle – zarówno ekonomicznych, politycznych, technologicznych, jak też kulturowych. Dlatego też na przestrzeni lat widać tak wysoki rozwój turystyki w tych wszystkich zakątkach świata, gdzie zaczęło powstawać coraz więcej nowych gospodarek, dających nowe szanse i większe możliwości polepszenia jakości życia. Polski Instytut Ekonomiczny w maju 2020 r. przedstawił raport z przeprowadzonych badań pod nazwą *Branża*

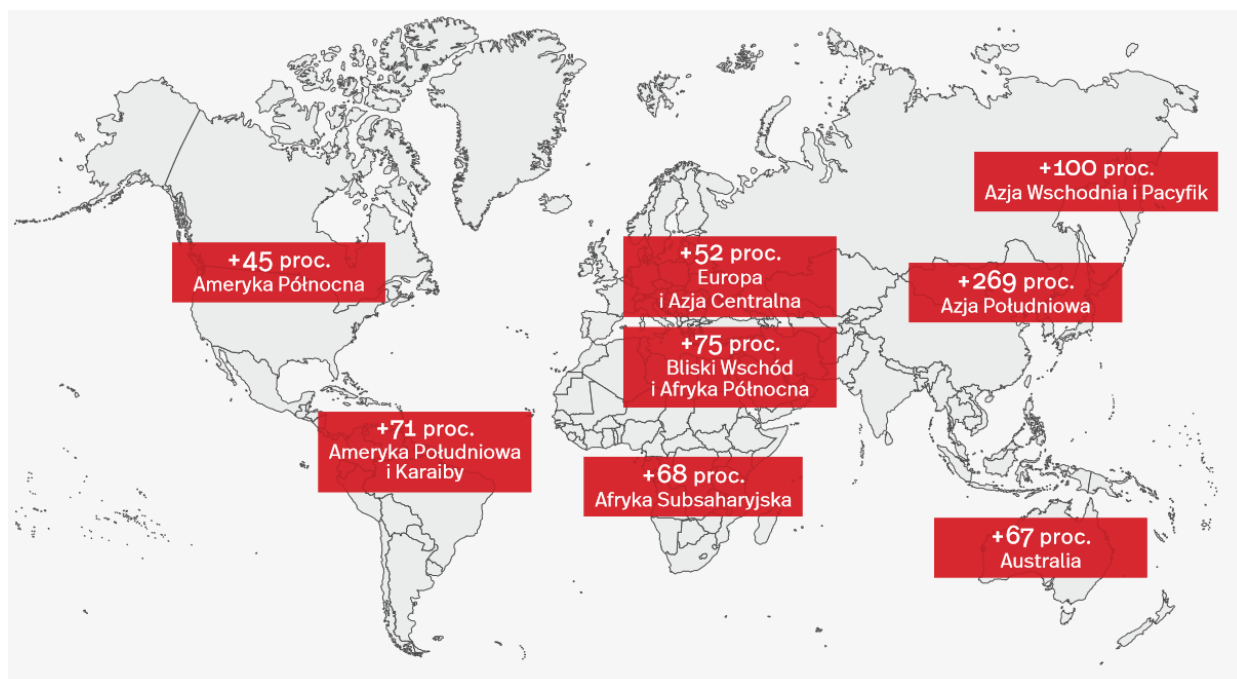
¹⁵⁰ M. Szostak, B. Wiśniewska-Paź, K. Zarychta-Romanowska, *Globalizacja nieregularnej migracji – rozważania o wpływie międzynarodowego kryzysu migracyjnego i jego implikacjach* [w:] „Transformacje”, nr 1-2 (100-101), 2019, s. 132.

¹⁵¹ S. Liszewski, *Przestrzeń turystyczna* [w:] „Turystyka”, t. 5, z. 2, Łódź 1995, s. 87.

¹⁵² W. Kędziorek, E. Różycka, *Wpływ procesów globalizacji na przeobrażenia rynku turystycznego i ekspansję grupy największych działających na nim międzynarodowych sieci hotelowych w XXI w.* [w:] „Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne”, t. 23, Płock 2016, s. 71.

*Turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*¹⁵³. Badania dotyczyły branży turystycznej w latach 2006 – 2018 nie tylko w Polsce, ale także w różnych regionach całego świata. Poniższy rysunek obrazuje jak widoczny jest wzrost turystyki w poszczególnych regionach świata.

Rysunek 3. Wzrost liczby turystów zagranicznych w poszczególnych regionach świata w 2018 r. (2006 = 100)

Źródło: Ł. Czernicki, P. Kukołowicz, M. Miniszewski, *Branża Turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2020, s. 10, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/05/PIE-Raport_Turystyka.pdf, [dostęp online: 15.05.2022 r.].

Powyższy rysunek został opracowany w oparciu o dane Banku Światowego z 2020 r. Na jego podstawie można zauważyć, że w przeciwieństwie do 2006 r. największą dynamikę przyjazdów turystów zagranicznych można było zaobserwować w Azji Południowej (wzrost o 269 proc.) oraz w Azji Wschodniej i na Pacyfiku (wzrost o 100 proc.). Bardzo słabo wypada Ameryka Północna (wzrost tylko o 45 proc.) oraz Europa i Azja Środkowa, które charakteryzują się najslabszą dynamiką liczby przyjazdów turystów zagranicznych. W latach 2006 – 2018 liczba przyjazdów zagranicznych wzrosła tu o 52 proc. W porównaniu ze średnią światową wynoszącą 76 proc. Mimo tego w 2018 r. Europa i Azja Środkowa nadal pozostawała najpopularniejszą destynacją turystyczną, odpowiadając za 49 proc. globalnej liczby wizyt turystów zagranicznych¹⁵⁴. Powyższy rysunek pozwala zauważyć jak duży wzrost turystyki, w tym

¹⁵³ Ł. Czernicki, P. Kukołowicz, M. Miniszewski, *Branża Turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2020, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/05/PIE-Raport_Turystyka.pdf, [dostęp online: 15.05.2022 r.]

¹⁵⁴ Ł. Czernicki, P. Kukołowicz, M. Miniszewski, *Branża Turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*, Polski Insty-

wypadku zagranicznej, można zaobserwować na świecie na przestrzeni lat.

Globalizacja ma bardzo istotne znaczenie w kontekście turystyki i jej rozwoju we współczesnym świecie. Jest to proces złożony, gdzie rozwój turystyki niesie za sobą zmiany, które mają ogromny wpływ na rynek turystyczny, który natomiast przyspiesza modyfikacje zachodzące w popycie i podaży, co następnie potencjalnie może wpływać na rozwój gospodarki danego regionu bądź też miejsca. Można więc powiedzieć, że współczesna turystyka korzysta z przyspieszenia, jakie jej dają procesy globalizacji, gdyż to właśnie dzięki rozszerzeniu rynku światowego w centrum zainteresowania turystów znalazły się nowe miejsca¹⁵⁵, które zyskują na popularności i dają nowe możliwości owym regionom. Globalizacja przyczyniła się do dynamicznego rozwoju turystyki poprzez rozwój wielu płaszczyzn życia społecznego. Można do nich zaliczyć między innymi przyczyny pośrednie, jak też bezpośrednie. Do przyczyn pośrednich można przypisać: szybki rozwój nauki i techniki – umożliwiający komunikację lotniczą, ale także i kolejową, procesy urbanizacji i związane z nimi zanieczyszczenia środowiska naturalnego, rozwój i upowszechnienie oświaty, wzrost poziomu życia w wielu krajach, wzrost ilości czasu wolnego, upowszechnianie się stereotypów spędzania urlopów poza miejscem zamieszkania. Do przyczyn bezpośrednich rozwoju turystyki natomiast można zaliczyć: ułatwienia paszportowe, dewizowe i celne, rozwój infrastruktury turystycznej oraz działalność wielu wyspecjalizowanych organizacji międzynarodowych – popularnych dzięki reklamom wyjazdów turystycznych¹⁵⁶. Powyżej wymienione przykłady to tylko kilka z nielicznych, które dzięki intensywnym procesom globalizacji zostały wprowadzone i ulepszone w celu ułatwienia podróżowania, które z roku na rok przybiera na sile i cieszy się coraz większym zainteresowaniem podmiotów życia społecznego.

Obecnie turystyka stanowi jeden z ważniejszych elementów w życiu człowieka. Popularność turystyki rozwinęła się wraz z intensywną globalizacją i nowymi możliwościami, jakie oferuje świat wychodząc naprzeciw coraz większym oczekiwaniom turystów. Podróżowanie bowiem stało się sposobem na osiągnięcie dóbr prestiżowych, a tym samym poznawanie i wymianę kapitału kulturowego, który poprzez obcowanie z inną kulturą, tubylcami z innych krajów, bądź też regionów i dzięki poznawaniu tego, co nieznane daje większy jego zasób, możliwości, wiedzę i informacje, które z kolei mają ogromny wpływ na pozycję społeczną jednostki. Dzieje się tak dlatego, że turystyka daje możliwości nabywania kapitału kulturowego, którego nie można zdobyć w inny sposób niż poprzez podróżowanie, zwiedzanie, poznawanie i obcowanie z tym co nieznane. Można więc powiedzieć, że jest to wartość sama w sobie, której nie można nabyć w żaden inny sposób, niż poprzez kulturę i podróżowanie. Warto jednak zaznaczyć, że do turystyki jako takiej

tut Ekonomiczny, Warszawa 2020, s. 10, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/05/PIE-Raport_Turystyka.pdf, [dostęp online: 15.05.2022 r.].

¹⁵⁵ W. W. Gawrocki, *op. cit.*, s. 155.

¹⁵⁶ K. Przeclawski, *op. cit.*, s. 20.

skłania jednostkę wiele czynników. Wśród wielu stymulatorów, które pobudzają rozwój turystyki są potrzeby oraz motywacje. O ile te pierwsze wraz z procesami globalizacji są coraz bardziej wymagające (wpływ na to ma obecny rozwój świata w jakim jednostki funkcjonują, wzrost liczby ludności, poziom jej wykształcenia, wzrost dochodów), to te drugie są zależne od pobudek, jakie skłaniają człowieka do podróżowania. Warto pamiętać, że wraz z upływem czasu człowiek potrzebuje zmian oraz że potrzeby człowieka się zmieniają. Wśród czterech faz, jakie człowiek przechodzi – od fazy podstawowej, przez fazę potrzeb społecznych, fazę samookreślenia – po fazę samorealizacji, to właśnie ta czwarta ma istotne znaczenie w kontekście turystyki. To właśnie ta faza uwzględnia turystykę, gdzie celem jednostki jest życie zgodnie z samym sobą w sposób je zadowalający¹⁵⁷. Dawniej człowiek turystykę traktował jako możliwość nowego obcowania z kulturą, zawierania nowych więzi społecznych, naukę języka. Obecnie zaś widać, że turystyka we współczesnym świecie jest dobrem prestiżowym, które warto wykorzystywać w celu polepszenia własnego samopoczucia i pozycji społecznej, o czym świadczą kierunki podróżowania, które jednostki obierają.

Turystyka jako czynnik rozwoju współczesnego świata ma duże znaczenie poprzez wiele elementów jakie nią kierują i dają możliwość kształcenia, przybierania nowych form, dawania nowych możliwości. Wszystko to jest możliwe, gdyż turystyka jest uznawana za motor napędowy, który polepsza pozycję wielu gospodarek. Jak podkreślają eksperci Polskiej Organizacji Turystycznej (POT) rozwój turystyki pobudza rozwój wielu innych branż gospodarki, między innymi: budownictwa, transportu czy rolnictwa¹⁵⁸. Turystyka w pozytywny sposób wpływa na rozwój zarówno czynników ekonomicznych, społecznych, politycznych, technicznych, jak też ekologicznych z czego wynika, że przyczynia się do polepszania wielu płaszczyzn życia podmiotów społecznych. Pierwsza grupa czynników, a więc czynniki ekonomiczne, korzystnie wpływają na rozwój turystyki między innymi w zakresie przyrostu dochodów realnych i lepszego podziału tych dochodów, dają stabilną sytuację walutową oraz korzystną koniunkturę. Ponadto turystyka ma swój udział również w odniesieniu do budżetu danego państwa czy regionu, zatrudnienia, wzrostu PKB i inwestycji, bądź też wyrównania różnic w rozwoju regionalnym¹⁵⁹, co jest korzystne dla wielu regionów całego świata. Warto pamiętać, że rozwój turystyki jest bardzo istotny dla sytuacji gospodarczej danego kraju, co jest widoczne przy odniesieniu się do PKB. Najbardziej negatywne wyniki związku gospodarki z turystyką widać zwłaszcza w odniesieniu do kierunków uprawiania turystyki. Turystyka międzynarodowa cechuje się większą elastycznością, popularnością, daje większe możliwości, niż turystyka krajowa, co ma duże

¹⁵⁷ W. W. Gaworecki, *op. cit.*, s. 90.

¹⁵⁸ D. Rostkowski, *Turystyka napędza gospodarkę*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/turystyka-napedza-gospodarke/>, [dostęp online: 27.11.2020 r.].

¹⁵⁹ W.W. Gaworecki, *op. cit.*, s. 91-92.

znaczenie w odniesieniu do gospodarek krajów słabiej rozwiniętych, gdzie liczba turystów nie jest tak satysfakcjonująca i nieprzynosząca zbyt dużych korzyści.

Turystyka jako ważny element życia społecznego jednostek ma znaczący wpływ również w kontekście tak ważnych w obecnym świecie czynników społecznych. Coraz częściej można spotkać się w literaturze polskiej¹⁶⁰ ze stwierdzeniem, że turystyce sprzyja porządek i ład społeczny. Warto więc zaznaczyć, że czynniki ekonomiczne sprzyjają turystyce i są nieodłączną cechą dobrobytu, co można odnieść na przykład do wzrostu PKB danego kraju. Według francuskiego socjologa Jean'a Baudrillard'a celem społeczeństwa nowoczesnego jest konsumpcja¹⁶¹, a więc to, aby dochód skonsumować, a nie gromadzić. Istotna jest również wiedza i nauka, a więc znaczący wpływ ma również wykształcenie i mobilność, co przyczynia się do wzrastającego popytu na podróżowanie. Dlatego też, jak pisze Władysław W. Gaworecki „(...) w społecznej formie rynkowej jako formie porządku gospodarczego rozwój turystyki uzasadniony jest motywacjami społecznymi (...)”¹⁶² co ukazuje, że ład i pewne uporządkowanie świata wpływa na rozwój turystyki danego miejsca. Należy również uwzględnić to, że kraje słynące i żyjące z turystyki próbują wprowadzać różne ograniczenia, które przyczyniają się między innymi do zachowania pewnego rodzaju odrębności kulturowej, specyficznego charakteru po to, aby cechować się dla turysty oryginalnością i pokazać na przykład daną społeczność jako coś niespotykanego w innym zakątku ziemi.

Turystyka wpływa również w dużym stopniu na czynniki polityczne, które odgrywają istotną rolę we współczesnym świecie. Polityka jak i turystyka pozostają ze sobą w silnym związku oddziałując na siebie nawzajem. Zarówno polityka jest ważna dla turystyki, jak i turystyka dla polityki. Dlatego też można uznać, że dla turystyki bardzo istotne jest kilka rodzajów polityki: po pierwsze polityka transportowa państwa, po drugie polityka socjalna państwa i po trzecie polityka przestrzenna. Każda z tych trzech polityk ma ogromny wpływ i znaczenie na rozwój turystyki w ogóle dając nowe możliwości i szanse. Pierwsza z nich, polityka transportowa państwa, ma duży wpływ na politykę dotyczącą zarówno szlaków komunikacyjnych, środków transportu, jak i politykę taryfową. Druga – polityka socjalna państw – wpływa na większe zainteresowanie turystów, gdyż kraje słynące z dobrych praw w kontekście pracy, urlopów, ustaw socjalnych cieszą się większym zainteresowaniem podróżnych. Trzecia natomiast – polityka przestrzenna ma na celu przede wszystkim zapewnienie środowiska jak najbardziej sprzyjającego

¹⁶⁰ Por. B. Meyer, *Turystyka, a ład społeczny. Wzajemne relacje* [w:] „*Turyzm*”, t. 21 (1-2), Łódź 2011, s. 25-32., J. Mosz, *Pragmatyczne i ideowe aspekty turystyki zrównoważonej* [w:] „*Studia Ecologiae et Bioethicae*”, nr 2, Warszawa 2018, s. 17-28.

¹⁶¹ F. Byłok, *Konsumpcja, konsument i społeczeństwo konsumpcyjne we współczesnym świecie. Studium Socjologiczne*, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2013, s. 108-109.

¹⁶² W.W. Gaworek, *op. cit.*, s. 92.

uprawianiu turystyki i tworzenie miejsca jak najbardziej przyjazne środowisku, przygotowanego do wypoczynku i rekreacji.

Ważne znaczenie dla turystyki i jej wpływu na współczesny świat mają czynniki techniczne i ekologiczne. W kontekście czynników technicznych istotną kwestią jest w tym przypadku technologia związana z jak najlepszą komunikacją i transportem oraz zakwaterowaniem, a więc hotelarstwem. BOWIEM im lepsze udogodnienia w szybkości, łatwości i wydajności środków komunikacji, tym większy komfort turystów i większe zachęcenie podróżnych do zwiedzania. Ważną rolę odgrywają tu również usługi hotelarskie, które poprzez różne udogodnienia i poziom, jaki oferują, przyczyniają się do zaoferowania turystom jak najlepszych ofert, co wpływa na większe zainteresowanie podróżujących, a tym samym przyczynia się do rozwoju turystyki danego miejsca¹⁶³. Jeśli zaś mowa o czynnikach ekologicznych, to w tym wypadku rozwój turystyki zależy od urokliwości i efektywności danego miejsca oraz bodźca, który sprzyja zainteresowaniu i chęci odwiedzenia owego regionu. Ekologia, a więc walory zarówno fauny jak i flory mają znaczący wpływ dla rozwoju turystyki, gdyż im większa dbałość o posiadane dobra kultury, tym większe zainteresowanie podróżnych¹⁶⁴, dlatego też istotne znaczenie w tym przypadku ma wyspecjalizowane planowanie i gospodarowanie przestrzenne, które powinny mieć na celu przede wszystkim ulepszenie ochrony zarówno środowiska naturalnego jak i społecznego.

Uwzględniając wyżej wymienione czynniki warto zaznaczyć, że turystyka uprawiana w skali globalnej postrzegana jest obecnie jako turystyka masowa. Jakub Isański podkreśla, że „turystyka masowa istnieje dzięki temu, że rozbudowana infrastruktura przyjmuje rokrocznie turystów dostosowując się do ich oczekiwań i oferując im wyspecjalizowane usługi¹⁶⁵”. Niestety, aktualnie pomimo pozytywnych skutków, jakie turystyka oferuje można mówić o tym, że podróże turystyczne spowszechniały, gdyż zostały maksymalnie uproszczone i w dużym stopniu zestandaryzowane, dlatego też nie stanowią źródła już tak głębokich przeżyć i doznań jak w przeszłości¹⁶⁶. Obecnie podróże coraz częściej świadczą o prestiżu¹⁶⁷. Kiedyś podróże traktowane były jako coś bardziej znaczącego w życiu jednostki. Kapitał kulturowy nabywany obecnie poprzez podróżowanie i tym samym turystykę, często przez jednostki może być niedoceniany jak miało to miejsce w przeszłości, kiedy to wyjazd podróżniczy stanowił przeżycie, a podmioty społeczne czerpały z niego korzyść, nie tylko w celu rekreacyjnym, ale i poznawczym

¹⁶³ Por. A. Marciniuk-Kluska, *Turystyka jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i zarządzanie”, nr 101, 2014, s. 85-100.

¹⁶⁴ Por. A. Kaczmarska, *Wybrane czynniki rozwoju turystyki* [w:] „Studia Ekonomiczne”, nr 176, 2014, s. 202-215.

¹⁶⁵ J. Isański, *Migracja i turystyka. O ekonomicznym tle i społeczno-kulturowych konsekwencjach ruchliwości przestrzennej* [w:] „Folia Turistica”, nr 36, Kraków 20016, s.16.

¹⁶⁶ J. Wysokiński, *Turystyka czynnikiem przemian współczesnego świata* [w:] Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J. W. Sienkiewicz (red.), *Turystyka jako dialog kultur*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa, 2005, s. 39.

¹⁶⁷ Por., K. Podemski, *op. cit.*, s. 113 – 114.

zdecydowanie bardziej niż obecnie. Poznawanie tego co nowe miało znaczący wpływ na człowieka, gdyż człowiek poprzez podróżowanie próbował budować swoją tożsamość. Pomimo tego, że turystyka masowa obecnie dociera już do praktycznie wszystkich regionów świata, to tak naprawdę jest głównym czynnikiem decydującym o kształcie współczesnego świata, gdyż turystyka wnosi wiele cennych wartości, które wprawdzie nie od razu wywołują głębsze reakcje czy zmiany, ale kształtują również osobowość człowieka zdolnego do życia w globalizującym się świecie¹⁶⁸. Dlatego też turystyka bez wątpienia ma istotne znaczenie w kontekście funkcjonowania we współczesnym świecie. Turystyka to element nauki, jaką człowiek nabywa przez całe życie wraz z całym wachlarzem przymiotów na nią się składających, do których między innymi można zaliczyć kapitał kulturowy i wszelkie elementy się na niego składające.

2.5. Turystyka kulturalna jako istotny czynnik rozwoju miast

Turystyka kulturalna wśród podmiotów społecznych obecnie należy do najpopularniejszej formy spędzania czasu wolnego¹⁶⁹. Związek pomiędzy turystyką a kulturą jest niepodważalny i dodatkowo nierozdzielny, gdyż turystyka stanowi pewnego rodzaju produkt kultury, ale także wpływa w dużym stopniu na jej kształtowanie. Ze względu na fakt, że turystyka uznawana jest za największy przemysł świata coraz częściej stanowi ona jeden z głównych czynników nie tylko rozwoju współczesnego świata, ale i poszczególnych miast oraz regionów słynących z turystyki w kontekście posiadania do zaoferowania turyście czegoś ciekawego i godnego uwagi. Nie każde miasto może stanowić destynację turystyczną, dlatego też atrakcyjność turystyczna danego miasta zależy w dużym stopniu od wielu czynników zewnętrznych. Wydaje się jednak, że to w przeważającym stopniu miasta historyczne stanowią najważniejsze ośrodki turystyczne. Ponadto warto zaznaczyć, że naturalna koncentracja dziedzictwa kulturowego w tych miastach jest dodatkowo potęgowana, gdyż nowo powstające obiekty kultury duchowej i materialnej najczęściej są lokalizowane w centrach miasta, gdzie następuje łączenie form dawnych i współczesnych¹⁷⁰. Miasto słynące z atrakcji turystycznych to miasto turystyczne, a więc miejsce, które przyciąga liczne rzesze turystów i któremu turystyka nadała specjalny charakter, a wytworzony w miejscowości bezpośredni dochód odgrywa bardzo ważną rolę, nawet decydującą w jej egzystencji i rozwoju¹⁷¹, co wpływa na znaczenie turystyki dla danej miejscowości. Z tego też względu należy mieć na uwadze fakt, iż na miasto turystyczne składa się wiele zależnych od siebie elementów,

¹⁶⁸ J. Wysokiński, *op. cit.*, s. 39.

¹⁶⁹ K. Podemski, *Turystyka kulturowa dla każdego* [w:] M. Kazimierczak (red.), *Turystyka w humanistycznej perspektywie* (cyt. za) A. Mikos von Rohrscheidt, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, t. 3, KulTour.pl, Poznań 2016, s. 74.

¹⁷⁰ T. Jędrzyak, *op. cit.*, s. 47.

¹⁷¹ M. Peters, *International Tourism* (cyt. za) W. W. Gaworecki, *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 190.

które nakładając się na siebie tworzą jedną wspólną całość. Turystyka bowiem napędza popyt i podaż, zaś miasto, chcąc dopasować się do wymagań turystów, stawia na rozwój, co wpływa na jego ulepszanie i unowocześnianie, by w jak największym stopniu sprostać wymaganiom podróżujących.

Zdaniem Gregory'ego J. Ashworth'a „(...) turystyka jest zjawiskiem częściej związanym z miastami niż z innymi obszarami”¹⁷². Rola turystyki w kontekście miasta może pełnić funkcję pewnego rodzaju generatora napędzającego i pobudzającego funkcjonowanie miasta, przyczyniając się do jego rozwoju zwłaszcza, gdy miasto posiada dobra i wartości turystyczne z których można czerpać. Ponadto warto również pamiętać, że współczesne miasta to w dużym stopniu złożone struktury organizacyjne, które realizują procesy nie tylko gospodarcze, ale także i społeczne, przestrzenne oraz polityczne, a ponadto są zobowiązane do troski o interesy społeczności lokalnej¹⁷³. Utrzymanie zaś trwałego ich rozwoju w warunkach rynkowych obowiązujących na świecie jest bardzo trudne i pracochłonne. Dlatego też coraz częściej władze samorządowe w kontekście polityki zarządzania miastem stawiają na rozwój turystyki, co w konsekwencji daje większe możliwości dla miasta. Z tego też względu tak duże znaczenie ma miejska polityka turystyczna, której zadaniem jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju miasta, a więc z jednej strony rozwijanie turystyki miasta, a z drugiej zapewnianie odpowiedniej jakości życia mieszkańców i nie narażanie ich na negatywne skutki gospodarcze w wyniku rozwoju turystyki w mieście. W polityce turystyki miejskiej należy pamiętać nie tylko o mieście, jako obiekcie turystycznym i turystach, ale należy również zwracać uwagę na mieszkańców, którzy w tym mieście żyją i pracują. Turystyka nie może w żaden sposób zagrażać osiągnięciu dóbr mieszkańców danego miasta i wpływać negatywnie na jakość ich życia.

Turystyka kulturalna nie bez powodu uznawana jest za jeden z głównych i podstawowych czynników rozwoju miast. Dotyczy to nie tylko miast popularnych i słynących z turystyki, ale też takich miejsc i regionów, gdzie turystyka nabiera dopiero znaczenia. Dlatego też bardzo istotną rolę w rozwoju miast w kontekście turystyki odgrywa jej promocja, która ma nie tylko zachęcić podróżujących do odwiedzania danego miasta, ale również pomóc owemu miastu stać się całorocznym miejscem turystycznym, a nie tylko sezonowym. Warto zaznaczyć, że turystyka jako coraz popularniejsza forma wypoczynku w znacznie większym stopniu wpływa także na decyzje władz samorządowych, które uwzględniają w promocji turystycznej coraz większe znaczenie kultury, która obecnie stanowi ważny element turystyki na całym świecie. Promocja turystyczna miasta jako atrakcji turystycznej coraz częściej wykorzystywana jest przez władze samorządowe

¹⁷² G. J. Ashworth, *Urban tourism: an imbalance in attention* [w:] C.P. Cooper (red.), *Progress in tourism, recreation and hospitality management* (cyt. za) A. Kowalczyk, *Nowe formy turystyki miejskiej* [w:] „*Prace i studia geograficzne*”, t. 35, Warszawa 2005, s. 156.

¹⁷³ W. W. Gaworecki, *op. cit.*, s. 84.

jako element strategii marketingowej. Ze względu na szeroki wachlarz metod i narzędzi promocyjnych, władze mają do wyboru między innymi takie instrumenty promocji turystycznej jak: reklama, promocja czy też public relations, które uważane są za jedne z popularniejszych form komunikowania się władz miejskich z obecnymi oraz potencjalnymi turystami. Taka metoda, bądź też forma komunikowania się władz samorządowych z podmiotami społecznymi ma na celu zarówno informować ich o ofercie miasta, ale także przyczynia się do jego promowania¹⁷⁴, co w konsekwencji wpływa na jego popyt, a przede wszystkim rozwój. Można więc uznać, że jednym z ważniejszych celów promocji miasta jest zarówno jego kształtowanie, ale także przede wszystkim utrzymanie jego pozytywnego wizerunku turystycznego, który obecnie uznawany jest za ważny element przewagi konkurencyjnej miast turystycznych. Wpływa to na popularność danego miasta wśród innych destynacji turystycznych w pobliskim regionie lub w kontekście całego kraju.

Miasta turystyczne dzięki turystyce mogą cieszyć się nie tylko popularnością wśród turystów, ale także postrzegają turystykę jako czynnik zmiany społecznej i kulturowej zachodzący w miejscowościach odwiedzanych przez zwiedzających. Do tego typu przemian można zaliczyć przemiany instytucji społecznych funkcjonujących w danym mieście turystycznym. W miejscowościach i regionach słynących z turystyki rozwój miasta odnosi się również do infrastruktury, a więc wszelkich instytucji publicznych i społecznych przyczyniających się do rozwoju miasta jako destynacji turystycznej. Ogromną rolę odgrywają w tym przypadku: hotele i inne placówki noclegowe (m.in. campingi, domy wczasowe, domki letniskowe itp.), przemysł turystyczny, handel, transport, różnego rodzaju usługi, różnego rodzaju biura turystyczne, ale także instytucje o znaczeniu podstawowym dla życia społecznego¹⁷⁵. Z socjologicznego punktu widzenia stanowią one podstawy funkcjonowania turystyki w danym miejscu. Bowiem im większa i lepsza oferta instytucji turystycznych, tym większe prawdopodobieństwo większej liczby turystów nie tylko w sezonie, ale i poza nim. Można na tej podstawie zauważyć, że rozwój miasta zależny jest w dużej mierze właśnie od turystyki, co wpływa na jej znaczenie dla owej miejscowości bądź też całego regionu w którym się znajduje. Aby przyciągnąć turystę nie wystarczą tylko i wyłącznie odpowiednie zasoby kulturowe, takie jak historyczność danego miejsca, zabytki, muzea, fauna i flora czy walory naturalne itd. Celem miasta jest przede wszystkim turystę zatrzymać jak najdłużej, dlatego też tak istotna jest oferta turystyczna i kulturowa miasta. Miasto turystyczne by cieszyć się dużym zainteresowaniem wśród turystów na tle innych konkurencyjnych miast w regionie powinno przeważać atrakcyjnością i oferować szereg

¹⁷⁴ S. Dudek-Mańkowska, K. Duda-Gromada, *Wydarzenia kulturalne jako element promocji turystycznej miasta* [w:] A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 194.

¹⁷⁵ K. Przeclawski, *op. cit.*, s. 84.

ciekawych ofert i propozycji aktywnego spędzenia czasu.

Do jednego z głównych elementów turystyki kulturalnej jako ważnego czynnika rozwijającego miasto można zaliczyć również aktywizację miast. Współczesny rynek turystyczny jest zorientowany na konsumenta¹⁷⁶, dlatego też coraz częściej turyści coraz więcej oczekują od miejsc, które odwiedzają. Z tego też względu władze samorządowe, chcąc wyjść naprzeciw zapotrzebowaniu turystów, coraz częściej próbują wypracować produkt kulturowy spełniający oczekiwania swoich gości. Przykładów takich produktów może być wiele, na przykład: oscypek w górach, bursztyny nad morzem, bądź miód podlaski na Podlasiu. Nie muszą to jednak być tylko i wyłącznie produkty materialne. Można do takiego produktu kulturowego zaliczyć także wszelkie dobra oraz usługi, które na celu mają przede wszystkim zaspokojenie potrzeb ludzkich. Celem takiego produktu turystyki kulturowej, oprócz samego aktywizowania podmiotów społecznych zamieszkujących na danym terenie turystycznym, są na przykład korzyści, jakie płyną z jego oferowania turystom. Można uznać, że produkt turystyki kulturowej ma na celu integrowanie elementów, które przede wszystkim mają za zadanie przyciągnięcie turystów pewnego rodzaju unikatowością oraz niezwykłością walorów antropogenicznych, ale również umożliwiają zaspokojenie potrzeb związanych z podróżą i pobytem na danym obszarze. Innymi słowy jest to zbiór użyteczności tworzący pakiet dóbr i usług pozwalający urzeczywistnić podróż odbywaną w celach kulturowych¹⁷⁷, co w konsekwencji przekłada się na możliwość obcowania z kulturą oraz nabywania zasobów składających się na kapitał kulturowy.

Uwzględniając to, jak duże znaczenie odgrywa turystyka w kontekście rozwoju miast, należy również pamiętać o istotności kultury, która ma bardzo ważne znaczenie w odniesieniu do podróżujących. Kultura jako nierozzerwalna część turystyki wpływa na rozwój miasta, a ponadto odgrywa czynny udział w nabywaniu kapitału kulturowego nie tylko przez turystów, ale również i mieszkańców danego terytorium. Turystyka bowiem w pewnym stopniu ułatwia przepływ kapitału kulturowego, który nieustannie podlega wymianie. Wszelkie podróże do miast, które pod wpływem turystyki rozwijają się, oferują wszelkie możliwości kulturowe, co w następstwie przyczynia się do nabywania kapitału kulturowego w różnoraki sposób. Ze względu na tak intensywne dzisiaj sieci występujące pomiędzy podmiotami społecznymi kapitał kulturowy poprzez podróże może nabierać nowego wymiaru. Turystyka stanowi więc idealne miejsce dla kapitału kulturowego, który poprzez sieci i wszelkie związki pomiędzy instytucjami turystycznymi, władzami samorządowymi, turystami i mieszkańcami danego miasta turystycznego może nieustannie przepływać i podlegać wymianie oraz nabywaniu. Warto

¹⁷⁶ A. Niemczyk, *Obszarowy produkt turystyki kulturowej w opinii wybranych grup odbiorców (przypadek miasta Krakowa)* (cyt. za) B. Włodarczyk, B. Krakowiak (red.), *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2012, s. 311.

¹⁷⁷ A. Niemczyk, *op. cit.*, s. 312.

zaznaczyć, że na kapitał kulturowy nie tylko składają się zasoby intelektualne podmiotów, ale również wszelakie dobra kultury. Z tego też względu miasta turystyczne stanowią idealne miejsce dla rozwoju kapitału kulturowego, gdyż wszelakie atrakcje turystyczne cechujące się kulturą stanowią zasób wielu wartości składających się na kapitał kulturowy, które następnie, poprzez nabycie, mogą podlegać wymianie dzięki tak ważnym dziś sieciom. Z powyższego wynika więc, że turystyka to idealne miejsce dla rozwoju kapitału kulturowego oraz jego zakorzenienia się w kontekście osobistego rozwoju turystów poprzez podróżowanie, gdzie sieci odgrywają znaczącą rolę w kontekście sprzężenia zwrotnego pomiędzy kapitałem kulturowym a podmiotami.

2.6. Wirtualizacja kultury

W obecnym społeczeństwie sieciowym turystyka odgrywa istotną rolę stymulatora współczesnego świata i światowego przemysłu. Wraz z nieustającym progresem poszczególnych miast i regionów, jaki wynika z rozwoju turystyki, odciska ona ogromne piętno na wszelkich przemianach kultury współczesnej. Wraz z postępem kultura zaczęła nabierać nowego znaczenia, dlatego też tak naprawdę wszelkie zmiany w kulturze są już uznawanym faktem, do którego przyczyniło się między innymi upowszechnienie Internetu i powiązane z nim powstanie wirtualnej rzeczywistości¹⁷⁸, a wraz z nią pojawienie się popularnej komunikacji sieciowej i wszelkich powiązań sieciowych ułatwiających przepływ danych, informacji, wiedzy oraz tak ważnej dla podmiotów społecznych kultury, która w cyberprzestrzeni również odgrywa ważną rolę. Rozwój Internetu doprowadził do radykalnej zmiany wielu zachowań społecznych¹⁷⁹, również tych związanych z kulturą. Z tego też względu uznaje się, że sieć obecnie może posłużyć bezpośrednio do dystrybucji kontentu, którego można też użyć do tworzenia nowych usług¹⁸⁰, w związku z czym dobra kultury mogą i powinny być towarem, bo dzięki temu mogą zaistnieć na rynku¹⁸¹. Daje to większe możliwości dotarcia kultury do podmiotów życia społecznego. Rzeczywistość wirtualna jest spoiwem sieci, cechuje się większą otwartością, co oznacza otwieranie się nowych możliwości dla interaktywnych działań, przy jednoczesnym niwelowaniu granic pomiędzy tym co realne i wirtualne¹⁸². Dlatego też wraz z rozwojem świata i postępem techniki coraz częściej w literaturze polskiej, jak i światowej, w kontekście kultury i jej przemian można spotkać się z terminem wirtualizacji kultury, który dogłębnie ukazuje jakie znaczenie kultura obecnie odgrywa nie tylko w rzeczywistości naturalnej, ale również w rzeczywistości wirtualnej. Warto zaznaczyć, że

¹⁷⁸ E. Przybył-Sadowska, K. Olszewska, *Religia online, czyli o procesie wirtualizacji religii* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 1297, Kraków 2007, s. 77.

¹⁷⁹ D. Jemielniak, *Socjologia Internetu*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2019, s. 16.

¹⁸⁰ B. Jung, *Wokół mediów ery Web 2.0*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 44.

¹⁸¹ *Ibidem*.

¹⁸² S. Partycki, *Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny* [w:] S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 37.

przemiany kulturowe w dużym stopniu są zależne od prędkości techniki, dlatego też z roku na rok coraz łatwiej zauważyć zmiany, jakie niesie za sobą unowocześnianie świata, które tym samym wpływa na kulturę w ogóle. Wirtualność stała się dla podmiotów społecznych nieodzowną częścią życia, dlatego też wirtualizacja kultury uznawana jest za nic nadzwyczajnego, zwłaszcza, że coraz częściej jednostki społeczne są świadkami przenoszenia wszelkich komponentów życia realnego do życia wirtualnego, tak jak w przypadku kultury i jej wirtualizacji.

Wirtualizacja uznawana jest obecnie za pewnego rodzaju symbol epoki cyfrowej. Wszystko co realne coraz częściej odnajduje swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości wirtualnej, dlatego też rzeczywistość wirtualna towarzyszy podmiotom społecznym praktycznie na każdym kroku, a do świata wirtualnego przenoszone są niemal wszystkie fragmenty zastanego świata, w którym jednostki społeczne żyją na co dzień. Istotny jest jednak fakt, że wszelkie te zmiany dokonują się praktycznie na oczach uczestników życia społecznego, dlatego też już aż tak ich nie dziwią i są uznawane za coś naturalnego. Wirtualizacja, ze względu na fakt, że jest procesem wielokierunkowym i tak naprawdę niejednorodnym, może występować w trzech typach o których mówi Adam Pawłowski¹⁸³. Można mieć do czynienia z wirtualizacją mimetyczną – jej istotą jest kopiowanie realnie istniejących przedmiotów, urządzeń, instytucji itp. wraz z ich aspektem wewnętrznym (np. cyfrowy obraz książki, telefonu), modelami procesów (wirtualne spacerowanie przez miasto lub muzeum) i terminologią (np. muzeum internetowe, sklep internetowy). Co więcej, wirtualizacja mimetyczna funkcjonuje w podwójnym wymiarze realno-cyfrowym, o czym świadczą istniejące obok e-muzeów te istniejące w świecie realnym i rzeczywistości naturalnej. Kolejnym typem wirtualizacji jest wirtualizacja kreująca. Jak sama nazwa wskazuje jest to kreowanie czegoś, co nie ma odpowiednika w świecie rzeczywistym, np. tworzenie i projektowanie samochodów, które można w ten sposób testować i sprawdzać wirtualnie kreując. Trzeci typ wirtualizacji to wirtualizacja autonomiczna – uznawana obecnie za utopię. Celem owej wirtualizacji jest wykorzystywanie algorytmów genetycznych, potrafiących się uczyć lub dobierać coraz lepsze rozwiązania problemów z uwzględnieniem pozbawienia innych cech życia, takich jak na przykład instynkty samozachowawcze¹⁸⁴. Wyżej wymienione typy wirtualizacji ukazują jak zjawisko to zajmuje ważne znaczenie w codziennym życiu podmiotów społecznych. Ponadto można zauważyć, że w odniesieniu do wirtualizacji mimetycznej można odnieść wiele elementów, w tym również kulturę, która obecnie stanowi coraz popularniejszy element wirtualizacji, a jej przeniesienie do rzeczywistości wirtualnej jest już faktem.

Wirtualizacja kultury oparta jest przede wszystkim na coraz lepszych technikach i

¹⁸³ A. Pawłowski, *Wirtualizacja – historia i próba rekonstrukcji pojęcia* [w:] L. W. Zacher (red.), *Wirtualizacja problemy, wyzwania i skutki*, Poltex, Warszawa 2013, s. 11-24.

¹⁸⁴ *Ibidem*, s. 20-21.

technologiach, które pozwalają na przeniesienie jej do rzeczywistości wirtualnej. Ze względu na fakt, że wirtualizacja jest symbolem epoki cyfrowej i poniekąd społeczeństwa informacyjnego jest ona coraz bardziej widoczna zwłaszcza, że świat oferuje coraz więcej możliwości obcowania z kulturą bez wychodzenia z domu. Procesy zachodzące w kulturze doprowadziły do wielu nieodwracalnych zmian w społeczeństwie. Mówi się, że cyberkultura jest nową kulturą wieku informacji, obejmującą działania o charakterze twórczym, związane ze światem komputerów, sieci komputerowych, Internetu, systemów multimedialnych; jedna z przewodnich myśli tej kultury zakłada dostępność informacji dla wszystkich¹⁸⁵. Niegdyś obcowanie z kulturą było możliwe tylko „twarzą w twarz”. Obecnie technologia komputerowa oraz kultura są ze sobą ściśle powiązane, a ten splot jest immanentną cechą współczesnego świata¹⁸⁶. Bowiem w wyniku zmieniających się potrzeb kulturalnych współczesnego społeczeństwa jednostki coraz rzadziej korzystają z tradycyjnych zasobów kultury, takich jak zbiory książek czy dzieła sztuki. Również uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych (wystawy, galerie, teatr) przybiera tendencję spadkową. Z tego też względu zmiany te doprowadziły do wykształcenia nowej metody partycypacji społeczeństwa w kulturze jaką jest e-kultura¹⁸⁷ możliwa dzięki podejmowanym działaniom na rzecz wirtualizacji kultury. Już od wielu lat wirtualizacja kultury miała znaczący udział w życiu jednostek – najpierw była ona rozpowszechniana poprzez odbiorniki telewizyjne i wszelkie programy dokumentalne na temat poszczególnych miast, ich historii, kultury, tradycji itd. Obecnie, wraz z upowszechnieniem Internetu, wiele instytucji kulturalnych i turystycznych zaczęło wykorzystywać sieć internetową jako świetne rozwiązanie do rozpowszechniania kultury w Internecie poszerzając swoją ofertę i tworząc odpowiednie platformy przystosowane w jak najlepszy możliwy sposób dla potencjalnych odbiorców. Forma ta staje się coraz bardziej popularna i wykorzystywana poprzez coraz więcej instytucji kulturalnych i turystycznych na całym świecie. Początkowo były to duże i popularne instytucje, obecnie w takie działania włączają się również instytucje mniejsze z małych miejscowości. Z wirtualizacją kultury mamy do czynienia gdy jest możliwość zaspokajania potrzeb kulturalnych dzięki instytucjom kulturalnym i turystycznym poprzez Internet. Ponadto można zaspokajać kulturę znaku przez kulturę obrazu, co przyczynia się do podziału życia ludzkiego na to co rzeczywiste i wirtualne¹⁸⁸, które obecnie dla podmiotów społecznym jest czymś naturalnym. Dlatego też kultura, niegdyś analogowa, skłania się ku kulturze cyfrowej, mającej

¹⁸⁵ B. Kędzierska, *Kształtowanie kultury mediów* [w:] M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 180.

¹⁸⁶ P. Zawojski, *Cyberkultura. Synopia sztuki, nauki i technologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 13.

¹⁸⁷ A. Korotusz-Mirecka, M. Mucha, *Zjawisko e-kultury w dobie przemian kulturowych współczesnego społeczeństwa. Wybrane aspekty w opinii środowiska akademickiego* [w:] „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 30 (1), Legnica 2019, s. 135.

¹⁸⁸ A. Niemczyk, *Wirtualizacja kultury*, Świat Marketingu, 06/2006., http://www.swiatmarketingu.pl/index.php?rodzaj=01&id_numer=627349, [dostęp online: 28.02.2021].

coraz większe znaczenie w życiu człowieka.

Wirtualizacja kultury pozwala również na płynny przepływ kapitału kulturowego, który na kulturę się składa. Z socjologicznego punktu widzenia sieć stała się wyrazem pewnego rodzaju wolności, pozytywnej transformacji we wszystkich dziedzinach życia¹⁸⁹, także w kulturowej. Niegdyś kultura i samo obcowanie z nią oraz jej przepływ były ograniczone do minimum, obecnie poprzez jej wirtualizację możliwe jest jej przekazywanie w sposób zdecydowanie łatwiejszy. Wraz z wirtualizacją rzeczywistości mamy do czynienia z błyskawiczną i nieustannie polepszającą się komunikacją internetową, będącą tak naprawdę procesem w pełni interaktywnym. Pozwala to na całkowite zachowanie dystansu fizycznego oraz całkowitej anonimowości¹⁹⁰, co wpływa na pewnego rodzaju poczucie bezpieczeństwa jak i komfort psychiczny jednostek. Ponadto taka anonimowość może kształtować w podmiotach społecznych większą pewność siebie, co przekłada się na chęć partycypacji w kulturze, osiąganie większych celów, realizację swoich pragnień, otwartość na to, co nowe, co daje większe możliwości i chęci nabywania kapitału kulturowego, jego przekazywania i kształtowania przy wykorzystaniu sieci i wszelkich powiązań sieciowych, w które kultura jest uwikłana.

Przejawów wirtualizacji kultury można dostrzec bardzo dużo, jednak uwzględniając turystykę można zauważyć coraz szerszą gamę ofert dającą większe możliwości dla turystów, co prowadzi również do globalizacji konsumpcjonizmu. Coraz więcej instytucji kulturalnych i turystycznych, w celu przybliżenia kultury jednostkom, oferuje działania o tematyce kulturalnej. Oprócz całego szeregu platform, które pozwalają na wirtualne spacerowanie po danym mieście, zwiedzanie zabytków historycznych, muzeów, domów kultury czy innych atrakcji turystycznych, miasta na całym świecie oferują już również możliwość uczestnictwa w imprezach kulturowych. Wirtualizacja kultury obecnie opiera się także na organizowaniu wirtualnych koncertów, sztuk teatralnych, imprez okolicznościowych czy karnawałów w celu wyjścia naprzeciw wymaganiom turystów. Dzieje się tak dlatego, że w dzisiejszych czasach nieustannie upowszechnia się, w kontekście wirtualizacji kultury oraz związanego z nią konsumpcjonizmu, tak zwany domocentryzm, gdzie dom dla człowieka staje się, jak definiuje to Krystyna Mazurek – Łopacińska „(...) miejscem swoistego centrum decyzyjnego, sprawnie zarządzanym i pozwalającym zaspokoić większość potrzeb”¹⁹¹ bez wychodzenia. Z tego też względu wirtualizacja kultury z jednej strony postrzegana jako zbyt duże upowszechnienie, tak naprawdę

¹⁸⁹ S. Partycki, *Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny* [w:] S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 37.

¹⁹⁰ E. Przybył-Sadowska, K. Olszewska, *Religia online, czyli o procesie wirtualizacji religii* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 1297, Kraków 2007, s. 77.

¹⁹¹ K. Mazurek-Łopacińska, *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2003, s. 21.

daje możliwości obcowania z nią podmiotom ceniącym sobie domowe zacisze.

Wirtualizacja kultury daje wiele nowych możliwości. Człowiek poprzez Internet ma większe możliwości obcowania z kulturą. Istotną rolę wirtualizacja kultury odgrywa w kontekście kapitału kulturowego, który nie musi być już dobrem prestiżowym, ale staje się powszechnym, do którego w mniej więcej równym stopniu dostęp mają praktycznie wszyscy. Sieci społeczne dają wiele możliwości które wykorzystywane pozwalają na wiele intensywnych transformacji, którym podlegają jednostki poprzez kontakt z kulturą i nabywanie kapitału kulturowego. Warto jednak zaznaczyć, że procesy wirtualizacji kultur tak naprawdę przyczyniają się do pogłębiania zmian jakie dokonały się już dużo wcześniej wraz z rozwojem między innymi nowych środków komunikowania się i transgresji wielu granic, które przyniosły problem hybrydyzacji, a co za tym idzie różnicowania wewnętrznego oraz wielokulturowości, a nawet atrofii kultur¹⁹². Ukazuje to tym samym, że świat nieustannie się zmienia, co w konsekwencji przyczynia się do intensywnych zmian, również w zakresie takich elementów jak kultura i samo obcowanie z nią. Zmiany, jakie zachodzą po części również w wyniku globalizacji, pokazują jak świat się zmienia i dlatego też nowe techniki oraz technologie mają pomóc po części do tego rozwijającego się świata dopasować właśnie poprzez między innymi wirtualizację kultury, której wpływ ukierunkowany jest również na turystykę stanowiącą istotną część kultury.

* * *

Reasumując, z socjologicznego punktu widzenia rozdział ten miał na celu przede wszystkim ukazanie tego jak ważny i nierozzerwalny związek występuje pomiędzy kulturą a turystyką w kontekście nabywania kapitału kulturowego w otaczającym nas świecie. Kultura i turystyka stanowią nierozzerwalną całość. Dzięki turystyce mamy do czynienia z kulturą, zaś kultura daje nam wiele możliwości jej poznania m.in. poprzez turystykę oraz podróżowanie. Ponadto rozdział ten pozwolił ukazać to, że turystyka to bardzo ważna część rozwoju nie tylko współczesnego świata, ale też poszczególnych miast z niej słynących. Obecnie turystyka, poprzez swoje ścisłe związki z kulturą, daje wiele możliwości, dlatego też tak chętnie jest wykorzystywana przez władze samorządowe poszczególnych miast do celów ekonomicznych. Turystyka uznawana za największy przemysł świata stanowi bardzo ważny element w kontekście nabywania, posiadania i przekazywania kapitału kulturowego, dlatego też jest tak pożądana w dzisiejszym świecie i cieszy się tak dużym zainteresowaniem. Kultura zaś – jako nierozzerwalny element

¹⁹² S. Jaskuła, L. Korporowicz, *Kultury narodowe w procesie wirtualizacji* [w:] „*Etniczność, kultura i polityka*”, Politeja, nr 31/1, 2014, s. 24.

turystyki, uznawana jest za bardzo ważną część codziennego życia podmiotów społecznych. Dlatego też, po części w wyniku intensywnych i nieustających procesów globalizacji, można dziś mówić również o wirtualizacji kultury jako istotnym elemencie współczesnego życia, gdzie kultura w rzeczywistości wirtualnej jest coraz bardziej pożądana i doświadczana przez jednostki. Dzięki temu kapitał kulturowy, za sprawą Internetu i sieci, może być jeszcze bardziej doświadczany przez jednostki oraz tym samym nabywany, co pozwala jednostce na zwiększenie swoich zasobów, które stanowią tak istotny element ich życia.

Kultura i turystyka mają bardzo istotne znaczenie w nabywaniu kapitału kulturowego. Miasta turystyczne przywiązują dużą wagę do tworzenia bogatych ofert i atrakcji turystycznych w celu przyciągnięcia turystów, którzy poprzez obcowanie z kulturą mieliby szansę nabywania kapitału kulturowego. W tym kontekście istotne znaczenie mają instytucje kulturalne i turystyczne. Autorka w dalszej części pracy ukaże to jak znaczący wpływ na rozwój kultury i turystyki w mieście ma umiejętność współpracy i kooperacji poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych. Ponadto przedstawi istotność przepływu kapitału kulturowego wewnątrz instytucji w celu rozwoju kultury i turystyki danego miasta, uwzględniając także znaczący wpływ współdziałania na rzecz budowania kapitału kulturowego m.in. przez realizację przez instytucje kulturalne i turystyczne różnego rodzaju wydarzeń o charakterze kulturowym i sportowym.

Kolejny rozdział został poświęcony ramom metodologicznym badań własnych, gdzie autorka przedstawi przedmiot i cel badań, a ponadto skupi się także na przedstawieniu problemów badawczych w formie pytań badawczych oraz przytoczy postawione hipotezy badawcze. Dodatkowo w rozdziale tym wskazane zostaną metody i techniki zbierania i opracowywania materiału empirycznego, które wykorzystano w dysertacji doktorskiej.

3. RAMY METODOLOGICZNE BADAŃ WŁASNYCH

Rozdział ten w całości został poświęcony ramom metodologicznym badań własnych. W pierwszej kolejności przedstawiono przedmiot i cel badań. Następnie skupiono uwagę na przedstawieniu problemów badawczych i hipotez badawczych, by w ostatniej części skupić się na metodach i technikach zbierania i opracowywania materiału empirycznego.

3.1. Przedmiot i cel badań

Kooperacja i współdziałanie obecnie stanowi najważniejszy element rozwoju, wymiany i dyfuzji zarówno wiedzy, umiejętności, doświadczeń, jak i wszelkich możliwości pozwalających na realizację i osiągnięcie wspólnych celów przez poszczególne instytucje kulturalne i turystyczne. Współpraca jest uznawana za główny czynnik integrujący, scalający i jednoczący działania aktorów społecznych, ale także pozwalający w dużym stopniu na zdobywanie nowych praktyk, doświadczeń i poszerzania kapitału kulturowego w celu osiągnięcia wspólnych sukcesów przez instytucje kulturalne i turystyczne dzięki podmiotom społecznym na rzecz rozwoju miasta. Współpraca sieciowa pozwala na wiele możliwości, gdyż kooperacja oparta na sieci uznawana i rozpatrywana jest jako współczesna forma powiązań zapewniająca elastyczność określonej instytucji, a tym samym obniżenie ryzyka działalności przy wykorzystaniu posiadanych zasobów niematerialnych. Mając na uwadze szanse rozwoju na globalnym rynku i przede wszystkim możliwość internacjonalizacji instytucji, sieć stanowi kluczowy czynnik ich rozwoju¹⁹³. Uznaje się to za istotne w kontekście dynamizacji miasta poprzez współdziałanie i wymianę kapitału kulturowego na bazie sieci społecznych pomiędzy instytucjami kulturalnymi i turystycznymi. Warto zaznaczyć, że relacje międzyorganizacyjne o charakterze kooperacyjnym są traktowane jako możliwość tworzenia przewagi strategicznej, co pozwala na ekspansję poszczególnych instytucji, a w ostateczności również na rozwój całego miasta.

Kluczowym etapem każdego procesu badawczego jest przede wszystkim zdefiniowanie przedmiotu i celu badawczego. Przedmiot badań socjologicznych jest niezmiernie złożony, gdyż obejmuje bardzo różne twory życia społecznego, zarówno materialne jakimi są np. zbiorowości społeczne, jak również idealne, do których zaliczamy np. idee, przesady czy wierzenia ludzi. Można więc powiedzieć, że przedmiotem każdego badań jest to, co składa się na rzeczywistość społeczną¹⁹⁴. Przedmiotem badań niniejszej pracy jest ukazanie tego jaki jest rzeczywisty udział

¹⁹³ J. Johanson, L. G. Mattsson, *Internationalization in industrial system – a network approach* [w:] „Strategies in global competition” (cyt. za) A. Chodyński, *Sieciowość w koncepcjach biznesu – aspekty społeczne i ekologiczne* [w:] A. Chodyński (red.), *Zarządzanie odpowiednim rozwojem przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza, Kraków 2012, s. 83.

¹⁹⁴ J. Sztumski, *Wstęp do metod i badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 20.

aktorów we współpracy w sieci na rzecz rozwoju kultury i turystyki Sandomierza. Mowa tutaj między innymi o charakterze i strukturze relacji jakie występują pomiędzy poszczególnymi aktorami w sieci. Ponadto autorkę interesuje także nie tylko charakter działań jakie podejmują poszczególni aktorzy, ale w jakiego rodzaju projektach i inicjatywach uczestniczą poszczególne podmioty na rzecz rozwoju kapitału kulturowego i kultury w mieście.

Natomiast celem badań w socjologii jest naukowe poznanie rzeczywistości społecznej¹⁹⁵, szczególnie, że badania społeczne mogą służyć wielu celom między innymi: społecznym, politycznym, ideologicznym etc. Trzy podstawowe i najbardziej użyteczne cele to eksploracja, której zdaniem jest wyjaśnienie badaczowi obszaru jego zainteresowania, opis polegający na zanotowaniu wszelkich obserwacji dokonanych przez badacza oraz wyjaśnienie pozwalające zrozumieć zachodzące w społeczeństwie procesy¹⁹⁶. Głównym celem niniejszych badań jest ukazanie przepływu kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływu na rozwój kultury i turystyki w mieście. Istotne jest zaobserwowanie i wychwycenie przepływów kapitału kulturowego na przykładzie wspólnej kooperacji, którą autorka rozumie jako wspólną organizację szeregu imprez kulturalnych, wydarzeń kulturowych, paneli dyskusyjnych, konferencji czy innego rodzaju projektów z zakresu ekspansji kultury i turystyki Sandomierza realizowanych na terenie miasta. Ważne znaczenie stanowi w tym przypadku także kapitał kulturowy, który uznaje się za główny element stymulujący kooperację aktorów społecznych na rzecz promocji miasta oraz jego rozwoju.

Za teoretyczną podbudowę kapitału kulturowego do badań własnych, jak wspomniano już we wcześniejszej części dysertacji, autorka przyjęła definicję kapitału kulturowego autorstwa Bonnie H. Erickson, w której istotne znaczenie w kontekście przepływu kapitału kulturowego odgrywają sieci powiązań społecznych¹⁹⁷. Za przepływ kapitału kulturowego autorka na rzecz pracy badawczej przyjęła przekazywanie sobie wzajemnie wiedzy, informacji, doświadczeń czy także umiejętności, nie tylko poprzez wspólną organizację wydarzeń kulturalnych, ale także wzajemne działanie, wspieranie i udostępnianie poszczególnych informacji dotyczących projektów kulturowych organizowanych przez konkretne instytucje na terenie Sandomierza poprzez formę online na portalach społecznościowych i stronach internetowych. Ma to kluczowe znaczenie i duży wpływ na ekspansję miasta na tle innych miast turystycznych w Polsce w obszarze kultury i turystyki poprzez zasoby i ich umiejętne wykorzystanie wśród instytucji kulturalnych i turystycznych w celu promocji działań tych poszczególnych podmiotów w zakresie kultury i turystyki.

¹⁹⁵ J. Sztumski, *op. cit.*, s 22.

¹⁹⁶ E. Babbie, *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 110.

¹⁹⁷ Dokładny opis teorii kapitału kulturowego znajduje się w rozdziale pierwszym, w podparagrafie 1.1.4. „Kapitał kulturowy w sieciowym ujęciu Bonnie H. Erickson”.

3.2. Problemy badawcze i hipotezy badawcze

Problemy badawcze i hipotezy badawcze to nieodłączne elementy pracy badawczej. Problem badawczy to etap procesu badawczego, który służy do uszczegółowienia celu badań: umożliwia bowiem dokładniejsze poznanie tego, co rzeczywiście zamierza się zbadać. Stanowi on podstawowy składnik każdego liczącego się w nauce badania. Przypuszcza się nawet, iż poprawne sformułowanie problemu badawczego jest bardziej cenne pod względem naukowym niż jego rozwiązanie¹⁹⁸. Według Janusza Sztumskiego „(...) każdy problem społeczny (w szerokim tego słowa znaczeniu) jest lub może się stać problemem socjologii, ale nie każdy problem socjologiczny jest lub nawet może być problemem społecznym”¹⁹⁹. W niniejszej dysertacji dla zobrazowania problemu badawczego sformułowano następujące, sformułowane w postaci pytań, problemy badawcze:

1. Jaki jest dominujący kształt analizowanych sieci współpracy? Czy są one zamknięte i scentralizowane, czy też złożone z aktorów niepołączonych ze sobą?
2. Czy w analizowanej strukturze sieciowej występuje duża liczba podmiotów o dużej liczbie powiązań z innymi aktorami w sieci?
3. Czy w analizowanej strukturze sieciowej wszystkie podmioty przynależą do dużej liczby klik, mając tym samym wpływ na łatwiejszy przepływ kapitału kulturowego?
4. Jaki jest udział poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w tworzeniu wydarzeń kulturalnych i sportowych? Czy ma charakter „zrównoważony” czy raczej zdominowany przez określone podmioty?
5. Czy na przestrzeni lat 2019 – 2021 widać różnice we współpracy w sieci na przykładzie liczby zrealizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych?

Hipotezy, zaraz po problemach badawczych, stanowią ważny element pracy badawczej. Hipotezy, zgodnie z etymologią tego słowa (*gr. hypothesis* – przypuszczenie), są pewnymi przypuszczeniami, co do których istnieje jakieś prawdopodobieństwo, że mogą w znacznym stopniu ograniczyć obszar niewiedzy dla danej sytuacji problemowej²⁰⁰. Dlatego też głównym celem hipotez jest przede wszystkim wskazanie związku między badanymi pojęciami oraz określenia danych²⁰¹. Warto zaznaczyć, że hipotezy to tak naprawdę nic innego jak związek między zmiennymi zależnymi i zmiennymi niezależnymi, natomiast potwierdzenie, czy też ich obalenie jest możliwe jedynie po przeprowadzeniu badań. Istotnym elementem jest to, że hipotezy

¹⁹⁸ M. Łobucki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Impuls, Kraków 2000, s. 23.

¹⁹⁹ J. Sztumski, *op. cit.*, s. 28.

²⁰⁰ W. W. Skarbek, *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013, s. 18.

²⁰¹ J. F. Lancaster, hasło: *hipoteza* [w:] G. Marshall (red.), *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 115.

muszą być sprawdzalne empirycznie, tzn. wymienione w nich zmienne muszą być empirycznie uchwytne i mierzalne²⁰². W odniesieniu do zaprezentowanych powyżej problemów badawczych autorka postawiła następujące hipotezy badawcze:

1. Analizowane struktury sieciowe mają przede wszystkim charakter scentralizowany oraz zamknięty, choć w niektórych przypadkach można zaobserwować niepołączonych ze sobą aktorów sieci.
2. W prezentowanych strukturach sieciowych dominują sieci o dużej liczbie powiązań z innymi aktorami.
3. W prezentowanych strukturach sieciowych wszystkie podmioty przynależą do dużej liczby klik, mając tym samym wpływ na łatwiejszy przepływ kapitału kulturowego.
4. Analizowane wydarzenia kulturalne i sportowe są realizowane w sposób zdominowany przez niektóre instytucje kulturalne i turystyczne, a nie w sposób zrównoważony przez wszystkie podmioty objęte badaniem.
5. Istnieje znacząca różnica we współpracy sieciowej na przykładzie liczby zrealizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych pomiędzy latami 2019 i 2021 oraz objętym lockdown'em rokiem 2020.

W dalszej części dysertacji zaprezentowane zostaną wyniki badań, które pozwolą sformułować odpowiedzi na powyższe pytania oraz potwierdzić, bądź też obalić hipotezy badawcze.

3.3. Metody i techniki zbierania i opracowywania materiału empirycznego

Rozwiązanie dowolnego problemu, zarówno teoretycznego jak też praktycznego, nie jest możliwe bez doboru odpowiednich metod i technik badawczych. Metody badawcze to planowy i systematyczny sposób realizacji określonych operacji poznawczych ze względu na założone cele badawcze oraz zespół środków do tego służących²⁰³. Natomiast jeśli chodzi o techniki badawcze jest to skonkretyzowany na gruncie danej metody lub jej wariantu sposób gromadzenia danych empirycznych i teoretycznych²⁰⁴.

W badaniu główną metodą badawczą na bazie której powstawały sieci, wybraną ze względu na sytuację epidemiologiczną związaną z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, była analiza danych archiwalnych (*desk research*) opierająca się na rzetelnym przeglądzie dokumentów instytucji dotyczących kontaktów, powiązań, czy też przekazywania wiedzy i

²⁰² R. Mayntz, K. Holm, P. Hübner, *Wprowadzenie do metod socjologii empirycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985, s. 39.

²⁰³ W. W. Skarbek, *op. cit.*, s. 62-63.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 63.

informacji z zakresu budowania kultury i turystyki miasta. Autorka okresem badań objęła 3 lata – od stycznia 2019 r. do grudnia 2021 r. – po to, by móc ukazać czy na przestrzeni trzech lat, na przykład z powodu pandemii doszło do zauważalnych różnic w relacjach i we współpracy podczas realizacji wspólnych celów poprzez poszczególnych aktorów społecznych. Okres pandemii pozwolił zweryfikować czy pomiędzy poszczególnymi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi istnieje umiejętność współpracy w sytuacjach od człowieka niezależnych, na przykład takich jak *lockdown*. Analiza skupiała się przede wszystkim na takich dokumentach jak: „Strategia Rozwoju Miasta Sandomierza na lata 2015 – 2025”²⁰⁵, „Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014 – 2020”²⁰⁶, „Lokalna Strategia Rozwoju”²⁰⁷. Istotny był również „Raport o stanie Gminy Sandomierz za rok 2019”²⁰⁸ oraz „Diagnoza potencjału kulturalnego mieszkańców Sandomierza”²⁰⁹. Znacząca okazała się również analiza statutów poszczególnych instytucji oraz plakatów i banerów związanych z organizowanymi przez określone podmioty wydarzeniami kulturowymi. Dodatkowo także bardzo ważna okazała się analiza stron internetowych, portali społecznościowych, kanałów YouTube i innych social mediów wszystkich instytucji kulturalnych i turystycznych. Pomogło to zaobserwować powiązania jakie występują z innymi instytucjami, których działalność odnosi się również do zakresu kultury i turystyki nie tylko w obrębie Sandomierza, ale także województwa świętokrzyskiego, czy całej Polski. Obecnie większość użytkowników właśnie w Internecie szuka informacji na temat wydarzeń kulturalnych, co jest idealnym miejscem promocji danych instytucji kulturalnych i turystycznych. Jednym z celów pracy, zrealizowanym na podstawie analizy danych archiwalnych i stron internetowych, było uchwycenie liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych oraz ukazanie jakie czynniki pobudzają, a jakie spowalniają przepływ kapitału kulturowego. Aby dokonać tego pomiaru przy analizie sieci społecznych wykorzystywane były macierze danych typu: „aktor – aktor”, „aktor – wydarzenie”, „aktor – współpraca partnerska”, które mają na celu ukazanie typów więzi pomiędzy badanymi instytucjami oraz wskazanie uczestnictwa we wspólnym osiągnięciu celów, a tym samym pomoc w ukazaniu przepływu kapitału kulturowego.

²⁰⁵ Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 22.03.2021 r.].

²⁰⁶ Rada Powiatu w Sandomierzu, *Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014 – 2020*, Sandomierz 2014, http://www.powiat.sandomierz.pl/files/file/StrategiaRozwojuPowiatuSandomierskiego-do-2020_aktualna.pdf, [dostęp online: 22.03.2021 r.].

²⁰⁷ Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego Lokalna Grupa Działania, *Lokalna Strategia Rozwoju*, <http://www.powiat.sandomierz.pl/files/file/Lokalna-Strategia-Rozwoju.pdf>, [dostęp online: 22.03.2021 r.].

²⁰⁸ Departament Promocji, Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Kielcach, *Raport o stanie Gminy Sandomierz za rok 2019*, Kielce 2019, <http://bip2.um.sandomierz.pl/pliki/RAPORT%20o%20stanie%20Gminy%20Sr%20za%20rok%202019%20pdf.pdf>, [dostęp online: 22.03.2021 r.].

²⁰⁹ Lubelska Grupa Badawcza, *Diagnoza potencjału kulturalnego mieszkańców Sandomierza*, Sandomierz 2017, https://www.nck.pl/upload/attachments/319586/Diagnoza_Sandomierz_2017.pdf, [dostęp online: 22.03.2021 r.].

Uzupełnieniem analizy danych zastanych były indywidualne wywiady pogłębione z pracownikami instytucji kulturalnych i turystycznych wybranych do badania. Z powodu obecnej sytuacji epidemiologicznej w Polsce i na całym świecie oraz związanych z tym obostrzeniami i lockdown'em udało się przeprowadzić 15 wywiadów z dyrektorami, wicedyrektorami i pracownikami instytucji (3 osoby odmówiły udzielenia wywiadów). Wywiady były przeprowadzane w okresie od 25 lutego 2022 r. do 31 marca 2022 r. Każdy z wywiadów trwał około godzinę i został przeprowadzony w poszczególnych siedzibach instytucji kulturalnych i turystycznych objętych badaniem.

Metodą badawczą uzupełniającą powyższe metody, jakie autorka wybrała do realizacji badań w celu ukazania przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, jest analiza sieci społecznych (SNA – *Social Networks Analysis*). Od ponad ćwierć wieku uznawana jest ona za zbiór metod, narzędzi i procesów służących przede wszystkim do zrozumienia relacji i struktur sieci²¹⁰. Ciekawym wydaje się fakt, że analiza sieci społecznych jest szczególnie interesująca ze względu na zdolność rozpoznawania wzorców strukturalnych oraz związanych z nimi ról i funkcji, które nie są łatwe do wykrycia na pierwszy rzut oka²¹¹. Pomaga to w dokładnym zaobserwowaniu zachodzących relacji, kontaktów i powiązań w obrębie badanej struktury. Analiza sieci społecznych uwidacznia badaną strukturę społeczną przez kwalifikowanie relacji międzyludzkich jako właściwości sieci. Ponadto SNA może mieć niewykorzystany potencjał zrozumienia indywidualnych różnic i zachowań jakie zachodzą pomiędzy aktorami w sieci oraz umożliwiać identyfikację osób centralnych w instytucjach i organizacjach, podmiotów kluczowych lub więzi niezbędnych do monitorowania w celu uzyskania pełnej kontroli nad siecią oraz inicjowania najskuteczniejszych interwencji uniemożliwiających występowanie poważnych zakłóceń w sieci²¹². Dlatego też analiza sieci społecznych wydaje się najlepszą metodą badawczą do zbadania przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza.

Ważne znaczenie odgrywają w analizie sieciowej metody miar centralności, gdzie centralizacja jest miarą sieci, która zaś odzwierciedla wariancję centralności każdego aktora w sieci. Oznacza to, że im większa jest liczba węzłów w sieci o wysokim stopniu centralności, tym wyższa centralność danej sieci²¹³. Metoda ta pomaga więc zrozumieć miejsce ulokowania poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w sieci względem siebie, a ponadto ukazuje również hierarchie panujące w sieci, a więc lidera, podrzędnych członków, a także

²¹⁰ Ł. Wawrzynek, *Wykorzystywanie zarządczej analizy sieci społecznych w doskonaleniu procesów biznesowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2019, s.47.

²¹¹ *Ibidem*, s. 48.

²¹² *Ibidem*.

²¹³ *Ibidem*, s. 55.

instytucje znajdujące się poza siecią nie mające żadnego wpływu na przepływ kapitału kulturowego, który odbywa się wewnątrz sieci. Analiza sieciowa pozwoli wychwycić również współczynnik klastrowania i wskazać kliki jakie tworzą się w sieci oraz czy występują silne więzi. Ponadto, aby móc uchwycić luki strukturalne, które mogły występować pomiędzy instytucjami w tym okresie, duże znaczenie w analizie sieci społecznych instytucji kulturalnych i turystycznych miała obserwacja działań na rzecz rozwoju turystyki i kultury miasta na przestrzeni trzech lat. Luki strukturalne pomagają ukazać to jak wygląda przepływ kapitału kulturowego i jaka jest jego siła, co pozwoli wskazać instytucje kluczowe oraz te mniej ważne dla rozwoju i dyfuzji wiedzy, informacji, doświadczenia, umiejętności i innowacji w kontekście współpracy na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście.

Na podstawie zebranego materiału dokonano analizy różnych typów powiązań jakie występują we współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych w kontekście rozwoju i budowy kultury oraz turystyki Sandomierza. Analizie badawczej zostało poddanych 14 instytucji kulturalnych i turystycznych działających od wielu lat w obrębie Sandomierza, ściśle związanych z kulturą i turystyką realizowaną w mieście. Przedstawiono je w poniższej tabeli.

Tabela 1. Wykaz instytucji kulturalnych i turystycznych działających w za kresie kultury i turystyki w Sandomierzu

Lp.	Nazwa instytucji	Skróty wykorzystywane na rysunkach	Adres siedziby	Strona internetowa
1.	Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz)	RKPSiT (UMS)	Ul. Plac Księcia Poniatowskiego 1	Brak strony internetowej – wszelkie informacje są umieszczane na stronie http://www.sandomierz.eu
2.	Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu)	RPKiS (SPS)	Ul. Adama Mickiewicza 34	Brak strony internetowej – wszelkie informacje są umieszczane na stronie http://www/powiat.sandomierz.pl
3.	Sandomierskie Centrum Kultury	SCK	Ul. Rynek 20	http://www.esceka.pl

4.	Port Kultury – SCK	PK – SCK	Ul. Portowa 24	Strona działa w ramach strony internetowej Sandomierskiego Centrum Kultury https://www.esceka.pl/port-kultury
5.	Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej OPAK - SCK	OPAK – SCK	Ul. Armii Krajowej 1	Strona działa w ramach strony internetowej Sandomierskiego Centrum Kultury https://esceka.pl/osrodek-promocji-aktywnosci-kulturalnej/plan-zajec-opak
6.	Kino „Starówka”	K „S”	Ul. Rynek 25	https://www.kinostarowka.com.pl/
7.	Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim w Sandomierzu ²¹⁴	MOwZK	Ul. Zamkowa 12	http://www.zamek-sandomierz.pl/
8.	Muzeum Diecezjalnej Sztuki Sakralnej (Dom Długosza)	MDSS (DD)	Ul. Jana Długosza 9	http://www.domdlugosza.sandomierz.org
9.	Katolicki Dom Kultury Św. Józefa w Sandomierzu	KDK	Ul. Mariacka 12	Brak strony internetowej – istnieje możliwość zakupu biletów online na wydarzenia kulturalne organizowane w Domu Katolickim https://www.kupbilecik.pl/obiekty/513/Dom+Katolicki/
10.	Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (MOSiR)	MOSiR	Ul. Zielna 6	https://www.mosir.sandomierz.pl/
11.	Polskie Towarzystwo Turystyczno – Krajobrazowe (PTTK)	PTTK	Ul. Rynek 12	https://www.pttk-sandomierz.pl/

²¹⁴ Od 1 stycznia 2022 r. nazwa Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim w Sandomierzu została zmieniona na Muzeum Zamkowe w Sandomierzu. Ze względu, że dysertacja doktorska była pisana w latach 2019 – 2022 autorka w pracy posługuje się poprzednią nazwą.

12.	Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej	FKZS	Ul. Rynek 25 - 26	Brak strony internetowej Tylko strona na portalu Facebook: https://www.facebook.com/fkzsandomierz/
13.	Zbrojownia Rycerska Chorągwi Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej	CRZS	Ul. Stanisława Bartolona	Brak strony internetowej Tylko strona na portalu Facebook: https://www.facebook.com/rycerstwo.sandomierz/
14.	Centrum Informacji Turystycznej	CIT	Ul. Rynek 20	http://www.sandomierz.travel.pl

Źródło: Opracowanie własne

Wyżej wymienione instytucje kulturalne i turystyczne, które zostały wybrane do badań autorka wyłoniła na podstawie wstępnej analizy dokumentów zastanych poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych (w skład których wchodziły m.in.: statuty, strategie, diagnozy, raporty badawcze, plakaty, banery, strony internetowe, portale społecznościowe, kanały YouTube, i inne social media) wybierając ostatecznie do badania te 14 podmiotów, które w okresie objętym badaniem, a więc od stycznia 2019 r. do grudnia 2021 r. tworzyły powiązania oparte na współpracy z minimum czterema instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie Sandomierza. Za współpracę uznano tutaj wspólną realizację różnorodnych projektów: wydarzeń kulturalnych i sportowych, konferencji oraz paneli dyskusyjnych. Całościowe badania dotyczyły okresu 3 lat, jednak autorka w niektórych przypadkach, w celu poparcia swoich wniosków, odniosła się również do wydarzeń z lat wcześniejszych.

Zebrań dane zostały zwizualizowane za pomocą programu *Social Network Visualizer*. Sporządzono wizualizację sieci powiązań oraz przepływów, a następnie policzono wskaźniki strukturalne, takie jak: centralność, gęstość, bliskość i pośrednictwo aktorów w sieci. Policzono także współczynnik klastrowania i tworzące się przy tym kliki. Ogółem utworzono 24 wizualizacje sieciowe o różnych właściwościach, jak i strukturach.

* * *

Reasumując, rozdział ten w całości został poświęcony ramom metodologicznym badań własnych. Jego celem było przedstawienie przedmiotu i celu badań, problemów badawczych i

hipotez badawczych oraz wskazanie metod i technik jakie autorka wybrała do zbierania i opracowywania materiału empirycznego. W dalszej części niniejszej dysertacji przedstawione zostaną wyniki badań opracowane w oparciu o zaprezentowane wcześniej metody badawcze.

4. INSTYTUCJE KULTURALNE I TURYSTYCZNE CZYNNIKIEM ROZWOJU KAPITAŁU KULTUROWEGO SANDOMIERZA

Rozdział ten w całości został poświęcony ukazaniu ważności instytucji kulturalnych i turystycznych oraz tego jak są one istotne w kontekście rozwoju kapitału kulturowego w Sandomierzu. W pierwszej kolejności przybliżona została charakterystyka Sandomierza jako miasta turystycznego z zasobem kapitału kulturowego, a następnie przedstawione zostały instytucje kulturalne i turystyczne miasta. W rozdziale tym skupiono również uwagę na ukazaniu ważności, jaką stanowi współpraca sieciowa w odniesieniu do instytucji kulturalnych i turystycznych jako wkład w rozwój kapitału kulturowego Sandomierza. Przedstawiono także istotność, jaką stanowią współprace Sandomierza z miastami partnerskimi jako kluczowy czynnik budujący wzrost kapitału kulturowego. W przedostatniej części rozdziału uwagę zwrócono na istotność wykorzystywania kapitału kulturowego na rzecz rozwoju miasta, odnosząc się w tym przypadku do organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, by w ostatniej części wskazać na ważność budowania kapitału kulturowego w oparciu o promocję Sandomierza.

4.1. Sandomierz miastem turystycznym z zasobem kapitału kulturowego

Kapitał kulturowy obecnie postrzegany jest jako jedno z ważniejszych dóbr do jakich dążą jednostki, następnie wykorzystując go nie tylko prywatnie, ale również coraz częściej zawodowo. Na kapitał kulturowy, jak wspomniano już we wcześniejszych rozdziałach²¹⁵, znaczący wpływ ma kultura dzięki której podmioty mogą nieustannie nabywać cały wachlarz nowych kompetencji. Sam wzrost znaczenia kultury wśród społeczeństwa jest przede wszystkim naznaczony wzrostem inteligencji aktorów społecznych na przestrzeni lat. Kultura, jako łatwo dostępna dla wszystkich, daje nowe możliwości, dlatego coraz częściej to właśnie miasta oraz funkcjonujące w nich wszelkie instytucje kulturalne i turystyczne stają się najlepszymi centrami posiadającymi i oferującymi zasób kultury z uwzględnieniem kapitału kulturowego. Należy pamiętać, że kapitał kulturowy to dobro wytwarzane wspólnie i dotyczy to zarówno miast, instytucji i organizacji, jak też samych aktorów życia społecznego, gdyż podczas wspólnego dzielenia życia kulturalnego przez wspólnotę, przez rytuały i międzykulturową komunikację wzmacniają się wewnętrzne relacje i usprawnia się współpraca sieci. Warto jednak zaznaczyć, że oprócz rozwoju trzeba wziąć też pod uwagę fakt, że może także dojść do erozji kapitału kulturowego, na przykład poprzez brak

²¹⁵ Dokładnej składowe kapitału kulturowego opisano w rozdziale pierwszym, w paragrafie 1.1. „Wybrane teorie kapitału kulturowego”.

dbałości o dziedzictwo, kulturę i wartości danej wspólnoty, zaś to one są istotnym fundamentem do działania razem w imię wspólnego celu²¹⁶. To natomiast przekłada się na budowanie, tworzenie, kształtowanie i rozwój danej destynacji. Kapitał kulturowy w dużym stopniu wpływa również na nasze działanie – kreatywność, umiejętność współpracy, profesjonalizm, kompetentność, czy choćby elastyczność, a więc takie predyspozycje dzięki, którym możliwe jest podnoszenie kapitału kulturowego wśród instytucji tworzących między innymi turystykę miasta. Społeczeństwo sieciowe w dużym stopniu ułatwia możliwość wzrostu kapitału kulturowego na danym obszarze, gdyż ze względu na to, że postrzega się je jako społeczeństwo informacyjne, gdzie informacja to istotne dobro, można uznać, że wiedza i dystrybucja informacji przybierają na znaczeniu jako kluczowe źródło władzy, prestiżu i bogactwa²¹⁷, zaś sieci pozwalają na ich przepływ wśród podmiotów. Biorąc pod uwagę fakt, że pod pojęciem kapitału kulturowego może kryć się między innymi ogół informacji, umiejętności, doświadczeń czy też wytworów człowieka (np. książki, zapiski, budynki), do których dany podmiot ma dostęp ze względu na ich posiadanie²¹⁸, pozwala to nam zauważyć, że to właśnie te elementy dają możliwość tworzenia krok po kroku z miasta atrakcji turystycznej. Pozwala to tym samym uwzględnić szereg instytucji kulturalnych i turystycznych w ramach miasta działających, gdzie kapitał kulturowy jest głównym elementem przepływu i budowania świadomości zarówno danej instytucji, jednostek w nich pracujących, mieszkańców miasta, jak i turystów z ich ofert korzystających. Rola, jaką ośrodek miejski pełni na kulturowej mapie kraju, zależy więc raczej od lokalnych uwarunkowań, tradycji, czy działań lokalnych instytucji, aniżeli – jak się powszechnie uważa – jedynie od wielkości miasta²¹⁹. W literaturze polskiej, jak i zagranicznej²²⁰ trudno jest spotkać się z rozważaniami na temat miast, a przede wszystkim instytucji kulturalnych i turystycznych dzięki którym kapitał kulturowy jest budowany i rozwijany zwłaszcza z uwzględnieniem jego przepływu w sieciach, co pomaga budować turystyczny sektor miasta. Taka analiza wydaje się bardzo ciekawa, dlatego też autorka uważa, że warto dogłębniej przyjrzeć się temu zjawisku.

Ze względu na fakt, iż tematyka kapitału kulturowego w kontekście miast i instytucji kulturalnych i turystycznych w nich funkcjonujących jest tematem niezbyt często podejmowanym, warto zwrócić szczególną uwagę na odpowiednie zasoby, jakie powinno posiadać miasto, aby stało

²¹⁶ H. Gould, *Culture and social capital* [w:] F. Matarasso (red.), *Recognising Culture: a series of briefing papers on culture and development*, Comedia in partnership with the Department of Canadian Heritage and UNESCO, London 2001, s. 71.

²¹⁷ D. Elsner, *op. cit.*, s. 43.

²¹⁸ A. M. Lis, A. Lis, *Zarządzanie kapitałami w klastrach. Kapitał społeczny, kulturowy, ekonomiczny i symboliczny w strukturach klastrów*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 105.

²¹⁹ M. Chlebicki, S. Grodny, P. Solecki, *Zróźnicowanie instytucjonalnego kapitału kulturowego polskich metropolii* [w:] E. Rewers, A. Skórzyńska (red.), *Sztuka – kapitał kulturowy polskich miast*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 170.

²²⁰ S. Tur, *op. cit.*, s. 6.

się atrakcją turystyczną i posiadało wysoki zasób kapitału kulturowego, by następnie można było skupić się na jego analizie. Początkowo należy podkreślić, że problematyka miast od wielu już lat stanowi przedmiot zainteresowań różnych dyscyplin naukowych, takich jak politologia, antropologia czy socjologia. Jednak to ta ostatnia przyczyniła się do utworzenia odrębnej dziedziny – socjologii miast – mającej na celu zajmowanie się szerzej wszelakimi związkami między miastem a społecznością lokalną, władzą publiczną, instytucjami zarówno społecznymi jak i turystycznymi, edukacją, ale również tak istotną od zawsze kulturą mającą znaczący wpływ na kształtowanie i charakterystykę miasta, co w konsekwencji wpływa na jego turystyczny charakter. Leon Dyczewski pisze, że „kto chce (...) szybkiego rozwoju, ten nie oszczędza na kulturze, wręcz przeciwnie, wciąż doinwestowuje w jej wieloaspektowy rozwój²²¹”, zwłaszcza, że kulturę tworzą przede wszystkim aktorzy i różnego rodzaju organizacje²²², co zaś daje szeroki wachlarz możliwości kształtowania nie tyle miasta, ale również funkcjonujących w nim instytucji kulturalnych i turystycznych wpływając na poziom kapitału kulturowego miasta. Kultura w mieście jest bardzo istotna. To dzięki niej alokacje stają się turystycznymi destynacjami, które podnoszą rangę owego miejsca, przez co władarze miasta coraz częściej dążą do rozwoju kultury w celu zwiększenia kapitału kulturowego, a tym samym poszerzają w miarę możliwości zakres atrakcji turystycznych, włączając w to między innymi promocje miasta, nowe strategie oraz, dzięki społeczeństwu informacyjnemu w jakim żyjemy, współpracę sieciową i partnerstwo. Powodem tego jest fakt, że dzięki temu można umożliwić jak najlepszy przepływ i transmigrację kapitału kulturowego, odgrywającego kluczową rolę w budowaniu turystycznego imperium.

Ponadto istotnym wydaje się podkreślenie również faktu, iż miasta turystyczne z zasobem kapitału kulturowego nie są tworzone tylko przez europejskie i światowe ośrodki kultury – to przede wszystkim miasta historyczne, odzwierciedlające przeszłość i rozwój cywilizacji²²³, gdyż niezależnie od wielkości cechują je specyficzne obszary, gdzie często na relatywnie małej przestrzeni można obserwować najważniejsze procesy przemian społecznych²²⁴ związanych między innymi z rozwojem ruchu turystycznego, który dzięki kulturze i zasobom kulturowym może się rozwijać. Warto podkreślić, że samą kulturę miasta tworzą liczne systemy, większe lub mniejsze, bardziej lub mniej spójne, trwałe lub zmienne²²⁵, które wpływają na całokształt miejsca, dając szeroką możliwość przepływów kapitału kulturowego oraz tworząc tym samym jego

²²¹ L. Dyczewski, *Kulturowe czynniki rozwoju gospodarczego* [w:] S. Partycki (red.), *Nowa ekonomia a społeczeństwo*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 96.

²²² J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2006, s. 587.

²²³ B. Jałowicz, M. S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006, s. 45.

²²⁴ J. P. Gałkowski, *Socjologia miast w epoce globalnej* [w:] „Kultura i Polityka”, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. ks. Józefa Tischnera w Krakowie, nr 4, Kraków 2008, s. 94.

²²⁵ F. Znaniecki, *Social Actions* (cyt. za) J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 763.

warstwę symboliczną. Miasto, aby było postrzegane jako *stricte* turystyczne, musi cechować się szerokim zasobem kapitału kulturowego wśród instytucji kulturalnych i turystycznych funkcjonujących na obszarze owej destynacji. Bowiem, im większy zakres instytucji tym większy przepływ kapitału kulturowego, dlatego też tak znaczący wpływ mają tu wszelkie centra i domy kultury, miejsca historyczne, trasy turystyczne, zabytkowe budowle czy też szlaki, które mogą pozwolić na zbadanie zarówno rozwoju, jak i dyfuzji kapitału kulturowego w danym mieście oraz jego transmigrację.

W dysertacji przestrzenią turystyczną, w kontekście której w dalszej części pracy autorka będzie badała i analizowała przepływ kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych, jest Perła Województwa Świętokrzyskiego Królewskie Miasto – Sandomierz. Wybór owego miasta nie jest przypadkowy. Od ponad 10 lat jest to jedno z najchętniej odwiedzanych miast południowo-wschodniej Polski, cieszące się dużą popularnością właśnie w kontekście turystyki, posiadające wiele prężnie działających instytucji kulturalnych i turystycznych. Sandomierz to jedno z najstarszych i ważniejszych historycznie miast Polski. Początki osadnictwa na terenie miasta i w jego regionie sięgają czasów neolitu. Świadczą o tym między innymi dokonywane w obrębie miasta i okolic liczne odkrycia archeologiczne.²²⁶ Miasto zostało ulokowane nad Wisłą – najstarszym, ale i najdogodniejszym szlakiem komunikacyjnym, zaś dobre gleby (ziemie lessowe) na terenie Wyżyny Sandomierskiej schodzącej krawędzią do Wisły od strony zachodniej i w południowo-zachodniej części Wyżyny Lubelskiej, stwarzały dogodne warunki rozwoju rolnictwa i hodowli. Pierwsze wzmianki o osadnictwie na terenie współczesnego Sandomierza pochodzą z VIII wieku, a ślady osadnictwa na wzgórzu zamkowym sięgają X wieku. W XI wieku Sandomierz był drugim, po Krakowie, znaczącym grodem i ośrodkiem miejskim Małopolski. W tamtych czasach o zamożności Sandomierza świadczył handel dalekosiężny, zaś pod koniec XIII wieku miasto już należało do ważniejszych ośrodków handlowych Polski. W XIII i XIV wieku Sandomierz przeżywał intensywny rozwój gospodarczy i demograficzny, poparty licznymi przywilejami targowymi i zwolnieniami celnymi uzyskiwanymi od książąt i królów. Jako miasto królewskie, siedziba administracji państwowej, już wtedy była znaczącym ośrodkiem życia gospodarczego, religijnego, politycznego, ale i również kulturalnego. Do rozwoju Sandomierza jako miasta z zasobem kapitału kulturowego już w tamtych czasach przyczyniło się utworzenie na szlaku wielkich jarmarków lubelskich, skupiających kupców z rozległych obszarów Europy i Azji. W związku z licznymi międzynarodowymi kontaktami handlowymi w okresie swej świetności Sandomierz stanowił również miejsce spotkań przybyszów z różnych stron świata, wymiany myśli, wiedzy, prądów

²²⁶ E. Sierkosz, *Sandomierz wtedy i teraz*, Wydawnictwo Stratus, Sandomierz 2013, s. 4.

kultury i obyczajów, co pozwalało już wtedy na przepływ kapitału kulturowego. Należy jednak zaznaczyć, że położenie Sandomierza miało także znaczenie strategiczne, jako bariery przed najazdami i ekspansją agresorów z zewnątrz. Poprzez okres zaborów, wojen napoleońskich oraz zachodzących zmian społeczno-politycznych, miasto stopniowo traciło znaczenie wiodącego ośrodka gospodarczego i kulturalnego regionu. Jednak wspaniałe zabytki Sandomierza, tworzone na przestrzeni dziejów przez artystów i najwybitniejszych architektów z różnych stron świata, nadal potwierdzają jego świetność²²⁷.

Położenie geograficzne miasta sprzyja rozwojowi turystyki. Miasto położone nad Wisłą znajduje się w rejonie o zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-krajobrazowych, na pograniczu trzech różniących się krain: Wyżyny Sandomierskiej, Wyżyny Lubelskiej i Kotliny Sandomierskiej. Miasto od 1999 r. jest stolicą powiatu sandomierskiego, natomiast wśród 14 powiatów znajdujących się na terenie województwa świętokrzyskiego zajmuje 8. miejsce pod względem wielkości. Powiat sandomierski położony jest we wschodniej części województwa świętokrzyskiego, granicząc z powiatem staszowskim i opatowskim w województwie świętokrzyskim, z powiatem stalowowolskim i powiatem tarnobrzeskim w województwie podkarpackim oraz powiatem kraśnickim w województwie lubelskim. Na terenie powiatu sandomierskiego, oprócz gminy Sandomierz, znajduje się 8 gmin: Miasto i Gmina Koprzywnica, Miasto i Gmina Zawichost, Gmina Samborzec, Gmina Dwikozy, Gmina Wilczyce, Gmina Obrazów, Gmina Klimontów i Gmina Łoniów przedstawionych na poniższym rysunku przedstawiającym mapę powiatu sandomierskiego.

²²⁷ Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 18.05.2021 r.]

Rysunek 4. Rozmieszczenie gmin w powiecie sandomierskim

Źródło: Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 18.05.2021.].

Ze względu na fakt, iż Sandomierz jest stolicą powiatu, na jego terenie znajduje się wiele siedzib władz zarówno samorządowych, jak i powiatowych, pełniących bardzo ważne funkcje związane nie tylko z obsługą administracyjną mieszkańców miasta, ale również całego powiatu. Warto również zaznaczyć, że na terenie miasta znajduje się wiele ważnych dla rozwoju społeczno-gospodarczego i kulturowego instytucji²²⁸, pełniących znaczącą rolę między innymi w kontekście turystyki, pomimo tego, że gmina Sandomierz jest najmniejszą z gmin powiatu sandomierskiego i zajmuje zaledwie 28,8 km².

Sandomierz, ze względu na swoją historię i położenie geograficzne oraz szereg zabytków, cieszy się dużym zainteresowaniem turystów. Na terenie miasta znajduje się wiele terenów objętych ustawą o ochronie przyrody o nazwie Obszar Sieć Natura 2000, w skład, którego wchodzi:

- specjalny obszar ochrony siedlisk Góry Pieprzowe PLH260022;
- specjalny obszar ochrony siedlisk Tarnobrzaska Dolina Wisły PLH180049;
- użytek ekologiczny „Kamień Plebański”;

²²⁸ *Ibidem*.

- pomniki przyrody.

Ponadto ze względu na fakt, że Sandomierz to jedno z najcenniejszych miejsc urbanistyczno-krajobrazowych Polski, może cieszyć się również ponad 120. obiektami architektury ze wszystkich stylów i epok znajdujących się w obrębie Starego Miasta składających się na system kulturowy miasta. Do najpopularniejszych z nich można zaliczyć między innymi:

- Kościół pw. św. Jakuba i Klasztor Dominikanów;
- Bazylika Katedralna pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny;
- Dzwonnica;
- Ratusz;
- Dom Długosza;
- Brama Opatowska;
- Furta Dominikańska (Ucho Igiełne),;
- Zamek Królewski;
- Collegium Gostomianum;
- Dawna Synagoga;
- Spichlerz;
- Pałac Biskupi;
- Dworek Skorupskich;
- Kościół pw. św. Michała;
- Kościół pw. św. Józefa;
- Kościół pw. Nawrócenia św. Pawła Apostoła;
- Kamienica (Rynek 4);
- Konwikt Boboli (Rynek 5);
- Kamienica Oleśnickich (Rynek 10);
- Dom Mikołaja Gomółki (Rynek 14).
- Kamienica Dutreppich (Rynek 2).

Warto zaznaczyć, że do popularnych obiektów zabytkowych zaliczyć można jeszcze Park miejski i Park Piszczele, ścieżki rowerowe liczące 3 km trasy Green Velo powiatu sandomierskiego i szlaki rowerowe takie jak:

- Znaki żółte – Sandomierz – Wielowieś – Trześń – Sandomierz o długości 18 km;
- Znaki niebieskie – Sandomierz – Kichary Nowe – Kamień Łukawski – Sandomierz o długości 24 km;
- Znaki czarne – Sandomierz – Wysiadłów – Zawisęłcze – Sandomierz o długości 22 km.

W dobytku miasta można uwzględnić również szlak samochodowy o nazwie Świętokrzyski Szlak Literacki – Trasa Sandomiersko-Ostrowiecka oznaczone brązowymi znakami drogowymi. Do chluby Sandomierza należy również cieszących się dużym zainteresowaniem kilka szlaków pieszych. Mowa tutaj o:

- Znaki czerwone – Gołoszyce – Annopol o długości 107,6 km;
- Znaki zielone – Chańcza – Pielaszów o długości 111 km;
- Znaki niebieskie – Gołoszyce – Dwikozy o długości 50 km;
- Znaki żółte – „Szlak Doliny Sanu”: Sandomierz – Leżajsk o długości 107 km;
- Znaki zielone – Sandomierz – Majdan Królewski o długości 66,5 km.

Dużym zainteresowaniem wśród atrakcji turystycznych Sandomierza cieszą się również:

- Sandomierski Szlak Jabłkowy – jest to trasa szlaku licząca 200 km długości dająca możliwość zapoznania się nie tylko z bogatymi tradycjami sadowniczymi regionu, ale również możliwość odwiedzenia jego najciekawszych miejsc, poznania zabytków architektury i atrakcji kulturowych. Główną oś szlaku stanowi 13 gospodarstw sadowniczych, gdzie odwiedzający je turyści mogą zarówno uzyskać fachową wiedzę z zakresu ogrodnictwa, zapoznać się z najnowszymi technologiami, jak również skosztować i zakupić owoce oraz ich przetwory.
- Szlak Winiarski – ze względu na odpowiednie warunki klimatyczne Winiarze wraz ze Stowarzyszeniem „Sandomierski Szlak Jabłkowy” stworzyli na potrzeby rozwoju turystyki miasta "Sandomierski Szlak Winiarski", który ma na celu prowadzić turystów do ich gospodarstwach enologicznych, oferujących nie tylko degustację swoich trunków, oprowadzanie po winnicach i winiarniach, lecz również fachową pomoc w dziedzinie zakładania i prowadzenia amatorskiej produkcji winiarskiej²²⁹.

Ze względu na tak szeroki wachlarz obiektów zabytkowych skupiających się na terenie Sandomierza oraz w jego okolicach, można powiedzieć, że jest to miasto posiadające potencjał kulturowy, ukształtowane tradycją wraz z bogatą gamą materialnych obiektów świadczących o wysokim poziomie kulturowym. Duże znaczenie w tym kontekście odgrywa również kilka ważnych instytucji kulturalnych i turystycznych działających w obrębie turystyki Sandomierza, odpowiedzialnych za tak wysoki poziom kultury miasta. Jednymi z głównych instytucji odpowiedzialnych za promocję kultury są: Referat Promocji Kultury i Sportu działający w ramach Starostwa Powiatowego oraz Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki działający w Magistracie Sandomierza. Ponadto, zarówno mieszkańcy Sandomierza, jak też turyści mogą korzystać z szerokiego wachlarza ofert imprez kulturalnych i sportowych realizowanych w dużym

²²⁹ *Ibidem*.

stopniu przez Sandomierskie Centrum Kultury współpracujące wraz z Urzędem Miejskim w Sandomierzu, organizując między innymi różnego rodzaju wydarzenia kulturalne. W ramach SCK działają również: Zespół Pieśni i Tańca „Ziemia Sandomierska”, „Sandomierskie Studio Piosenki”, Formacja Taneczna „PARADOX”. Natomiast w strukturze Sandomierskiego Centrum Kultury wyodrębniono Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej. OPAK jest placówką powołaną do tworzenia i upowszechniania kultury poprzez umożliwianie mieszkańcom Sandomierza uczestniczenia w życiu kulturalnym, artystycznym i edukacyjnym. Przy SCK działa także kino „Starówka”, gdzie poza filmami typowo komercyjnymi można zobaczyć wartościowe projekcje artystyczne oraz ekranowe adaptacje lektur szkolnych, zaś dodatkowo w sali kinowej odbywają się nie tylko seanse filmowe, ale również kameralne koncerty i mini recitale. Należy również wspomnieć, że we współpracy z miastem niezmiennie od 1994 r. działa Chorągiew Rycerska Ziemi Sandomierskiej – zmiana warty honorowej na płycie Rynku Starego Miasta, pokazy szermierskie, łucznicze i kawaleryjskie dostarczają turystom oraz mieszkańcom wielu wspaniałych i niezapomnianych wrażeń, które wiążą się z bardzo ciekawą historią miasta²³⁰ podtrzymując tym samym jego tradycję. Do instytucji kulturalnych i turystycznych działających na terenie miasta, oprócz wyżej wymienionych, można zaliczyć jeszcze:

- Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji;
- Centrum Informacji Turystycznej;
- Fabrykę Ruchu;
- Galeria Otwarta – Mariusz Pajączkowski;
- Społeczną Szkoła Muzyczna I stopnia;
- Centrum Edukacji Artystycznej GAMA;
- Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim Sandomierz;
- Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza);
- Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego;
- Katolicki Dom Kultury Św. Józefa w Sandomierzu;
- Biuro Wystaw Artystycznych;
- Galerie autorskie;
- Dom Pracy Twórczej „Alicja”;
- Świetlica „Dworek”;
- Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej;
- Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski.

Wszystkie wyżej wymienione instytucje pełnią istotną rolę w upowszechnianiu i podtrzymywaniu

²³⁰ *Ibidem.*

kultury, dodatkowo angażując się tym samym w edukację kulturalną, co stanowi bardzo istotną ich funkcję w kontekście rozwoju kultury Sandomierza jako destynacji turystycznej powiatu sandomierskiego.

Mając na uwadze aspekt kulturowy Sandomierza można mówić o szerokim zasobie kapitału kulturowego, który swoim zasięgiem obejmuje nie tylko instytucje kulturalne i turystyczne, ale również wszelkie obiekty zabytkowe. Wszystkie wyżej wymienione instytucje kulturalne i turystyczne tworzą sieć bardziej lub mniej ze sobą powiązanych elementów, które mają znaczący wpływ na przepływ kapitału kulturowego. W myśl teorii Don'a Tappscott'a współpraca w sieci poszczególnych instytucji jest bardzo istotna, gdyż w tym kontekście liczba interakcji ma bardzo duże znaczenie. Im większa liczba instytucji i jednostek w sieci, tym większy zasięg wszelkich informacji, wiedzy, doświadczeń, co wpływa na promocję miasta.

4.2. Charakterystyka instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Jednymi z podstawowych zadań realizowanych przez władze samorządowe w Polsce jest organizacja działalności kulturalnej. To właśnie jednostki samorządowe sprawują opiekę nad działalnością kulturalną, a tym samym nad instytucjami kulturalnymi i turystycznymi działającymi w obrębie danego miasta. Patronat ten polega przede wszystkim na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Zadania te realizowane są między innymi poprzez tworzenie i prowadzenie samorządowych instytucji kultury (takich jak teatry, opery, filharmonie, orkiestry, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, galerie sztuki itp.) i projektów kulturalnych z budżetów poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego²³¹. Instytucje kulturalne i turystyczne stanowią bardzo ważny stymulator kształtowania rozwoju kultury i turystyki miasta. Należy pamiętać, że instytucje stanowią integralny element krajobrazu społeczno-kulturalnego ośrodków miejskich²³², dlatego też głównie realizują działania oraz zadania związane z zaspokajaniem zbiorowych potrzeb wspólnoty, jak również mają znaczący udział w procesach przeobrażania się współczesnych miast²³³.

W sektorze kultury w Polsce wyróżniamy wiele podmiotów realizujących przeróżne zadania ukierunkowane na rozmaite cele z zakresu kultury i turystyki oraz adresowane do zróżnicowanych grup odbiorców. Warto jednak zaznaczyć, że pomimo, iż w życiu codziennym instytucjami kulturalnymi nazywamy różne podmioty działające na rzecz kultury to jednak są

²³¹ M. Borkowska-Niszczota, *Współpraca instytucji kultury na rzecz rozwoju produktów turystyki kulturowej w ujęciu teoretycznym i praktycznym* [w:] „*Ekonomia i Zarządzanie*”, nr 2, Włocławek 2012, s. 59.

²³² I. Manczak, *Instytucje kultury jako ogniwa dystrybucji marketingowych produktów miast* [w:] „*Marketing i Zarządzanie*”, nr 4 (45), Kraków 2016, s. 74.

²³³ L. Hill, C. O'Sullivan, T. O'Sullivan, *Creative Arts Marketing*. Burlington: Linacre House (cyt. za) I. Manczak, *Instytucje kultury jako ogniwa dystrybucji marketingowych produktów miast* [w:] „*Marketing i Zarządzanie*”, nr 4 (45), Kraków 2016, s. 74.

ustawy, które instytucje kulturalne ściśle określają i definiują. Według Ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej działalność kulturalną mogą prowadzić zarówno osoby prywatne, osoby fizyczne oraz jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej²³⁴, natomiast organizatorami instytucji kultury mogą być ministrowie i kierownicy urzędów centralnych²³⁵, jak też jednostki samorządu terytorialnego²³⁶. Z tego też względu w Polsce mamy do czynienia z dwoma rodzajami instytucji kultury: z instytucjami państwowymi (narodowymi) oraz samorządowymi, wśród których dodatkowo możemy wyróżnić instytucje powiatowe, regionalne i gminne. Różnica pomiędzy obiema instytucjami jest taka, iż pierwsze, a więc instytucje państwowe (narodowe), finansowane są przede wszystkim z budżetu państwa, natomiast drugie – instytucje samorządowe, finansowane są w dużej części z budżetu samorządów. Pomimo to każda z instytucji działa na rzecz rozwoju kultury i turystyki w takim samym zakresie.

Narodowe Centrum Kultury jako państwowa instytucja kultury, której głównym celem statutowym jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce, instytucje kulturalne definiuje jako podmioty „(...) w których prowadzona jest działalność kulturalna²³⁷”, a ponadto w myśl wspomnianej wcześniej ustawy podkreśla podział instytucji na instytucje artystyczne i inne instytucje kultury.

1. Instytucje artystyczne – są to instytucje kultury powołane do prowadzenia działalności artystycznej w dziedzinie teatru, muzyki, tańca, z udziałem twórców i wykonawców, a w szczególności teatru, filharmonie, opery, operetki, orkiestry symfoniczne i kameralne, zespoły pieśni i tańca oraz zespoły chóralne;
2. Inne instytucje kultury – a więc wszelkie pozostałe instytucje kultury, takie jak np. instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji²³⁸.

Należy podkreślić, że niezależnie od rodzaju instytucji kulturalnej działają one na podstawie aktu o ich utworzeniu oraz statucie utworzonym przez organizatora. Jeśli zaś chodzi o instytucje turystyczne są to wszelkie instytucje i organizacje zarówno publiczne, jak też prywatne działające w celu zrównoważonego rozwoju turystyki w danym regionie czy mieście.

Na terenie Sandomierza obecnie działa wiele instytucji z zakresu kultury i turystyki²³⁹,

²³⁴ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, Dz.U. z 2012 r., Nr 114, poz. 406.

²³⁵ Art. 8, j.w.

²³⁶ Art. 9, ust. 1, j.w.

²³⁷ Narodowe Centrum Kultury, *Instytucje Kultury*, <https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/zarzadzanie-kultura/instytucje-kultury>, [dostęp online: 20.05.2021 r.].

²³⁸ *Ibidem*.

²³⁹ *Miasto w liczbach*, <https://bip.um.sandomierz.pl/25/miasto-w-liczbach.html>, [dostęp online: 20.05.2021 r.].

których głównym celem jest rozwój miasta, przyciąganie turystów poprzez ulepszenie oferty kulturalnej i turystycznej oraz aktywizacja mieszkańców. W tej części pracy krótkiej charakterystyce zostaną poddane instytucje kulturalne i turystyczne, które autorka objęła badaniem.

1. Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – jest to instytucja podległa Urzędowi Miasta Sandomierz mieszcząca się w siedzibie na placu Poniatowskiego 1, zaraz obok Magistratu. Głównymi zadaniami Referatu są przede wszystkim: nadzór nad działalnością miejskich instytucji kulturalnych, koordynacja miejskich wydarzeń kulturalnych i sportowych, prowadzenie rejestru miejskich instytucji kultury, udzielanie dotacji na działalność z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego, współpraca z instytucjami kultury, stowarzyszeniami i innymi podmiotami w zakresie organizacji wspólnych przedsięwzięć kulturalnych, przygotowywanie i przekazywanie informacji o najważniejszych wydarzeniach do mediów, koordynowanie sandomierskiego kalendarza imprez kulturalnych, promocja miasta na własnych i zewnętrznych wydarzeniach turystycznych, opracowywanie i dystrybucja materiałów promocyjnych, kreowanie i dbałość o markę Sandomierza, przygotowywanie oprawy graficznej materialnych i multimedialnych materiałów promocyjnych (banerów, plakatów, billboardów, spotów), prowadzenie archiwum fotograficznego, udostępnianie fotografii na cele promocyjne czy współpraca z miastami partnerskimi²⁴⁰.
2. Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu) – jest to instytucja podległa Starostwu Powiatowemu w Sandomierzu z siedzibą w budynku Starostwa na ulicy Adama Mickiewicza 34. Do głównych zadań Referatu jako podmiotu działającego w zakresie rozwoju kultury i turystyki zarówno Sandomierza, jak i powiatu sandomierskiego, należą między innymi: opracowywanie i rozpowszechnianie materiałów promocyjno-informacyjnych o powiecie, promowanie potencjału gospodarczego, kulturalnego i turystycznego powiatu, przygotowywanie i organizacja wydarzeń o charakterze promocyjnym i reprezentacyjnym, merytoryczne przygotowywanie spotkań i wizyt zagranicznych, współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz koordynacja zadań Starostwa i jednostek organizacyjnych wynikających z aktów prawnych dotyczących działalności pożytku publicznego i wolontariatu, prowadzenie spraw w zakresie wymiany kulturalnej, współdziałanie w organizacji świąt i innych uroczystości, imprez artystycznych i rozrywkowych, organizowanie obchodów i rocznic w celu upamiętnienia walk o niepodległość oraz uczczenia pamięci ofiar wojny i okresu powojennego,

²⁴⁰ Wydział Rozwoju, Promocji i Inwestycji, <https://bip.um.sandomierz.pl/258/wydzial-rozwoju-promocji-i-inwestycji.html>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

prowadzenie działań umożliwiających organizowanie działalności kulturalnej poprzez tworzenie powiatowych instytucji kultury, prowadzenie rejestru powiatowych instytucji kultury, nadzór nad działalnością merytoryczną powiatowych placówek kultury, ustalanie założeń programowo-artystycznych imprez kulturalnych o zasięgu powiatowym oraz nadzorowanie ich organizacji, prowadzenie spraw związanych z rozwojem życia kulturalnego, współdziałanie z innymi wydziałami, jednostkami i organizacjami w organizacji świąt i innych uroczystości oraz imprez artystycznych i rozrywkowych czy na przykład wspieranie działań i inicjatyw w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego, zabytków oraz dóbr kultury²⁴¹.

3. Sandomierskie Centrum Kultury – to instytucja kulturalna, której organizatorem jest Gmina Miejska Sandomierz. Siedziba instytucji mieści się na Starym Mieście w kamienicy przy ulicy Rynek 20. Sandomierskie Centrum Kultury realizuje szereg zadań w dziedzinie wychowania, edukacji, upowszechniania i promowania kultury, zaspokajania potrzeb kulturalnych społeczeństwa w celu wzbogacania osobowości, kształtowania moralnych i patriotycznych postaw obywateli, kształtowania stosunków współżycia społecznego oraz rozwijania kultury życia codziennego i wypoczynku. Głównymi zadaniami Sandomierskiego Centrum Kultury są między innymi: edukacja kulturalna, historyczna i patriotyczna oraz wychowanie przez sztukę, gromadzenie, dokumentowanie, tworzenie i udostępnianie dóbr kultury, tworzenie różnego rodzaju warunków dla kultywowania folkloru, rozwoju rękodzieła ludowego i artystycznego, organizowanie różnorodnych form pracy z zakresu kultury, przy współudziale przedszkoli, szkół, organizacji społecznych, stowarzyszeń oraz instytucji artystycznych, wypracowanie i upowszechnianie nowych form i metod pracy w kulturze, szczególnie przy wykorzystaniu nowoczesnych środków techniki, współpraca przy organizacji wydarzeń i imprez kulturalnych²⁴².
4. Port Kultury (Sandomierskie Centrum Kultury) – jest to instytucja znajdująca się w prawobrzeżnej części Sandomierza przy ulicy Portowej 24 i działa w ramach Sandomierskiego Centrum Kultury. Głównym celem Portu Kultury jest stworzenie i umożliwienie przede wszystkim mieszkańcom, ale też osobom przyjezdnym, różnorodnej formuły uczestnictwa w kulturze, wzbogacając ofertę o gamę zajęć skierowanych do dzieci, młodzieży, jak i dla dorosłych. Działania Portu Kultury zorientowane są przede wszystkim na rozpoznawanie, rozbudzanie i zaspokajanie potrzeb oraz aspiracji kulturalnych, tworzenie, upowszechnianie oraz promowanie aktywnego i kreatywnego uczestnictwa w

²⁴¹ *Referat Promocji, Kultury i Sportu*, <http://bip.powiat.sandomierz.pl/index.php?id=120>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

²⁴² Sandomierskie Centrum Kultury, *Statut*, <https://esceka.pl/http/statut-sck>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

kulturze, organizowanie wydarzeń kulturalnych, animację czasu wolnego (również podczas wakacji i ferii zimowych) oraz integrację społeczności lokalnej²⁴³.

5. Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej (Sandomierskie Centrum Kultury) – podobnie jak Port Kultury, Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej działa w ramach Sandomierskiego Centrum Kultury. Instytucja ta mieści się w lewobrzeżnej części miasta przy ulicy Armii Krajowej 1. Do głównych zadań Ośrodka Promocji Aktywności Kulturalnej należą przede wszystkim tworzenie i upowszechnianie kultury poprzez umożliwianie mieszkańcom, jak i osobom z okolic uczestniczenie w życiu kulturalnym, artystycznym i edukacyjnym. Ośrodek oferuje dużą gamę zajęć skierowanych do różnych grup wiekowych. Wśród nich między innymi znajdują się zajęcia muzyczne, taneczne, plastyczne, rekreacyjne, hobbystyczne, a także oferty przygotowane specjalnie dla seniorów²⁴⁴.
6. Kino „Starówka” (Sandomierskie Centrum Kultury) – podobnie jak w przypadku Portu Kultury oraz Ośrodka Promocji Aktywności Kulturalnej, Kino „Starówka” działa w ramach Sandomierskiego Centrum Kultury. Siedziba kina mieści się na Starym Mieście w kamienicy przy ulicy Rynek 25/26. Kino „Starówka” powstało stosunkowo niedawno, bo w styczniu 2011 r. Od początku swego istnienia kino oferuje szeroki repertuar z uwzględnieniem filmów o historii Sandomierza. Ponadto kino jest miejscem, gdzie odbywają się również różnego rodzaju koncerty i inne kameralne wydarzenia kulturalne. To między innymi tutaj corocznie odbywa się *Festiwal Filmów Niezwykłych*²⁴⁵.
7. Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim w Sandomierzu – swoją siedzibę ma w Zamku Królewskim przy ulicy Zamkowej 12. Do głównych zadań muzeum należy przede wszystkim upowszechnianie wiedzy z dziedziny archeologii, historii, etnologii, przyrody, literatury, sztuk pięknych i rzemiosła, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego ziemi sandomierskiej i Sandomierza. Ponadto Muzeum prowadzi działalność w szczególności poprzez: gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie, inwentaryzowanie, katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów, przechowywanie gromadzonych zabytków w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych, czy zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz zabezpieczenie stanowisk archeologicznych. Muzeum zajmuje się również urządzaniem wystaw stałych i czasowych, organizowaniem i prowadzeniem badań, ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych,

²⁴³ *Port Kultury*, <https://esceka.pl/port-kultury>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

²⁴⁴ *Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej*, <https://esceka.pl/osrodek-promocji-aktywnosci-kulturalnej>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

²⁴⁵ *Kino „Starówka”*, <https://www.kinostarowka.com.pl/kino>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

prowadzeniem działalności edukacyjnej, popieraniem i prowadzeniem działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę, udostępnianiem zgromadzonych zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych oraz prowadzenie działalności wydawniczej, w tym publikowanie katalogów i przewodników. Warto podkreślić, że Muzeum może prowadzić także działalność przez współpracę z polskimi i zagranicznymi instytucjami kultury, muzeami, instytutami naukowo-badawczymi oraz organami administracji rządowej i samorządowej, organizacjami pozarządowymi, osobami fizycznymi, osobami prawnymi lub jednostkami organizacyjnymi nieposiadającymi osobowości prawnej²⁴⁶.

8. Muzeum Diecezjalnej Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) – jest to kolejna instytucja kulturalna mieszcząca się na Rynku Starego Miasta przy ulicy Jana Długosza 9. Budynek powstał 1476 r. jako dom mieszkalny w stylu gotyckim. Od 1937 r. mieści się w nim Muzeum Diecezjalne posiadające cenne zbiory z zakresu malarstwa, rzeźby sakralnej, tkaniny, drobnej plastyki oraz elementów wystroju architektonicznego, jak również sztuki zdobniczej, ceramiki, kolekcji mebli, numizmatyki i archeologii. Muzeum czynnie uczestniczy również w różnego rodzaju wydarzeniach o charakterze kulturalnym realizowanych poprzez instytucje kulturalne i turystyczne miasta²⁴⁷.
9. Katolicki Dom Kultury Św. Józefa w Sandomierzu – znajduje się w obrębie Starego Miasta przy ulicy Mariackiej 12. Jest to instytucja w której organizowane jest wiele wydarzeń artystycznych – od spektakli, koncertów, po występy kabaretów oraz inne wydarzenia rozrywkowe.
10. Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (MOSiR) – jest to czynnie działająca instytucja na rzecz sportu i rekreacji w Sandomierzu. W skład Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji wchodzi takie obiekty jak: Bulwar im. Marszałka Piłsudskiego a na nim znajdująca się Przystań Wodna Sandomierz, Pływalnia kryta „Błękitna Fala”, Ciąg Pieszo – Rowerowy, Sandomierski Park „Piszczele”, Miejski Stadion Sportowy, Boisko Sportowe ORLIK, Centrum Rekreacji, Hala Widowiskowo-Sportowa, Kompleks Rekreacyjny oraz Park Osiedlowy przy ulicy Baczyńskiego. Obiekty rozmieszczone są w różnych częściach Sandomierza, zarówno w jego prawobrzeżnej, jak i lewobrzeżnej części, aby ułatwić dostęp do sportu i rekreacji wszystkim mieszkańcom miasta. MOSiR czynnie współpracuje przy organizacji różnego rodzaju imprez kulturalno-sportowych chętnie udostępniając

²⁴⁶ Rada Miasta Sandomierz, *Uchwała nr XVII/198/2020 w sprawie nadania statutu Muzeum Okręgowemu w Sandomierzu*, Sandomierz 2020, <https://bip.sejmik.kielce.pl/download/74000-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu/696-statut-muzeum-zamkowego-w-sandomierzu/5188-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu.html>, [dostęp online: 21.05.2021 r.].

²⁴⁷ *Muzeum Diecezjalne – Dom Długosza*, <https://sandomierz.eu/316/muzeum-diecezjalne-dom-dlugosza.html>, [dostęp online: 22.05.2021 r.]

swoje obiekty bądź też aktywizując swoich podopiecznych lub osoby korzystające z obiektów.

11. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajobrazowe (PTTK) – jest to jedna z najdłużej działających instytucji na terenie miasta. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze powstało jako organizacja społeczna w okresie zaborów i jego głównym celem było podtrzymywanie tożsamości narodowej Polaków. Cel ten przyświecał także założycielom sandomierskiego oddziału PTTK. Sandomierski oddział obecnie ma ponad 100 lat, a jego głównymi zadaniami są między innymi współpraca ze szkołami poprzez koła PTTK, organizacją rajdów pieszych o różnym stopniu trudności, adresowanych do różnych grup wiekowych, organizowanie różnorodnych aktywności turystycznych i krajoznawczych. Ponadto PTTK zajmuje się popularyzacją dziedzictwa kulturowego Sandomierszczyzny oraz propaguje turystykę zarówno pieszą jak i rowerową poprzez organizację cyklu tematycznych wycieczek po Sandomierzu i regionie. PTTK również współpracuje z instytucjami kulturalnymi i turystycznymi miasta, zarówno w sezonie jak i poza nim organizując wspólnie różnego rodzaju wydarzenia kulturalno-sportowe zarówno dla turystów jak i mieszkańców²⁴⁸. Warto podkreślić, że przewodnicy PTTK bez problemu mogą oprowadzać turystów po wszystkich zabytkach miasta.
12. Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej – została założona 6 marca 2002 r. przez władze Urzędu Miasta i działa w ramach miasta Sandomierz. Głównymi zadaniami fundacji jest pozyskiwanie funduszy na rozwój kultury i turystyki miasta oraz organizację imprez i wydarzeń o charakterze kulturalno-sportowym. Celem fundacji jest przede wszystkim prowadzenie i wspieranie różnego rodzaju działalności w zakresie krzewienia kultury i promocji sztuki, ze szczególnym uwzględnieniem przede wszystkim edukacji kulturalnej społeczeństwa oraz zapewnianie bazy kulturalnej, zgodnie z zapotrzebowaniem mieszkańców²⁴⁹.
13. Zbrojownia Rycerstwa Chorągwi Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej działająca we współpracy z Chorągwią Rycerską Ziemi Sandomierskiej – mieści się na Rynku Starego Miasta przy bocznej ulicy Stanisława Bartalona. Zbrojownia uznawana jest za jedno z najchętniej odwiedzanych miejsc przez turystów. W zbrojowni w Sandomierzu można zobaczyć, a co najważniejsze i najciekawsze przymierzyć zbroje rycerskie, kuszę, halabardę. Ponadto Zbrojownia rycerska posiada dużą ekspozycję broni: piki, halabardy, włócznie, broń biała (miecze, topory, rapiery), tarcze, hełmy, armaty z XV i XVII wieku,

²⁴⁸ Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajobrazowe, *Działalność Statutowa*, <https://www.pttk-sandomierz.pl/oddzial-pttk-w-sandomierzu/27-dzialanosc-statutowa>, [dostęp online: 22.05.2021 r.].

²⁴⁹ Fundacja Ziemi Sandomierskiej, *Informacje*, https://www.facebook.com/fkzsandomierz/about/?ref=page_internal, [dostęp online: 22.05.2021 r.].

hakownice, muszkiety. Pośród tajemniczych pomieszczeń siedzibę znalazła „katownia” w której są dyby, pręgierz i maski hańbiące. Natomiast Chorągiew Rycerska Ziemi Sandomierskiej bierze udział w większości wydarzeń patriotycznych czy kulturalno-sportowych. Dodatkowo uczestniczy ona w zmianie warty honorowej, ale także bierze czynny udział w pokazach walki szermierczej²⁵⁰.

14. Centrum Informacji Turystycznej (Sandomierskie Centrum Kultury) – jest to instytucja turystyczna działająca prężnie w ramach Sandomierskiego Centrum Kultury, która swoją siedzibę ma w centrum Rynku Starego Miasta przy ulicy Rynek 20. Jest to instytucja zajmująca się przede wszystkim obsługą turystów przyjeżdżających do Sandomierza. Do głównych zadań Centrum Informacji Turystycznej należy gromadzenie i przetwarzanie informacji z terenu swojego działania, doradztwo dla turystów indywidualnych, aktywna współpraca z branżą turystyczną, organizacjami pozarządowymi i jednostkami informacji turystycznej z regionu w celach promocji. Ponadto instytucja ta zaangażowana jest we współpracę i promocję wydarzeń kulturalno – sportowych realizowanych na terenie Sandomierza²⁵¹.

Wyżej wymienione instytucje kulturalne i turystyczne to wszystkie instytucje objęte przez autorkę badaniem. Ich krótka charakterystyka pozwala zauważyć, że są to podmioty skupione w większości w centrum Starego Miasta, gdzie turystyka najbardziej jest widoczna. Dzieje się tak ponieważ to właśnie w celu zwiedzenia Rynku Sandomierza oraz zabytków skupionych wokół niego przyjeżdża najwięcej podróżujących. Instytucje kulturalne i turystyczne pełnią różne zadania i funkcje, ale wszystkie mają jeden wspólny cel – nastawione są na rozwój i przyciągnięcie turysty. Sandomierz to stosunkowo małe miasto, ale z bogatą historią i zabytkami, dlatego też wszystkie wyżej wspomniane instytucje dążą do promocji miasta w celu rozwijania zarówno kultury jak i turystyki Sandomierza, w czym niewątpliwie pomagają także względnie blisko siebie zlokalizowane instytucje.

Kapitał kulturowy Sandomierza jest bardzo duży choćby ze względu na historyczność, lokalizację, tradycję i zasoby miasta. Instytucje kulturalne i turystyczne działające w zakresie kultury i turystyki pomagają w jak największym stopniu nabywać zasób kapitału kulturowego między innymi poprzez szeroki wachlarz ofert zarówno dla mieszkańców jak i turystów. Co ważne, dużym kapitałem kulturowym charakteryzują się również pracownicy instytucji kulturalnych i turystycznych. Można wywnioskować to na podstawie tego, iż działanie we wspólnym celu wiąże się z przepływem kapitału kulturowego, który jest tak istotny dla Sandomierza, jego mieszkańców

²⁵⁰ *Zbrojownia Rycerska w Sandomierzu*, <http://www.przewodnicy.sandomierz.pl/zbrojownia-rycerska-w-sandomierzu>, [dostęp online: 22.05.2021 r.].

²⁵¹ Centrum Informacji Turystycznej, *Informacje praktyczne*, https://sandomierz.travel/informator_turystyczny/informacja_turystyczna/centrum_informacji_turystycznej, [dostęp online: 22.05.2021 r.]

i turystów. Bowiern każdej instytucji zależy przede wszystkim na jak najlepszym rozwoju miasta.

4.3. Współpraca sieciowa instytucji kulturalnych i turystycznych jako wkład w rozwój kapitału kulturowego miasta Sandomierz

Współpraca sieciowa obecnie uznawana jest za jedną z dominujących podstaw funkcjonowania w społeczeństwie informacyjnym aktorów społecznych. Historyczny przełom w odejściu od technologii mechanistycznych do technologii informacyjnych na przestrzeni lat wpłynął na sposób funkcjonowania wszelakich instytucji oraz podmiotów życia społecznego. Zaczęli oni coraz częściej swoje działania i realizację zadań opierać na współpracy sieciowej. Sieć społeczna obecnie jest postrzegana jako podstawowa platforma determinująca realizowanie celów poszczególnych instytucji, a ponadto działająca nie tylko w jej granicach, ale również wychodząca poza jej ramy i wchodząca w różnego rodzaju powiązania z szeroko rozumianym otoczeniem. W skład owego otoczenia wchodzić mogą między innymi konkurenci, czy na przykład klienci oraz usługobiorcy, będący znaczącymi partnerami we współpracy. Na tej podstawie można twierdzić, że sieć to pewnego rodzaju wyraz wolności i pozytywnej zmiany prowadzącej do ekspansji między innymi kapitału kulturowego wśród różnych podmiotów, w tym również instytucji kulturalnych i turystycznych. Należy jednak pamiętać, że sieć stanowią przede wszystkim ludzie, którzy dzięki wszelkim interakcjom, dzieląc się różnymi informacjami czy zasobami, wpływają na siebie nawzajem i przyczyniają się do intensyfikacji wiedzy, co zaś ma duży wpływ na otoczenie, w którym na co dzień funkcjonują. To właśnie wiedza staje się czynnikiem stabilizującym formy współpracy pomiędzy aktorami społecznymi. Taka wymiana myśli, informacji i kultywowanie zainteresowań wśród aktorów społecznych przyczynia się do rozwijania kontaktów oraz rozbudowywania współpracy sieciowej wśród poszczególnych instytucji. Natomiast wiedza kumulowana na podstawie między innymi inteligencji czy przenikliwości i kreatywności, staje się elementem pomnażania dobra wspólnego. To zaś skutkuje pomocą w wypracowaniu pewnego rodzaju potencjału pozwalającego na innowacyjność i rozwój poszczególnych organizacji w obrębie których sieć stała się jedną z ważniejszych form realizacji celów.

Arbitralne znaczenie w sieci stanowią relacje międzyludzkie oparte na zasadach partnerstwa, dzięki którym współpraca sieciowa jest w ogóle możliwa. Zgodnie z tzw. podejściem sieciowym (*network approach*), sieć można opisać jako zbiór jednostek połączonych ze sobą systemem powiązań o różnym charakterze. Relacje w sieci mogą przybierać formę powiązań wertykalnych – zachodzących wzdłuż łańcucha wartości, horyzontalnych – opartych na współdziałaniu z konkurencją, bądź też diagonalnych – w przypadku współpracy z instytucjami

wspierającymi działalność gospodarczą i władzami publicznymi²⁵². W myśl podejścia *network approach* podstawowymi wyróżnikami sieci są takie elementy jak:

- Więzy pomiędzy jednostkami wchodzącymi w skład sieci – wyróżnia się związki o charakterze generalnym i długookresowym w szerokim tego słowa znaczeniu;
- Struktura – wszelkie firmy wchodzące w skład sieci są raczej współzależne, aniżeli niezależne; współzależność wprowadza ograniczenia do zachowań indywidualnych firm, co oznacza budowanie struktury w szerokim tego słowa znaczeniu;
- Pozycja – agregat wzajemnie nakładających się ról danej organizacji (firmy) w stosunku do innych organizacji (firm);
- Proces – zmiany więzi pomiędzy firmami, zdominowane przez rozkład władzy (siły) struktury interesów²⁵³.

Samo uczestnictwo w sieci daje duże możliwości, gdyż aktorzy sami decydują o rodzaju i kierunku swoich działań, określają cele i strategię realizowanych zadań. Sieci pozwalają na pracę wspólną, natomiast burza mózgów wśród uczestników sieci może doprowadzić do kreowania wiedzy i jej przepływu wśród zainteresowanych. Ponadto sieci, poprzez wielowymiarową komunikację, dają możliwość szybkiego reagowania na wszelkie transformacje. Brak jakiegokolwiek hierarchii organizacyjnej sprawia, że w sieci nie istnieje podległość służbowa, gdyż wszyscy są równi, choć okresowo mogą odgrywać w sieci pewne szczególne role związane z organizacją jej działań i jakością pracy. To sprawia, że członkowie sieci często zwracają się do siebie bez używania nazw stanowisk, tytułów czy stopni naukowych, co sprzyja otwartej komunikacji społecznej²⁵⁴.

Charakterystyczna dla sieci otwartość struktur pozwala na szerszy zakres relacji wśród uczestników, co wpływa na intensyfikację dynamiczności wewnątrz grup. To zaś rzutuje na efektywniejsze działanie i realizację celów struktury jako pewnej całości. Cykl życia sieci nie ma określonych ram czasowych i jest zależny od podmiotów w nich działających. Należy podkreślić również fakt, że sieci często mogą przechodzić różne okresy – zarówno ekspansji, jak i stagnacji, co zaś jest uzależnione przede wszystkim od partycypacji aktorów funkcjonujących w sieci. Ze względu na fakt, że sieć działa na regułach samoorganizacji i samoregulacji, pozwala to aktorom na dużą autonomiczność w zakresie działań przez nich podejmowanych. Zasady współpracy ustalone są wewnątrz sieci przez samych jej członków, natomiast relacje stanowią istotny element

²⁵² B. Axelsson, G. Easton, *Industrial networks: a new view of reality* (cyt. za) M. Gorynia, B. Jankowska, *Klasy i międzynarodowa konkurencyjność i internalizacja przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008, s. 35.

²⁵³ B. Axelsson, G. Easton, *Industrial networks: a new view of reality* (cyt. za) A. M. Lis, A. Lis, *Zarządzanie kapitałami w klastrach. Kapitał społeczny, kulturowy, ekonomiczny i symboliczny w strukturach klastrów*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014, s. 47.

²⁵⁴ D. Elsner, *op. cit.*, s. 49.

kooperacji wśród poszczególnych podmiotów społecznych oraz instytucji.

Zbigniew Olesiński zwraca szczególną uwagę na wzrost znaczenia i roli współpracy²⁵⁵ w kontekście instytucji, przedsiębiorstw i organizacji we współczesnej gospodarce. Współpraca sieciowa jest podstawową formą kooperacji wśród członków należących do sieci w celu realizacji poszczególnych zadań i osiągnięcia założonych celów. Intensywne procesy globalizacji oraz rozwój gospodarki światowej wpłynęły na dynamiczną intensyfikację społeczeństwa, a tym samym na dobór jak najbardziej wydajnych i przede wszystkim efektywnych metod współpracy na jak największą skalę. Sieci społeczne stały się idealnym modelem współpracy nie tylko na polu wewnątrz organizacji, ale również wychodząc poza jej ramy, często umożliwiając model współpracy transgranicznej. Zasada współpracy wpisana w model układów sieciowych pozwala na realizację działań i funkcjonowanie podmiotów z każdego zakątka świata, tym samym dając szeroki wachlarz możliwości, między innymi takich jak nabywanie nowych aktorów i uczestników sieci o mniejszym bądź większym znaczeniu do swoich działań zarówno na płaszczyźnie świata realnego jak i również świata wirtualnego. Sieci społeczne stanowiące podstawę przejawów synergii stały się najlepszą możliwością dla rozwoju poszczególnych instytucji, nawiązywania wszelakich powiązań w celu przepływu kapitału kulturowego. Z upływem czasu natomiast zaczęły stanowić niezwykle ważne wyzwanie dla zarządzania strategicznego poszczególnych organizacji. To właśnie dzięki sieciom poszczególne podmioty mają możliwość odbioru różnych sygnałów świadczących o zmianach, szansach na rozwój lub różnych problemach, na które w miarę możliwości są w stanie zareagować szybciej i w łatwiejszy sposób.

W przestrzeni informacyjnej sieć społeczną postrzega się jako miejsce tworzenia i rozwoju relacji na podstawie współpracy. Współpraca w strukturach sieciowych wymaga dużych nakładów kolektywnego działania, gdzie celem takiej grupowej solidarności jest przede wszystkim określenie między innymi wspólnego systemu wartości, zespołowa realizacja różnych zadań, bądź też wskazanie wspólnych celów ułatwiających wszystkim kooperację. We współpracy sieciowej konieczne jest także odejście od sztywnych zasad. Mowa tutaj o mocno zhierarchizowanych i zbiurokratyzowanych strukturach, które stanowią pewnego rodzaju ograniczenie dla bardziej elastycznej i płynnej współpracy aktorów społecznych jaką oferuje sieć. Sławomir Partycki podkreśla, że „(...) struktury sieciowe to relacje o charakterze poziomym. Często o rozmytych, zdecentralizowanych i wielu krawędziach. Powszechna otwartość wspierana duchem wolności, tworzy przestrzeń dla wszystkich nieograniczonych wyborów, uwzględniając preferencje i upodobania aktora”²⁵⁶, które ułatwiają relacje i kooperację w strukturach sieciowych. Współpraca

²⁵⁵ Z. Olesiński, *Znaczenie praktyczne paradygmatu sieciowego w nauce o organizacji i zarządzaniu* [w:] J. Stachowicz, M. Nowicka-Skowron, L. A. Veronin (red.), *Rozwój organizacji i regionu wyzwania dla ekonomii i nauk o zarządzaniu*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2014, s. 281.

²⁵⁶ S. Partycki, *Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny* [w:] S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a*

sieciowa budowana na kanwie wspólnych działań jest głównym czynnikiem spajającym i pozwalającym na wymianę kompetencji, wiedzy, informacji, umiejętności czy doświadczeń, które pozwalają na dynamiczny rozwój tego, co w pojedynkę byłoby niemożliwe do zrealizowania. Współdziałanie uznawane za stymulator rozwoju, wymiany i dyfuzji pomaga w funkcjonowaniu poszczególnych instytucji, co przyczynia się do kształtowania ich innowacyjności w odniesieniu do innych. Don Tapscott podkreśla, że „(...) sieci zorganizowane według zasad partnerstwa i cechujące się luźną strukturą wytwarzają towary i usługi, które są w stanie bezpośrednio konkurować z produktami wielkich i bogatych firm²⁵⁷”, co zaś pokazuje, że sieci dostarczają wielu możliwości i ułatwiają pracę w realizacji tego co nowoczesne. Jest to możliwe zwłaszcza dzięki uczestnikom sieci, którzy poprzez wymianę i przepływ wszelakich informacji budują coś innowacyjnego i niespotykanego. Na tej podstawie można twierdzić, że sieci społeczne są czynnikiem strategicznym, gdzie zdaniem Piotra Tomskiego „(...) współdziałanie wynikające z sieci społecznych możliwe jest jedynie w warunkach stworzenia grup społecznych i zespołów kreatywnych, gdzie relacje międzyludzkie powinny opierać się na zaufaniu, lojalności i solidarności²⁵⁸”. Natomiast sama współpraca w elastycznych zespołach jest twórcza, pozwala na wymianę informacji i kreatywnych pomysłów, które dają przewagę na wysoko konkurencyjnym rynku²⁵⁹. Oznacza to, że w układach sieciowych ważny jest rezultat i wynik końcowy wspólnego działania, będący bardziej efektem zbiorowej kooperacji aniżeli indywidualność jednostki.

W strukturach sieciowych współpraca ściśle wiąże się z płynną i dobrą komunikacją, która rzutuje na efektywność kooperacji w sieci. Relacje pomiędzy jednostkami powinny być przejrzyste i jasne, zaś znaczący wpływ tak naprawdę ma siła i jakość powiązań jakie zachodzą pomiędzy aktorami. W układach sieciowych jednostka pragnie zrozumieć innych i sama stara się być zrozumiana. Sam akt komunikacji jest pełny, gdy strony rozumieją ten sam znak w ten sam sposób. Komunikowanie opiera się na indywidualnej interpretacji przekazu i zakłada wspólnotę znaczeń przypisywaną określonym przekazom²⁶⁰, co zaś oznacza, że wymiar struktur sieciowych w dużym stopniu zależny jest od komunikacji oraz przede wszystkim wewnętrznej unifikacji oraz akceptacji. Wśród jednostek w kontekście współpracy w strukturach sieciowych bardzo istotne jest partnerstwo, lojalność i solidarność. Same korzyści płynące z udziału w sieci wiążą się również w dużym stopniu z wysokim poziomem zaufania, wymiany wiedzy i informacji pomiędzy uczestnikami sieci. Z tego też względu istotę sieciowości można rozumieć zatem jako

Kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo -Wschodniej, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 36.

²⁵⁷ D. Tapscott, A. D. Williams, *op. cit.*, s. 107.

²⁵⁸ P. Tomski, *Sieć społeczna przedsiębiorcy w teorii i praktyce zarządzania małą firmą*, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2016, s. 120.

²⁵⁹ T. Goban-Klas, *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 2005, s. 40.

²⁶⁰ S. Partycki, *Cyberprzestrzeń a regionalizm* [w:] D. Wadowski (red.), *Kultura – media, społeczeństwo. Księga Jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 142.

zróznicowany system relacji (szczególnie personalnych w obrębie sieci). Istotnym zaś faktem jest jednocześnie to, iż występuje w tym przypadku także zaufanie i tolerancja jako fundamenty przepływu informacji oraz informacji zwrotnych²⁶¹. W ostatnich latach sieciowa forma działania postrzegana jest jako dobry punkt wyjścia dla rozwoju innowacyjności, dlatego też coraz częściej stanowi podstawę współpracy mającej na celu rozwijanie poszczególnych regionów i miast, w których model współpracy sieciowej jest wykorzystywany przez różne sektory gospodarki rynkowej.

W rozumieniu teorii sieciowej Don'a Tapscott'a, o której mowa była w rozdziale pierwszym – współpraca odgrywa najważniejszą rolę w strukturach sieciowych. To dzięki współdziałaniu uczestników współpraca sieciowa w układach sieciowych daje wiele nowych możliwości rozwoju. Wraz z odpowiednią kulturą kooperacja stanowi dobrą platformę do przepływu odpowiedniego poziomu i rodzaju wiedzy, umiejętności, informacji, pomysłowości czy inteligencji, a więc całego posiadanego przez podmioty kapitału kulturowego, odgrywającego tak duże znaczenie między innymi w realizacji celów i zadań przez różnego rodzaju instytucje. Odnosząc ramy koncepcji Don'a Tapscott'a do tematu rozprawy doktorskiej – teoria sieciowa oparta na współpracy w strukturach sieciowych będzie odnosić się do wybranych instytucji kulturalnych i turystycznych zajmujących się rozwojem i dyfuzją kapitału kulturowego na bazie kooperacji w strukturach sieciowych Sandomierza, przyczyniających się do rozwijania kulturowej i turystycznej strony miasta. Tym bardziej, że od wielu lat w społeczeństwie sieciowym współpraca wykorzystywana jest w celu rozwoju regionów i miast – w tym również w kontekście sektora turystycznego i ściśle związanej z nim kultury.

Sandomierz, jak wspomniano wcześniej, wyróżnia się na mapie Polski ciekawym położeniem geograficznym. Położony na siedmiu wzgórzach, z niebywałą historią oraz posiadający wiele ciekawych zabytków, niezmiennie od wielu lat cieszy się dużym zainteresowaniem ze strony turystów. Pomimo małej powierzchni Sandomierz skupia na swoim terenie wiele ciekawych miejsc składających się na zasób kapitału kulturowego miasta. Instytucje kulturalne i turystyczne działające w obrębie Sandomierza dokładają wszelkich starań, by miasto było jak najbardziej otwarte zarówno dla mieszkańców, jak i turystów, zaś współpraca sieciowa pomiędzy instytucjami umożliwiała jak najlepszy przepływ i rozwój kapitału kulturowego, co zaś wpłynęło na rozwój turystyki miasta.

Ze względu na fakt, iż Sandomierz cieszy się dużym zasobem kapitału kulturowego współczesna kultura wraz z turystyką wchodzi w dynamikę powiązań sieciowych wśród instytucji

²⁶¹ M. Nowicka-Skowron, P. Pachura, *Strategie innowacyjne przedsiębiorstw wobec wyzwań gospodarki sieciowej* (cyt. za) P. Tomski, *Sieć społeczna przedsiębiorcy w teorii i praktyce zarządzania małą firmą*, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2016, s. 120.

kulturalnych i turystycznych, które poprzez uczestnictwo w strukturach sieciowych i nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne mogą tworzyć coś więcej niż prostą sumę ich części i całości. Mają wręcz możliwość wychodzenia poza efekt przepływu informacji²⁶² i tworzenia treści na szeroką skalę, co stanowi istotny element w kontekście rozwoju miasta. Współcześnie turystyka Sandomierza budowana jest na podstawie przepływów treści kultury. Duże znaczenie jednak ma również w tym wypadku przepływ kapitału kulturowego wśród pracowników poszczególnych instytucji, co daje możliwość rozwoju i innowacji w kontekście budowania strategii turystycznej Sandomierza oraz zasobu kapitału kulturowego miasta, który nieustannie jest rozwijany i ulepszany.

Celem analizy sieci społecznych, które w tym przypadku stanowią instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza, będzie przede wszystkim ukazanie intensywnej współpracy mającej na celu realizację różnorodnych wydarzeń kulturalnych i sportowych poprzez przepływ kapitału kulturowego w kontekście budowy turystyki Sandomierza. Korelacja przepływu kapitału kulturowego w sieciach instytucji kulturalnych i turystycznych jest zależna od wielu elementów. W analizie sieci społecznych jest wiele własności sieci, które można badać. Między innymi może odnosić się to do oznaczenia ilości komponentów (niepołączonych ze sobą fragmentów sieci), ilości i położenia mostów (*bridges*), czy też punktów przecięcia (*cutpoints*), a więc zarówno relacji i węzłów, których usunięcie spowoduje rozpad sieci na komponenty. Taki węzeł kontroluje przepływ informacji z jednej części sieci do innej, ale może też być miejscem, w którym tworzy się korek informacyjny. Problemem może być też kwestia tego czy w obrębie sieci istnieją grupy spójne (*cohesive subgroups*). Jest ich wiele rodzajów, a najbardziej podstawowym są kliki (*clique*), czyli grupa co najmniej trzech węzłów, z których każdy ma połączenie z każdym innym. Ponadto można badać także gęstość, czyli stosunek ilości faktycznie istniejących relacji sieci do liczby wszystkich połączeń potencjalnie możliwych do utworzenia. Istotny jest fakt, że stopień węzła (*degree*) to ilość jego połączeń (kontaktów w sieci społecznej), przy czym dla każdej sieci skierowanej rozróżniamy połączenia „przychodzące” i „wychodzące”²⁶³, co zaś wiąże się z różnymi rodzajami centralności. Radosław Michalski „wyróżnia cztery rodzaje centralności (*centrality*):

- *Outdegree centrality* (wyjściowy) – dotyczy powiązań skierowanych od jednego do drugiego węzła. Im większa liczba użytkowników tym węzeł jest bardziej istotny;
- *Indegree centrality* (wejściowy) – węzeł jest bardziej znaczący wtedy, gdy wskazuje na

²⁶² L. Korporowicz, *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 172.

²⁶³ Ł. Jonak, *Analiza sieci społecznych i dynamika sieciowa* [w:] A. Nowak, K. Winkowska-Nowak, A. Rychlewska (red.), *Modelowanie matematyczne i symulacje komputerowe w naukach społecznych – podręcznik dla studentów I roku*, Wydawnictwo SWPS Academica, Warszawa 2007, s. 4-5.

niego większa ilość kontaktów, a więc zależność odnosi się do ilości kontaktów docierających do danego węzła;

- *Betweenness centrality* – odnosi się do pozycji węzła w kontekście komunikacji, a więc przechodniość / pośredniczenie. W tej centralności istnieje możliwość wykrycia zakłóceń i awarii występujących sieci;
- *Closeness centrality* (stopień bliskości) – określa jak blisko lub daleko określone węzły znajdujące się w sieci mają do siebie. Wysoki stopień centralności w tym przypadku może świadczyć o bardzo dobrych relacjach i efektywnym przepływie wiedzy, informacji itp.”²⁶⁴

Analiza sieci społecznych jest metodą, która pozwoli wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza choć w małym stopniu zobrazować to, co tak naprawdę w rzeczywistości nie jest widoczne, a wręcz nieuchwytnie dla oczu zarówno mieszkańców miasta, jak też osób przyjezdnych. Wszelkie współdziałania, kooperacje czy współprace uczestników sieci, jak też ich relacje między sobą oraz komunikacja jaką się posługują są wręcz niemożliwe do zidentyfikowania czy wskazania. Pomimo tego, że mogą być one silne i bardzo istotne dla samych uczestników, a ponadto przyczyniać się do budowania innowacyjności oraz ułatwiania przepływu i rozwoju kapitału kulturowego, to jednak trudno je uchwycić. Z tego też względu analiza sieci społecznych ma pomóc nakreślić choć w małym stopniu jak wygląda rzeczywistość w kontekście współpracy sieciowej w ramach przepływu kapitału kulturowego. W owej dysertacji analiza sieciowa będzie podstawową metodą zbadania przepływu kapitału kulturowego. Powodem wyboru owej metody badawczej jest fakt, iż biorąc pod uwagę zarówno literaturę polską, jak i zagraniczną nadal w kontekście koncepcji kapitału kulturowego widać duże braki jeśli chodzi o jego przepływ w instytucjach kulturalnych i turystycznych, które tak naprawdę są głównymi podmiotami wśród poszczególnych miast tworzących turystykę i mających ogromny wpływ na rozwój kultury, jak i kapitału kulturowego. Mówiąc o sieciach instytucji kulturalnych i turystycznych jako determinancie przyczyniającej się do wzrostu kapitału kulturowego wśród mieszkańców i osób przyjezdnych do Sandomierza autorka ma na myśli przede wszystkim takie działania podejmowane przez owe instytucje, które będą aktywizować kulturalnie społeczność lokalną oraz pozwalać na upowszechnianie wśród mieszkańców, ale także i przyjezdnych, zainteresowanie do kultury i sztuki czy też tradycji. Z tego też względu tematyka rozprawy doktorskiej wydaje się bardzo istotna zwłaszcza, że analizując dorobek teoretyczno-metodologiczny można znaleźć odniesienie koncepcji kapitału kulturowego do instytucji społecznych. Trudno jest jednak znaleźć odniesienie koncepcji kapitału kulturowego do sieci

²⁶⁴ M. Michalski, *Centralność w sieciach społecznych*, Politechnika Wroclawska, Wrocław 2009, <https://docplayer.pl/17408349-Centralnosc-w-sieciach-spoecznych-radoslaw-michalski-social-networkgroupkwieci-en-2009.html>, [dostęp online: 27.05.2021 r.].

społecznych, zwłaszcza w kontekście tylko i wyłącznie instytucji kulturalnych i turystycznych mających ogromny wpływ na przestrzeń publiczną miasta – w tym przypadku – Sandomierza. Z tego też względu praca ta jest próbą podjęcia tego tematu. Autorka ma ambicję zajmowania się tą tematyką także w przyszłości i ma nadzieję, że będzie mogła stać się ważnym partnerem do dyskusji w tym temacie.

4.4. Współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi jako czynnik budujący wzrost kapitału kulturowego

Współpraca sieciowa jako podstawowy element działania podmiotów społecznych w strukturach sieciowych pozwala na budowanie nowatorskich metod rozwoju miasta w kontekście turystyki. Ze względu na fakt, że społeczeństwo sieciowe, w którym obecnie żyjemy nie ma ograniczeń w kontekście granic i ram czasowych, daje to możliwość wykorzystywania sieci nie tylko wewnątrz instytucji czy też najbliższego otoczenia, ale również w odniesieniu do podmiotów społecznych z różnych zakątków świata między innymi na przykład poprzez współpracę transgraniczną. Ze względu na intensywne procesy globalizacji współpraca między miastami różnych krajów nieustannie zyskuje na znaczeniu i coraz częściej wykorzystywana jest przez władze miast do nawiązywania kontaktów z innymi regionami świata w celu współpracy na arenie międzynarodowej. Taka kooperacja postrzegana jest jako korzyść obopólna. Bowiern przyczynia się do rozwoju nie tylko miast współpracujących ze sobą, ale również wpływa na kulturę, promocję turystyki czy przede wszystkim przepływ kapitału kulturowego wśród instytucji ze sobą współdziałających oraz uczestników w ich ramach funkcjonujących. Z tego też względu uważa się, że jednym z głównych celów współpracy jest przekazywanie doświadczeń z różnych obszarów życia takich jak: gospodarka, kwestie społeczne, ochrona środowiska, społeczeństwo obywatelskie, informacyjne²⁶⁵ czy także kultura odgrywająca tak znaczącą rolę od wielu lat na różnych płaszczyznach życia społecznego. Cyberprzestrzeń sprzyja wymianie wiedzy, informacji oraz umożliwia swobodny przepływ kapitału ludzkiego dzięki strukturom sieciowym wśród aktorów społecznych niezależnie od miejsca na świecie w którym obecnie się znajdują. Ponadto warto podkreślić za Kazimierzem Perechudą, że niezależnie od rodzaju instytucji „(...) bez człowieka jest ona tworem martwym. Podstawowym nośnikiem inteligencji w organizacji jest człowiek. Bowiern organizacja jako taka nie myśli, nie rozumie, nie decyduje, nie wdraża rozwiązań decyzyjnych w praktyce. Organizacja także samodzielnie nie buduje relacji z

²⁶⁵ K. Novikova, *Wymiar sytuacyjny współpracy Polsko-Ukraińskiej: sieci nieformalne, różnice (nie)kulturowe a zróżnicowane korzyści* [w:] S. Partycki (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, s. 699.

otoczeniem, nie rozpoznaje szans, nie potrafi absorbować informacji ani pozyskiwać zasobów²⁶⁶, dlatego też bez wątpienia aktor społeczny odgrywa najistotniejsze miejsce w układach sieciowych również w kontekście współpracy partnerskiej nawiązywanej pomiędzy różnymi miastami.

Taka współpraca ma na celu doprowadzenie przede wszystkim do zlikwidowania negatywnego oddziaływania granic, uważanych od wielu lat za bliźny historii, ma wpłynąć również na procesy migracyjne, wymianę towarów i usług, przepływ kapitału, a w efekcie końcowym na kontakty międzynarodowe w różnych sferach życia gospodarczego i społecznego²⁶⁷, co ułatwi rozwój miast oraz różne sektory współczesnej gospodarki, a zwłaszcza sektor turystyczny. Struktury sieciowe poprzez umożliwienie współpracy pomiędzy różnymi miastami na świecie pozwalają na zmaksymalizowanie korzyści poprzez sieci i wypracowane na tej podstawie systemów wspólnych wartości czy wspólnych celów. Dlatego też wraz ze wzrostem rozwoju poszczególnych instytucji i miast sieciowa współpraca powinna dążyć przede wszystkim do realizacji określonych celów, jakimi są między innymi: utrzymanie bezpieczeństwa poprzez podejmowanie określonych działań ponadnarodowych i ponadregionalnych w zakresie walki np. o ochronę środowiska, określenie wspólnych wartości i umiejętności w kontekście wypowiedziania się na arenie międzynarodowej oraz umiejętność i zdolność do konkurowania z innymi regionami. Współpraca sieciowa oparta na budowaniu mechanizmów ułatwiających szybki przepływ informacji i prowadzeniu polityki promowania własnego regionu poprzez tworzenie gospodarki opartej na wiedzy bądź też wykorzystywaniu nowych technologii²⁶⁸ pozwoli na dynamizację miast i instytucji na rzecz aktorów życia społecznego.

Współpraca miast partnerskich wiąże się ściśle z kulturą dlatego też ma tak duży wpływ na rozwój miast w kontekście kulturowym, a ponadto stanowi tak ważne znaczenie dla przepływu kapitału kulturowego w układach sieciowych jako platformach współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych. Kultura w relacjach międzypaństwowych ma za zadanie przede wszystkim w klarowny sposób stymulować współpracę i współdziałanie odchodząc od nieustannej rywalizacji na płaszczyźnie zawodowej. Natomiast w układach sieciowych kultura przeobraża się w strukturę aktywną i prężnie działającą, co w kontekście dużej liczby uczestników sieci oznacza, że możliwe jest tworzenie jej nieustannie od nowa i pobudzanie do życia przez aktorów życia społecznego. Taka forma kultury daje możliwość dostrzeżenia, że jest ona ważnym elementem współpracy międzypaństwowej miast w kontekście przepływu kapitału kulturowego. Bowiemy jak pisze

²⁶⁶ K. Perechuda, *Zarządzanie przedsiębiorstwem przyszłości. Koncepcje, modele, metody*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2000, s. 20.

²⁶⁷ R. Szul, A. Mync, *Terytorialna organizacja państwa, integracja z Unią Europejską a problemy regionalnej współpracy transgranicznej Polski* [w:] J. Kitowski (red.), *Problemy regionalne współpracy transgranicznej*, Wydawnictwo Wydział Ekonomiczny Filii UMCS w Rzeszowie, Rzeszów 1996, s. 23-24.

²⁶⁸ D. Błaszczak, *op. cit.*, s. 84.

Antonina Kłoskowska „kultura jest (...) w swojej istocie społeczna, jest zbiorowo wytwarzana i wspólna ludziom w obrębie węższych lub szerszych grup, kręgów, warstw, klas i społeczności²⁶⁹”, co oznacza, że dzięki kulturze poprzez współpracę sieciową możliwe jest wytworzenie kapitału kulturowego i jego dyfuzja.

Ze względu na tak ważną w dzisiejszych czasach kooperację na wielu płaszczyznach życia społecznego coraz więcej miast w Polsce decyduje się na nawiązywanie współpracy z innymi miastami na terenie nie tylko kraju, ale również poza jego granicami. Taki model współdziałania pozwala na pozyskiwanie miast partnerskich, które stanowią ważny element strategii zarządzania i rozwoju miasta w wielu sektorach. Sandomierz jako miasto turystyczne do współpracy szuka partnerów, a więc miast o podobnym klimacie, wielkości, mentalności, historii, tradycji czy kulturze, które poprzez współpracę w strukturach sieciowych pozwolą na pozyskanie jak najwyższego poziomu kapitału kulturowego wśród instytucji, a dodatkowo wpłyną na rozwój całego miasta na arenie nie tylko polskiej, ale i międzynarodowej. Na przestrzeni lat Sandomierz podpisał umowy partnerskie z następującymi miastami zza granic Polski:

1. Emmendingen (Niemcy) – była to pierwsza umowa partnerska miasta Sandomierz. Akt partnerstwa został podpisany w 1990 r. przez ówczesnych Burmistrzów Sandomierza i Emmendingen. Umowa ta pozwoliła na współpracę wielu instytucjom, organizacjom i stowarzyszeniom po obu stronach granicy. Po dziś dzień ściśle współdziałają ze sobą sandomierskie Stowarzyszenie „Pomost” i niemieckie stowarzyszenie skupiające sympatyków partnerstwa „Freunde der Städtepartnerschaften”. Ponadto współpraca obejmuje również szkoły: Collegium Gostomianum i Goethe Gimnazjum, Zespół Szkół Budownictwa i Gewerbe Schulen oraz Zespół Szkół Ekonomicznych i Kaufmännische Schulen. Na podstawie tej współpracy nieustannie prowadzona jest wymiana szkolna pomiędzy uczniami polegająca przede wszystkim na realizacji wspólnych projektów jak też poznawaniu kultury innego narodu. Ponadto współpraca w kontekście obu miast prowadzona jest również na płaszczyźnie szpitali, policji, wśród artystów i działaczy kultury. W ramach współpracy kulturalnej w Sandomierzu odbyły się między innymi takie wydarzenia jak: „Tydzień Polski w Emmendingen”, „Dni Kultury Emmendingen w Sandomierzu”, koncerty niemieckich zespołów w programach festiwali „Muzyka w Sandomierzu” oraz wiele wystaw malarskich i fotograficznych²⁷⁰, które pozwalają na poznawanie kultury niemieckiej i podwyższenie poziomu wiedzy wśród aktorów społecznych obu miast.

²⁶⁹ A. Kłoskowska, *Kultura* [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 289.

²⁷⁰ Urząd Miasta Sandomierz, *Emmendingen historia partnerstwa*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1292/299/emmendingen-historia-partnerstwa.html>, [dostęp online: 31.05.2021 r.].

2. Newark-on-Trent (Anglia) – jest drugim miastem, z którym ówczesny władarz Sandomierza w 2006 r. podpisał umowę partnerską. Współpraca z angielskim miastem stanowi uzupełnienie współpracy z Emmendingen, z którym zarówno Sandomierz, jak i Newark-on-Trent mają podpisany Akt Partnerstwa, co pozwoliło na stworzenie tzw. trójkąta miast partnerskich: Emmendingen, Newark-on-Trent i Sandomierz ²⁷¹ . Współpraca ta ma przede wszystkim zacieśnić więzy pomiędzy miastami partnerskimi, pogłębić wiedzę na temat miast i promować je w kontekście kulturowym i turystycznym, a ponadto poszerzyć współpracę w zakresie rozwoju lokalnego.
3. Ostróg (Ukraina) – to trzecie miasto partnerskie z którym Burmistrz Miasta Sandomierz w 2008 r. zdecydował się podpisać umowę partnerską i zacząć współpracę. Miasto Ostróg ze względu na swoją historię i tradycję oraz przyjacielskie stosunki narodów Ukrainy i Polski jest idealnym kompanem do wspólnej współpracy Sandomierza z miastem ze Wschodu. Celem współpracy jest przede wszystkim promowanie i rozwój turystyczny obu miast, wymiana doświadczeń z zakresu rozwoju lokalnego, współdziałanie w zakresie sportu i turystyki oraz współpraca w kontekście kultury i edukacji. Do popularnych wydarzeń w ramach współpracy partnerskiej miast można zaliczyć: zaproszenie przez Sandomierską Chorągiew Związku Harcerstwa Polskiego Ukraińców na obóz do Przebrna, gdzie celem było łamanie barier językowych i kulturowych oraz udział dzieci z Ostroga w „*Tęczowym Plenerze*” organizowanym przez Biuro Wystaw Artystycznych, co miało przede wszystkim pomóc w nawiązywaniu kontaktów wśród najmłodszych uczestników obozu z Ukrainy i Polski²⁷².
4. Volterra (Włochy) – jest ostatnim miastem z jakim Sandomierz w 2012 r. podpisał umowę partnerską. Włoskie miasto dla Sandomierza stanowi bardzo ważny element strategiczny w kontekście współpracy. Bowiem Sandomierz i Volterra to miasta do siebie bardzo podobne. Sandomierz – położony na siedmiu wzgórzach, Volterra – położona w upalnej Toskanii w trzech dolinach – Valdera, Val d'Elsa, Val di Cecina. Oba miasta łączy wspiane dziedzictwo przeszłości oraz wspólne poszukiwania miejsca dla przyszłości. Volterra jest urokliwym miastem założonym jeszcze przez Etrusków i odwiedzanym przez rzesze turystów ze względu na historię, tradycję oraz zabytki. Ponadto, zarówno Sandomierz jak i Volterra przyciągają turystów ze względu na fakt, iż są miejscami, gdzie nagrywane są akcje filmów. W ostatnim okresie popularność na świecie zrobiła książka oraz film

²⁷¹ Urząd Miasta Sandomierz, *Network-on-Trent Podpisanie Aktu Partnerstwa Miast*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1287/299/newark-on-trent-podpisanie-aktu-partnerstwa-miast.html>, [dostęp online: 31.05.2021 r.].

²⁷² Urząd Miasta Sandomierz, *Współpraca z Ostrogiem*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1280/299/wspolpraca-z-ostrogiem.html>, [dostęp online: 31.05.2021 r.].

"*Twilight*", którego akcja toczy się w we włoskim mieście Volterra. Podobnie jest z Sandomierzem, gdzie rozwój turystyki znacznie wzrósł wraz z początkiem nagrywania w mieście serialu „*Ojciec Mateusz*”²⁷³. Dziedzinami, które obejmuje współpraca pomiędzy Sandomierzem, a Volterrá są przede wszystkim: kultura i sztuka, sport i turystyka oraz nauka i oświata.

Umowy partnerskie podpisane z powyżej wymienionymi miastami mają na celu przede wszystkim pomóc w rozwoju kulturowo-turystycznym Sandomierza. Z tego względu w Sandomierzu powstała Sala Miast Partnerskich zlokalizowana na Rynku Starego Miasta w Centrum Informacji Turystycznej, gdzie zarówno lokalni mieszkańcy jak i turyści mogą uzyskać więcej ciekawych informacji o miastach z którymi Sandomierz współpracuje. Ciekawostką jest również fakt, że na przestrzeni lat wiele wydarzeń o charakterze kulturowym i sportowym stało się sandomierską tradycją do której można zaliczyć takie działania jak: Turniej Wiedzy o Miastach Partnerskich nieprzerwanie organizowany od 2000 r., coroczne kursy języka niemieckiego na Uniwersytecie we Franburgu, czy Bieg Miast Partnerskich.

Celem współpracy jest płynna wymiana informacji, wiedzy, doświadczeń i ogólnie kapitału kulturowego oraz jego rozwój i dyfuzja poprzez możliwość współpracy na szczeblu zawodowym w celu realizacji różnorodnych zadań na rzecz rozwijania miasta. Współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi ma przede wszystkim polegać na kooperacji opartej na wymianie doświadczeń w różnych dziedzinach życia i pracy samorządów oraz na nawiązywaniu kontaktów sprzyjających społecznościom lokalnym współpracujących regionów²⁷⁴. Ze względu na współpracę sieciową aktorzy sieci pracujący w ramach instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza dążą do rozwijania współpracy z miastami partnerskimi przede wszystkim na szczeblu kulturowym i turystycznym oraz sportowym. To właśnie w kontekście kultury i turystyki najprężniej działa współpraca pomiędzy podmiotami społecznymi, gdzie wielu działaczy kultury miast partnerskich podejmuje wspólne działania w celu rozwoju miast i rozpowszechniania ich wśród turystów na arenie międzynarodowej. Współpraca zarówno z Volterrá i Network-on-Treat jak też kooperacja z Emmendingen i Ostrogiem jest bardzo znaczącym elementem dla instytucji kulturalnych i turystycznych. Współdziałanie oparte na układach sieciowych pozwala przynosić wiele korzyści dla pracowników. Podnoszenie kwalifikacji, wymiana wiedzy i doświadczeń pozwala na rozwój współpracy, płynny przepływ kapitału kulturowego oraz realizację zadań w kontekście osiągnięcia wspólnych celów, co daje nowe możliwości dla Sandomierza i jego

²⁷³ Urząd Miasta Sandomierz, *Volterra – Nawiązywanie współpracy*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1272/299/volterra-nawiazanie-wspolpracy.html>, [dostęp online: 31.05.2021 r.].

²⁷⁴ Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 31.05.2021 r.].

mieszkańców.

4.5. Wydarzenia kulturalne i sportowe warunkiem efektywnego wykorzystania kapitału kulturowego na rzecz rozwoju Sandomierza

Kultura już w społeczeństwach tradycyjnych odgrywała ważną rolę w kształtowaniu i rozwoju miast. To właśnie wtedy zaczęto zwracać szczególną uwagę na fakt, że kultura nie powinna być ujednolicana, a wręcz przeciwnie – winna cechować się różnorodnością, w której przejawia się między innymi potencjalność natury ludzkiej i twórczość konkretnych ludzi oraz całych społeczeństw. Poznawanie i przeżywanie różnych kultur jest ważnym czynnikiem rozwoju osobowości człowieka – bowiem pomaga w uświadamianiu własnej tożsamości kulturowej, w jej ocenianiu i ściślejszym wiązaniu się z nią²⁷⁵, co zaś sprzyja poznawaniu i chętniejszemu uczestniczeniu w kulturze oraz samym procesie jej tworzenia. Warto również podkreślić, że kultura jakiegokolwiek społeczeństwa pozostawiona sama sobie, jak też kontaktująca się tylko z jednym typem kultury traci dynamikę rozwoju lub nie rozwija się wszechstronnie²⁷⁶. Wpływa to zaś na brak umożliwienia jednostkom poznawania odmiennych norm, wartości, wzorców zachowań czy również przedmiotów, które mają tak duże znaczenie w kształtowaniu tożsamości. Różnorodność kulturowa na przestrzeni lat stała się ważnym elementem nie tylko narodów, ale także całych społeczeństw oraz miast i miasteczek. Kultura obecnie jest jednym z fundamentalnych obszarów życia społecznego, zaś jej wymiar ekonomiczny nieustannie zyskuje na wartości w kontekście rozwoju poszczególnych miast. Można zauważyć, że obecnie coraz więcej samorządów i włodarzy w kulturze widzi między innymi możliwość dynamizacji i rozwoju miasta oraz poprawę sytuacji nie tylko wizerunkowej, ale także gospodarczej, dlatego intensywnie w tym kierunku ją wykorzystuje.

Sandomierz ze względu na swoją historię i zasoby kulturowe już od wielu lat dużą uwagę poświęca ekspansji kultury zarówno wśród społeczności lokalnej, jak i przyjezdnych. Turystyka natomiast od dawien dawna uznawana jest za jeden z prężnie rozwijanych sektorów gospodarki Sandomierza, który stanowi ważny element strategiczny zarówno w intensyfikacji kultury, jak też w poprawie sytuacji ekonomicznej miasta. Ze względu na ważność sektora turystycznego dla Królewskiego Miasta władze samorządowe oraz instytucje kulturalne i turystyczne szczególną uwagę poświęcają organizacji różnego rodzaju wydarzeń kulturowych i sportowych, odgrywających ważne miejsce w kontekście rozwoju kultury miasta. Bowiem oprócz profitów wynikających z organizacji wszelkiego rodzaju festiwali, festynów, koncertów, obchodów, czy

²⁷⁵ L. Dyczewski, *op. cit.*, s. 223.

²⁷⁶ *Ibidem*, s. 225.

wydarzeń sportowych sama działalność ma również ogromny wpływ na inne sektory życia społecznego. Cykliczność i regularność tworzenia nowych przedsięwzięć kulturalnych wpływa na aktywizację społeczności lokalnych oraz wzmoczoną partycypację w wydarzeniach mieszkańców, a ponadto przyczynia się tym samym do nasilenia tak ważnej dla miasta turystyki, angażując w wydarzenia przyjezdnych turystów.

Wydarzenia kulturowe i sportowe organizowane przez instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza są kluczowym elementem strategicznym dla rozwoju miasta i pobudzenia ruchu turystycznego. Zdaniem Jacka Kaczmarka każde wydarzenie kulturalne „to zorganizowane zdarzenie lub grupa zdarzeń, które swoją tematyką nawiązują do materialnego i duchowego dorobku całego społeczeństwa lub jego części”²⁷⁷ oraz przyczyniają się do przepływu wiedzy, informacji, doświadczeń, umiejętności pozwalając jednostce na poznanie tego co nowe i nieznane oraz osobisty rozwój kapitału kulturowego, który odgrywa obecnie w społeczeństwie informacyjnym szczególną rolę. Ważny element kultury stanowią również wydarzenia sportowe. Narodowe Centrum Kultury wydarzenia sportowe definiuje „jako wszelkie działania oparte na współzawodnictwie sportowym lub popularyzacji kultury fizycznej”²⁷⁸. Wydarzenia zarówno kulturalne jak i sportowe mają na celu przede wszystkim dostarczenie przyjemności jej uczestnikom. Głównym celem takich wydarzeń jest aktywizacja społeczności w celu obcowania z kulturą. Zdaniem L. Dyczewskiego „kultura stanowi ważne miejsce w życiu jednostki. To właśnie dzięki niej „człowiek staje się człowiekiem i jako człowiek jest twórcą kultury, tworząc kulturę i korzystając z niej – doskonali swoje uzdolnienia, kształtuje osobowość, rozwija się jako osoba, staje się bardziej człowiekiem, bardziej „jest”, ma większy dostęp do „bycia”²⁷⁹. Bowiem kultura kształtuje człowieka w każdym momencie jego życia, Natomiast przeżycia kulturowe pozwalają na ekspresję wolności, dlatego obecnie kultura popularna odgrywa kluczową rolę w życiu człowieka i staje się jednym z podstawowych motywów działań jednostki, co widać zwłaszcza w coraz większej systematyczności tworzenia wydarzeń kulturalnych i sportowych przez instytucje kulturalne i turystyczne poszczególnych miast. Organizacja wydarzeń kulturalnych i sportowych o różnej skali i zasięgu oprócz obcowania z kulturą pozwala również na przepływ kapitału kulturowego wśród uczestników imprez kulturalnych .in.. poprzez chęć poznawania i doświadczenia tego, co stanowi zarówno materialny jak i niematerialny wytwór działalności i pracy ludzkiej.

²⁷⁷ J. Kaczmarek, A. Stasiak, B. Włodarczyk, *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2010, s. 107.

²⁷⁸ Narodowe Centrum Kultury, *Sportowe imprezy masowe*, <https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sieliczy-/zarzadzanie-kultura/sportowe-imprezy-masowe>, [dostęp online: 02.06.2021 r.].

²⁷⁹ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 1993, s. 20-21.

Zdaniem Michella Whit'ord'a „(...) do prawidłowego rozwoju jakiegokolwiek wydarzenia kulturalnego, zorientowanego na mieszkańców i ruch turystyczny, niezbędna jest ścisła współpraca”²⁸⁰. Arbitralną rolę w realizacji i organizacji wydarzeń kulturowych i sportowych poszczególnych miast odgrywają wszelakie instytucje kulturalne i turystyczne oraz samorządy odpowiedzialne za ich planowanie niezależnie od skali przedsięwzięcia. Współpraca oparta na układach sieciowych pozwala na wymianę myśli i pomysłów, wiedzy i informacji, poszerzanie oferty danego przedsięwzięcia, płynną komunikację czy zdecydowanie łatwiejszą współpracę. Jak wspomniano wcześniej – sieci są odnawialne. Mogą przechodzić czas ekspansji jak i stagnacji. Realizacja wydarzeń kulturowych i sportowych przez instytucje jest idealnym tego przykładem. Sieci kontaktów często są odnawiane przy organizacji systematycznych imprez kulturowych, a potem wygaszane, by następnie za jakiś czas znów pobudzić się do życia w celu realizacji kolejnego wydarzenia. Niepokojący jest fakt, że instytucje kulturalne i turystyczne, pomimo ciągłego rozwoju turystyki w miastach i regionach, postrzegane są jako placówki nieproduktywne, roszczeniowe, sięgające jedynie po środki publiczne i nie wnoszące nic do społeczeństwa²⁸¹. Jest to istotna uwaga, bowiem nie wszystkie instytucje kulturalne i turystyczne mają jednakowy wkład w tworzenie i rozwój kultury, co może wydawać się deprymujące i krzywdzące zwłaszcza ze względu na fakt postrzegania owych podmiotów i ocenę ich działalności przez społeczności lokalne. Należy zaznaczyć, że każda instytucja kulturalna i turystyczna ma swój cel i strategię działania, zaś sam element współpracy z innymi podmiotami przy różnego rodzaju wydarzeniach to kwestia drugorzędna. Z tego też względu należy pamiętać, że instytucje wyróżniają się często jako indywidualium na podstawie dorobku, który tworzą i oferują. Dlatego postrzeganie ogółem instytucji kulturalnych i turystycznych jako zbędne jest zdecydowanie nieodpowiednie.

Organizacja imprez kulturalnych w dużym stopniu jest zależna od kategorii imprezy, którą podmioty chcą planować. Duży wpływ na jej organizowanie ma również społeczność lokalna, bowiem to od nich w dużej mierze zależy aktywność kulturalna i uczestnictwo we współczesnym życiu kulturalnym. Aktorzy społeczni charakteryzują się znaczącymi różnicami w zakresie stylu „konsumowania” kultury, potrzeb wynikających z oddziaływania kapitału kulturowego, publicznych i prywatnych sposobów realizacji tych potrzeb, wieku, płci oraz przede wszystkim miejsca w strukturze społecznej²⁸², dlatego tak ważny jest dobór wydarzeń kulturalnych do potrzeb samych zainteresowanych. Jafar Jafari skategoryzował imprezy w następujący sposób:

²⁸⁰ M. Whitford, *Event public policy development in the Northern Sub-Regional Organisation of Councils, Queensland Australia: Rhetoric or Realization?* (cyt. za) M. Smoleński, *Rozwój wydarzeń kulturowych zorientowanych na turystykę* [w:] „*Ekonomia i Zarządzanie*”, nr 2, Białystok 2011, s. 73.

²⁸¹ B. Fatyga, *Aktywność kulturalna* [w:] W. J. Burszta, *Raport o różnicowaniu kultury miejskiej w Polsce*, Warszawa 2009, https://nck.pl/upload/attachments/302367/raport_o_kulturze_miejskiej.pdf, [dostęp online: 02.06.2021 r.].

²⁸² *Ibidem*.

1. Uroczystości kulturalne – festiwale i festyny, karnawały, uroczystości religijne, imprezy rocznicowe;
2. Sztuka i rozrywka – koncerty, przedstawienia, wystawy, ceremonie wręczenia nagród;
3. Biznes i handel – targi i imprezy handlowe, pokazy handlowe i konsumenckie, ekspozycje, spotkania i konferencje, chwytły reklamowe, zbiórki pieniędzy / akcje charytatywne;
4. Zawody sportowe – zarówno profesjonalne jak i amatorskie;
5. Edukacja i nauka – seminaria i warsztaty, zajęcia kliniczne, kongresy;
6. Imprezy rekreacyjne – gry i sporty dla zabawy, rozrywki;
7. Polityczne i narodowe wydarzenia – inauguracje, mianowania, wizyty VIP – ów, wiece itp.²⁸³

Według J. Jafari powyższa kategoryzacja ma znaczący wpływ na podział imprez na trzy rodzaje:

- Imprezy specjalne – mające szczególne znaczenie dla organizatorów lub uczestników. Zazwyczaj są to imprezy jednorazowe lub nieregularne dające uczestnikom (klientom) możliwość takiego spędzenia czasu wolnego, który dostarcza możliwość przeżywania doświadczeń będących na co dzień poza ich dostępem;
- Imprezy symboliczne – wyróżniają się miejscem ich organizacji oraz funkcją jaką pełnią;
- Mega-eventy – to imprezy organizowane na dużą skalę, przyciągające publiczność z całego świata i mające ogromny wpływ na gospodarkę. Typ takiej imprezy wiąże się często z zaangażowaniem mediów ogólnokrajowych. Do mega-eventów należą też imprezy organizowane dla dużej liczby turystów, tj. Igrzyska Olimpijskie²⁸⁴.

Wyżej wskazana kategoryzacja i typologia wydarzeń kulturowych ma kluczowe znaczenie dla realizacji poszczególnych imprez. Podmioty odpowiedzialne za organizację wydarzeń kulturalnych powinny zwracać szczególną uwagę na dopasowanie skali i rodzaju wydarzenia do lokalizacji, rodzaju przedsięwzięcia, mieszkańców danego miasta oraz turystów tak, aby przepływ kapitału kulturowego, jaki wydarzenia kulturalne umożliwiają, był na jak najwyższym poziomie i w sposób klarowny mógł być poddany dyfuzji i wymianie. Pamiętajmy, że wydarzenia kulturowe dają szeroki wachlarz możliwości, między innymi: wymiany wiedzy, informacji, przeżyć, doświadczeń, nabywania norm i wartości, kształtowanie tożsamości, pozwalają na swobodną komunikację i nawiązywanie nowych znajomości, co stanowi bardzo ważny element tworzenia sieci i przepływu kapitału nie tylko wśród odbiorców kultury, ale również przez osoby ją tworzące oraz pracowników owe wydarzenia kulturalne organizujące.

W „Strategii Rozwoju Miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025” duże znaczenie

²⁸³ J. Jafari, *Encyclopedia of tourism* (cyt. Za) P. Ratkowska, *O festiwalu w kontekście turystyki kulturowej, czyli turystyka eventowa raz jeszcze* [w:] „*Turystyka Kulturowa*”, nr 6, 2010, s. 29.

²⁸⁴ *Ibidem*.

niezmiennie od kilku lat zajmuje rozwój kultury i turystyki, co ma istotne znaczenie dla przepływu kapitału kulturowego. Władze miasta w strategii podkreślają kluczowe znaczenie kultury zaznaczając, że „mieszkańcy oraz turyści odwiedzający Sandomierz mogą korzystać z bogatej oferty imprez kulturalnych”. Ponadto wskazują na ważność placówek kulturalnych, które zostały powołane w celu „tworzenia i upowszechniania kultury poprzez umożliwianie mieszkańcom Sandomierza uczestniczenia w życiu kulturalnym, artystycznym i edukacyjnym zarówno przeznaczone dla dzieci, młodzieży i dorosłych, jak też oferujące specjalne oferty dla seniorów.”²⁸⁵ Do istotnych założeń Strategii należy również „rozwijanie królewskiej oferty turystycznej”, skupiającej się przede wszystkim na udoskonaleniu oferty opartej o walory miasta oraz o promocję Sandomierza²⁸⁶. Strategia miasta nadal jest dokumentem aktualnym – została napisana w 2015 i obowiązuje do 2025 r. Zaobserwowanie efektów i skutków realizacji celów strategicznych będzie możliwe w niedalekiej przyszłości za kilka lat, jednak już teraz można zauważyć, że w strategii nie poświęcono uwagi kapitałowi kulturowemu. Uwzględniono jedynie ważność kapitału ludzkiego oraz społecznego w odniesieniu między innymi do podnoszenia jakości usług edukacyjnych. Z tego względu można zatem stwierdzić, że samorządy i władze lokalne w procesie budowania i planowania strategii, zwłaszcza w kontekście kultury, uwzględniały płaszczyznę podnoszenia poziomu kapitału społecznego, ale nie odnosiły się do kluczowego aspektu, jakim jest kapitał kulturowy w życiu jednostek zarówno wśród pracowników instytucji, jak i mieszkańców oraz turystów, a więc odbiorców kultury w Sandomierzu.

Pomimo braku w Strategii uwzględnienia istotności kapitału kulturowego – Sandomierz jako miasto turystyczne jest inicjatorem wielu nie tylko jednorazowych, ale również cyklicznych wydarzeń kulturalnych i sportowych organizowanych przy współpracy odpowiednich referatów Magistratu oraz Starostwa Powiatowego, a także instytucji kulturalnych i turystycznych miasta. Głównym celem imprez oraz eventów jest rozpowszechnianie historii, tradycji i kultury miasta oraz regionu wśród społeczności lokalnej i przyjezdnych. Sandomierz już od dłuższego czasu słynie z festiwali i wydarzeń poświęconych dobrem produktom lokalnym. Najpopularniejsze wydarzenia aktywizujące do uczestnictwa w kulturze aktorów życia społecznego pozwalają na poznanie nowych smaków, tradycji i kultur, a dodatkowo mają zachęcić do czynnego udziału w nich każdą grupę wiekową. Do najsłynniejszych imprez kulturalnych i sportowych organizowanych przez instytucje kulturalne i turystyczne w Sandomierzu można zaliczyć między innymi:

1. *Jarmark Jagielloński i Turniej Rycerski* – organizowany corocznie w jeden z lipcowych

²⁸⁵ Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 03.06.2021 r.].

²⁸⁶ *Ibidem*.

weekendów na Rynku Starego Miasta. Celem tego wydarzenia jest prezentacja rękodzieł artystycznych ludowych twórców oraz pasjonatów narodowej tradycji, liczne koncerty i pokazy dworskiego tańca oraz prezentacja walk rycerskich. Na Jarmarku występuje również możliwość nabycia regionalnych produktów spożywczych i lokalnych dzieł sztuki, co ma przede wszystkim pozwolić poznać kulturę i tradycję z jakiej słynie Sandomierz;

2. *„Wianki” – Noc Świętojańska* – organizowane cyklicznie wydarzenie nad Wisłą na Bulwarze im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. To impreza plenerowa nawiązująca do słowiańskiej tradycji związanej z letnim przesileniem Słońca, organizowana w czasie najkrótszej nocy w roku. Celem wydarzenia jest aktywizacja uczestników w różnym wieku w różnego rodzaju atrakcje turystyczne – w tym między innymi: nauka plecenia wianków (podczas każdej edycji okazuje się, że najmłodsze pokolenie nie umie tego robić). Taka nauka ma na celu połączyć pokolenia i zwyczaje, bowiem starsze pokolenia swoje dzieciństwo spędzały m.in. na pleceniu wianków, a obecne nie wiedzą, co to takiego. Ponadto organizowane są konkursy na najpiękniejszy wianek, zabawy i koncerty mające promować dziedzictwo kulturowe. Przy tym wydarzeniu często współpracują kapitanowie żeglugi śródlądowej, którzy oferują przepłynięcie się statkiem po Wiśle oraz zespoły ludowe w regionu Sandomierza;
3. *Festiwal „Chleb, Wino, Ser”* – to jedno z największych wydarzeń organizowanych przez głównego organizatora – Gienio Mientkiewicza we współpracy z Miastem Sandomierz. Celem festiwalu jest przede wszystkim rozpowszechnianie tradycji, a przy okazji naturalnych produktów i rodzimej kuchni. Wydarzenie to daje możliwość wystawiania się nie tylko zagranicznych i znanych wystawców z Polski i zza granicy, ale również pozwala na wystawy lokalnych produktów oraz winiarzy. Zadaniem tego wydarzenia jest przede wszystkim promocja polskiej kuchni i polskiej tradycji kulinarnej, ale także ogromna promocja dla Sandomierza. Festiwal ten daje również możliwość uczestniczenia w cyklu kulinarnych atrakcji, do których można zaliczyć: spotkania z autorami książek kulinarnych czy rozmowy z autorytetami w historii jedzenia i kulinariów. Wydarzenie to cechuje się ogromną współpracą sieciową, którą widać zwłaszcza po ilości instytucji kulturalnych i turystycznych, które się w nie angażują. Festiwal ten powstaje między innymi przy współpracy: Sandomierskiego Stowarzyszenia Winarzy, Lokalnej Organizacji Turystycznej, Sandomierskiego Centrum Kultury, a także lokalnych muzealników, artystów i pasjonatów dobrego smaku. Warto podkreślić, że partnerami honorowymi wydarzenia są Marszałek Województwa Świętokrzyskiego i Burmistrz Sandomierza;
4. *Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela* – to impreza plenerowa organizowana corocznie w czerwcu nieprzerwanie od ponad 20 lat dla najmłodszych mieszkańców

Sandomierza. Wydarzenie to obfituje zawsze w wiele atrakcji turystycznych dla dzieci, między innymi w animatorów kultury. Na to wydarzenie przygotowanych jest zawsze wiele zabaw i konkursów, natomiast na scenie koncertowej występują formacje taneczne i grupy wokalne skupiające dzieci i młodzież Sandomierza, które działają na terenie miasta. Przy organizacji tego wydarzenia współpracują między innymi: Sandomierskie Centrum Kultury, Urząd Miejski Sandomierz, Sandomierski Ośrodek Kawaleryjny, czy Formacja Taneczna „PARADOX”;

5. *Festiwal Dookoła Wody* – to organizowane corocznie wielobarwne i wielokulturowe wydarzenie nad Wisłą na Bulwarze im. Marszałka Józefa Piłsudskiego poświęcone muzyce z całego świata. Celem festiwalu jest przede wszystkim koncert piosenek żeglarskich i flisackich w wykonaniu gospodarzy miasta i zaproszonych gości oraz wieczorne wspólne ognisko i biesiadowanie przy nim przez wiele godzin. Festiwal ten ma przybliżyć i pozwolić uczestnikom poznać różne kultury muzyczne z całego globu;
6. Dzień Św. Patryka – Sandomierz przyłącza się również do wielu Festiwali Ogólnopolskich. Jednym z nich jest Festiwal Św. Patryka organizowany już kolejny raz w Sandomierzu. Niegdyś odbywał się na Rynku Starego Miasta, w 2021 r. ze względu na obecną sytuację epidemiologiczną w Polsce, został przeniesiony do Internetu w celu umożliwienia uczestnictwa w nim jak największej liczbie sandomierzan i innych zainteresowanych. Sandomierskie Centrum Kultury we współpracy z Urzędem Miasta Sandomierz oraz Miejską Biblioteką Publiczną im. Jana Długosza w Sandomierzu przygotowało szereg atrakcji wirtualnych, dostępnych na stronach internetowych wyżej wymienionych instytucji kulturowych i turystycznych, co umożliwiło wirtualizację kultury w Internecie i możliwość brania czynnego udziału w Festiwalu dzięki cyberprzestrzeni i współpracy sieciowej, pomimo obecnej sytuacji epidemicznej w Polsce i na świecie;
7. *Sandomierski Bieg Kwitnących Sadów* – to cykliczne wydarzenie organizowane raz w roku na przełomie maja i czerwca. Sandomierz słynie z malowniczego krajobrazu. Celem biegu jest popularyzacja aktywnego wypoczynku w miejskich obiektach sportowych i rekreacyjnych na terenie Sandomierza. Trasa biegu organizowana jest poprzez kwitnące sady znajdujące się na Ziemi Sandomierskiej. Ma to na celu pokazanie piękna otaczającej nas natury i zasobów kulturowych z jakich słynie Sandomierz.

Wyżej wymienione wydarzenia to tylko nieliczne, jakie Sandomierz we współpracy z instytucjami kulturalnymi i turystycznymi organizuje. Wydarzenia te mają na celu nie tylko rozwijanie turystyki, ale w dużej mierze aktywizowanie do uczestnictwa w kulturze społeczność lokalną. Ponadto celem wydarzeń jest nie tylko rozwijanie kultury, ale także podnoszenie poziomu kapitału kulturowego wśród uczestników poprzez relacje międzyludzkie, integracje społeczne, spotkanie nowych

kultur, poznawanie tradycji i obyczajów, kosztowanie nowych smaków. Kapitał kulturowy, poprzez organizacje przez instytucje wydarzeń kulturalnych i sportowych, zdecydowanie zyskuje na znaczeniu. Nie zawsze jednak aktorzy życia społecznego zdają sobie sprawę z tego, jak jest on dla nich ważny w ich życiu codziennym. Bowiem „uczestnictwem w kulturze sterują wydarzenia, osoby z odpowiednim kapitałem kulturowym „bywają” niemal tylko na wydarzeniach (pozbawieni kapitału, o którym i tak nie wiedzą).”²⁸⁷

Wydarzenia kulturalne i sportowe organizowane w Sandomierzu mają również duże znaczenie w kontekście budowania kapitału kulturowego miasta. Sandomierz jako atrakcja turystyczna, posiadająca w swoim kulturowym dziedzictwie wiele miejsc, zabytków, instytucji posiada kapitał kulturowy sam w sobie. Istotnym jest jednak fakt, że duży wpływ na rozwój kapitału kulturowego oraz możliwość jego dyfuzji i intensyfikacji ma organizowanie sieci wydarzeń kulturalnych i sportowych, w które na podstawie struktur sieciowych zaangażowane są instytucje kulturowe i turystyczne miasta. Wydarzenia te pozwalają na obcowanie z kulturą i jej poszerzanie przez uczestników między innymi dzięki sieciom społecznym – zwłaszcza poprzez komunikację z innymi ludźmi – nie zawsze mieszkańcami miasta, a przykładowo z turystami. Ponadto tworzenie wydarzeń kulturalnych i sportowych poprzez instytucje pozwala na rozwój i przepływ kapitału kulturowego wewnątrz podmiotów, co pozwala na podnoszenie poziomu kulturowego pracowników, a tym samym rozwój miasta, co można zaobserwować na przestrzeni kilku lat.

4.6. Budowa kapitału kulturowego w oparciu o promocję Sandomierza

Istotną rolę w budowaniu strategii miast, zwłaszcza turystycznych, odgrywa promocja. Współczesny marketing poszerza swój zakres działań z tradycyjnych obszarów na produkty, usługi i zjawiska, które niegdyś nie miały większego znaczenia w kontekście reklamy – mowa tutaj między innymi o promocji miast, gmin i całych regionów. We współczesnym społeczeństwie w dobie informatyzacji coraz więcej instytucji kulturalnych i turystycznych przy współpracy często opartej na układach sieciowych z samorządami i władzami lokalnymi, w sposób celowy i przemyślany skupia się na marketingu terytorialnym miasta. Kluczowym elementem marketingu terytorialnego jest wykorzystanie przez miasto posiadanych zasobów do kreowania pozytywnego wizerunku miasta oraz zaspokajania potrzeb i pragnień zarówno społeczności lokalnych, interesariuszy zewnętrznych, jak też turystów. Należy podkreślić, że marketing terytorialny to proces złożony, którego głównym celem oprócz promocji miasta jest również generowanie zysków, nawiązywanie nowych współprac z przedsiębiorcami, dynamizacja gospodarki, czy także rozwój

²⁸⁷ B. Fatyga, *Aktywność kulturalna* [w:] W. J. Burszta, *Raport o zróżnicowaniu kultury miejskiej w Polsce*, https://nck.pl/upload/attachments/302367/raport_o_kulturze_miejskiej.pdf, [dostęp online: 02.06.2021 r.].

sektora turystycznego miasta. Konieczna jest jednak dokładna specyfikacja działań instytucji kulturalnych i turystycznych oraz samorządów lokalnych w oparciu o marketing terytorialny, bowiem najistotniejsze w tej metodzie jest wyszczególnienie poszczególnych elementów, które dla danego miasta mogą stanowić kluczowe znaczenie w strategii promocji.

Narzędziem marketingowym odgrywającym znaczącą rolę w rozwoju miast jest promocja. Zdaniem Magdaleny Florek promocja w marketingu terytorialnym to „całokształt działań związanych z komunikowaniem się jednostki terytorialnej z otoczeniem, obejmujący informowanie o regionie, przekonywanie o jego atrakcyjności i skłanianie do nabycia oraz konsumpcji subproduktów terytorialnych.”²⁸⁸ Ponadto promocja jest procesem ciągłym, którego zadaniem jest nie tylko dotarcie do docelowego odbiorcy, ale również przekonanie go do walorów gospodarczych, bądź też kulturowych danego miejsca, co ma za zadanie wpłynąć na jego rozpowszechnienie nie tylko w regionie, ale często też w kraju, a nawet i na arenie międzynarodowej. Z efektywną promocją mamy do czynienia wtedy, gdy pozytywne opinie o danym miejscu przekładają się na nowe współprace i inwestycje, czy chociażby wzrost wartości marki miasta. Natomiast jeśli mówimy o mieście turystycznym – to największe znaczenie w tym przypadku ma przede wszystkim wzrost liczby odwiedzających. Wizerunek miasta budowany w oparciu o promocję często może wpłynąć również na długofalową współpracę poszczególnych podmiotów gospodarczych, co bez wątpienia ma znaczący wpływ na dalszy rozwój danego miasta i lepszy wizerunek.

Miasta turystyczne promocję opierają w dużym stopniu na kulturze, co intensywnie wpływa na poziom kapitału kulturowego posiadanego przez miasto. Tak samo jest w przypadku Sandomierza jako turystycznego miasta położonego nad Wisłą, gdzie kultura stanowi kluczowy element promocji. Warto zaznaczyć, że kultura oprócz materialnego produktu może być obiektem i celem promocji. Aspekt promocji kulturowego bogactwa czy dziedzictwa angażują w swoją istotę systemy wartości, podobnie jak to ma miejsce w przypadku promocji idei, tożsamości czy osoby²⁸⁹, co zaś wpływa na odbiór danych zasobów kulturowych, jak też miejsca, w którym się one znajdują. Ponadto promocja jest jednym z elementów dyfuzji kultury i można bez żadnej przesady stwierdzić, że jest skuteczna w rozprzestrzenianiu kultury²⁹⁰, jak i tak istotnego kapitału kulturowego – który wytwarzany jest przez grupy i środowiska ludzkie, często też pracowników poszczególnych instytucji w oparciu o zasoby kulturowe miasta Sandomierz. Rozprzestrzenianie

²⁸⁸ M. Florek, *Promocja w marketingu terytorialnym* [w:] M. Florek (red.), *Podstawy marketingu terytorialnego* (cyt. za) M. Chrzęścik, *Teoretyczne ujęcie promocji w aspekcie marketingu terytorialnego* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie”, nr 94, 2012, s. 150.

²⁸⁹ T. Popławski, *Kultura, tożsamość, promocja. Jak regiony promują się przez kulturę* [w:] D. Wadowski (red.), *Kultura – Media – Społeczeństwo. Księga Jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 127.

²⁹⁰ *Ibidem*.

zasobów kulturowych ma na celu popularyzowanie miasta i zachęcanie do jego odwiedzania.

Kanałów promocji miasta może być wiele. Najważniejsze jest jednak, by wybierać takie drogi komunikacji, które dotrą do jak największej liczby odbiorców i wpłyną na wzrost liczby turystów i odbiorców kultury. Duże znaczenie w tym przypadku ma sieć kontaktów, która może usprawnić promocję miasta na tle regionu czy województwa. W działaniach marketingowych miast możemy wyróżnić następujące narzędzia promocji:

- Prasa – można korzystać z gazet i czasopism o zasięgu międzynarodowym, krajowym, regionalnym oraz lokalnym. Ponadto reklama prasowa jest dość tania i można zamieścić ją w specjalistycznym wydawnictwie czytany przez precyzyjnie określoną grupę odbiorców;
- Reklamy telewizyjne – uznawane za mało efektywne narzędzie promocji miasta, głównie ze względu na koszty oraz masowy charakter odbiorcy. Do zalet tego typu reklamy można zaliczyć możliwość dotarcia do wyselekcjonowanego kręgu odbiorców przez wybór środka masowego przekazu oraz możliwość przekazania bardzo precyzyjnej informacji bez obawy o jej przekłamanie lub zniekształcenie;
- *Public relations* – działania z tego obszaru promocji można zdefiniować jako zaplanowany i stały wysiłek zmierzający do zbudowania dobrych stosunków i zrozumienia pomiędzy miastem, a potencjalnymi inwestorami. Do działań z zakresu *public relations* należą: przygotowanie artykułów sponsorowanych, konferencje prasowe, organizacja imprez charytatywnych relacje prasowe i wywiady w środkach masowego przekazu, wycieczki, czy zawieranie porozumień o współpracy z regionami. Ponadto oprócz prowadzenia aktywności na zewnątrz, miasto może prowadzić również działania do odbiorców wewnętrznych, a zwłaszcza szeregu instytucji kulturalnych i turystycznych działających na jego terenie wykorzystując często do tego:
 - Mailing – propagowania poprzez pocztę działań władz lub wyjaśniania spraw trudnych i konfliktowych;
 - Organizowanie wydarzeń kulturalnych: festynów, zawodów sportowych – spełniając rolę reklamową i integracyjną;
 - Współpracę urzędu z instytucjami kulturalnymi i turystycznymi oraz organizacjami pozarządowymi zarówno społecznymi i gospodarczymi;
 - Współpracę z lokalną prasą i telewizją;
 - Wspieranie działalności organizacji sportowych, kulturalnych i społecznych w zamian za reklamę miasta w postaci np. używania jego nazwy.
- Sponsoring – czyli finansowanie i wspieranie usługami i środkami materialnymi osób,

organizacji i wydarzeń, które pomogą wykreować pozytywny wizerunek miasta. Wykorzystywanie sponsoringu wiąże się z podejmowaniem współprac, bowiem środki finansowe miasta nie zawsze są wystarczające do indywidualnego wspierania imprez czy wydarzeń kulturalnych;

- Internet – w dobie cyfryzacji najważniejszym narzędziem promocji miasta bez wątpienia można uznać Internet. Dzięki elektronicznej sieci zarówno samorządy lokalne, jak i instytucje turystyczne mogą w łatwiejszy sposób dotrzeć do znacznie większej liczby odbiorców, pozwalając na nieograniczony dostęp do informacji. Biorąc pod uwagę międzynarodowy zasięg Internet obecnie staje się najatrakcyjniejszą formą promocji, dlatego też wszelakie instytucje powinny jak najszerzej z niego korzystać w celu promocji miasta²⁹¹.

Powyżej wymienione narzędzia promocji to najważniejsze według autorki działania, które miasto powinno podejmować w celu rozwoju sektora turystycznego i które mają wpływ na rozpowszechnianie kultury oraz dyfuzję kapitału kulturowego zarówno wśród społeczności lokalnej jak i przyjezdnych.

Władze Sandomierza we współpracy z różnymi podmiotami przykładają dużą uwagę do reklamy i promocji miasta. Arbitralną rolę we wzajemnej współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza odgrywają struktury sieciowe, dzięki którym możliwe jest wypracowanie zasad kooperacji pomiędzy partnerami reprezentującymi różne sektory. Ma to pomóc w nawiązywaniu relacji i komunikacji, których celem jest między innymi tworzenie wspólnego kalendarza imprez oraz organizacja cyklicznych spotkań podmiotów działających w branży turystycznej, a więc powstanie grupy powołanej do określonych zadań w kontekście promocji miasta. Współpraca pomiędzy podmiotami ma przede wszystkim umożliwić również przepływ kapitału kulturowego wśród instytucji. Pamiętajmy, że kapitał kulturowy tworzą ludzie wraz ze swoją wiedzą oraz umiejętnościami i to oni są odpowiedzialni na jego dyfuzję wśród aktorów życia społecznego, między innymi poprzez rozpowszechnianie kulturowej strony Sandomierza. Kooperacja instytucji kulturalnych i turystycznych z władzami i samorządami lokalnymi na terenie miasta ma na celu rozreklamować Sandomierz, zwłaszcza od strony wysokiego poziomu kulturowego miasta poprzez zasoby, jakie posiada oraz organizację różnorodnych wydarzeń kulturowych, które są tworzone z myślą o ekspansji kultury. Z tego też względu prowadzenie działań promocyjno-informacyjnych we współpracy władz i instytucji kulturalnych i turystycznych – to kluczowy element promocji miasta, do którego zaliczyć można

²⁹¹ T. Hermaniuk, *Budowanie marki i promocja miasta na przykładzie Rzeszowa* [w:] K. Malicki (red.), *Marka i promocja jednostek terytorialnych. Dylematy i wyzwania współczesności*, Uniwersytet Rzeszowski: Mitel, Rzeszów 2013, s. 8-10.

przede wszystkim:

- Wykorzystanie krzemienia pasiastego jako wiodącego elementu w promocji miasta – krzemień pasiasty jest głównym elementem promocji szczególnie eksponowanym przez pracowników Urzędu Miejskiego na targach turystycznych. Wielokrotnie używany był baner, reklamujący Sandomierz jako stolicę krzemienia pasiastego;
- Prezentacja ofert miasta na targach turystycznych – nieprzerwanie od wielu lat Sandomierz jest reprezentowany przez pracowników Urzędu Miasta na targach turystycznych. Podczas targów dystrybuowane są ulotki, foldery, albumy, gadżety i słodczyce promocyjne, które mają na celu zwiększenie zainteresowania atrakcjami turystycznymi miasta;
- Estetyczne i ujednolicone oznakowanie obiektów zabytkowych i tras turystycznych – celem gminy jest wyeksponowanie estetycznego i ujednoliconego oznakowania miasta do celów promocji turystycznej. Obecnie zostały zrealizowane dwa projekty – pierwszą inwestycją było oznakowanie trasy turystycznej wiodącej w Góry Pieprzowe, drugim jest stworzenie tablic informacyjnych o etymologii nazw ulic w obszarze Starego Miasta. Wiele z nich posiada nazwy znamienitych osobowości zasłużonych dla miasta, dzięki temu turysta nie tylko łatwiej porusza się w przestrzeni miasta, ale również poznaje jego historię;
- Wspólna promocja Sandomierza i sąsiednich gmin i powiatów (z ich obiektami zabytkowymi) – to kolejne narzędzie promocji miasta, którego celem jest współpraca promująca Gminę Sandomierz. Do tej współpracy można zaliczyć między innymi kooperację z Gminą Dwikozy, na terenie której częściowo położone są Góry Pieprzowe. Celem współpracy jest przede wszystkim rozdzielenie obowiązków, znakowanie i porządkowanie terenu oraz administrowaniu nim tak, by walory turystyczne były atrakcyjne dla odwiedzających;
- Współpraca z miastami w Polsce – do jednej z ważniejszych współprac w kontekście rozwoju ruchu turystycznego i promocji miasta jest kooperacja z Miastem Tarnobrzeg. W wyniku tej współpracy jednym z ważniejszych skutków jest uruchomienie stałego połączenia autobusowego w sezonie turystycznym pomiędzy miastami. Turyści z Sandomierza dzięki temu połączeniu docelowo mieliby możliwość dotarcia na tereny rekreacyjne położone nad Jeziorem Tarnobrzeskim. Ponadto, corocznie pomiędzy Sandomierzem a Tarnobrzegiem dochodzi do wymiany plakatów i billboardów promujących wydarzenia kulturalno-sportowe w celu zwiększenia zainteresowania wśród mieszkańców i turystów.
- Współpraca z lokalnymi mediami w zakresie promocji wydarzeń kulturalnych i sportowych – od wielu lat przebiega pomyślnie. Obecnie prowadzona jest ona mailowo i

telefonicznie – polega na wymianie informacji dotyczących najważniejszych wydarzeń na terenie miasta. W zakresie tej współpracy są także sponsorowane artykuły, filmy i emisje spotów radiowych reklamujące najważniejsze wydarzenia z kalendarza imprez. Wśród mediów z którymi stale instytucje turystyczne i samorządy lokalne podejmują współpracę są: Echo Dnia, Tygodnik Nadwiślański, tsa24.com, Radio Kielce, Radio Leliwa, itv Wisła, internetowa telewizja STV.pl;

- Prowadzenie działań informacyjno-promocyjnych przez strony internetowe i media społecznościowe – obecnie to jeden z najprężniej działających przekazów w kontekście promocji Sandomierza. Instytucje na bieżąco poprzez Internet zamieszczają aktualne informacje, zapowiedzi wydarzeń, a następnie relacje o nich. Na stronie internetowej Sandomierza widnieją stale informacje o zabytkach, o bazie noclegowo-gastronomicznej i o wszystkich przydatnych dla turystów rzeczach. Strona jest na bieżąco serwisowana, aby spełniała oczekiwania odbiorców, którzy z niej korzystają. Sandomierz ma swój profil na czołowych portalach społecznościowych – Facebook i Instagram. Do promowania wydarzeń wykorzystywany jest także system mailingowy Fresh Mail²⁹².

Wymienione powyżej przykłady promocji miasta to jedne z głównych elementów, jakie we współpracy różnych instytucji są wykorzystywane do rozpowszechniania Sandomierza i jego zasobów kulturowych w kraju jak i poza jego granicami. Na przestrzeni lat można wskazać kilka przedsięwzięć, które szczególnie przyczyniły się do promocji Sandomierza. Mowa tu o kampanii reklamowej Sandomierza z wykorzystaniem spotu promocyjnego oraz reklamy zewnętrznej. Ponadto duża promocja miasta zapewniona jest również przez serial „*Ojciec Mateusz*”, którego zdjęcia plenerowe kręcone są w Sandomierzu, którego sceneria nieprzerwanie od wielu lat zachwyca miliony widzów przyciągając turystów z całego kraju, a nawet i świata. Miasto wzmocniło i ugruntowało swoją pozycję na rynku turystycznym również poprzez nagrywanie w Sandomierzu filmu fabularnego „*Ziarno prawdy*”, stanowiącego ekranizację bestsellerowej książki Zygmunta Miłoszewskiego. Warto również dodać, że dość istotnym wydarzeniem w promocji Sandomierza było realizowanie nagrań do programu telewizyjnego „*Okrasa łamie przepisy*”, który nagrywany był wśród najpiękniejszych zabytków nadwiślańskiego grodu²⁹³.

Promocja miasta ma szczególne znaczenie w strategii Sandomierza zwłaszcza jeśli chodzi o budowę kapitału kulturowego nie tylko miasta, ale również wśród pracowników poszczególnych

²⁹² Rada Miasta Sandomierz, *Strategia Rozwoju Sandomierza sprawozdanie za lata 2016 – 2018*, Sandomierz 2019, <http://bip2.um.sandomierz.pl/pliki/Strategia%20Rozw%20Sandomierza%20sprawozd%20za%20lata%202016-2018.pdf>, [dostęp online: 06.06.2021].

²⁹³ Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf, [dostęp online: 06.06.2021.].

instytucji odpowiedzialnych za tworzenie kultury, czy społeczność lokalną uczestniczącą i doświadczającą kultury poprzez m.in. wydarzenia kulturalne, czy sportowe. Kapitał kulturowy miasta to często zasób sam w sobie, który miasto posiada dzięki wielu czynnikom od danego miasta niezależnych. Niekiedy na kapitał kulturowy miasta składają się takie elementy, które są niezależne od jednostek, ale przez te jednostki są ulepszone – idealnym przykładem jest tutaj Sandomierz. Miasto położone w idealnej lokalizacji, posiadające piękne zabytki i budowle oraz Rynek Starego Miasta, mające historię i tradycję obecnie przez działania władz, samorządów lokalnych i instytucji kulturalnych i turystycznych jest nieustannie promowane w celu przekazania dóbr, jakie miasto posiada w postaci kapitału, społecznościom lokalnym czy turystom. Warto zaznaczyć, że ze względu na dużą wirtualizację kultury w ostatnich latach, szereg instytucji kulturalnych i turystycznych przenosi swoje działania do Internetu, aby umożliwić aktywne uczestnictwo w kulturze poprzez sieci. Celem jest wyjście z kulturą do odbiorców, aby udostępniać oraz ułatwiać możliwość nabywania kultury w sposób prosty i wygodny niezależnie od płci i wieku, co przekładać się będzie na możliwość nabywania kapitału kulturowego z domu. Takie wyjście z kulturą do Internetu jest bez wątpienia również dobrą promocją Sandomierza i pozwala budować kapitał kulturowy nie tylko uczestnikom kultury, ale również samemu miastu.

* * *

Podsumowując, rozdział ten miał na celu przede wszystkim ukazanie tego, że instytucje kulturalne i turystyczne są głównym czynnikiem rozwoju kapitału kulturowego w Sandomierzu. Położenie geograficzne, lokalizacja, krajobrazy, walory przyrodnicze i kulturowe w postaci wszelakich zabytków, historia i tradycja, legendy, różne przedmioty materialne i niematerialne stanowią wszystko to, z czego Sandomierz słynie. Duże znaczenie w kontekście budowy kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych odgrywa również współpraca sieciowa Sandomierza z miastami partnerskimi, co przyczynia się do budowania wzrostu kapitału kulturowego wśród społeczności lokalnej, o czym mowa będzie w części empirycznej pracy. Promocja miasta ma na celu rozpowszechnianie nie tylko miasta, ale również jego kapitału kulturowego tworzonego poprzez ekspansję kultury jak chociażby organizowanie wydarzeń o charakterze kulturalnym i sportowym. Istotnym elementem w rozwoju kulturowej strony Sandomierza jest intensywna współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych z samorządami lokalnymi w oparciu o układy sieciowe. Efektem owej współpracy jest umożliwianie przepływu wiedzy, informacji, doświadczeń, umiejętności na kapitał kulturowy się składających, który w efekcie przepływu i dyfuzji ma możliwość dalszego rozwoju i tym samym przekłada się na budowanie zasobu kulturowego miasta. Bowiem kapitał kulturowy jest tworzony przez aktorów

życia społecznego, oni wykorzystując go na przykład w pracy w instytucjach kulturalnych i turystycznych mając tym samym możliwość przekazywania go dalej społeczności lokalnej czy turystom, poprzez wszelakie imprezy kulturalne i sportowe, co wpływa na jego intensywną dynamizację. Tworzone są także pewnego rodzaju sieci wsparcia, zaczyna również być zauważalny efekt współpracy oraz partnerstwa, bez którego ciężko jest cokolwiek osiągnąć.

Ponadto warto zaznaczyć, że zarówno gospodarka oparta na wiedzy, czy sieci współpracy są elementami czasochłonnymi, które potrzebują czasu na rozwój. Podkreślić należy, że istotnym elementem w odbiorze i przepływie kapitału kulturowego są przede wszystkim ludzie – to w dużej mierze od nich zależy czy będą aktywnie partycypować w kulturze i czy będą mieli świadomość uczestnictwa w niej, czy tylko będą kierować się chęcią udziału w wydarzeniu, a nie w pozyskiwaniu kapitału kulturowego, który owe wydarzenie oferuje. Bowiem to oni są fundamentalnym elementem rozwoju społecznego i tak naprawdę w dużej mierze to od nich zależy w jakim kierunku dokona się rozwój i ekspansja kapitału kulturowego.

W następnym rozdziale autorka przełoży zaprezentowane w części teoretycznej koncepcje kapitału kulturowego na grunt współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. W rozdziale w formie wizualizacji przedstawione zostaną sieci wymiany oraz przepływu różnego rodzaju zasobów na kapitał kulturowy się składających, ze zwróceniem szczególnej uwagi na aktorów kluczowych, zajmujących pozycje w centrum sieci, wskazując tym samym aktorów znajdujących się na peryferiach. Pozwoli to na ukazanie tego, którzy aktorzy w strukturach sieciowych posiadają największy kapitał kulturowy.

5. Struktura przepływów kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Rozdział ten w całości został poświęcony badawczej części pracy w kontekście przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. W tej części pracy skupiono się na przedstawieniu wyników przeprowadzonych badań. Celem tego rozdziału było ukazanie występowania przepływu kapitału kulturowego w oparciu o współpracę poszczególnych instytucji nad różnymi projektami i wydarzeniami z zakresu kultury i turystyki. W pierwszej kolejności ukazana została współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych miasta jako sieci powiązań. W drugiej kolejności skupiono się na przedstawieniu stopnia centralności, gęstości oraz miar bliskości i pośrednictwa sieci powiązań instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu uzyskania jak najlepszego obrazu istotności poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w sieci. W ostatniej zaś części zajęto się przedstawieniem współczynnika klastrowania, jako dobrej alternatywy do wykorzystania w przyszłości przez władarzy miasta w tworzeniu strategii na kolejne lata oraz podkreślono istotność tworzenia się klik przy współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych miasta i ich znaczenie dla kooperacji na rzecz rozwoju Sandomierza przy wymianie i tworzeniu kapitału kulturowego.

5.1. Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza jako sieć powiązań

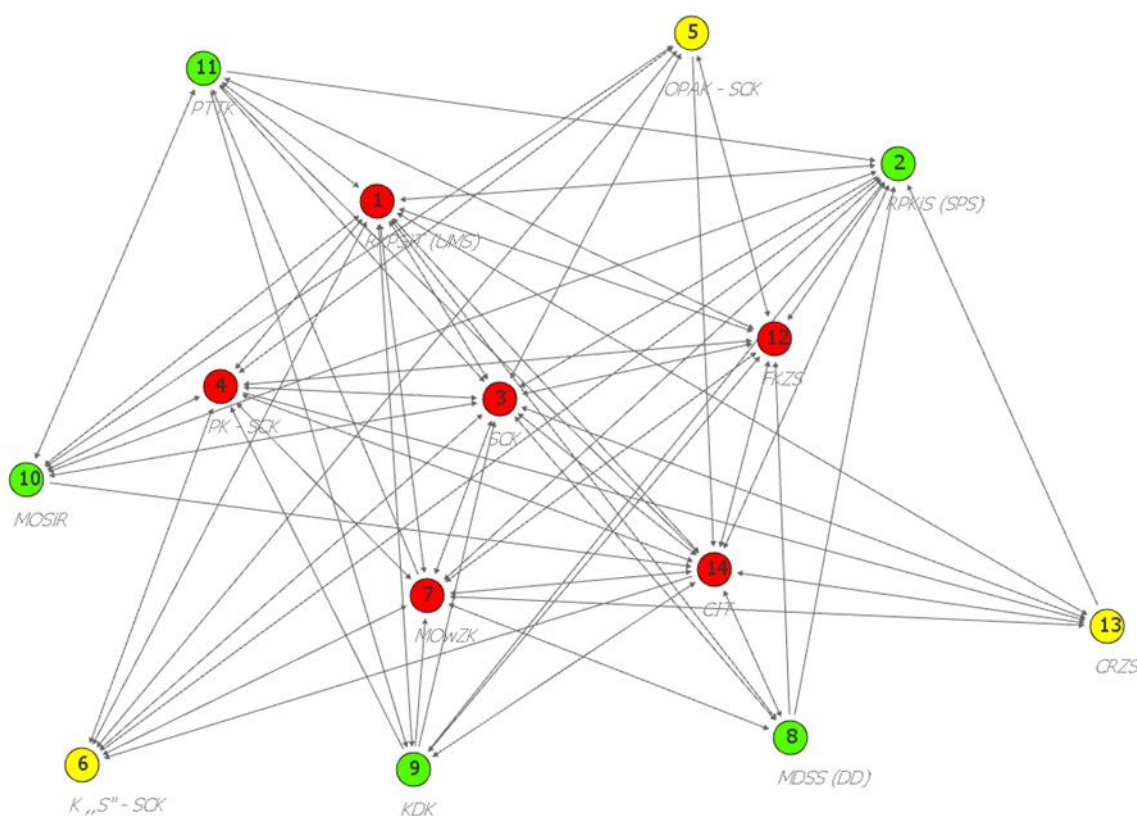
Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza to bardzo istotny element rozwoju kulturowego i turystycznego miasta nie tylko na obszarze województwa świętokrzyskiego, ale również na turystycznej mapie Polski. Przeprowadzona analiza sieci pozwoli dostarczyć wielu istotnych obserwacji dotyczących kwestii kulturowych oraz da możliwość zobrazowania tego, jak ważne są sieci w budowaniu wspólnej marki Sandomierza. Sieć współpracy to główny obszar przepływu kapitału kulturowego tak znaczącego zarówno dla pracowników, jak i dla tworzenia części kulturowej i turystycznej miasta. Współpraca może rozwijać się na różnych polach i przybierać różne formy. Poniższy rysunek (rys. 5) obrazuje sieć współpracy z zakresu kultury. Został on opracowany na podstawie dokumentów zastanych wśród 14 najbardziej aktywnie działających instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza wybranych, jak już wcześniej wspomniano, na podstawie współpracy i tworzenia powiązań sieciowych z minimum 4 instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie Sandomierza na przestrzeni lat 2019 – 2021.

Socjogram ten (rys. 5) przedstawia szeroki zakres współpracy wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza z zakresu kultury i turystyki. Można to zaobserwować

na podstawie dużej liczby powiązań pomiędzy poszczególnymi instytucjami. Przedstawiona poniżej sieć ma charakter zdecentralizowany, a więc tym samym cechuje się wieloma węzłami tworzącymi centrum. Należy jednak zaznaczyć, że sieć posiada również kilku aktorów znajdujących się na peryferiach. W środku sieci znajdują się aktorzy o największej liczbie kontaktów stanowiący centrum sieci, a więc charakteryzujący się dużym poziomem władzy w sieci, co wpływa na ich pozycję oraz chęć współpracy z nimi. Warto zaznaczyć, że to właśnie oni mają największy dostęp do różnorodnych aktorów w sieci, a tym samym do różnych zasobów jakimi dysponują, co wpływa na decyzje o rozwoju i budowę kultury i turystyki miasta. Należy pamiętać, że kapitał kulturowy podlega wymianie na kapitał społeczny i ekonomiczny. Partycypacja w kulturze, a więc w kapitale kulturowym, przekłada się na prestiż, pozycje i relacje, a więc kapitał społeczny, gdyż instytucje zajmujące określone pozycje dysponują określonymi relacjami. Ponadto partycypacja w kulturze pozwala tworzyć dobro, które następnie może być konsumowane, co przekłada się na nabywanie kapitału ekonomicznego istotnego w realizacji wielu projektów z zakresu kultury i turystyki na rzecz miasta. Autorka po głębokiej analizie i wyciągnięciu wielu wniosków przyjęła kryterium, że o kontaktach wejściowych i wyjściowych w obrębie współpracy instytucji w sieci będzie decydowała intensywność działań odnosząca się do realizacji wspólnych projektów. Dlatego też, aby współpraca była ukierunkowana, poszczególne instytucje musiały podejmować działania i kontakty z innym podmiotem w sieci co najmniej 2 razy w ciągu 6 miesięcy na przestrzeni lat 2019 – 2021, aby łatwiej było dzięki częstotliwości współpracy wskazać częstość wzajemnych kontaktów przy organizacji projektów kulturowych na terenie miasta. Za współpracę uznano tutaj wspólną realizację różnorodnych projektów: wydarzeń kulturalnych i sportowych, konferencji oraz paneli dyskusyjnych. W centrum sieci bez wątpienia znajduje się sześć instytucji (zaznaczonych kolorem czerwonym) do których można zaliczyć: Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – posiadający największą liczbę kontaktów, bo aż 12 kontaktów wejściowych i 12 kontaktów wyjściowych, następnie zaś można wskazać Sandomierskie Centrum Kultury – posiadające – 13 kontaktów wejściowych i 10 kontaktów wyjściowych, Centrum Informacji Turystycznej – posiadające 12 kontaktów wejściowych i 11 kontaktów wyjściowych, Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim – posiadające 10 kontaktów wejściowych i 10 kontaktów wyjściowych, Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej – posiadającą 10 kontaktów wejściowych i 9 kontaktów wyjściowych oraz Port Kultury – SCK – posiadający 9 kontaktów wejściowych i 9 kontaktów wyjściowych. To właśnie te instytucje cechują się szerokim zakresem kontaktów, co sprzyja budowaniu zaufania instytucji wśród innych aktorów, wpływając tym samym w dużym stopniu na częstość współpracy oraz budowę kapitału zarówno kulturowego, społecznego, a także ekonomicznego. Nieliczne instytucje (zaznaczone na rysunku kolorem żółtym) takie jak Chorażew Rycerska Ziemi Sandomierskiej i

Ośrodek Promocji Aktywności Kulturowej OPAK – SCK są instytucjami z niewielką liczbą powiązań (od 5 do 6 kontaktów zarówno wejściowych jak i wyjściowych), dlatego też zajmują one miejsca peryferyjne w sieci. Wynika to z faktu, że są to instytucje o określonym zakresie działań i nie zawsze są w stanie podjąć współpracę ze wszystkimi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi działającymi na obszarze Sandomierza w zakresie kultury i turystyki. Nie oznacza to jednak, że ich działania są ograniczane. Wręcz przeciwnie – instytucje te intensywnie działają z aktorami, z którymi nawiązują współpracę, na co wskazuje fakt, że znalazły się w obrębie instytucji objętych badaniem.

Rysunek 5. Sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Arbitralne znaczenie dla rozwoju kapitału kulturowego w sieci ma również współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi zarówno z Europy, jak i sąsiadami ze Wschodu. To właśnie dzięki wspólnej kooperacji dochodzi do wymiany i dyfuzji szeroko rozumianej wiedzy, informacji, doświadczenia, umiejętności oraz kultury, co ma znaczący wpływ na ekspansję i rozwój kultury i turystyki zarówno Sandomierza, jak i współpracujących z nim miast partnerskich. W Sandomierzu

w ramach współpracy partnerskiej, jak już wspomniano we wcześniejszym rozdziale²⁹⁴, współpracują dwie instytucje – Urząd Miasta Sandomierz oraz Starostwo Powiatowe w Sandomierzu działając w ramach całego miasta i wszystkich instytucji kulturalnych i turystycznych.

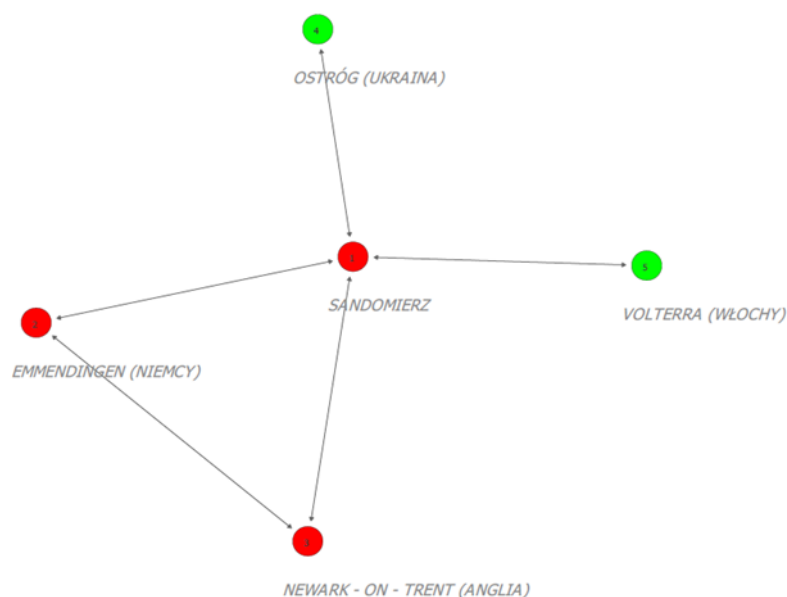
Poniższy rysunek (rys. 6) ukazuje sieć przepływu i kontaktów powiązań pomiędzy Sandomierzem a Volterrą, Emmendingen, Ostróg i Newark-on-Trent. Socjogram ten autorka opracowała na podstawie aktualnych informacji dotyczących nadal aktywnej współpracy Sandomierza z miastami partnerskimi w latach 2019 – 2021, co podkreślane jest w wielu dokumentach oraz na stronach internetowych poszczególnych instytucji. Potwierdzeniem tego są spotkania włodarzy miast w celu uzgadniania dalszej współpracy miast partnerskich, które miały miejsce kolejno: 24 – 25 maja 2019 r., 21 – 22 czerwca 2019 r., 16 – 19 sierpnia 2019 r., 4 – 14 października 2021 r. Ze względu na stan epidemiologiczny w 2020 r. do takich spotkań nie doszło.

Ciekawym wydaje się fakt, że w przypadku tej sieci współpracy mamy do czynienia z siecią zamkniętą. Występuje ona pomiędzy Sandomierzem, Emmendingen oraz Newark-on-Trent. Kierownik Referatu – Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki w Urzędzie Miasta Sandomierz – podkreślała, że *„w przypadku współpracy Emmendingen i Newark-on-Trent jest to naprawdę mocna i silna współpraca. Wydaje mi się, że wynika to z tego, że są to pierwsze współprace jakie Sandomierz podpisał. Działamy z nimi już długo. Może dlatego te więzi od tylu lat są tak silne. Wiadomo raz jest lepiej raz gorzej, ale faktycznie ta współpraca istnieje. Nie można powiedzieć, że współpraca z Volterrą czy Ostrogiem jest gorsza, ale jednak widać zażyłość w działaniach zwłaszcza z Emmendingen”*. Głównym celem tak mocnej współpracy jest przede wszystkim intensywny rozwój kultury i dyfuzji kapitału kulturowego, a ponadto pomoc w zacieśnianiu więzi między miastami partnerskimi oraz promowanie ich w kontekście kulturowym i turystycznym. Jeśli zaś mowa o miastach Volterra oraz Ostróg w tym przypadku współpraca zarówno jednego, jak i drugiego miasta z Sandomierzem jest słabsza i mniej intensywna. Z tego względu także aktorzy są odsunięci od sieci zamkniętej, zwłaszcza, że nie podejmują także współpracy z innymi miastami partnerskimi nawzajem (chyba, że jest to realizacja wydarzenia na terenie Sandomierza, gdzie zapraszani są przedstawiciele wszystkich miast partnerskich). Warto jednak podkreślić, że zarówno Volterra jak i Ostróg aktywnie działają w ramach współpracy z samym Sandomierzem, o czym świadczą między innymi realizacje wspólnych projektów, jakim był na przykład *„Bieg miast partnerskich z okazji 30 – lecia współpracy z Emmendingen”* zorganizowany w 2019 r. Udział w nim wzięli przedstawiciele wszystkich czterech miast partnerskich. Na podstawie poniższego socjogramu (rys. 6) można zauważyć, że Sandomierz pełni

²⁹⁴ Dokładniej współpracę Sandomierza z miastami partnerskimi opisano w rozdziale czwartym w paragrafie 4.3. „Współpraca Sandomierza z miastami partnerskimi jako czynnik budujący wzrost kapitału kulturowego”.

rolę pośrednika w sieci dając możliwość miastom partnerskim – zwłaszcza w tym przypadku Volterrze i Ostrogowi – dostępu w sieci do kapitału kulturowego, który Sandomierz nabywa od innych podmiotów – Emmendingen i Newark-on-Trent – w ramach współpracy, co jest dobrym przykładem wymiany kapitału kulturowego.

Rysunek 6. Sieć współpracy Sandomierza z miastami partnerskimi

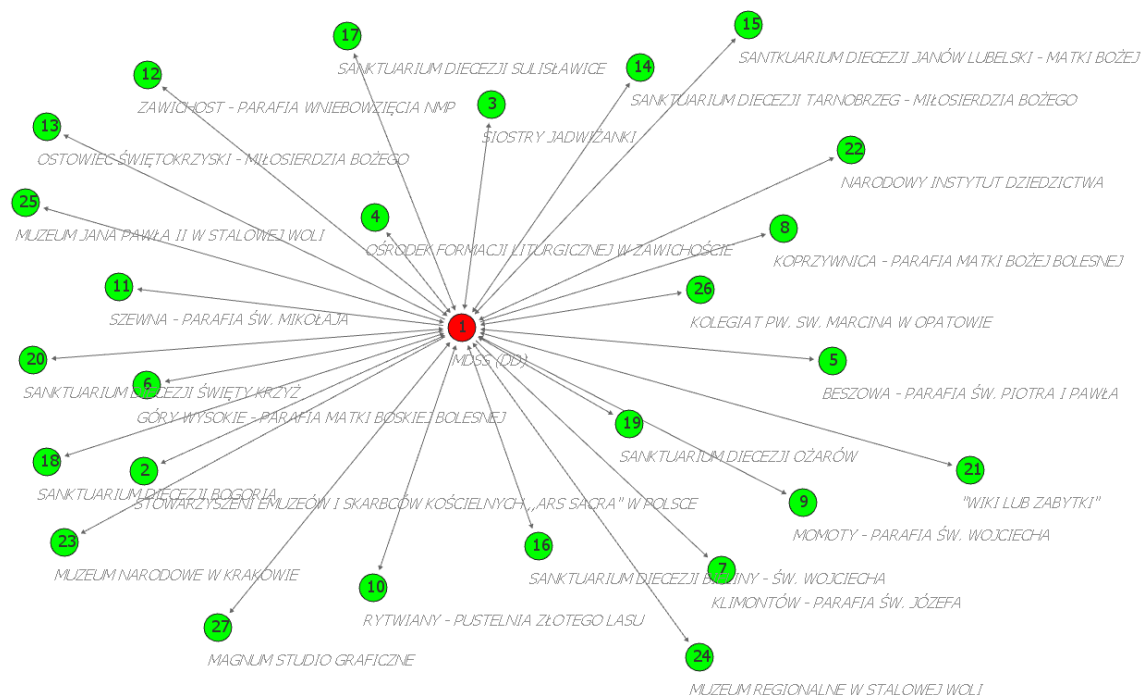
Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Istotne znaczenie dla rozwoju kapitału kulturowego ma również współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza z innymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na obszarze Polski. Wspólna kooperacja daje możliwość wymiany wielu zasobów zarówno materialnych, jak i niematerialnych kapitału kulturowego, które mają ogromny wpływ zarówno na rozwój sektora kulturowego, jak i turystycznego Sandomierza m.in. poprzez organizowanie wielu wspólnych wydarzeń. W konsekwencji ma to arbitralne znaczenie pod względem pozycji Sandomierza na tle innych miast turystycznych Polski.

Instytucje kulturalne i turystyczne w Sandomierzu działają prężnie w kontekście poszerzania współpracy i nawiązywania nowych kontaktów w celu rozwoju kultury i turystyki miasta. Świadczy o tym fakt, że współpraca z innymi instytucjami jest obustronna, co zaś daje duże możliwości zarówno dla jednej, jak i drugiej strony, wpływając na promowanie miasta. Po głębszej analizie poszczególnych instytucji pod kątem współpracy z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki działającymi na obszarze Polski autorka na poniższych rysunkach sieci

typu „gwiazda” (rys. 7, 8, 9, 10, 11) wskazała 5 instytucji, które najprężniej współpracują z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki, wpływając na wizerunek miasta wśród innych miast turystycznych. Analiza ta dokonana została na podstawie stron internetowych, uwzględniając powiązania na podstawie odnośników umieszczonych na stronach poszczególnych instytucji względem innych podmiotów, których działalność również związana jest z podobnymi zadaniami. Autorka za główne założenie przyjęła, że dana instytucja, aby mogła być uznana jako istotna dla rozwoju kapitału kulturowego we współpracy z innymi ośrodkami, musi posiadać minimum 4 odnośniki do innych podmiotów z zakresu kultury i turystyki działających na terenie województwa świętokrzyskiego oraz poza jego granicami. Ponadto musi zrealizować chociaż raz w roku wspólne przedsięwzięcie choćby z jedną taką instytucją. W większości przypadków współpraca jest obopólna. Autorka porównywała zarówno strony internetowe instytucji objętych badaniem, jak i strony internetowe instytucji, z którymi dany podmiot współpracuje, sprawdzając istnienie odnośników zarówno po jednej, jak i drugiej stronie. Największą sieć współprac można zauważyć w Muzeum Diecezjalnym Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) (rys 7.) – instytucja ta podejmuje współpracę aż z 27 instytucjami – posiada ona zarówno 27 kontaktów wejściowych, jak i wyjściowych, co świadczy o tym, że jest to współpraca obopólna z której korzyści czerpią obie strony. Instytucja MDSS (DD) współpracuje zwłaszcza z instytucjami z obrębu powiatu sandomierskiego i województwa świętokrzyskiego, ale również podejmuje współpracę z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Muzeum Jana Pawła II w Stalowej Woli, Muzeum Narodowym w Krakowie czy Muzeum Regionalnym w Stalowej Woli.

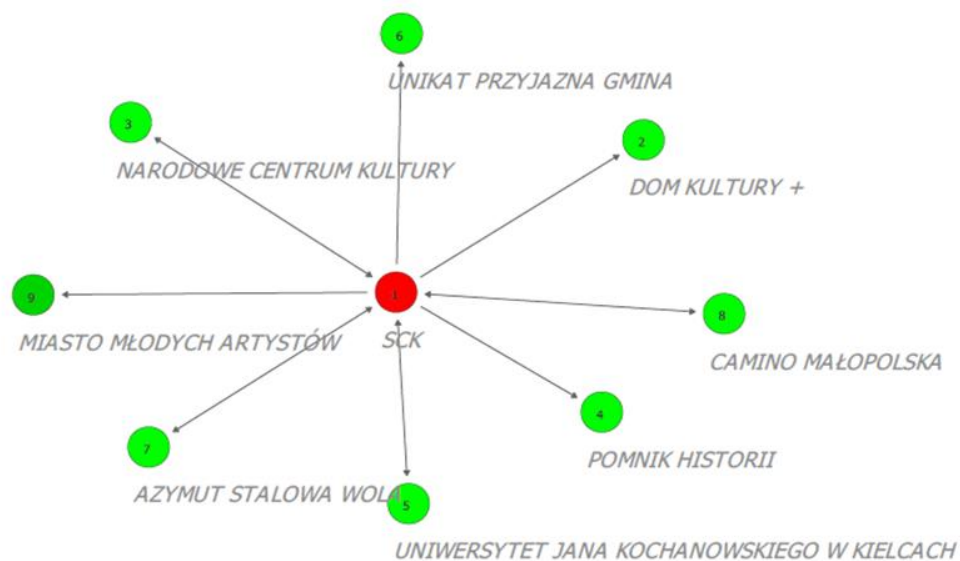
Rysunek 7. Sieć współpracy Muzeum Diecezjalnego Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Znaczącą sieć współpracy z innymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki autorka zaobserwowała również w Sandomierskim Centrum Kultury (rys. 8). Instytucja ta prężnie od wielu lat współpracuje z 8 instytucjami i przynależy do wielu ogólnopolskich projektów, które także można uznać jako jednostki sieci wpływające na rozwój kapitału kulturowego miasta. Można wymienić tutaj takie projekty jak Dom Kultury +, Unikat Przyjazna Gmina, Camino Małopolska, Miasto Młodych Artystów, czy przynależność do Pomnik Historii, a więc jednej z form ochrony zabytków. Jest to status ochrony zabytków w Polsce przyznawany na drodze rozporządzenia przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Dzięki inicjatywom SCK projekty te są realizowane na terenie Sandomierza oraz uwzględniają Sandomierz i jego instytucje w swoich programach w kontekście kultury i dziedzictwa kulturowego. Ponadto SCK współpracuje również z Narodowym Centrum Kultury, Uniwersytetem Jana Kochanowskiego w Kielcach czy organizacją pozarządową Azymut Stalowa Wola, co pokazuje, że zakres przepływu wiedzy, informacji, doświadczeń, umiejętności czy zasobów materialnych jest bardzo szeroki. Szczególnie, że jest to współpraca obustronna, co zaś pozwala na budowanie wyższego poziomu kapitału kulturowego wśród instytucji Sandomierza prowadząc do coraz większego i dynamicznego rozwoju miasta.

Rysunek 8. Sieć współpracy Sandomierskiego Centrum Kultury z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Duże znaczenie dla rozwoju kapitału kulturowego oraz kultury i turystyki ma również współpraca instytucji Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim (rys. 9). Wynika to z faktu, że jest to instytucja bardzo ważna dla Sandomierza, dlatego też podejmowanie współpracy z innymi podmiotami jest bardzo ważnym elementem rozwoju kapitału kulturowego wśród reszty instytucji Sandomierza. MOwZK podejmuje współpracę z Muzeum Historycznym Miasta Tarnobrzeg, Baranowem Sandomierskim, Muzeum Narodowym w Kielcach, Muzeum Regionalnym w Stalowej Woli, Muzeum Szlaku Wisły czy Polregio. Ponadto MOwZK współpracuje także z ROT Świętokrzyskie, a więc Regionalną Organizacją Turystyczną Województwa Świętokrzyskiego, gdzie głównym zadaniem jest współpraca instytucji z zakresu kultury i turystyki działających na terenie województwa świętokrzyskiego w celu rozwoju marki turystycznej województwa świętokrzyskiego jak i popularyzowanie poszczególnych miast w regionie.

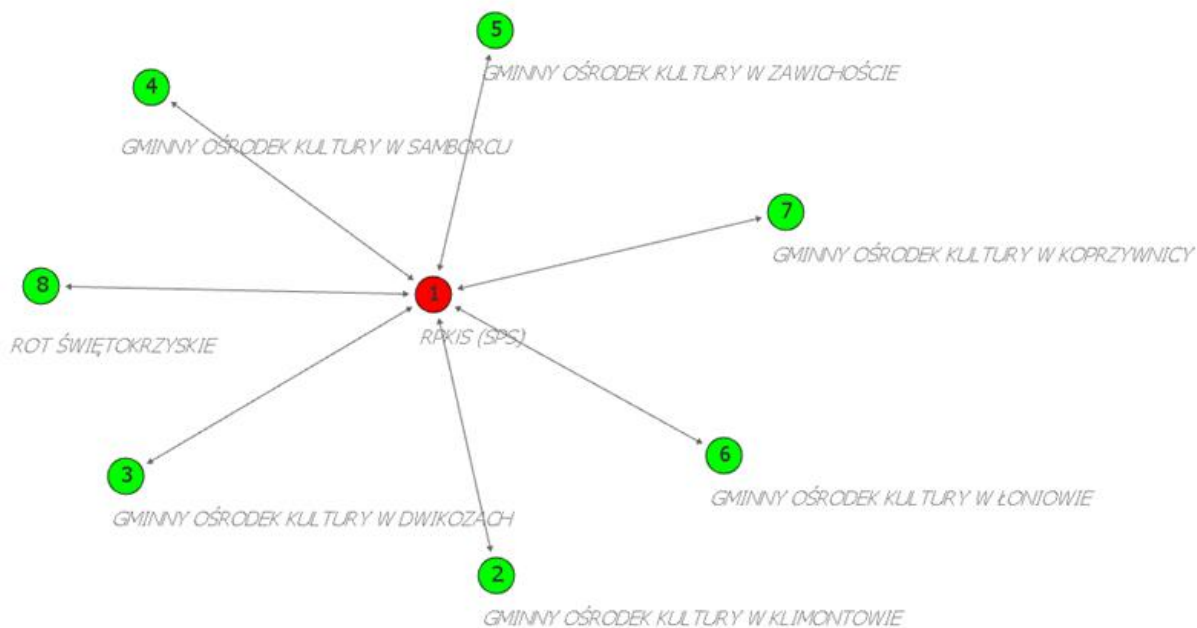
Rysunek 9. Sieć współpracy Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Kolejną ważną instytucją działającą na rzecz promocji miasta jest Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu) (rys. 10). Podmiot ten ściśle współpracuje z 6 Gminnymi Ośrodkami Kultury na terenie całego powiatu realizując rozpowszechnianie miasta. RPKiS (SPS) ściśle współpracuje z Gminnym Ośrodkiem Kultury w Samborcu, Gminnym Ośrodkiem Kultury w Zawichoście, Gminnym Ośrodkiem Kultury w Koprzywnicy, Gminnym Ośrodkiem Kultury w Łoniowie, Gminnym Ośrodkiem Kultury w Klimontowie oraz Gminnym Ośrodkiem Kultury w Dwikozach. Dodatkowo RPKiS (SPS) podobnie jak MOwZK współpracuje na bieżąco z ROT Świątokrzeskie w celu umacniania marki i wizerunku Powiatu Sandomierskiego.

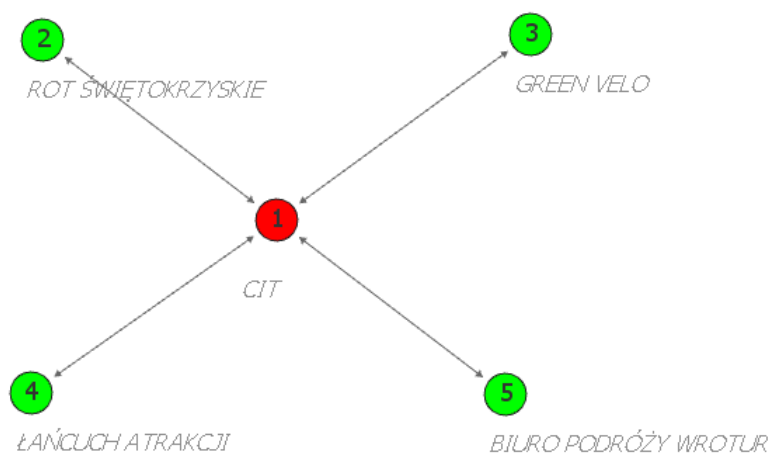
Rysunek 10. Sieć współpracy Referatu Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu) z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Bardzo ważnym podmiotem w obrębie sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski jest także Centrum Informacji Turystycznej (rys. 11). Instytucja ta swoją współpracę opiera przede wszystkim na sieci kontaktów z Green Velo, Biurem Podróży Wrotur, Łańcuchem Atrakcji, również uwzględniając w swojej działalności przynależność Sandomierza do Pomnika Historii. Ponadto warto zaznaczyć, że zarówno CIT, podobnie jak MOwZK i RPKiS (SPS) jest podmiotem podejmującym współpracę z ROT Świątokrzeskie umacniając tym samym sieć przepływu informacji i pozycji zarówno samych instytucji, jak i miasta na tle województwa świętokrzyskiego.

Rysunek 11. Sieć współpracy Centrum Informacji Turystycznej z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Powyższa analiza (rys. 7, 8, 9, 10, 11) pozwala zauważyć, że współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza z innymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie zarówno województwa świętokrzyskiego, jak i Polski jest intensywna, ale niewielka. Sandomierz jako miasto położone w południowo-wschodniej części Polski cieszy się największą współpracą wśród miast sąsiednich i nie podejmuje raczej współpracy z północną czy zachodnią częścią kraju. Większość instytucji, z którymi podejmowana jest współpraca sandomierskich instytucji, to organizacje działające na terenie powiatu sandomierskiego, tarnobrzeskiego, stalowowolskiego, opatowskiego lub ogólnie mówiąc znajdujące się na terenie województwa świętokrzyskiego, podkarpackiego z uwzględnieniem województwa lubelskiego i małopolskiego. Pomimo jednak ograniczonej współpracy z innymi województwami i częściami Polski, kapitał kulturowy Sandomierza jest bardzo wysoki, a współprace z ościennymi instytucjami pomagają w jego rozwijaniu i dyfuzji. Dlatego też niezmiennie od lat, pomimo małej współpracy z dużymi ośrodkami kultury jak Warszawa czy Kraków, Sandomierz – ze względu na swoją historię – stanowi ważne miejsce na mapie turystycznej Polski, do którego turyści chętnie przyjeżdżają, o czym świadczą nieustannie rosnące liczby turystów w okresie wakacyjnym. Pracownicy powyżej wspomnianych instytucji także podkreślają, że: *„Nasz Sandomierz to taka perłka. Nawet w porównaniu do Kielc – wiadomo stolica województwa świętokrzyskiego, to jednak my jesteśmy uważani za taką Perłkę. Współpraca z podmiotami spoza Sandomierza dużo nam daje. Jesteśmy rozpoznawani w skali nie tylko tutaj naszego regionu, ale całego*

kraju”, „Chętnie podejmujemy działania z instytucjami spoza Sandomierza, to daje nam większe możliwości. Taka promocja przyciąga turystów”, „Razem możemy dużo więcej, dlatego chętnie podejmujemy współpracę z instytucjami spoza Sandomierza (...) dla nas współpraca to podstawa osiągnięcia jakiegoś sukcesu. Zależy nam na rozwoju miasta”, „Nigdy nie spotkaliśmy się z brakiem chęci do współpracy. CIT zajmuje się turystyką, jesteśmy dla turysty, chcemy jak najwięcej zaoferować. Jeśli połączymy siły, stworzymy jakiś wspólny produkt, to wspólnie na tym zyskamy”.

Istotne znaczenie w dyfuzji kapitału kulturowego stanowi wymiana zasobów niematerialnych wśród instytucji kulturalnych i turystycznych zajmujących się rozwojem kulturowym i turystycznym Sandomierza. Ze względu na fakt, iż Sandomierz jest dość małym miastem to współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych podczas której dochodzi do wymiany zasobów niematerialnych jest bardzo intensywna i występuje dość często w skali roku. Wymiana zasobów niematerialnych może przybierać różną postać – mogą to być kontakty „twarzą w twarz”, ale przekazywanie wiedzy, informacji, umiejętności czy doświadczeń może odbywać się również na płaszczyźnie online.

Autorka tej pracy w przypadku wymiany zasobów niematerialnych wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, ze względu na przyjętą metodę badawczą w pracy opartą na danych zastanych i archiwalnych, do analizy uwzględniła tylko i wyłącznie te instytucje kulturalne i turystyczne, które w ciągu trzech lat objętych badaniem minimum 3 razy na kwartał na portalach społecznościowych i stronach internetowych udostępniały posty innych podmiotów biorących udział w badaniu. Posty te powinny być na temat informacji o działaniach z zakresu kultury i turystyki oraz dotyczyć przede wszystkim organizowanych i odbywających się wydarzeń kulturowych czy sportowych, konferencji, spotkań lub paneli dyskusyjnych. Przy opracowywaniu tego typu sieci była to najlepsza możliwa metoda na pozyskanie autentycznych danych.

Model mobilności kulturowej²⁹⁵, jak pisano w teoretycznej części pracy, jest mocno wpisany w sieciowość i stanowi ważny element przy współpracy i wymianie kapitału kulturowego, tym samym przyczyniając się do rozwoju kultury, a także turystyki danego miasta. Model mobilności kulturowej podkreśla wszelkie relacje i sprzężenia zwrotne oparte na wymianie zasobów zarówno materialnych i niematerialnych składających się na kulturę i kapitał kulturowy, które przyczyniają się do tworzenia wartości kulturowych na wyższym poziomie w tym także kapitału kulturowego wśród jednostek, jak i instytucji. Poniższy rysunek (rys. 12) przedstawia sieć wymiany zasobów niematerialnych, a więc wiedzy, informacji, umiejętności, wartości czy doświadczenia, które przy współpracy instytucji są niezbędne do budowania kapitału kulturowego. W centrum sieci znajduje się aż 6 instytucji (zaznaczonych kolorem czerwonym), które można

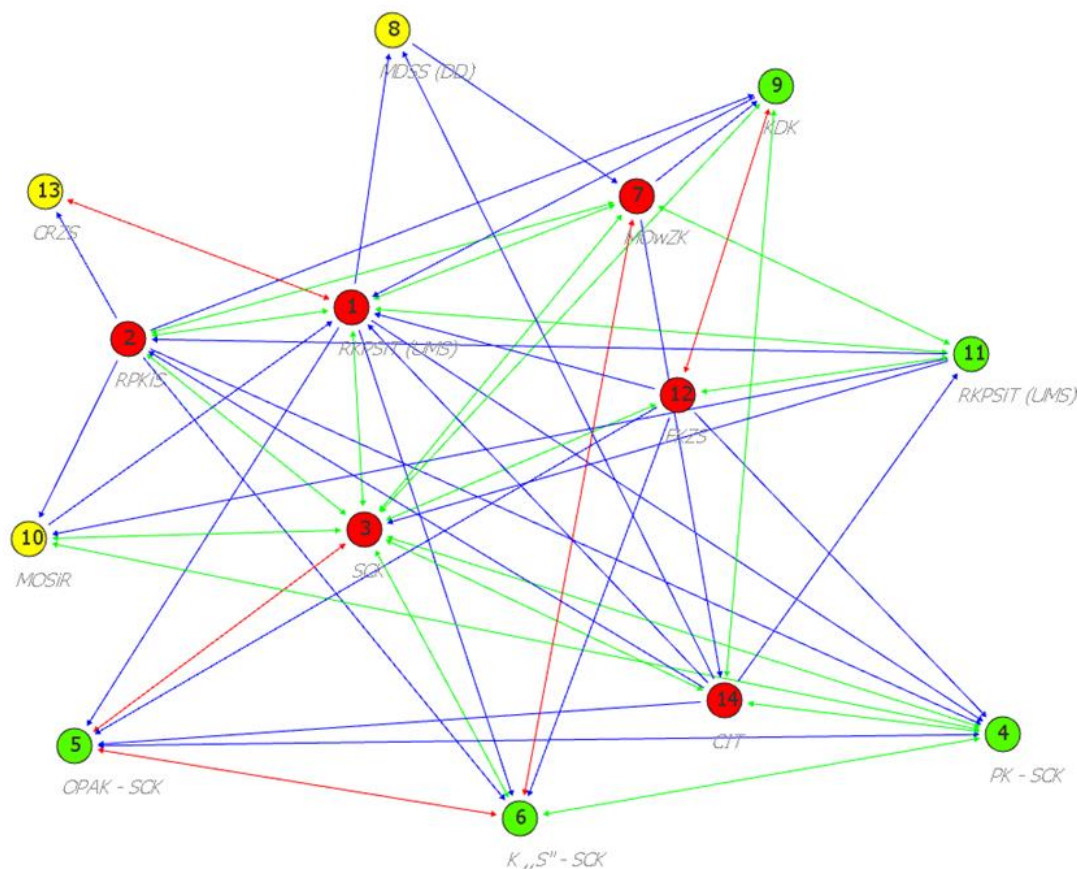
²⁹⁵ Dokładniej autorka pisała o modelu mobilności kulturowej w rozdziale pierwszym w paragrafie 1.1.2. „Kapitał kulturowy w ujęciu Paul'a DiMaggio”.

uznać jako kluczowe w sieci kontaktów, gdzie następuje największa wymiana zasobów niematerialnych. Mowa tu o: RKPSiT (UMS), RPKiS (SPS), SCK, MOwZK, FKZS i CIT. To właśnie te instytucje posiadają największy współczynnik współpracy, a tym samym podlegają największej dyfuzji kapitału kulturowego, co wywnioskować można na podstawie częstych kontaktów na przykład ze względu na największe zaangażowania w tworzenie wydarzeń kulturalnych i sportowych oraz promowanie ich w Internecie. Kolorem zielonym zaznaczono instytucje, które wymieniają zasoby niematerialne z 5 lub 4 instytucjami, natomiast kolorem żółtym instytucje najsłabiej zaangażowane w wymianę zasobów niematerialnych. Warto zaznaczyć, że na poniższym rysunku autorka kolorem zielonym wyróżniła sieci charakteryzujące się zamkniętym rodzajem przepływu zasobów niematerialnych wśród instytucji pokazując, że współpraca pomiędzy tymi podmiotami ma charakter zamknięty i dość intensywny, a kapitał kulturowy podlega nieustannemu rozwojowi na przykład poprzez wzajemne udostępnianie wiedzy. Do instytucji, które charakteryzują się zamkniętymi sieciami opartymi na wymianie zasobów niematerialnych możemy zaliczyć: RKPSiT (UMS) – MOwZK – PTTK; RKPSiT (UMS) – RPKiS (SPS) – SCK; SCK – PK – SCK – MOSiR; RPKiS (SPS) – SCK – MOwZK; SCK – KDK – CIT; SCK – PTTK – FKZS; SCK – PR – SCK – CIT; SCK – PK – SCK – K „S” – SCK. Natomiast sieci zaznaczone na rysunku kolorem czerwonym wskazują na obustronną wymianę zasobów niematerialnych, gdzie współpraca jest najbardziej korzystna. Mowa tutaj o: RKPSiT (UMS) – CRZS; K „S” – MOwZK; SCK – OPAK – SCK oraz K „S” – SCK – OPAK – SCK. Kolorem niebieskim zaś zaznaczono sieci, gdzie kierunek wymiany zasobów niematerialnych jest tylko jednostronny, a więc tylko jedna z instytucji podejmuje zdecydowanie częściej większą chęć w kontekście działań odnoszących się do wymiany zasobów niematerialnych, a druga z instytucji czerpie z tego tylko korzyści. Ponadto poniższy socjogram pozwala zauważyć, że aktorzy, którzy zajmują w sieci pozycję centralną cieszą się największym prestiżem oraz mają największą władzę.

Ze względu na fakt, iż Sandomierz to społeczność dość niewielka, a instytucje kulturalne i turystyczne skupione są w obrębie Starego Miasta (z kilkoma wyjątkami), to wymiana zasobów niematerialnych, jak i ogólna kooperacja, nie jest ograniczona. Wręcz przeciwnie, widać jak bardzo instytucje są od siebie zależne nie tylko przy organizacji różnych wydarzeń kulturalnych i sportowych, projektów, paneli dyskusyjnych, konferencji, ale także na co dzień w ramach promocji miasta, choćby poprzez działalność online. Pracownicy zapytani o ocenę współpracy jednogłośnie mówią: *„My jesteśmy tutaj jednym organizmem. Bardzo często wszyscy współpracujemy, bo wiadomo jak w jednym miejscu pojawi się turysta to pojawi się i w następnym. Współpraca moim zdaniem ma ogromne znaczenie. Jesteśmy małym miastem i w gruncie rzeczy zwiedzanie naszego miasta łączy się ze zwiedzaniem różnych instytucji. Wszystko jest ze sobą połączone, musimy tak pracować, musi być łączność, bo samemu nic się nie robi. Musi być*

wspólny cel i wspólna praca w jego osiągnięciu. Widać, że wszyscy sobie pomagamy na stronach internetowych czy fanpage'ach dodajemy plakaty, udostępniamy wydarzenia. To, co jest w Internecie dociera szybciej do ludzi, a im więcej udostępnień tym większe prawdopodobieństwo zwrócenia na jakieś wydarzenie czyjejs uwagi”, „My jesteśmy zadowoleni z tej współpracy. Znamy się tutaj wszyscy, wystarczy jeden telefon i wszystko załatwione. Jeżeli coś organizujemy to czy ktoś bierze udział czy nie w tym projekcie jest poinformowany, że coś się będzie dziać. Wymieniamy się tutaj informacjami ... jak pracuję tutaj bardzo długo tak nie zdarzyło się nam, żeby jakieś drzwi były dla nas zamknięte. My staramy się udostępniać wszystko mieszkańcom i turystom, co się dzieje w mieście, sami jeśli chcemy przekazać jakąś informację, coś zapromować, to też widzimy, że ta wiedza jest chętnie odbierana i przekazywana dalej. Nie ma ograniczeń”, „Trzeba przyznać, że zgoda i współpraca jest. Wszyscy sobie pomagamy, jeśli coś trzeba wrzucić do Internetu, to nie ma problemu. Jestem grafikiem, więc zajmuję się robieniem wszystkich plakatów, projektów, które ludzie później widzą na słupach, tablicach ogłoszeniowych i wiadomo w Internecie. Jeden telefon, jeden mail i gotowe. Na rozwój miasta pracujemy wspólnie, a przekazywanie i udostępnianie jakiś wydarzeń organizowanych w mieście jest kluczowe. W końcu zależy nam na jak najlepszym odbiorze”, „Nie ma tak, że jakieś wydarzenie jest ważniejsze od innego... działamy razem, promujemy razem, wszystkim zależy na jak najlepszym dotarciu do mieszkańca i turysty, więc przekazywanie informacji w naszej pracy jest kluczowe. My tu opieramy się przede wszystkim na współpracy i przekazie informacji, czegoś, co wiemy...”. Jak można zauważyć na podstawie wyżej przytoczonych kilku wypowiedzi, współpraca to *clue* całej działalności instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Przepływ kapitału kulturowego jest intensywny i sami pracownicy go dostrzegają. Taka aktywność bez wątpienia wpływa pozytywnie na przepływ i rozwój kapitału kulturowego, nawet jeśli jest to forma online, jak w tym analizowanym na potrzeby dysertacji przypadku.

Rysunek 12. Sieć wymiany zasobów niematerialnych wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Sandomierz jako miasto turystyczne cieszy się dużym zainteresowaniem wśród turystów. Rozwój kultury i turystyki miasta w dużej mierze spoczywa na instytucjach kulturalnych i turystycznych, które poprzez współpracę, szerokie kontakty i przepływ kapitału kulturowego wśród instytucji i ich pracowników, w postaci między innymi zasobów niematerialnych, tworzy z Sandomierza atrakcyjne miejsce turystyczne z dużym zasobem kulturowym na mapie nie tylko województwa świętokrzyskiego, ale również całej południowo-wschodniej części Polski. Istotne znaczenie dla rozwoju Sandomierza z zakresu kultury i turystyki ma również współpraca poszczególnych instytucji z mediami w ramach promocji miasta. Na terenie Sandomierza działa sześć lokalnych mediów, które wspierają promocję miasta nie tylko w województwie świętokrzyskim, ale również między innymi w powiecie tarnobrzeskim. Lokalne media z którymi współpracują instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza minimum raz na kwartał to: STV Sandomierz, Echo Dnia Sandomierz, Radio LELIWA, Tygodnik Nadwiślański, TSA24 oraz iTV Wisła. Zarówno Radio LELIWA, Tygodnik Nadwiślański oraz iTV Wisła są to media działające

w obrębie powiatu tarnobrzeskiego i województwa podkarpackiego, które intensywnie uwzględniają w swoich wiadomościach wydarzenia kulturalne i sportowe odbywające się na terenie miasta, wspierając promocję Sandomierza w sąsiednim województwie.

Poniższy rysunek (rys. 13) ukazuje sieć kontaktów opartą na intensywnej promocji Sandomierza poprzez współpracę poszczególnych instytucji z mediami. Autorka, aby w klarowny sposób przedstawić intensywność współpracy podmiotów kulturalnych i turystycznych oraz medialnych, po dogłębnej analizie uznała, że w badaniu uwzględni współpracę instytucji z mediami na podstawie umieszczonych na stronach internetowych miasta Sandomierz wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych. Wydarzenia te musiały być zorganizowane minimum przez dwie instytucje działające na terenie miasta objęte badaniem, a ponadto musiały zostać objęte patronem medialnym przynajmniej przez jedną instytucję medialną działającą na terenie miasta. Wydarzenia analizowane na potrzeby badania musiały odbywać się w Sandomierzu od stycznia 2019 r. do grudnia 2021 r. W badaniu łącznie przeanalizowano 74 wydarzenia: w tym 34 wydarzenia zorganizowane w 2019 r., 16 wydarzeń zorganizowanych w 2020 r. (również te, które zostały zorganizowane, ale się nie odbyły ze względu na pandemię) i 24 wydarzenia zorganizowane w 2021 r. Natychmiast można zauważyć różnicę w ilości realizacji wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych ze względu na stan epidemiologiczny i związane z nim ograniczenia, co widać przy porównaniu 2019 r., gdzie życie toczyło się normalnym torem, z 2020 r., kiedy zaczęła się pandemia. Można również zauważyć, że 2021 r. był przełomowy, gdyż pomimo trwania pandemii, zaczęto wracać do organizacji większej liczby wydarzeń kulturalnych i turystycznych ze względu na ogólny dostęp do szczepień. Pandemia bez wątpienia przyniosła skutki w słabszej współpracy instytucji z mediami ze względu na mniejszą liczbę organizacji wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych, a tym samym w przepływie kapitału kulturowego na rzecz rozwoju podmiotów oraz całego miasta.

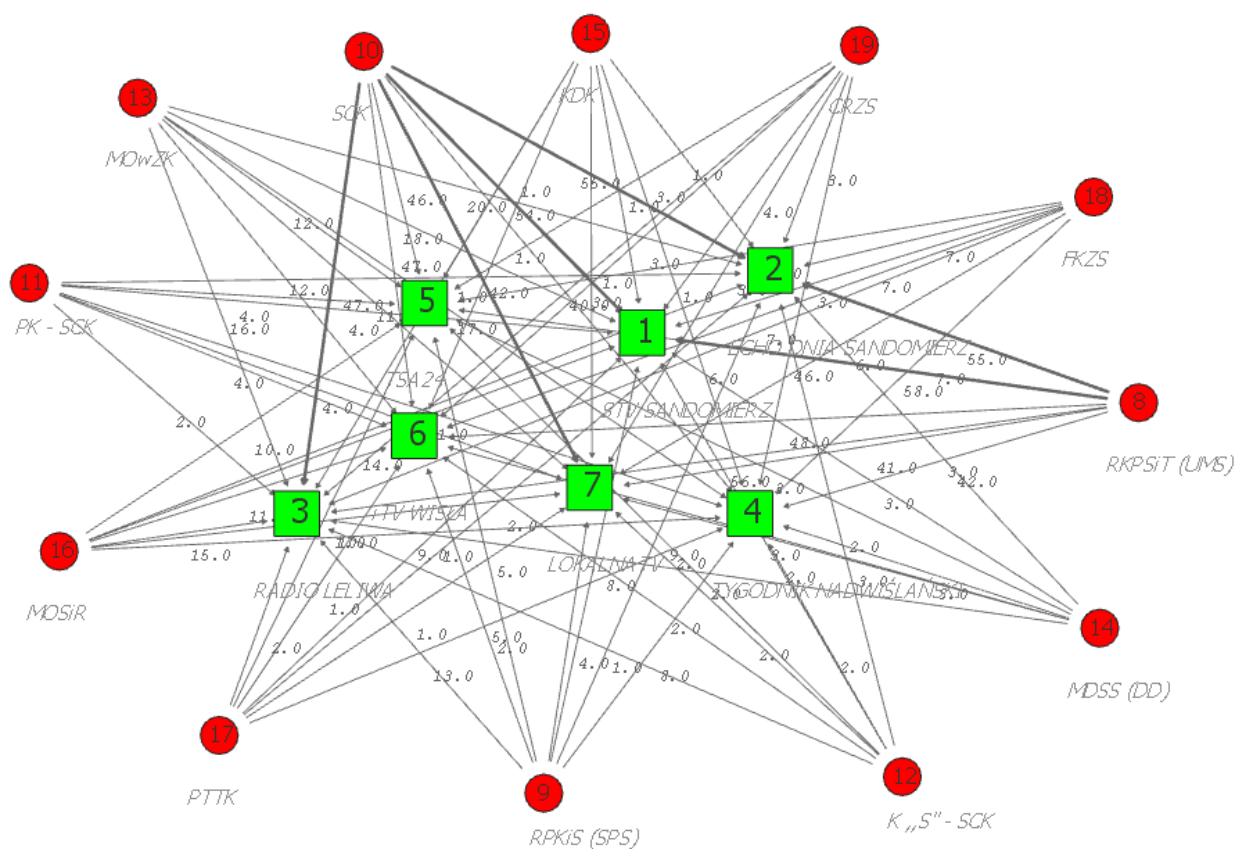
Na rysunku (rys. 13) cyframi zaznaczona została liczba wydarzeń objętych patronatem medialnym w okresie 3 lat realizowanych we współpracy różnych instytucji objętych badaniem. Analiza pozwoliła ukazać także silne więzi oraz to, że instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza przy organizacji i promocji wydarzeń kulturowych, sportowych i turystycznych współpracują w większości ze wszystkimi mediami w sposób zrównoważony. Najczęściej jednak instytucje kulturalne i turystyczne współpracują między innymi z Echo Dnia Sandomierz (53 wydarzenia), które uczestniczy i obejmuje swoim patronatem większość wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych, prowadząc często również transmisję na żywo z danych wydarzeń dla odbiorców w Internecie. Pokazuje to jak łatwo kulturę i kapitał kulturowy wytwarzany dzięki niej można udostępnić szerszemu gronu odbiorców właśnie poprzez sieć współpracy i kooperację. Drugim najczęściej wykorzystywanym medium jest STV Sandomierz (51 wydarzeń) – platforma

internetowa, która prężnie współpracuje z instytucjami, często zapraszając do studia i przeprowadzając wywiady z poszczególnymi pracownikami, kierownikami czy też dyrektorami poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych miasta. Istotna współpraca występuje również między TSA24 (45 wydarzeń), iTV Wisła (46 wydarzeń), Radio Leliwa (45 wydarzeń) oraz LokalnaTV (42 wydarzeń) – są to media równie ważne i one także wspierają i promują realizację wydarzeń na terenie miasta. Analiza wykazała, że oprócz wydarzeń kulturalnych, relacje bardzo często obejmują wydarzenia związane ze sportem. Znacznie rzadziej wydarzenia kulturalne, sportowe i turystyczne patronatem obejmuje Tygodnik Nadwiślański (39 wydarzeń) – zazwyczaj współpracuje on przy organizacji większych wydarzeń trwających na terenie miasta po kilka dni.

Analiza pozwoliła także ukazać silne więzi przedstawione na poniższym socjogramie, wynikające z silnej współpracy zachodzącej pomiędzy instytucjami prowadzącymi działalność z zakresu kultury i turystyki, a podmiotami medialnymi. Według autorki silne więzi wynikające z najintensywniejszej współpracy występują pomiędzy takimi podmiotami jak SCK oraz STV Sandomierz, Echo Dnia Sandomierz, Radio Leliwa oraz iTVWisła, a także pomiędzy RKPSiT (UMS), a STV Sandomierz i Echo Dnia Sandomierz. Ukazuje to, że wyżej wymienione podmioty najczęściej współpracowały ze sobą w latach 2019 – 2021 przy promocji wydarzeń kulturalnych, sportowych i turystycznych w mieście, co podkreśla także słuszność teorii Roberta Putnama dotyczącej istotności kontaktów mierzonych poprzez siłę powiązań²⁹⁶, które przyczyniają się do realizacji wspólnych celów składających się na rozwój kapitału kulturowego zarówno wśród samych instytucji, jak i miasta.

²⁹⁶ Por. D. Błaszczak, *op. cit.*, s. 58.

Rysunek 13. Silne więzi w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych z mediami w ramach promocji miasta; n = liczba wydarzeń objętych patronatem medialnym w okresie 3 lat realizowanych we współpracy różnych instytucji objętych badaniem

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Organizacja wydarzeń o charakterze kulturowym stanowi istotny element dynamizacji i ekspansji kultury oraz pozwala na lepszy przepływ kapitału kulturowego m.in. na podstawie współpracy opartej na realizacji wspólnych celów i zadań na rzecz rozwoju kulturowego i turystycznego miasta. Warto zaznaczyć, że węzłami w sieci mogą być nie tylko aktorzy w postaci jednostek, instytucji czy organizacji, ale również wszelkiego rodzaju projekty lub też, jak w tym przypadku, wydarzenia o charakterze kulturowym. Autorka do analizy wybrała te wydarzenia, które odbywają się w Sandomierzu cyklicznie – raz w roku, od minimum 5 lat i są organizowane w całości przez instytucje kulturalne i turystyczne miasta. Mowa tutaj między innymi o *Dniach Sandomierza – Truskawkowa Niedziela*, *Dookoła Wody Festival*, *Wianki – Noc Świętojańska i Dzień Św. Patryka*. Do analizy w tym przypadku nie wybrano wcześniej wspomnianego *Sandomierskiego Biegu „Kwitnących Sadów”*, gdyż ze względu na pandemię był on organizowany jedynie do 2019 r. włącznie. W latach 2020 i 2021 bieg nie był organizowany.

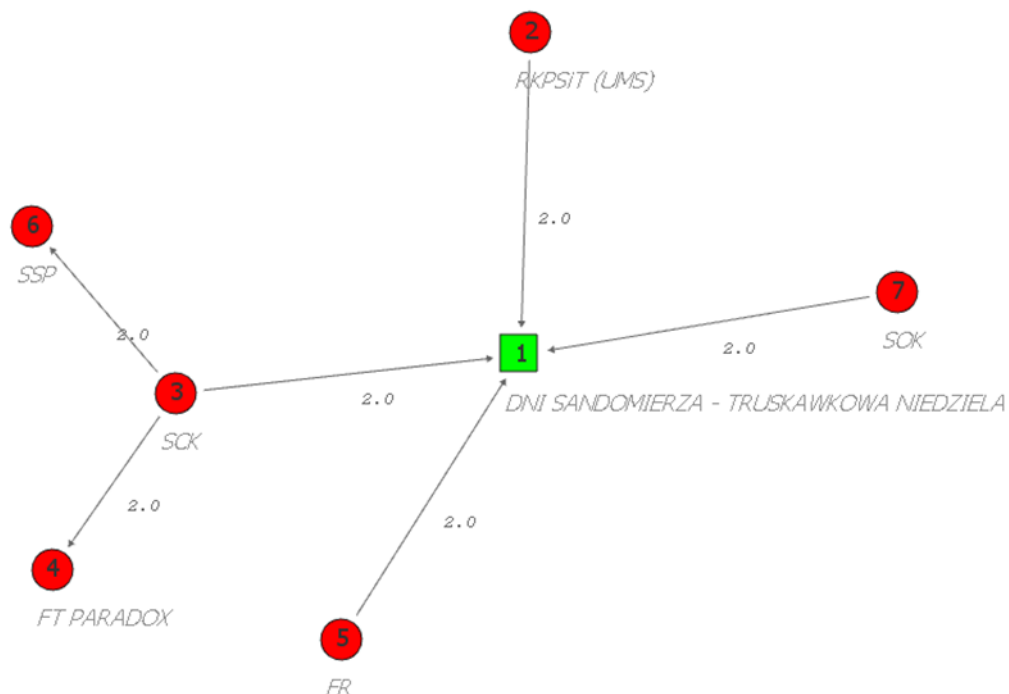
Analizę współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych oraz tym samym przepływu w ich sieci kapitału kulturowego przy organizacji wydarzeń o charakterze kulturowym przedstawiono na poniższych rysunkach typu „gwiazda”. Najlepiej przedstawiają one przepływ zasobów kapitału kulturowego podczas organizacji danego wydarzenia kulturowego.

Pierwszym wydarzeniem, które zostało poddane analizie są *Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela*. Analiza opierała się na edycji wydarzenia z 2019 r. i 2021 r. w celu ukazania rodzaju więzi i współpracy. Ze względu na pandemię, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się wirusa, wydarzenia nie zorganizowano w 2020 r. Poniższy rysunek (rys. 14) przedstawia sieć „wydarzenie – aktor”, która ma ukazać zaangażowanie poszczególnych instytucji w organizację danego wydarzenia. Socjogram pozwala zauważyć, że *Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela* organizowane są przez cztery instytucje kulturalne działające w Sandomierzu. Mowa tutaj między innymi o RKPSiT (UMS), SCK, SOK²⁹⁷ oraz FR²⁹⁸. W ramach współpracy aktorów przy organizacji tego wydarzenia można zauważyć połączenie typu most, gdzie „mostem” jest SCK. Dzięki niemu możliwe jest zaangażowanie w organizację tego wydarzenia takich organizacji jak FT PARADOX (Formacja Taneczna) oraz SSP (Sandomierskie Studio Piosenki), które przynależą i działają w ramach Sandomierskiego Centrum Kultury. Połączenie typu „most” dzięki współpracy z SCK daje możliwość FT PARADOX oraz SSP na korzystanie i nabywanie kapitału kulturowego jaki występuje w sieci przy organizacji tego wydarzenia przez podmioty kluczowe. Ciekawym jest fakt, że organizacja wydarzenia *Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela* nie tylko w latach 2019 i 2021, ale również w latach wcześniejszych (autorka pozwoliła sobie sprawdzić na potrzeby pogłębienia analizy również dane archiwalne z lat 2016, 2017 i 2018) organizowana jest przez te same instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza. Pozwala to zauważyć jak silny rodzaj więzi i współpracy występuje pomiędzy owymi instytucjami i jak sprawnie one działają. Organizacja wydarzenia opiera się na sieciach o charakterze zamkniętym – gdyż niezmiennie od wielu lat zaangażowani w organizację są ci sami aktorzy. Pokazuje to przede wszystkim wysoki poziom zaufania poszczególnych instytucji i pracowników w nich pracujących względem siebie, ale też umiejętność współpracy przy ekspansji kultury i turystyki miasta, co ma ogromne znaczenie również w kontekście budowania sieci współpracy oraz przepływu kapitału kulturowego, który w tym przypadku jest mocno zauważalny i praktycznie namacalny.

²⁹⁷ Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski – jest to grupa rekonstrukcji historycznej, która zajmuje się odwzorowaniem detali uzbrojenia i wyposażenia. Zajmują się prezentowaniem kawalerii w formie różnych pokazów. Jest to instytucja biorąca czynny udział w organizacji tego wydarzenia. Nie została ona jednak włączona do badania ze względu na brak określonej liczby powiązań z innymi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi Sandomierza na przestrzeni 3 lat.

²⁹⁸ Fabryka Ruchu – prywatna instytucja działająca na terenie Sandomierza w zakresie muzyki, tańca, sportu, aktywności fizycznej, fitnessu, nauki i zabawy – włączająca się w organizację niektórych wydarzeń o charakterze kulturalnym na zasadzie przepływu zasobów ludzkich – jakimi są tancerze, artyści i sportowcy. Instytucja nie została objęta badaniem z powodu małej liczby powiązań i współpracy na przestrzeni 3 lat z poszczególnymi instytucjami turystycznymi działającymi na terenie Sandomierza.

Rysunek 14. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia *Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela* (analiza organizacji wydarzenia w latach: 2019 / 2020 (brak organizacji wydarzenia ze względu na pandemię) / 2021), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat

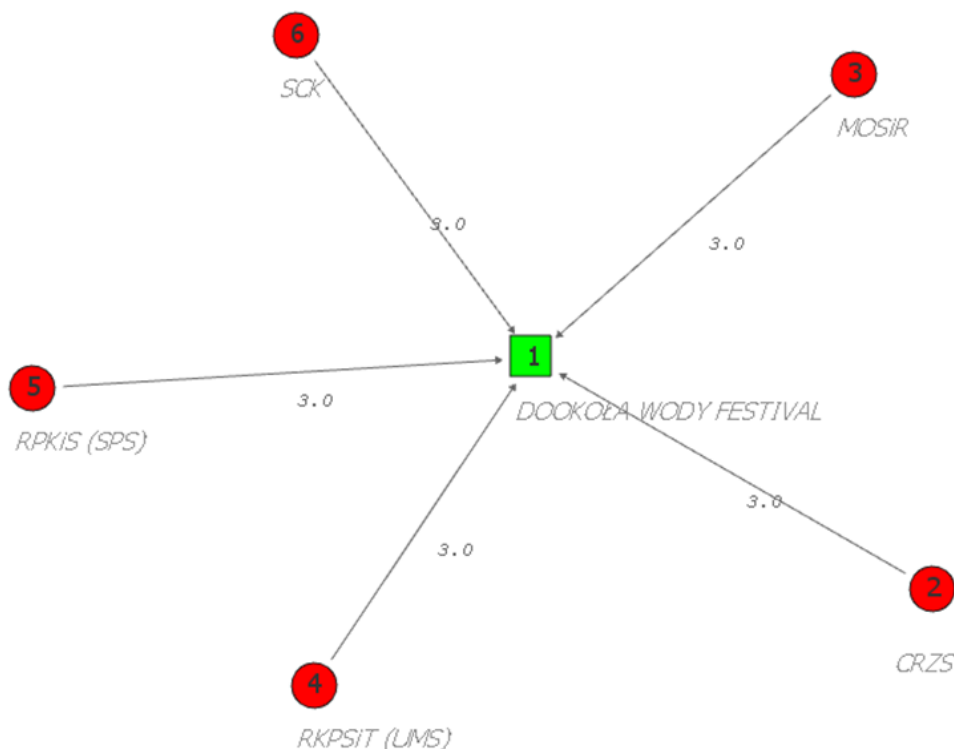

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Drugim wydarzeniem, które zostało poddane analizie jest *Dookoła Wody Festival*, który w Sandomierzu organizowany jest nieprzerwanie od 2009 r. Podobnie jak w przypadku pierwszego wydarzenia, tutaj również analiza organizacji wydarzenia opierała się kolejno na latach 2019, 2020 i 2021. Poniższy rysunek (rys 15.) ukazuje sieć pięciu instytucji zaangażowanych w organizację owego wydarzenia. Mowa tutaj o RKPSiT (UMS), RPKiS (SPS), CRZS, SCK i MOSiR. Co ciekawe, instytucje te współpracują przy organizacji tego wydarzenia w niezmiennym składzie od 2016 r. (autorka na potrzeby potwierdzenia tej tezy zweryfikowała dane archiwalne z lat 2016, 2017 i 2018). Jest to bardzo interesujące zwłaszcza, że w tym przypadku również mamy do czynienia z rodzajem sieci zamkniętej w kontekście organizacji wydarzenia, w którym uczestniczą tylko i wyłącznie owe instytucje. Pozwala to zaobserwować jak duża jest siła więzi, która na przestrzeni tylu lat powstała na podstawie sieci i kontaktów pomiędzy instytucjami. Ponadto można również zauważyć jak taka wieloletnia współpraca i zaufanie, tak mocno podkreślane przez

Francisca Fukuyame²⁹⁹, które występuje wśród instytucji kulturalnych i turystycznych, wpływa na rozwój kapitału kulturowego także na przykładzie organizacji wydarzeń o charakterze kulturowym.

Rysunek 15. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia *Dookoła Wody Festival* (analiza organizacji wydarzenia w latach: 2019 / 2020 / 2021), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat

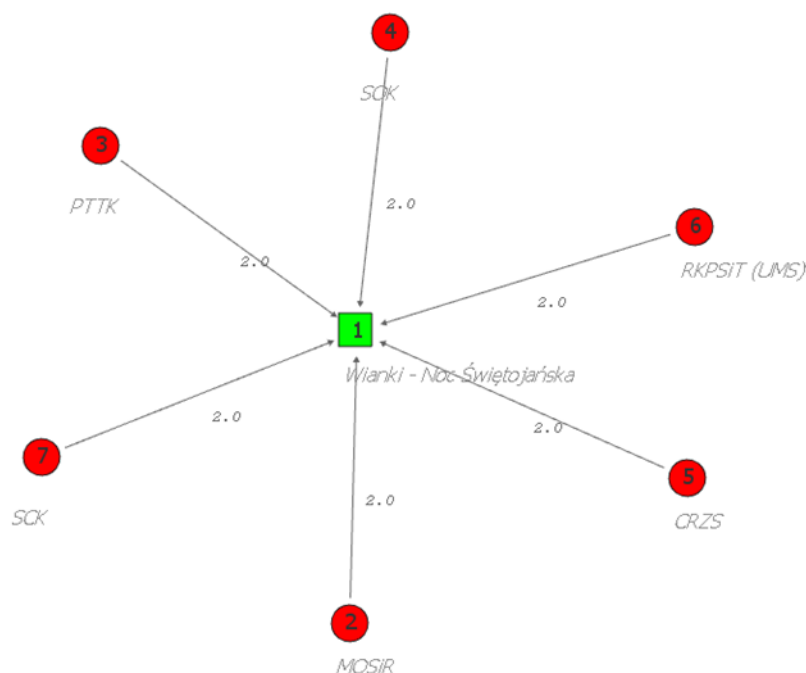
Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Kolejnym wydarzeniem, które zostało poddane analizie są *Wianki – Noc Świętojańska*, które w Sandomierzu nieprzerwanie organizowane są od 2011 r. Analizie poddano organizację wydarzenia kolejno w latach 2019 i 2020, gdyż w 2021 r., po raz pierwszy od 19 lat, wydarzenie nie zostało zorganizowane. Analiza wydarzenia na przestrzeni dwóch lat pozwoliła dostrzec przepływ zasobów składających się na kapitał kulturowy wśród instytucji organizujących owe wydarzenia. Poniższy rysunek (rys. 16) ukazuje, że nieprzerwanie od wielu lat (autorka sięgnęła po dane archiwalne również z 2017 r. i 2018 r. w celu pogłębienia analizy) – identycznie jak w dwóch wcześniej analizowanych wydarzeniach – grupa organizatorów jest niezmienna. W

²⁹⁹ Dokładniej istotność zaufania w odniesieniu do kapitału kulturowego w sieci została omówiona w rozdziale pierwszym w paragrafie 1.2.2. „Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Francis’a Fukuyamy i Roberta Putnama”.

przypadku wydarzenia *Wianki – Noc Świętojańska* jest ono organizowane przez sześć podmiotów: RKPSiT (UMS), MOSiR, SCK, CRZS, SOK i PTTK, którzy zarówno w 2019 r. i 2020 r. są głównymi inicjatorami i organizatorami tej imprezy kulturalnej, co ponownie pokazują silne więzi, jakie występują pomiędzy poszczególnymi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi działającymi na terenie miasta.

Rysunek 16. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia *Wianki – Noc Świętojańska* (analiza organizacji wydarzenia w latach 2019 / 2020), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat

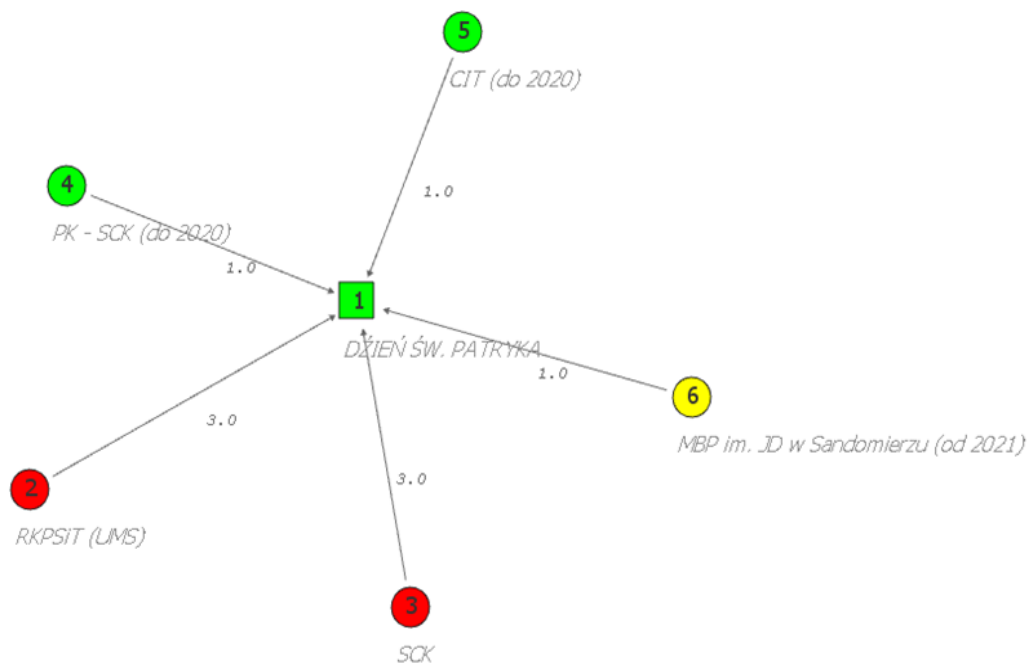
Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Czwarte wydarzenie poddane analizie sieciowej to *Dzień Św. Patryka*. Jest to wydarzenie obchodzone w Sandomierzu nieprzerwanie od 18 lat i pomimo tego, że nie odbywa się ono w sezonie letnim, gdy Sandomierz cieszy się największym zainteresowaniem wśród turystów, a 17 marca – to wydarzenie to cieszy się dużą popularnością wśród mieszkańców i przyciąga osoby przyjezdne również z najbliższej okolicy. Poniższy rysunek (rys. 17) przedstawia sieć „wydarzenie – aktor”, która ukazuje zaangażowanie poszczególnych instytucji w organizację owego wydarzenia. Kolorem czerwonym zaznaczono instytucje zaangażowane w organizację wydarzenia nieprzerwanie od 18 lat³⁰⁰, kolorem zielonym zaznaczono instytucje, które ze względów

³⁰⁰ Autorka aby zweryfikować tę informację kontaktowała się telefonicznie z pracownikami RKPSiT (UMS) oraz

niezależnych od siebie musiały zaprzestać organizacji wydarzenia w 2020 r., zaś kolorem żółtym zaznaczono instytucję, która dołączyła do organizacji wydarzenia w zamian za podmioty zaznaczone kolorem zielonym. Jeśli mowa o latach 2019 i 2020 – wydarzenie to organizowane było przez cztery podmioty działające w zakresie kultury i turystyki na terenie Sandomierza: SCK, PK – SCK, CIT oraz RKPSiT (UMS). Ze względu na sytuację epidemiologiczną w Polsce związaną z wirusem SARS-CoV-2, w 2021 r. wydarzenie to po raz pierwszy przybrało inną formę – online, gdzie w organizację wydarzenia zaangażowane były tylko trzy podmioty – SCK, RKPSiT (UMS) oraz po raz pierwszy MBP im. JD w Sandomierzu (Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Długosza w Sandomierzu). Wspólnie podmioty te przygotowały i zrealizowały program wirtualnych atrakcji, który trwał nie tylko, jak miało to miejsce od wielu lat, 17 marca, ale w dniach od 17 do 21 marca. Miało to zachęcić odbiorców do udziału w różnego rodzaju wydarzeniach odbywających się między innymi na profilach facebookowych organizatorów. Analiza tego wydarzenia pozwala zauważyć, że kultura jest bardzo ważnym elementem życia podmiotów społecznych i pomimo wpływu bodźców i czynników zewnętrznych, niekoniecznie zależnych od ludzi, jest ona warta rozwijania i udostępniania na różne możliwe sposoby. Przykład tego wydarzenia pozwala zauważyć również zmianę organizatorów tego wydarzenia, z przyczyn niezależnych od instytucji, co ukazuje, że współpraca opierać się musi nie tylko na zaufaniu, ale również na jak najlepszym dobru wspólnym zarówno dla odbiorców kultury, jak i dla instytucji odpowiedzialnych za organizację danego wydarzenia. Przepływ zasobów ludzkich, jak i materialnych oraz niematerialnych, w przypadku organizacji tego wydarzenia uległ zmianie, co ukazuje również uniwersalność, jaką cechują się instytucje na platformie współpracy.

Rysunek 17. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia *Dzień Św. Patryka* (analiza organizacji wydarzenia w latach 2019 / 2020 / 2021 (wersja online z powodu pandemii)), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Na podstawie przeprowadzonej w tej części pracy analizy można stwierdzić, że instytucje z zakresu kultury i turystyki funkcjonujące na terenie Sandomierza ściśle ze sobą współpracują tworząc sieć współpracy o różnym stopniu powiązań i skali oddziaływania. Wynika to z faktu, iż Sandomierz jest dość małym miastem, dlatego też analiza sieci ukazuje tak intensywną współpracę pomiędzy praktycznie wszystkimi instytucjami, gdzie każdy z podmiotów odgrywa ogromne znaczenie dla tworzenia kultury i turystyki miasta oraz wpływa na ekspansję kapitału kulturowego wśród instytucji. Niemniej warto jednak zaznaczyć, że w przypadku sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza mamy do czynienia z sieciami po części zdominowanymi przez kilka podmiotów ściśle ze sobą kooperującymi przy rozwoju kultury i turystyki miasta, co wpływa na zajmowanie przez tych aktorów pozycji centralnych w sieci, cieszących się największym prestiżem, a tym samym największą władzą. Mowa tutaj o trzech dość znaczących instytucjach jak: Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (UMS) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim. To właśnie dzięki tym instytucjom kultura zajmuje znaczące miejsce w strategii rozwoju miasta i przez cały czas jest pielęgnowana i

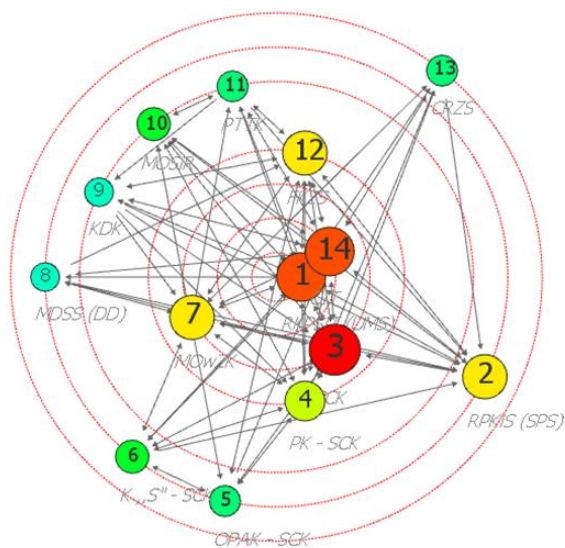
rozpowszechniana. Wpływa to w dużym stopniu również na kapitał kulturowy, który dzięki wyżej wymienionym instytucjom podlega nieustannej dyfuzji. Przedstawione wcześniej w formie socjogramów sieci współpracy pozwalają zauważyć, między innymi na przykładzie wspólnej organizacji wydarzeń kulturalnych lub na podstawie przepływu zasobów niematerialnych, wysoki poziom zarówno kapitału społecznego, jak i kapitału ludzkiego pracowników, co przekłada się na kapitał kulturowy samej instytucji, mający istotne znaczenie dla rozwoju miasta. Ponadto umiejętna kooperacja oparta na zaufaniu jest pewnego rodzaju spoiwem i fundamentem we wspólnym odnoszeniu sukcesów, co przekłada się także na intensywny przepływ kapitału kulturowego zarówno wśród instytucji, jak i pracowników, co widać na przykładzie liczby zrealizowanych wspólnie projektów.

5.2. Stopień centralności, gęstość oraz miary bliskości i pośrednictwa sieci powiązań instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Arbitralne znaczenie podczas analizy sieci powiązań wśród aktorów odgrywają stopień centralności oraz gęstość sieci, jak i ściśle związane z nią miary bliskości i pośrednictwa, które dokładnie pomagają określić rodzaje węzła, wskazać na popularność poszczególnych aktorów, czy określić między innymi wskaźnik spójności pomiędzy aktorami w sieci. W tej części pracy autorka skupia się przede wszystkim na przedstawieniu analizy stopnia centralności oraz gęstości sieci, ale także na miarach bliskości oraz pośrednictwa, jakie występują w sieci powiązań pomiędzy instytucjami kulturalnymi i turystycznymi Sandomierza. Pozwoli to w obrazowy i najbardziej przystępny sposób przedstawić rozmieszczenie poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w sieci, jak i wskazać przede wszystkim możliwość wymiany, dyfuzji oraz ekspansji kapitału kulturowego, tak ważnego w kontekście owej dysertacji wśród badanych podmiotów społecznych.

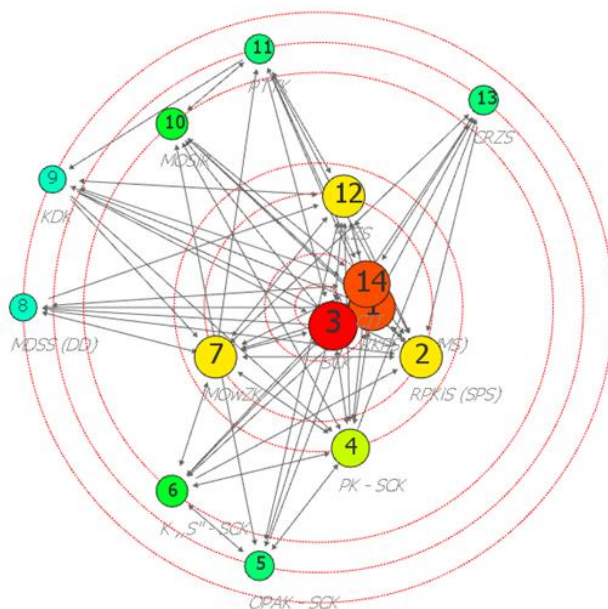
Analiza poszczególnych stopni i miar będzie oparta przede wszystkim na sieci kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, gdyż to pozwoli jak najlepiej określić miary w oparciu o poziom podejmowanej współpracy, jak i umiejętności współdziałania z uwzględnieniem lojalności, ale i również zaufania poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych względem siebie. Poniższe rysunki (rys. 18 i 19) prezentują ponownie sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, która została już przedstawiona we wcześniejszej części pracy (rys. 5). Modyfikacja graficzna rysunku (rys. 5), która dotyczy między innymi – zmian układu, zmian wielkości ikon poszczególnych aktorów oraz kolorystyki – była niezbędna na potrzeby dalszej analizy. Celem modyfikacji rysunku było utworzenie jak najbardziej przejrzystych socjogramów, które ułatwią zrozumieć i pozwolą zauważyć przedstawione w dalszej części pracy wyniki badań.

Rysunek 18. Sieć kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na rzecz wykazania centralności out – degree

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Rysunek 19. Sieć kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na rzecz wykazania centralności in – degree

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Stopień centralności uznawany jest za najbardziej podstawową miarę analizy sieci, która

może pomóc wskazać najpopularniejszego aktora w sieci. W sieci skierowanej występują dwie miary:

- *In – degree* – która mierzy liczbę połączeń wejściowych (wchodzących);
- *Out – degree* – która mierzy liczbę połączeń wyjściowych (wychodzących).

Z tego też względu stopień centralności mierzy centralność, sygnalizując tym samym wagę i siłę wpływu lub poziomemu dostępu do informacji, albo też ogólny poziom aktywności – gdzie w tym przypadku wysoki stopień centralności jest uznawany za atut aktora. Ponadto warto zaznaczyć, że stopień centralności jako miara może również dawać informacje o tym, czy dana instytucja względem innych w sieci jest istotna i jakie pełni znaczenie, ale także wskazać jej centralność, bądź też peryferyjność w sieci³⁰¹ pokazując tym samym popularność danego aktora. Poniższa tabela (tab. 2) przedstawia w sposób malejący instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza oraz poszczególne stopień centralności każdej z nich z uwzględnieniem zarówno *in – degree* oraz *out – degree*, a więc zarówno połączeń wejściowych (wchodzących), jak i wyjściowych (wychodzących).

Poniższa tabela (tab. 2) sporządzona na bazie sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza ukazuje, że w analizie stopnia centralności kluczowe węzły zależą od tego, czy relacje w sieci w kontekście poszczególnych instytucji są *in – degree* czy *out – degree*, a więc czy są to połączenia wejściowe czy wyjściowe. Jeśli weźmiemy pod uwagę połączenia *in – degree*, a więc połączenia wejściowe, to na podstawie analizy i dokładnych wyliczeń umieszczonych w powyższej tabeli można zauważyć, że kluczowe w tym przypadku są takie instytucje jak: Sandomierskie Centrum Kultury – zajmujące pozycję lidera w sieci oraz Referat Kultury Promocji Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Centrum Informacji Turystycznej, Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe Sandomierz), Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim oraz Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej, które cieszą się równie dużą liczbą połączeń wejściowych, a więc znajdują się w centrum sieci. Świadczy to o ich pozycji w kontekście podejmowania współpracy przez inne instytucje. Na peryferiach zaś znalazło się w tym przypadku Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) oraz Katolicki Dom Kultury, a więc instytucje, które posiadają tylko po cztery relacje wejściowe. Świadczy to o tym, że pomimo licznych współprac są to instytucje mające określoną strukturę współpracy i kooperują tylko z kilkoma podmiotami w ramach poszczególnych wydarzeń kulturowych. Jeśli zaś zwrócimy uwagę na połączenia wyjściowe, a więc *out – degree*, to po dokładnej analizie tabeli można zauważyć, że największą liczbą kontaktów wyjściowych cieszą się Referat Kultury Promocji Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – będący liderem w sieci oraz Centrum Informacji

³⁰¹ Ł. Wawrzynek, *op. cit.*, s. 60.

Turystycznej, Sandomierskie Centrum Kultury oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim, które również znajdują się w centrum sieci, cechując się dużą zależnością w kontekście współprac. Na peryferiach zaś, w tym przypadku z najmniejszą liczbą kontaktów wyjściowych, znajduje się Chorągiew Rycerska Ziemi Sandomierskiej, co wynika z faktu, że jest to podmiot, który wiele wydarzeń organizuje we własnym zakresie, a gościnnie współpracuje tylko przy większych wydarzeniach kulturalnych, co można wywnioskować po analizach dokonanych we wcześniejszej części pracy.

Tabela 2. Stopień centralności w sieci poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Lp.	Nazwa instytucji	In – degree (połączenia wejściowe)	%	Out – degree (połączenia wyjściowe)	%
1.	RKPSiT (UMS)	12.000000	92 (92.307692)	12.000000	92 (92.307692)
2.	RPKiS (SPS)	10.000000	77 (76.923077)	6.000000	46 (46.153846)
3.	SCK	13.000000	100 (100.00000)	10.000000	77 (76.923077)
4.	PK – SCK	9.000000	69 (69.230769)	9.000000	69 (69.230769)
5.	OPAK – SCK	5.000000	38 (38.461538)	6.000000	46 (46.153846)
6.	K „S” – SCK	6.000000	46 (46.153846)	6.000000	46 (46.153846)
7.	MOwZK	10.000000	77 (76.923077)	10.000000	77 (76.923077)
8.	MDSS (DD)	4.000000	31 (30.769231)	6.000000	46 (46.153856)
9.	KDK	4.000000	31 (30.769231)	7.000000	54 (53.846154)
10.	MOSiR	6.000000	46 (46.153846)	7.000000	54 (53.846154)
11.	PTTK	5.000000	38 (38.461538)	7.000000	54 (53.846154)
12.	FKZS	10.000000	77 (76.923077)	9.000000	69 (69.230769)
13.	CRZS	5.000000	38 (38.461538)	5.000000	38 (38.461538)

14.	CIT	12.00000	92 (92.307692)	11.000000	85 (84.615385)
-----	-----	----------	-------------------	-----------	-------------------

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Arbitralne znaczenie dla analizy sieci społecznych i uzyskania jak najlepszych pomiarów danej sieci ma również zbadanie gęstości. Gęstość sieci jest rozumiana i stosowana jako wskaźnik spójności, definiowany przez liczbę istniejących w sieci powiązań w stosunku do całkowitej możliwej liczby więzi³⁰². Warto zaznaczyć, że gęstość sieci zależy w dużym stopniu od liczby relacji, które faktycznie wiążą aktorów w sieci. Jeśli weźmiemy pod uwagę kontekst społeczny gęstość związana jest z rozwijaniem przede wszystkim wspólnej wiedzy i doświadczeń, budowaniem zaufania do innych podmiotów w sieci oraz wymianą informacji³⁰³, które stanowią kluczowy element rozwoju tak istotnego kapitału kulturowego wśród instytucji i ich pracowników. Znaczący jest jednak fakt, że gęstość nie tylko może sprzyjać wymianie informacji wśród podmiotów, ale także może mieć negatywny wpływ na komunikację i z powodu zbyt wielu powiązań przekształcać informacje. Z tego też względu tak ważne jest by znaleźć złoty środek w dobieraniu kontaktów w taki sposób, aby zrównoważyć przepływ wiedzy, doświadczeń, umiejętności, informacji, a więc wszystkich elementów składających się na kapitał kulturowy w sieci.

Z gęstością sieci mocno związana jest miara bliskości (*closeness centrality*) i miara pośrednictwa (*betweenness centrality*), dzięki którym istnieje możliwość podjęcia dogłębnej analizy gęstości danej sieci właśnie na podstawie tych dwóch miar. Miara bliskości odzwierciedla szybkość przepływu, w tym wypadku kapitału kulturowego oraz jego zasięg. Im niższa wartość, tym szybszy przepływ³⁰⁴. Warto zaznaczyć, że miara jest wrażliwa na rozmiar sieci i maleje, gdy liczba podmiotów w sieci się zwiększa. Bowiem utrzymanie bliskich relacji z dużą liczbą osób jest trudniejsze niż z mniejszą³⁰⁵. Poniższa tabela (tab. 3) przedstawia analizę bliskości w sieci poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w Sandomierzu na podstawie współpracy poszczególnych instytucji, by móc w jak najdokładniejszy sposób zobrazować przede wszystkim szybkość przepływu kapitału kulturowego, jak też jego zasięg. Z poniższej tabeli (tab. 3) można odczytać, że najniższe wskaźniki bliskości posiadają takie instytucje, jak: Chorągiew Rycerska

³⁰² M. Morzy, A. Ławrynowicz, *Wprowadzenie do analizy sieci społecznych*, Instytut Informatyki, Poznań 2010 – 2011, <https://socnetwork.files.wordpress.com/2011/02/podstawowe-wc582ac59bciwoc59bci.pdf>, [dostęp online: 03.03.2022 r.], s. 28.

³⁰³ Ł. Wawrzynek, *op. cit.*, s. 53 – 54.

³⁰⁴ M. Morzy, A. Ławrynowicz, *Wprowadzenie do analizy sieci społecznych* (cyt. za) S. Tur, *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2017, s. 116.

³⁰⁵ Ł. Wawrzynek, *op. cit.*, s. 64.

Ziemi Sandomierskiej, Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza), Kino „Starówka”, Ośrodek Promocji Aktywności Kulturowej – SCK oraz Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe Sandomierz). Wynika to z faktu, iż instytucje te rzadziej współpracują przy realizacji wydarzeń kulturalnych i turystycznych z innymi instytucjami, co ma pozytywny wpływ na przepływ kapitału kulturowego, gdyż w tym przypadku, pomimo mniejszej liczby współprac z podmiotami, przepływ kapitału kulturowego jest najszybszy. Natomiast najwyższe wartości wskaźnika bliskości występują wśród: Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Centrum Informacji Turystycznej, Sandomierskiego Centrum Kultury oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim. Pozwala to zauważyć, że dzięki intensywnej i częstej współpracy oraz bliskim kontaktom z innymi ośrodkami kultury i turystyki w Sandomierzu oraz zajmowanie w sieci centralnej pozycji, instytucje te przepływ kapitału kulturowego mają utrudniony. Miara jest dość wrażliwa na rozmiar i wielkość sieci i maleje tak naprawdę za każdym razem, gdy liczba podmiotów w sieci lub liczba relacji w sieci się zwiększa, co pozwala zauważyć, że utrzymanie relacji z dużą liczbą osób jest zdecydowanie trudniejsze i utrudnia płynny i szybki przepływ kapitału kulturowego, niż z mniejszą liczbą podmiotów, gdzie ten przepływ jest szybki.

Tabela 3. Bliskość w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Lp.	Nazwa instytucji	Miara bliskości (closeness centrality)	%
1.	RPKSiT (UMS)	0.071429	93 (92.857143)
2.	RPKiS (SPS)	0.050000	65 (65.000000)
3.	SCK	0.062500	81 (81.250000)
4.	PK – SCK	0.058824	76 (76.470588)
5.	OPAK – SCK	0.050000	65 (65.000000)
6.	K „S” – SCK	0.050000	65 (65.000000)
7.	MOwZK	0.062500	65 (81.250000)
8.	MDSS (DD)	0.050000	65 (65.000000)
9.	KDK	0.052632	68 (68.421053)

10.	MOSiR	0.052632	68 (68.421053)
11.	PTTK	0.052632	68 (68.421053)
12.	FKZS	0.058824	76 (76.470588)
13.	CRZS	0.047619	62 (61.904762)
14.	CIT	0.066667	87 (86.666667)

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Istotne znaczenie w kontekście określania gęstości sieci, jak już wspomniano wcześniej, oprócz miar bliskości, ma również miara pośrednictwa. Miara pośrednictwa pomaga w dokładnym analizowaniu węzła. To sytuacja, gdy węzeł ma korzystne położenie w sieci, dzięki któremu może pośredniczyć w interakcjach między innymi węzłami. Ponadto warto zaznaczyć, że miara pośrednictwa jest miarą istotności zajmowania przez aktora pozycji³⁰⁶, gdyż pośrednictwo ma na celu wskazać, które dokładnie węzły są najważniejsze z punktu widzenia komunikacyjnego pomiędzy nimi. Należy podkreślić, że miara pośrednictwa wskazuje pewnego rodzaju natężenie ruchu pomiędzy każdą parą węzłów w sieci, w której przejście od jednego do drugiego węzła dokonywane jest na podstawie analizowanego węzła³⁰⁷. W ten właśnie sposób można zmierzyć natężenie przepływu kapitału kulturowego w sieci. Istotne jest jednak to, że węzły, które charakteryzują się wysokim stopniem pośrednictwa, stają się takimi aktorami w sieci, którzy zazwyczaj tracą integralność i koherentność w sieci, co w konsekwencji może w dużym stopniu prowadzić do rozchwiania, braku stabilizacji i zamieszania w sieci, co nie jest dla niej korzystne. Poniższa tabela (tab. 4) obrazuje pośrednictwo w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Dzięki analizie pośrednictwa na podstawie tabeli (tab. 4) można zauważyć, że w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza najwyższe pośrednictwo, a więc węzły uznawane za kluczowe w przepływie kapitału kulturowego, występują wśród Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Sandomierskiego Centrum Kultury oraz Centrum Informacji Turystycznej. Jeśli zaś mowa o najmniejszym pośrednictwie w przepływie kapitału kulturowego to można je zauważyć zdecydowanie w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajobrazowym, Ośrodku Promocji Aktywności Kulturalnej – SCK, Katolickim

³⁰⁶ *Ibidem*, s. 61.

³⁰⁷ *Ibidem*.

Domu Kultury, Chorągwi Rycerskiej Ziemi Sandomierskiej i Muzeum Diecezjalnym Sztuki Sakralnej (Dom Długosza). Pomimo faktu, iż często aktorzy z najwyższymi wskaźnikami pośrednictwa tracą w sieci spójność i integralność to w przypadku instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza nie można tego stwierdzić. Ze względu na dość małą liczbę instytucji kulturalnych i turystycznych działających na rzecz rozwoju kultury i turystyki miasta raczej można dostrzec chęć podejmowania wspólnych działań, niż jakkolwiek chaos i brak stabilizacji we współdziałaniu. Oczywiście jest, że współpraca zależna jest od wielu czynników, jednak na podstawie przeprowadzonej wcześniej analizy, na przykład odnosząc się do organizacji wydarzeń kulturalnych w mieście, widać chęć współpracy opartą zdecydowanie na zaufaniu, co można stwierdzić na podstawie wieloletnich wspólnych działań. Może to wynikać z faktu, iż Sandomierz to małe miasto, a instytucje wybrane do badania są mocno osadzone w sieci poprzez silne kontakty rozwijające się na przestrzeni wielu lat, o czym może świadczyć intensywność i sprawność współpracy.

Tabela 4. Pośrednictwo w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Lp.	Nazwa instytucji	Pośrednictwo (betweenness centrality)	%
1.	RPKSiT (UMS)	14.760714	9 (9.461996)
2.	RPKiS (SPS)	2.726190	2 (1.747558)
3.	SCK	13.542857	9 (8.681319)
4.	PK – SCK	4.892857	3 (3.136447)
5.	OPAK – SCK	1.209524	1 (0.775336)
6.	K „S” – SCK	1.584524	1 (1.015720)
7.	MOwZK	7.201190	5 (4.616148)
8.	MDSS (DD)	0.125000	0,08 (0.080128)
9.	KDK	0.333333	0,2 (0.213675)
10.	MOSiR	2.817857	2 (1.806319)

11.	PTTK	1.292857	1 (0.828755)
12.	FKZS	7.301190	5 (4.680250)
13.	CRZS	0.267857	0, 1 (0.171703)
14.	CIT	12.944048	8 (8.297466)

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

5.3. Współczynnik klastrowania i tworzące się kliki przy współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Fundamentalne znaczenie we współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w sieci odgrywają także inicjatywy klastrowe oraz tworzące się kliki, które mają na celu ułatwienie oraz przyspieszenie procesów nowatorskich. Tworzenie się w sieci zarówno klastrów, jak i klik uznawane jest za skuteczne narzędzie upowszechniania i przepływu kapitału kulturowego, między innymi w formie wiedzy pomiędzy aktorami, co zaś można uznać za czynnik wzmacniający i mobilizujący kulturę i turystykę nie tylko Sandomierza, ale i całego powiatu sandomierskiego. Podobnie uważa Dorota Łangowska, która podkreśla, iż „zarówno w doktrynie gospodarki opartej na wiedzy, jak i w *learning economy* duże znaczenie przypisuje się budowaniu sieci wzajemnych powiązań, które mogą przyczynić się do tworzenia wartości dodanej³⁰⁸”. W różnego rodzaju instytucjach współpracujących ze sobą sieć wzajemnych powiązań występuje także poprzez tworzenie się klastrów i klik. Daje to możliwość lepszego porozumiewania się i płynniejszej kooperacji pomiędzy podmiotami, a co za tym idzie wpływa również na dyfuzję w tym przypadku kapitału kulturowego, który zaś przekłada się na rozwój kultury i turystyki miasta, jak i samych instytucji kulturalnych i turystycznych oraz ich pracowników.

Klastry w ujęciu teoretycznym Michael E. Porter definiuje jako „geograficzne skupiska wzajemnie powiązanych firm wyspecjalizowanych dostawców, jednostek świadczących usługi, firm działających w perspektywie sektora i związanych z nimi instytucji, które w poszczególnych dziedzinach konkurują między sobą, ale także współpracują”³⁰⁹. Warto ponadto podkreślić, że klastry mogą posiadać różny zasięg – mogą obejmować zarówno małe, jak i duże miasta, regiony,

³⁰⁸ D. Łangowska, *Klastry oparte na wiedzy i ich wpływ na rozwój gospodarczy Polski* [w:] „Roczniki Kolegium Analiz Społecznych. Kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w warunkach globalizacji”, nr 36, Warszawa 2015, s. 125.

³⁰⁹ M. E. Porter, *Porter o konkurencji*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2001, s. 246.

a nawet województwa, co ukazuje jak istotne jest ich znaczenie we współpracy sieciowej poszczególnych podmiotów społecznych w realizacji wspólnych celów. W kontekście dysertacji na temat kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza autorka, po dogłębnej analizie sieci społecznych i uzyskaniu jak najlepszych pomiarów danej sieci, uznała za konieczne zbadanie poziomu współczynnika klastrowania. Pozwala on pomóc określić miejsce danego węzła w sieci oraz jego istotność względem innych węzłów. Współczynnik klastrowania (*clustering coefficient*) został wprowadzony w 1998 r. przez Watts'a i Strogatz'a³¹⁰ w celu sprawdzenia czy graf jest siecią małego świata³¹¹. Jest to miara określająca zdolność węzła do włączania się do grup i określa jak blisko jest każdy węzeł i jego sąsiedzi w celu stworzenia kompletnego podgrafu (kliki).

Warto zaznaczyć, że w kontekście społecznym węzeł o wysokim współczynniku klastrowania jest mocno osadzony w sieci i jest bardziej podatny na stworzenie klik, podczas gdy węzeł o niskim współczynniku pozostaje węzłem peryferyjnym i jest bardziej odłączony od wszystkich węzłów, co wskazuje na mniejsze szanse węzła na stworzenie kliki. Wiedza o poziomie współczynnika klastrowania stanowi podstawę budowania nowych zespołów lub też łączenia grup³¹², to zaś pomaga usprawniać pracę w sieci oraz wpływa na przepływ nowej wiedzy bądź też informacji. Analiza sieci społecznych w odniesieniu do współczynnika klastrowania jest o tyle istotna w tej części pracy, że może pozwolić na przyszłość wykorzystać tę metodę pomiarów w celu rozwoju miasta w sferze kultury i turystyki. Ponadto może stać się także przydatnym elementem, który władze Sandomierza powinny uwzględnić na przykład w planowaniu i tworzeniu strategii miasta na kolejne lata. Poddając analizie rysunek numer 5 przedstawiający sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza³¹³ w poniższej tabeli (tab. 5) ukazano wyliczony już współczynnik klastrowania dla poszczególnych węzłów, a więc instytucji kulturalnych i turystycznych miasta w celu analizy poziomu współczynnika danego aktora.

Tabela numer 5 pozwala zauważyć szczegółowe dane dotyczące współczynnika klastrowania wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Do instytucji o wysokim współczynniku klastrowania można zaliczyć między innymi Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza), Katolicki Dom Kultury Św. Józefa w Sandomierzu oraz Chorągiew Rycerską Ziemi Sandomierskiej. Świadczy to o tym, że pomimo tego, iż instytucje te charakteryzują się określonymi rodzajami kooperacji na rzecz kultury z innymi instytucjami

³¹⁰ D. J. Watts, S. Strogatz, *Collective dynamics of 'small-world' networks*, Nature, 1998.

³¹¹ *Clustering coefficient* [w:] Wikipedia. *The Free Encyclopedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Clustering_coefficient, [dostęp online: 10.09.2022 r.]

³¹² Ł. Wawrzynek, *op. cit.*, s. 65-66.

³¹³ Dokładna analiza i wizualizacja tego rysunku znajduje się w rozdziale piątym paragrafie 5.1. „Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza jako sieć powiązań”.

kulturalnymi i turystycznymi w Sandomierzu, to są to węzły mocno osadzone w sieci i warte uwagi w kontekście intensywniejszej współpracy. Instytucje te z powodu współczynnika klastrowania są uznawane jako istotne i należy uwzględnić je między innymi w celu budowania nowych zespołów lub łączenia się z nimi na rzecz realizacji poszczególnych zadań i większej liczby wydarzeń kulturalnych i sportowych. Istotność owych instytucji wynika z tego, iż podejmują one również wiele współprac z podmiotami spoza Sandomierza o podobnym zakresie działań. Wpływa to na nabywanie i poszerzanie posiadanego już kapitału kulturowego oraz sprzyja jego wymianie, dlatego też inne instytucje kulturalne i turystyczne działające na terenie Sandomierza w zakresie kultury i turystyki powinny z tego kapitału, poprzez podejmowanie wspólnej kooperacji, korzystać. Ponadto instytucje te stanowią bardzo dobry punkt do tworzenia się klik. Jeśli zaś mowa jest o instytucjach kulturalnych i turystycznych o niskim współczynniku klastrowania to w tym przypadku można zaliczyć tu między innymi: Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Sandomierskie Centrum Kultury oraz Centrum Informacji Turystycznej, a więc wszystkie te instytucje, których stopień centralności badany we wcześniejszej części pracy jest centralny, a one są liderami i zajmują pozycję w centrum sieci. W kontekście współczynnika klastrowania uznawane są one jednak jako węzły peryferyjne ze względu na liczbę relacji i kontaktów, co świadczy w tym przypadku o istotności i ich bardzo ważnym znaczeniu w kontekście pozyskiwania nowej wiedzy, bądź też koordynowania wszelkich informacji. Współczynnik klastrowania powinien zwrócić uwagę władz miasta podczas tworzenia strategii rozwoju kulturowego i turystycznego Sandomierza na kolejne lata.

Tabela 5. Współczynnik klastrowania w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Lp.	Nazwa instytucji	Współczynnik klastrowania (clustering coefficient)	%
1.	RKPSiT (UMS)	0.575758	57 (57.575758)
2.	RPKiS (SPS)	0.750000	75 (75.000000)
3.	SCK	0.611111	61 (61.111111)
4.	PK – SCK	0.732143	73 (73.214286)
5.	OPAK – SCK	0.700000	70 (70.000000)
6.	K „S” – SCK	0.800000	80 (80.000000)

7.	MOwZK	0.708333	71 (70.833333)
8.	MDSS (DD)	1.000000	100 (100.000000)
9.	KDK	1.000000	100 (100.000000)
10.	MOSiR	0.566667	57 (56.666667)
11.	PTTK	0.750000	75 (75.000000)
12.	FKZS	0.666667	67 (66.666667)
13.	CRZS	1.000000	100 (100.000000)
14.	CIT	0.655556	65 (65.555556)

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

W socjologii bardzo istotne znaczenie w kontekście sieci powiązań stanowią również kliki (*clique census*). Klika to pewna podgrupa osób funkcjonująca w ramach szerszej struktury, której członkowie zrzeszają się na podstawie zwykłej sympatii lub wspólnych interesów wyłaniających się spontanicznie dzięki częstym kontaktom, łatwości porozumienia, wytwarzając poczucie wspólnoty³¹⁴. Na podstawie dokładnej analizy sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, bazując na sieci współpracy tych instytucji (rys. 5), w toku badań autorka wyodrębniła maksymalnie 13 klik, jakie występują w sieci o różnej ilości powiązań. Dzięki poniższym rysunkom (rys. 20, 21, 22, 23) można stwierdzić do ilu klik dokładnie należą poszczególne instytucje oraz jaki jest to rodzaj kliki (mała, średnia, duża). Ponadto rysunki pozwalają zauważyć, które instytucje poprzez przynależność do poszczególnych klik posiadają największy kapitał kulturowy oraz między jakimi instytucjami występuje najlepszy przepływ owego kapitału w sieci.

Na podstawie poniższych rysunków (rys. 20, 21, 22, 23) można zauważyć, że najważniejszą instytucją kulturalną w Sandomierzu, w kontekście rozwoju kultury i turystyki miasta, jest Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), który łącznie uczestniczy w 9 klikach, a więc charakteryzuje się najlepszym przepływem kapitału

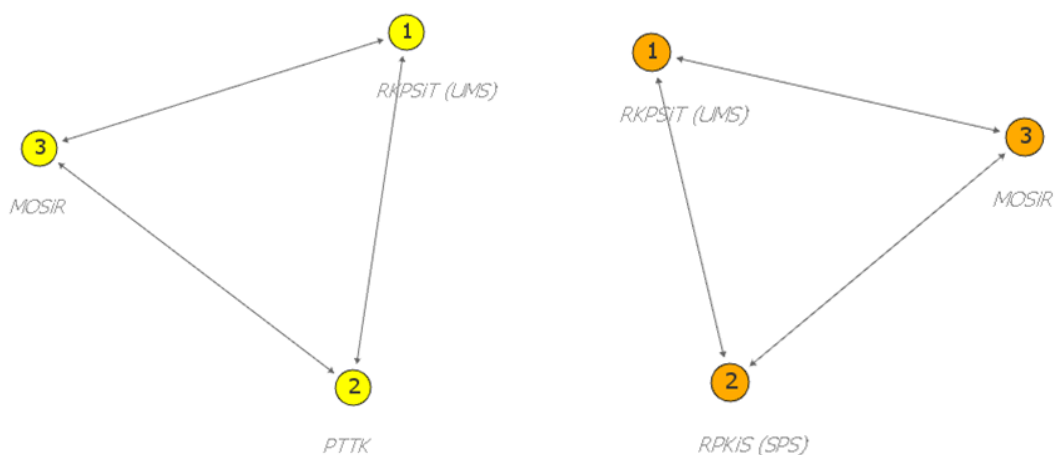
³¹⁴ J. Gould, W. Kolb, *A Dictionary of a Social Sciences* (cyt. za) J. Kręzlewski, *Rodzaje grup nieformalnych w zakładach przemysłowych* [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 2, 1988, s. 264.

kulturowego. Instytucja ta, poprzez czynny udział w tak dużej liczbie klik zarówno małych, średnich, jak i dużych, w największym stopniu przyczynia się do pozyskiwania nowych informacji, wiedzy, doświadczeń, umiejętności czy wartości, które później może wykorzystywać i przekazywać dalej, przyczyniając się tym samym do intensywnej dyfuzji kapitału kulturowego. Wpływa to zaś na rozwój Sandomierza. Istotnymi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi w kontekście przepływu kapitału kulturowego w sieci są również: Sandomierskie Centrum Kultury – uczestniczące w 8 klikach, Centrum Informacji Turystycznej i Port Kultury – SCK – uczestniczące w 6 klikach oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim – uczestniczące w 5 klikach. Aby uznać, że dana instytucja przynależy do dużej liczby klik musiała ona przynależeć chociaż do 5 (większość podmiotów należała do 1, 2, 3 lub ewentualnie 4 klik, co wydawało się zbyt małą liczbą by uznać je jako przynależące do większości klik. Żadna z instytucji nie należała do 10, 11, 12 czy 13 klik, dlatego próg zakwalifikowania się został obniżony do 5). Do instytucji występujących w najmniejszej ilości klik zaliczamy kolejno: Chorągiew Rycerską Ziemi Sandomierskiej, Katolicki Dom Kultury i Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) – należące tylko do 1 z klik. Analiza ta pomogła zauważyć, że im większa liczba przynależności do klik, tym łatwiejszy jest przepływ wszelakich elementów składających się na kapitał kulturowy. Jeśli zaś instytucje uczestniczą tylko w jednej lub w dwóch klikach to ten poziom pozyskiwania i przepływu kapitału kulturowego, na przykład we współpracy nad organizacją różnego rodzaju wydarzeń kulturalnych i turystycznych, jest ograniczony. Przekłada się to na mniejszą intensywność rozwoju kultury i turystyki miasta oraz organizację wszelkich wydarzeń o tym charakterze. Z tego też względu można zauważyć jak istotna jest różnorodna współpraca w sieci w celu nabywania nowych umiejętności i doświadczeń, które można następnie przekazywać dalej, a ponadto umiejętnie wykorzystywać na rzecz dobra wspólnego. Ponadto w tym przypadku nie ma słabych stron sieci „kliki”, gdyż nie występuje żadne blokowanie współprac, ani zamknięcie na inne podmioty. Sami pracownicy podkreślają, że jedynym, co ich blokuje przy realizacji wspólnych celów na rzecz kultury i turystyki miasta są ustawy, regulaminy i kruczki prawne³¹⁵.

Na poniższym rysunku w pierwszej kolejności ukazano dwie najmniejsze kliki składające się z 3 podmiotów społecznych (rys. 20).

³¹⁵ Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. 2019 r., poz. 61., Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, Wytyczne dla organizatorów imprez kulturalnych i rozrywkowych w trakcie epidemii wirusa SARS-CoV-2 w Polsce, <https://www.gov.pl/web/archiwum-kulturaisport/wytyczne-dla-organizatorow-imprez-kulturalnych-i-rozrywkowych-w-trakcie-epidemii-wirusa-sars-cov-2-w-polsce>, [dostęp online 10.09.2022 r.], Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 lutego 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. 2022, poz. 353.

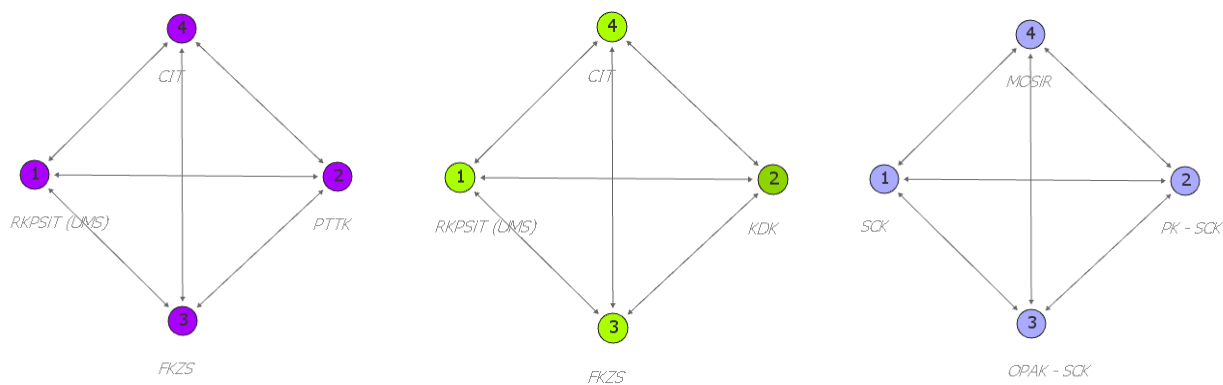
Rysunek 20. Najmniejsze kliki w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

W drugiej kolejności autorka przedstawiła sześć różnych klik składających się z 4 podmiotów (rys. 21).

Rysunek 21. Kliki składające się z 4 aktorów społecznych w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

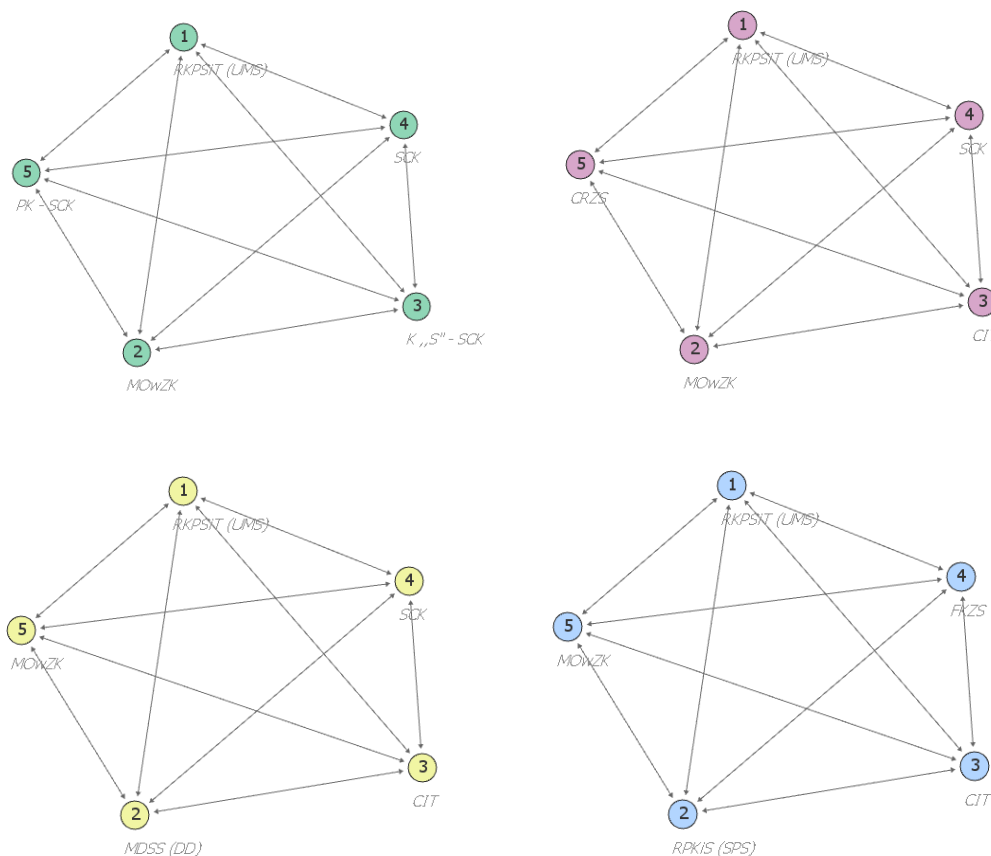

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Następnie przedstawione zostały cztery kliki składające się z 5 aktorów (rys. 22).

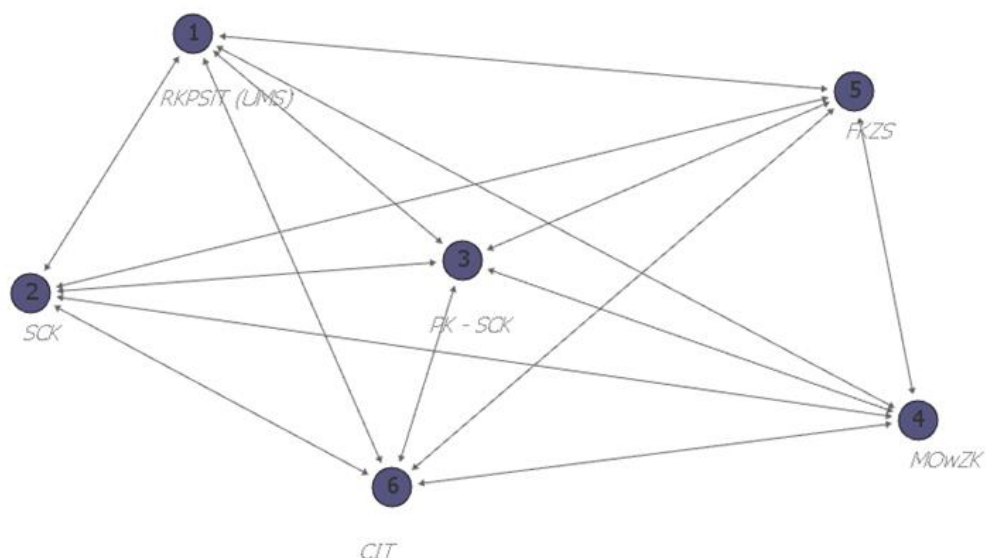
Rysunek 22. Kliki składające się z 5 aktorów społecznych w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Na końcu natomiast autorka przedstawiła jedną dużą klikę składającą się z 6 podmiotów (rys. 23).

Rysunek 23. Największa klika w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

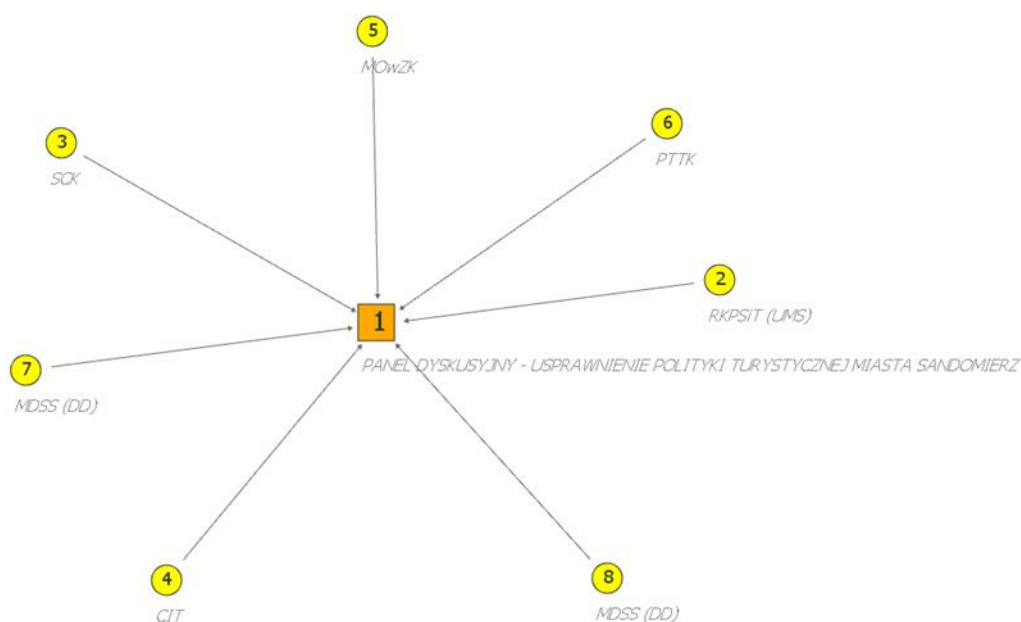
Uczestnictwo w klikach w dużym stopniu przyczynia się również do podtrzymywania więzi pomiędzy poszczególnymi instytucjami kulturalnymi i turystycznymi, które są bardzo ważnym elementem rozwoju miasta. Z tego też względu istotne znaczenie ma organizowanie różnego typu uroczystości, na przykład konferencji czy paneli dyskusyjnych, które są ściśle związane z kulturą i turystyką miasta. Takie spotkania umożliwiają kontakt bezpośredni aktorom społecznym, a ponadto stają się idealną płaszczyzną między innymi do konwersji wiedzy, informacji czy doświadczeń, co pozwala na opracowywanie nowych strategii w kontekście rozwoju kultury i turystyki. Przykładem takiej uroczystości może być panel dyskusyjny zorganizowany 19 lutego 2020 r. w Sali obrad Rady Miasta w Ratuszu przez władarzy miasta jako odpowiedź na *Raport o stanie Gminy Sandomierz za rok 2019*³¹⁶, opracowany przez Departament Promocji, Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Kielcach. Głównym celem spotkania miała być przede wszystkim merytoryczna dyskusja na temat usprawnienia polityki turystycznej miasta i opracowania strategii na przyszłość. Poniższy rysunek (rys. 24)

³¹⁶ Departament Promocji, Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Kielcach, *Raport o stanie Gminy Sandomierz za rok 2019*, Kielce 2019, <http://bip2.um.sandomierz.pl/pliki/RAPORT%20o%20stanie%20Gminy%20Sr%20za%20rok%202019%20pdf.pdf>, [dostęp online: 27.03.2022 r.].

obrazuje natomiast sieć uczestnictwa przedstawicieli organizacji kulturalnych i turystycznych, dyrektorów i pracowników poszczególnych instytucji Sandomierza w panelu dyskusyjnym.

Socjogram (rys. 24) przedstawia tylko i wyłącznie sieć uczestnictwa przedstawicieli instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Należy jednak wspomnieć, że w spotkaniu uczestniczyli również przedstawiciele branży turystycznej, hotelarze czy restauratorzy mający swoje przedsiębiorstwa na terenie gminy, co ukazuje szeroki zakres organizowania takich spotkań w celu rozwiązywania problematyki związanej z działalnością kulturową i turystyczną miasta. Podstawowym celem jest konwersja kapitału kulturowego na płaszczyźnie kontaktów bezpośrednich w celu współpracy i podtrzymywania więzi na rzecz rozwoju Sandomierza, ale także opracowywanie wspólnej strategii na kolejne lata w celu rozwoju kultury i turystyki miasta.

Rysunek 24. Sieć uczestnictwa w panelu dyskusyjnym na temat usprawnienia polityki turystycznej miasta Sandomierz

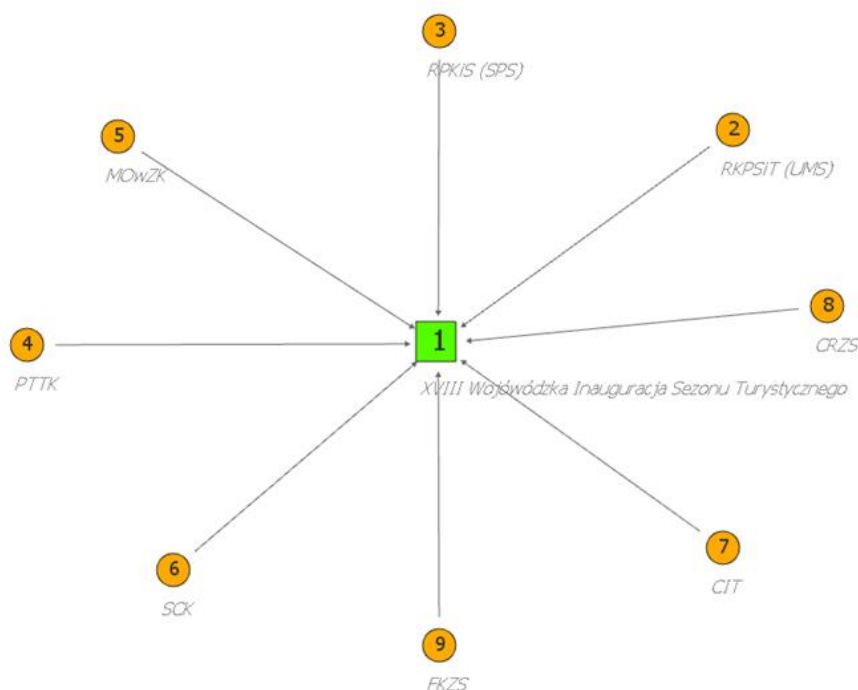
Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Innym przykładem podtrzymywania więzi i wymiany wiedzy oraz doświadczeń w zakresie kultury i turystyki jest organizowanie *Wojewódzkiej Inauguracji Sezonu Turystycznego*, której organizatorem niezmiennie od 18 lat jest Urząd Marszałkowski Województwa Świętokrzyskiego. Spotkania te są świetną okazją do wymiany opinii, poglądów i pomysłów związanych z rozwojem turystyki oraz zapoznaniem się z działaniami, jakie planowane są w zakresie promocji turystycznej regionu przez Samorząd Województwa Świętokrzyskiego. Jest to uroczystość, która odbywa się

cyklicznie raz w roku w czerwcu w różnych miejscach na terenie województwa świętokrzyskiego. Wybór miejsca nie jest przypadkowy, gdyż zmiana lokalizacji uroczystości ma na celu promowanie obszarów interesujących z punktu widzenia turystyki. W spotkaniu uczestniczą reprezentanci organizacji, stowarzyszeń, przedsiębiorstw i instytucji turystycznych, hotelarze i przedstawiciele branży okołoturystycznej, władze poszczególnych miast województwa świętokrzyskiego oraz samorządowcy. Poniższy rysunek (rys. 25) przedstawia sieć uczestników *XVIII Wojewódzkiej Inauguracji Sezonu Turystycznego*, która po raz pierwszy odbywał się w Sandomierzu. Wydarzenie to miało miejsce 24 czerwca 2021 r. na Zamku Królewskim.

Reprezentantami Sandomierza, oprócz władzy, byli przedstawiciele takich instytucji kulturalnych i turystycznych, jak: Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu), Sandomierskie Centrum Kultury, Centrum Informacji Turystycznej, Muzeum Okręgowe, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajobrazowe, Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej czy Chorągiew Rycerska Ziemi Sandomierskiej.

Rysunek 25. Sieć uczestników XVIII Wojewódzkiej Inauguracji Sezonu Turystycznego

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Celem powyższego rozdziału było przedstawienie szczegółowych badań instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza, opartych na wnikliwej analizie Strategii Rozwoju Miasta Sandomierz, Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych, Strategii Rozwoju Powiatu Sandomierskiego, Lokalnej Strategii Rozwoju, Raporcie o stanie Gminy Sandomierz czy Programie współpracy Powiatu Sandomierskiego z organizacjami pozarządowymi. Ponadto autorka skupiła się na analizie plakatów, banerów, stron internetowych i portali społecznościowych, kanałów YouTube oraz innych dokumentów po to, aby móc ukazać jak wygląda niewidoczna na pierwszy rzut oka współpraca sieciowa w zakresie kultury i turystyki pomiędzy poszczególnymi aktorami społecznymi. Ponadto celem rozdziału było ukazanie tego, czy w ramach współpracy dochodzi do dyfuzji i rozwoju kapitału kulturowego oraz czy jest on elementem scalającym instytucje kulturalne i turystyczne działające w zakresie kultury Sandomierza. Rozdział ten pozwolił ukazać również ważność poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych w sieci, wskazać na stopień centralności instytucji oraz określić miary bliskości i pośrednictwa. W rozdziale ukazano również występowanie klik wśród instytucji, co pomogło dostrzec, które instytucje są najistotniejsze w sieci i mają najlepszy zasób kapitału kulturowego poprzez współpracę i kooperację, a które z instytucji należą do małej liczby klik, gdzie ten kapitał kulturowy i jego przepływ może być utrudniony.

Ponadto zwrócono uwagę również na współczynnik klastrowania, co może być pewnego rodzaju wskazówką dla władz miasta, na co warto zwrócić uwagę i które instytucje kulturalne i turystyczne należy bardziej uwzględnić przy dalszym rozwoju kultury i turystyki Sandomierza. Na podstawie analizy materiałów archiwalnych i stron internetowych można wysnuć wniosek, że kluczowymi aktorami w sieci współpracy z zakresu kultury i turystyki w Sandomierzu są Sandomierskie Centrum Kultury, Centrum Informacji Turystycznej, Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim oraz Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urzędu Miasta Sandomierz), Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe Sandomierz), czy Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej. To właśnie te wyżej wymienione instytucje są głównymi inicjatorami tworzenia kulturowej i turystycznej części miasta i to właśnie wśród tych instytucji autorka zauważyła najwyższy stopień przepływu kapitału kulturowego w sieci poprzez współpracę opartą na częstych kontaktach, także online, nie tylko przy tworzeniu wydarzeń kulturalnych, konferencji czy organizowaniu paneli dyskusyjnych, ale także przy wzajemnej promocji działań poprzez promowanie owych wydarzeń i tego, co dzieje się w Sandomierzu na stronach internetowych poszczególnych podmiotów czy portalach społecznościowych typu Facebook, Instagram, bądź kanałach jak YouTube. W kolejnym rozdziale autorka przedstawi przepływ kapitału kulturowego

na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych przez trzy najważniejsze instytucje kulturalne i turystyczne miasta w celu ukazania tego, czy pandemia miała wpływ na realizację działań i współpracę pomiędzy podmiotami.

6. Kapitał kulturowy w sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych

Ostatni rozdział w całości został poświęcony ukazaniu kapitału kulturowego w sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych. Autorka na podstawie dogłębnej analizy danych zastanych za trzy kluczowe instytucje uznała – Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim. Powodem uznania tych instytucji jako kluczowe dla przepływu kapitału kulturowego był fakt, iż w rozdziale 5 dysertacji w wyniku analizy ci trzej aktorzy okazali się być kluczowymi węzłami w sieci, mieli największe wskaźniki centralności i pośrednictwa w sieci, uczestniczyli w największej liczbie klik, a ponadto w latach 2019 – 2021 objętych badaniem tylko te trzy podmioty zrealizowały ogólnie najwięcej wydarzeń kulturalnych i sportowych w mieście w porównaniu do innych objętych badaniem podmiotów z zakresu kultury i turystyki działających w Sandomierzu. W rozdziale tym w pierwszej kolejności zajęto się analizą sieci współpracy głównych instytucji kulturalnych i turystycznych na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2019 r., by następnie przedstawić analizę współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych w oparciu o realizację wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2020 r., a więc czasie trudnym ze względu na pandemię i *lockdown*. W dalszej części rozdziału autorka zajęła się analizą sieci współpracy głównych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w 2021 r., a więc w okresie trwania pandemii. Natomiast w ostatniej części rozdziału autorka poświęciła uwagę współpracy jako formie współdziałania w opinii pracowników poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych miasta w celu przedstawienia ich spostrzeżeń oraz tego, jak oni postrzegają kooperację. Celem rozdziału jest przede wszystkim ukazanie tego, czy istnieją różnice we współpracy przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych na przestrzeni lat 2019 – 2021 oraz jak wyglądała wymiana wiedzy, informacji, doświadczeń, a więc kapitału kulturowego wśród poszczególnych instytucji w kontekście życia przed pandemią, w czasie pandemii oraz w momencie, w którym ludzie nauczyli się na co dzień funkcjonować i żyć z pandemią.

6.1. Analiza sieci współpracy głównych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2019 r.

Tworzenie się sieci opartych na współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych jest

kluczowym elementem rozwoju sfery kulturalnej i turystycznej Sandomierza od wielu lat. Nie sposób wyobrazić sobie działania miasta w zakresie turystyki kulturalnej bez jakiegokolwiek zaangażowania w lokalne, jak i ogólnopolskie sieci współpracy. By móc zarządzać kulturą na jak najwyższym poziomie należy, jak już wspomniano wcześniej, przede wszystkim oprócz współdziałania na jasnej komunikacji, dobrych relacjach, ale przede wszystkim na dzieleniu się wiedzą, doświadczeniem, pomysłami, dobrymi praktykami oraz także wzajemnym inspirowaniem się i niesieniem wzajemnej pomocy nie tylko w odniesieniu do innych instytucji czy organizacji, ale również w kontekście innych miast, które tak samo skupiają uwagę na rozwoju kulturalno-turystycznym, co zaś daje tym samym nowy szeroki wachlarz możliwości.

Kapitał kulturowy w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych ma kluczowe znaczenie dla wzmocnienia na przykład tożsamości kulturowej nie tylko wśród pracowników i mieszkańców Sandomierza, ale także osób przyjezdnych. W wyniku analizy opartej na metodzie *desk research* można stwierdzić, że Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim są najistotniejszymi instytucjami kulturalnymi Sandomierza, które stanowią główne centrum współpracy na rzecz rozwoju kultury i turystyki miasta oraz przyczyniają się w największym stopniu do wymiany kapitału kulturowego. Powodem tego może być fakt, iż te trzy instytucje uczestniczyły w największej ilości klik, a ponadto w latach 2019 – 2021 zorganizowały ogólnie najwięcej wydarzeń kulturalnych i sportowych w porównaniu z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki objętych badaniem. Zostało to stwierdzone na podstawie analizy danych zastanych i wyników dotyczących przepływu kapitału kulturowego wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza umieszczonych w rozdziale 5 dysertacji. Należy w tym miejscu podkreślić fakt, iż zgodnie z Uchwałą nr X/80/2011 Rady Miasta Sandomierz z 26 sierpnia 2011 r., z rozdziałem 13, art. 4 to „miasto Sandomierz tworzy samorządowe instytucje kultury”³¹⁷, których głównym celem jest „tworzenie i upowszechnianie kultury, a zwłaszcza funkcjonowanie ośrodków kultury na terenie miasta i współpraca ze środowiskami twórczymi”³¹⁸. Z tego też względu to miasto powinno więc dołożyć wszelkich starań do wykonywania zadań w zakresie popularyzacji kultury i turystyki, między innymi przez organizowanie wydarzeń kulturalnych i sportowych.

W tej części pracy skupiono się przede wszystkim na ukazaniu sieci współpracy głównych instytucji kulturalnych Sandomierza na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2019 r. Autorka, aby w klarowny sposób przedstawić istotność kluczowych

³¹⁷ Rada Miasta Sandomierz, *Uchwała nr X/80/2011 Rady Miasta Sandomierz z dnia 26 sierpnia 2011 r.*, rozdział 13, art. 4, Sandomierz 2011, https://bip.um.sandomierz.pl/download/attachment/28/uchala_nr_x.pdf, [dostęp online: 27.03.2022 r.].

³¹⁸ *Ibidem*.

instytucji kulturalnych – Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim – również przy przepływie kapitału kulturowego, po przeglądzie danych archiwalnych uznała, że analizę opracuje w oparciu o wydarzenia kulturalne i sportowe (koncerty, eventy, wystawy, konferencje lub panele dyskusyjne) zorganizowane od stycznia do grudnia 2019 r. Przedział czasowy został wybrany po to aby mieć całościowy obraz tego, jak współpraca pomiędzy tymi podmiotami wyglądała na przestrzeni 12 miesięcy, a więc całego 2019 r. Autorka wybrała do analizy wszystkie wydarzenia kulturalne i sportowe, które zostały zorganizowane przez trzy kluczowe instytucje, z uwzględnieniem w niektórych przypadkach współpracy z innymi podmiotami, które objęto badaniem. Ponadto informacje o danym wydarzeniu, które wybrano do analizy, musiały być opublikowane na głównych stronach internetowych lub portalach społecznościowych chociaż jednej z kluczowych instytucji kulturalnych dane wydarzenie realizującej.

W 2019 r. Sandomierz, przy współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych, zrealizował łącznie 45 wydarzeń kulturalnych i sportowych. Jeśli zaś chodzi o wydarzenia zorganizowane wspólnie przez Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) i Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim to od stycznia do grudnia 2019 r. zrealizowano ich łącznie 6 – przy współpracy z innymi instytucjami objętymi badaniem. W porównaniu z łączną liczbą wydarzeń kulturalnych i sportowych mających miejsce w 2019 r., 6 wydarzeń zorganizowanych przy współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych Sandomierza może się wydawać dość niewielką liczbą. Należy jednak zaznaczyć, że większość organizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych często jest opracowywana i realizowana przez daną instytucję samodzielnie lub we współpracy z jednym z podmiotów objętych badaniem. Poniższy rysunek (rys. 26) przedstawia sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji poszczególnych wydarzeń odbywających się w 2019 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem. Mowa w tym przypadku o takich wydarzeniach jak: *XXIX Festiwal Muzyka w Sandomierzu*, *Mistrzostwa Polski Mikromodeli klasa C Naviga*, *Senioralia – Wspaniali Dorośli*, *Święto Młodego Wina*, *Serca Biciem – Recital* oraz *16 Festiwal Filmów – Spotkań Niezwykłych*.

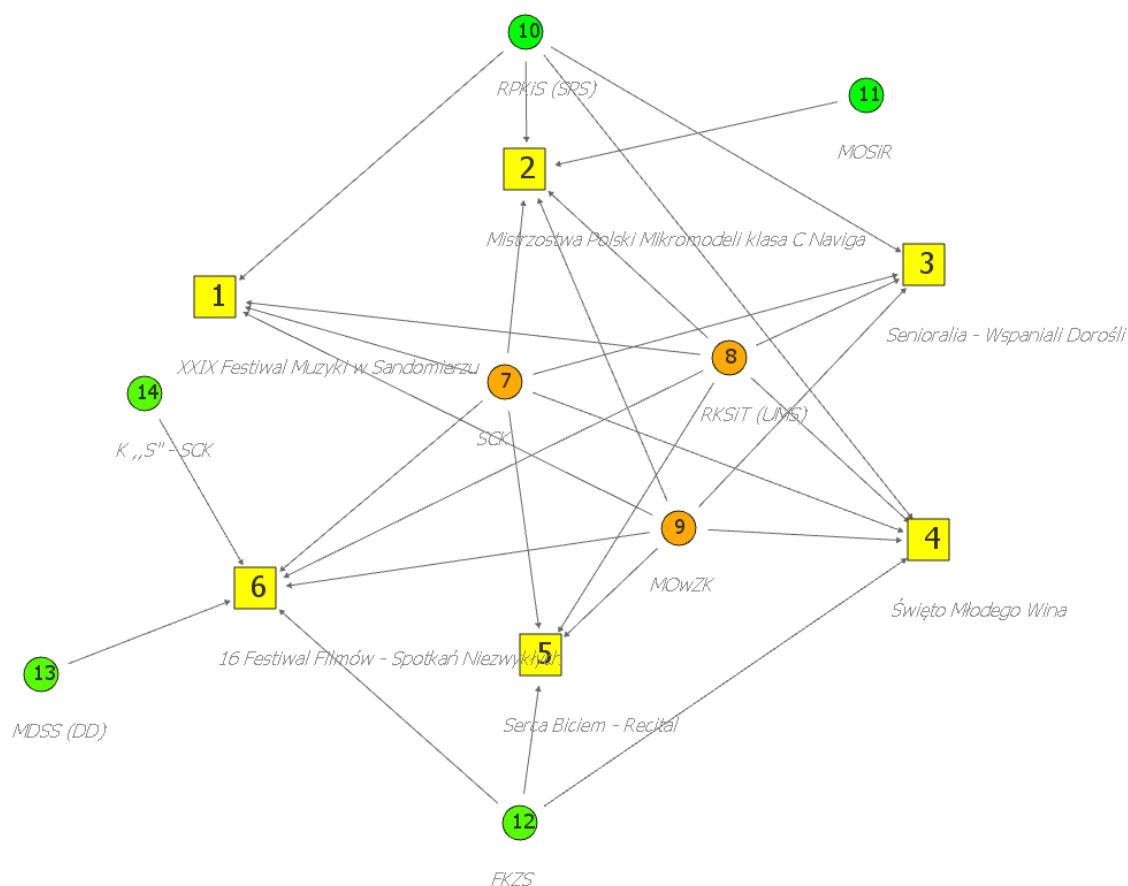
Rysunek numer 26 w klarowny sposób ukazuje sieć współpracy nie tylko kluczowych instytucji kulturalnych w Sandomierzu, ale także kooperację z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki objętych badaniem, które również były włączone w organizację poszczególnych wydarzeń kulturalnych i sportowych. Na poniższym socjogramie (rys. 26) symbolami kwadratów w kolorze żółtym zostały zaznaczone wydarzenia kulturalne i sportowe zrealizowane od stycznia do grudnia 2019 r. Symbolami kół w kolorze pomarańczowym zostały oznaczone kluczowe

instytucje kulturalne Sandomierza – SCK, RKPSiT (UMS), natomiast symbolami kół w kolorze zielonym autorka oznaczyła aktorów, którzy angażowali się we współpracę tylko nad niektórymi wydarzeniami kulturalnymi lub sportowymi odbywającymi się na terenie miasta. Na podstawie poniższego rysunku (rys. 26) można zauważyć, że oprócz Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim, wydarzenia organizowane były wspólnie z Referatem Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe Sandomierz), który we współpracy z SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK zorganizowali razem aż 4 wydarzenia. Są to: *XXIX Festiwal Muzyka w Sandomierzu*, *Mistrzostwa Polski Mikromodeli klasa C Naviga*, *Senioralia – Wspaniali Dorośli* oraz *Święto Młodego Wina*. Wspólnie z SCK, RKPSiT (UMS), MOwZK i RPKiS (SPS) współpracował także Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji przy organizacji wydarzenia *Mistrzostwa Polski Mikromodeli klasa C Naviga* oraz Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej, która wspólnie z SCK, RKPSiT (UMS), MOwZK i RPKiS (SPS) organizowała wydarzenie – *Święto Młodego Wina*. Ponadto FKZS wraz SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK wspólnie organizowali wydarzenia: *Serca Biciem – Recital* oraz *16 Festiwal Filmów – Spotkań Niezwykłych*, który był tworzony dodatkowo przy współpracy z Kinem „Starówka” oraz Muzeum Diecezjalnym Sztuki Sakralnej (Dom Długosza).

Poniższa analiza przedstawiona na socjogramie (rys. 26) ukazuje, że wydarzenia organizowane przy współpracy Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim są to wydarzenia, które realizowane są nie tylko przez te trzy podmioty, ale również w kooperacji z innymi równie ważnymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie Sandomierza. W 5 rozdziale dysertacji zarówno Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe Sandomierz), Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej oraz Miejski Ośrodek Kultury i Sportu po analizie chociażby centralności *in - degree* i *out - degree*, czy analizie klik, również okazały się bardzo istotnymi instytucjami, co można zauważyć właśnie w kontekście ich udziału przy organizacji wydarzeń. Ponadto podmioty te również wnoszą dużo do wymiany i przepływu kapitału kulturowego, co przyczynia się do rozwoju kultury w mieście. Warto zaznaczyć, że wydarzenia kulturalne i sportowe stanowią istotny element kapitału kulturowego, który tak naprawdę dzięki sieciom społecznym ma możliwość swobodnego przepływu. Poniższy rysunek (rys. 26) przedstawia sieć współpracy poszczególnych instytucji przy organizacji wydarzeń, tym samym ukazując także więzi poszczególnych instytucji między sobą, wynikające m.in. z zaufania budowanego na przestrzeni wielu lat. Dzięki poniższemu socjogramowi (rys. 26) można zauważyć, że SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK tworzą sieci typu „aktor” – „wydarzenie” oraz „aktor – aktor – wydarzenie” angażując się we wszystkie wydarzenia kulturalne i sportowe, a także

spotykając się z innymi podmiotami również przy organizacji tych wydarzeń. Daje to duży potencjał kapitału kulturowego, silne jego przepływy oraz powiązania ze względu na wspólną kooperację.

Rysunek 26. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2019 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Warto zaznaczyć, że autorka poddała analizie dodatkowo inne wydarzenia organizowane w 2019 r., które nie zostały wybrane do badania z powodu braku ich realizacji przy współpracy tych trzech kluczowych podmiotów. Zauważyła jednak, że wszystkie inne wydarzenia organizowane w 2019 r. były realizowane przez daną instytucję samodzielnie, bądź w ścisłej współpracy z minimum jedną instytucją objętą badaniem, między innymi taką, jak: Port Kultury – SCK, PTTK lub CRZS. Takie działania ukazują fakt, iż aktorzy w sieci są ściśle ze sobą powiązani i często podejmują współpracę w celu realizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w Sandomierzu, co tylko podkreśla chęć instytucji do wspólnego działania i tym samym wymiany kapitału kulturowego, który przy współpracy sieciowej ma duże możliwości dyfuzji i na pewno

nie podlega stagnacji. Można to zauważyć na przykład po ilości wspólnie organizowanych wydarzeń. Zwłaszcza, że podmioty te nie ograniczają się tylko do wspólnego działania, ale często chętnie do współpracy włączają inne instytucje kulturalne i turystyczne, co przekłada się na pozyskiwanie nowej wiedzy, umiejętności, informacji czy doświadczeń, a w konsekwencji owocuje nowymi pomysłami, tak ważnymi w kontekście pozyskiwania kapitału kulturowego.

6.2. Współpraca najważniejszych instytucji kulturalnych i turystycznych w oparciu o organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych w 2020 r. (pandemia i lockdown)

Ostatnie dekady w Polsce cechowały się bardzo dużym wzrostem turystyki nie tylko międzynarodowej, ale także i krajowej, co pozwalało na nieustanny rozwój sektora turystycznego zarówno w kraju, jak i na całym świecie. Obecnie turystyka w Polsce stanowi bardzo istotną gałąź sektora gospodarczego. Przynosi ogromne zyski zwłaszcza w okresie letnim, tak jak ma to miejsce na przykład w przypadku Sandomierza. Rok 2020 był czasem bardzo trudnym zarówno dla Polski, jak i całego świata. Wraz z pojawieniem się pandemii koronawirusa pojawiło się wiele negatywnych jej skutków. Doświadczenie stanu pandemii dla wielu osób i społeczności okazało się czymś całkowicie niespodziewanym, a nawet więcej: jawiło się jako coś niewiarygodnego. Zaskakujący też był obrót sprawy: nowy wirus w bardzo szybkim tempie zmieniał bieg rzeczy, wybił jednostki społeczne – i to na masową, globalną skalę – z dotychczasowych, ustabilizowanych rytmów w różnych obszarach życia³¹⁹ uderzających także w turystykę. Na przełomie lutego i marca, wraz z pojawieniem się pierwszych przypadków koronawirusa w Polsce, można było zauważyć znaczące załamanie z powodu lockdown'u sektora gospodarczego, społecznego, a przede wszystkim turystycznego ściśle związanego z kulturą. Jego konsekwencją było między innymi: wprowadzanie obostrzeń i restrykcji dla obywateli związanych ze swobodą poruszania się, przeniesienie nauki ze szkół do domów wprowadzając lekcje online, natomiast pracę w instytucjach, gdzie było to możliwe zaczęto wykonywać w formie zdalnej. Ponadto w tamtym okresie zostały wyłączone na czas nieokreślony imprezy masowe, koncerty, eventy, konferencje, wesela i inne większe wydarzenia. Pandemia spowodowała również zakaz przemieszczania się (nie uwzględniając celów służbowych i zdrowotnych), zamknięto granice – co wiązało się ze wstrzymaniem lotów, a także wszelkich innych transportów umożliwiających podróżowanie³²⁰. Okres wiosenny był w sektorze turystycznym czasem bardzo ciężkim i

³¹⁹ M. Rembierz, *Stan pandemii jako ćwiczenie duchowe. O uczeniu się i oswojaniu siebie w stanie pandemicznej zapaści i dezorientacji wirtualnej* [w:] W. Gumuła (red.), *Dzienniki Stanu Pandemii (czytane z perspektywy socjologii codzienności)*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2021, s. 225.

³²⁰ Por. A. Juszcak, *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii Covid – 19*, Instytut Turystyki w Krakowie sp. z o.o., Kraków 2020, s. 3.

straconym, natomiast okres wakacyjny długo stał pod znakiem zapytania.

W Polsce kryzys w branży turystycznej także dotknął w dużym stopniu Sandomierz, który od wielu lat licznie odwiedzany był zarówno przez turystów z Polski, jak i z zagranicy. Praca instytucji kulturalnych i turystycznych również została przeniesiona w miarę możliwości na formę zdalną. Sami pracownicy twierdzą, że to był trudny czas dla Sandomierza: Pani z Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim twierdzi, że *„(...) przez pewien okres byliśmy całkowicie zamknięci i niedostępni dla turystów. Wtedy skupialiśmy się bardziej na pracy merytorycznej. W 2020 roku po wybuchu pandemii jeśli chodzi o jakiegokolwiek wydarzenia, które były robione to tylko i wyłącznie z osobami, których dotyczy to wydarzenie... chociażby jak wręczenie Sandomierzanina Roku bez publiczności. My w Muzeum mamy tutaj dużą salę, więc mogliśmy takie rzeczy robić, zapewniając ludziom bezpieczeństwo ze względu na odległości, pomimo transmisji online to jednak nie to samo. (...) Nawet kontakty odnośnie współpracy tutaj w Sandomierzu były okrojone. W gruncie rzeczy wiele spotkań i rozmów a propos planowania i układania jakiegokolwiek planu na przyszły czas, czas lockdown'u odbywało się telefonicznie, online, a możliwość organizowania jakichkolwiek przedsięwzięć była zawsze odsuwana w czasie ze względu na restrykcje więc oprócz sezonu letniego to ta końcówka 2020 to troszeczkę taki marazm niestety”*. Pani kierownik Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) również podkreśla, że *„Pomimo lockdown'u i jednak częściowo słabszych kontaktów współpraca muszę przyznać była naprawdę na wysokim poziomie. Faktycznie na początku było ciężko odnaleźć się w tej nowej rzeczywistości, spotkania online, kontakty online lub telefonicznie. Bardzo staraliśmy się, żeby na jakości to wszystko nie straciło wiedząc, że niestety funduszy mamy coraz mniej, są one ucięte i dlatego to tak jakby tym zasobem ludzkim się posługiwaliśmy. To z czym zostaliśmy to ludzie dlatego ta komunikacja była nastawiona, aby zaktywizować pracowników do działania, choć wiadomo ograniczenia. Nie tak wiele mogliśmy też zrobić i nie na tak dużą skalę jak w latach poprzednich. Ale działaliśmy na tyle na ile było to możliwe”*. Podobnego zdania była Pani reprezentująca Sandomierskie Centrum Kultury *„Pandemia spowodowała wiele takich niespodziewanych dla nas pracowników zmian. To przejście do pracy w trybie online było dla nas zupełnie czymś nowym z czym musieliśmy się zmierzyć. Różnica była widoczna bardzo, jednak te kontakty były ograniczone, ta współpraca była inna... Działaliśmy wspólnie, ale też niewiele mogliśmy zrobić ze względu na restrykcje. Dlatego my jako SCK jak coś robiliśmy to raczej w strukturach SCK i z transmisją online. Faktycznie tutaj udostępnianie przez inne instytucje tego, co my robimy w SCK faktycznie było, tutaj w tym przypadku wszyscy wzajemnie sobie pomagaliśmy, żeby zachęcić odbiorców do uczestnictwa w wydarzeniach”*.

Wraz z odwołaniem wielu imprez masowych, które miały być zrealizowane w okresie luty – maj 2020 zaczęto szukać rozwiązań po to, by wesprzeć kulturalną i turystyczną gałąź gospodarki.

Początkowo w ścisłej współpracy Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz), Centrum Informacji Turystycznej oraz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajobrazowego, aby zatrzymać turystów wprowadzono tak zwany „Voucher Optymizmu” – umożliwiający jednorazowe skorzystanie z określonego pakietu usług turystycznych przez nabywcę oraz oferując rabaty na hotele i restauracje. Dodatkowym bonusem była możliwość wykorzystania vouchera do 31 grudnia 2020 r. Na przełomie maja i lipca 2020 liczba zachorowań w Polsce zaczęła się zmniejszać, dlatego też zaczęto powoli znosić restrykcje i zezwalać na planowanie imprez kulturalnych, koncertów, eventów itd., ale przy ograniczonej liczbie osób. Było to dużą szansą nie tylko dla Sandomierza, ale i wszystkich miast turystycznych w Polsce, gdyż w powodu pandemii większość Polaków, dla bezpieczeństwa własnego i swoich najbliższych, postawiła na urlopy na terenie Polski.

Wraz z możliwością zezwolenia na organizację wydarzeń masowych, przy zachowaniu określonych restrykcji, instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza również zaczęły współpracować – początkowo w formie online, a później także stacjonarnie, nad planowaniem wydarzeń kulturalnych i sportowych w celu przyciągnięcia turystów i choć w małym stopniu zminimalizowania strat, jakie wynikły z powodu zamknięcia sektora turystycznego w okresie wiosennym, a później jesienno-zimowym. W tej części pracy, pomimo wprowadzonego w tamtym okresie lockdown’u, autorka skupiła się na ukazaniu sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych w oparciu o organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych, tym razem w 2020 r. Autorka, tak jak w poprzednim przypadku (paragraf 6.1), aby w klarowny sposób przedstawić istotność sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych, a więc – Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim, analizę w postaci socjogramu opracowała w oparciu o wydarzenia kulturalne i sportowe zorganizowane w tym przypadku od stycznia do grudnia 2020 r. Pokazała tym samym jak wyglądała współpraca przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, a tym samym przy przepływie kapitału kulturowego nawet w tak ciężkim czasie jakim był lockdown i pandemia. Do analizy wybrane zostały wszystkie wydarzenia kulturalne i sportowe, które zostały zorganizowane we współpracy SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK, z uwzględnieniem także kooperacji z innymi podmiotami objętymi badaniem. Ponadto informacje o danym wydarzeniu musiały zostać udostępnione chociaż przez jedną ze wspomnianych wyżej instytucji na głównej stronie internetowej lub portalu społecznościowym.

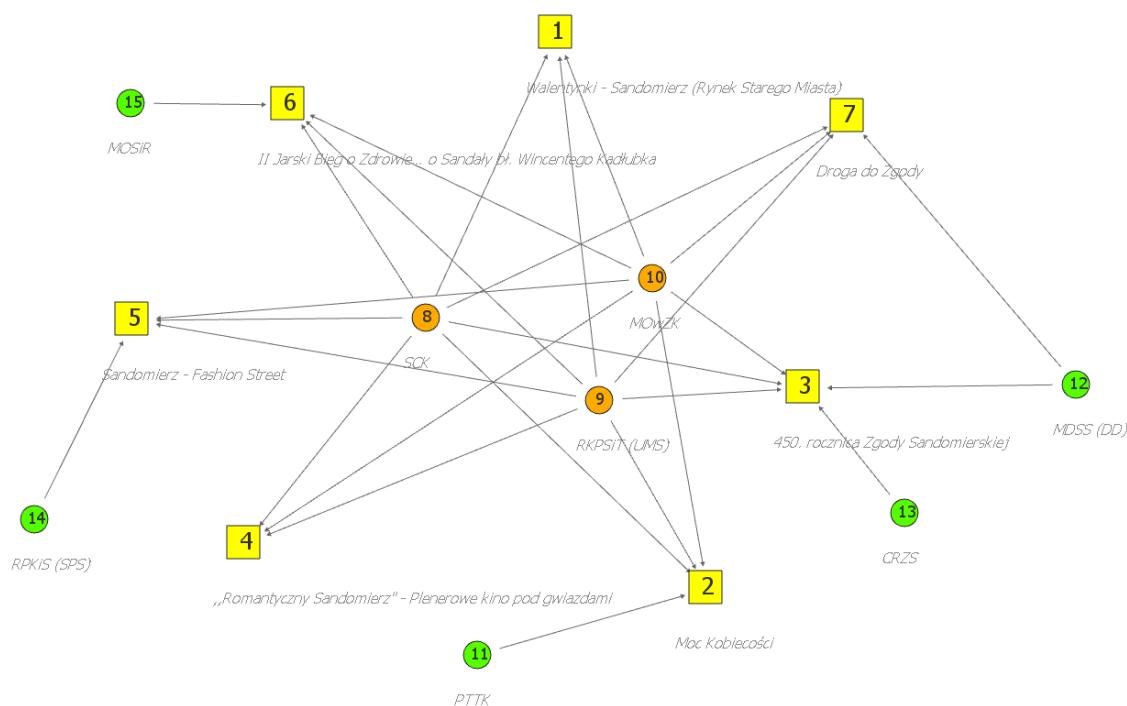
Rok 2020, jak wspomniano już wcześniej, był rokiem bardzo ciężkim dla sektora turystycznego. Widać to m.in. po łącznej liczbie zorganizowanych wydarzeń w stosunku do roku poprzedniego. W 2020 r. Sandomierz, przy współpracy wszystkich instytucji kulturalnych i turystycznych, zrealizował łącznie tylko 25 wydarzeń kulturalnych i sportowych – to prawie o

połowę mniej niż w roku 2019. Natomiast jeśli chodzi o wydarzenia zorganizowane wspólnie przez Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) i Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim to od stycznia do grudnia 2020 r. zrealizowano ich łącznie 7, a więc o jedno więcej niż w roku 2019. Warto zaznaczyć, że 2 z wydarzeń zostały zorganizowane w lutym i marcu, a więc przed rozwojem pandemii w Polsce, natomiast pozostałe 5 zostało zorganizowane w okresie od lipca do października, a więc w czasie najmniejszej liczby zachorowań. Od listopada 2020 r. znów został wprowadzony całkowity lockdown, co skutkowało ograniczeniem współpracy nad wydarzeniami kulturalnymi i sportowymi. Dlatego też, aby zapobiec rozprzestrzenianiu się wirusa, wszystkie inne wydarzenia, jakie miały miejsce, w większości były organizowane samodzielnie przez poszczególne instytucje kulturalne oraz realizowane w formie online. Poniższy rysunek (rys. 27) przedstawia sieci współpracy najważniejszych instytucji przy organizacji poszczególnych wydarzeń, również we współpracy z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie miasta oraz objętych badaniem.

Socjogram (rys. 27) przedstawia sieć współpracy aktorów społecznych w kontekście organizacji w 2020 r. takich wydarzeń jak: *Walentynki – Sandomierz (Rynek Starego Miasta)*, *Moc Kobiecości*, *450. Rocznica Zgody Sandomierskiej*, *„Romantyczny Sandomierz” – Kino plenerowe pod gwiazdami*, *Sandomierz – Fashion Street*, *II Jarski Bieg o Zdrowie... o Sandały bł. Wincentego Kadłubka* oraz *Droga do Zgody*. Na rysunku (rys. 27), konsekwentnie jak w poprzednim paragrafie (6.1), kolorem żółtym zostały zaznaczone wydarzenia kulturalne i sportowe zrealizowane od stycznia do grudnia 2020 r. Symbolami kół w kolorze pomarańczowym zostały oznaczone kluczowe instytucje kulturalne Sandomierza – SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK, natomiast symbolami kół w kolorze zielonym autorka oznaczyła aktorów, którzy angażowali się we współpracę tylko nad niektórymi wydarzeniami kulturalnymi lub sportowymi odbywającymi się na terenie miasta. Na podstawie poniższego socjogramu (rys. 27) można zauważyć, że wszystkie imprezy kulturalne i sportowe były zorganizowane przez trzy najważniejsze instytucje, mianowicie: Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim, które zajmują centralne miejsce w sieci tworząc poszczególne sieci w odniesieniu do realizowanych przez nie wydarzeń. Dwa wydarzenia zostały zorganizowane tylko i wyłącznie przez SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK – mowa tutaj o: *Walentynki – Sandomierz (Rynek Starego Miasta)* oraz *„Romantyczny Sandomierz” – Kino plenerowe pod gwiazdami*. Reszta wydarzeń była zorganizowana we współpracy SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK z PPTK – w przypadku wydarzenia *Moc Kobiecości*, z MOSiR – w przypadku wydarzenia *II Bieg Jarski o Zdrowie... o Sandały bł. Wincentego Kadłubka*, z RPKiS (SPS) – w przypadku wydarzenia *Sandomierz –*

Fashion Street, a także z MDSS (DD) – w przypadku wydarzenia *Droga do Zgody*. Ponadto MDSS (DD) wraz z CRZS – wspólnie także uczestniczyli w organizacji wydarzenia *450. Rocznica Zgody Sandomierskiej*. Na podstawie poniższego socjogramu (rys. 27) można stwierdzić, że wymiana i dyfuzja kapitału kulturowego w sieci przy współpracy nad organizacją wydarzeń kulturalnych i sportowych jest duża. Widać to na przykład na podstawie konsekwentnej współpracy z podmiotami, z którymi współpracowano w roku 2019 przy organizacji innych wydarzeń niż w roku 2020. Mowa tu o MOSiR, RPKiS (SPS) czy MDSS (DD), co pozwala zauważyć wysoki poziomu zaufania owych instytucji względem siebie wynikający ze współpracy. Można bowiem uznać, że podmioty te pełnią także rolę pośredników w sieci przy angażowaniu się w realizację poszczególnych wydarzeń przyczyniając się do wymiany i przepływu kapitału kulturowego, ale także nabywając owy kapitał kulturowy poprzez współpracę jaka występuje pomiędzy SCK – RKPSiT (UMS) – MOwZK.

Rysunek 27. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2020 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

Pomimo pandemii koronawirusa, która bez wątpienia miała duży wpływ na ograniczone kontakty oraz pracę w formie zdalnej, udało się podtrzymać możliwości dalszej współpracy bez względu na fakt, iż pojawiła się pewnego rodzaju stagnacja w przepływie i kreowaniu kapitału

kulturowego w czasie lockdown'u oraz z powodu odwołania wielu imprez masowych, wydarzeń kulturalnych, eventów, wystaw czy paneli dyskusyjnych. Wiązało się to z pewnego rodzaju zawieszeniem związanym z niewiedzą, jak będzie wyglądać aspekt turystyczny w okresie letnim czy jesienno-zimowym. Wszystko stało się pod znakiem zapytania, co również przyczyniło się do pewnego zatrzymania przepływu kapitału kulturowego w sieci wśród instytucji kulturalnych i turystycznych, które były bezradne ze względu na panujące restrykcje.

Okres powrotu do realizacji wspólnych wydarzeń kulturalnych i sportowych ukazał jednak, m.in. na przykładzie organizacji wydarzeń kulturalnych oraz sportowych, że mimo ciężkiego czasu, z jakim trzeba sobie było poradzić, tak naprawdę najważniejsze jest zaufanie względem siebie po to, by móc działać intensywnie w sieci. Przykładem tego jest umiejętność pracy zdalnej i planowanie projektów na przyszłość w formie online w celu wyjścia do odbiorców kultury w jak najwygodniejszy, ze względu na sytuację epidemiologiczną, sposób, co wiązało się z dużą kreatywnością instytucji na rzecz dobra wspólnego. Z tego też względu można stwierdzić, że w tym przypadku oprócz wyrażania chęci współpracy, aktorzy w sieci musieli oprzeć swoją kooperację przede wszystkim na zaufaniu oraz, jak podkreślali często w wywiadach pracownicy, „czynnika ludzkiego” – bo najważniejsze, żeby on nie zawiódł.

W kontekście kapitału społecznego zaufanie jest kluczowym elementem współpracy w sieci społecznej, którego celem jest osiągnięcie korzyści. Zwłaszcza, że zaufanie daje pewnego rodzaju zdolność ludzi do współpracy między sobą na każdym szczeblu życia społecznego i w każdej sytuacji, co ma na celu przede wszystkim realizację wspólnych interesów, ale także optymalizowanie i usprawnianie wspólnego działania, tym samym podnosząc jego efektywność. Można tu wskazać również umiejętność współpracy online. Wszystko to odbywa się w ramach struktury społecznej, w której aktorzy, poprzez wzajemne zarówno oczekiwania, jak i zobowiązania oraz zaufanie, tworzą przepływ informacji³²¹ oraz wspólnie działają przy organizacji różnorodnych projektów na rzecz dobra wspólnego. Było tak na przykład z organizacją wydarzeń kulturalnych i sportowych w celu udostępnienia i dawania możliwości przepływu kapitału kulturowego nie tylko wśród instytucji kulturalnych i turystycznych, ale także na rzecz odbiorców kultury.

6.3. Organizacja wydarzeń kulturalnych i sportowych przez najważniejsze instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza w 2021 r.

Rok 2021 był równie ciężki dla sektora turystycznego jak rok 2020, kiedy to pojawiła się

³²¹ K. Domańska, *Zarządzanie kapitałem społecznym w organizacji* [w:] „Zeszyty Naukowe WSP”, nr 4/2017, Warszawa 2018, s. 30.

pandemia związana z SARS-CoV-2. Cały rok 2021 upłynął w dużym stopniu pod znakiem nieustannie powracających fal zakażeń koronawirusem, co dało miastu jedynie tylko sezonowe przychody z turystyki. Początek roku 2021 był objęty dalszymi obostrzeniami i restrykcjami, dlatego też instytucje kulturalne i turystyczne Sandomierza starały się wyjść z kulturą naprzeciw odbiorcom i w ten sposób nadal organizowane były wydarzenia kulturalne online, dające możliwość uczestnictwa w kulturze poprzez Internet korzystając ze stron internetowych czy portali społecznościowych. Takie działania również pomagały w zapobieganiu stagnacji kapitału kulturowego i umożliwiały, choć w minimalnym stopniu, jego przepływ wśród instytucji we wzajemnej współpracy nad projektami kulturowymi realizowanymi w formie online, ale także dawały możliwość nabywania kapitału kulturowego oraz społecznego odbiorcom kultury w tak ciężkim czasie związanym z szeroko panującymi restrykcjami. Wzajemna współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w czasie pandemii ukazała, że ze względu na długoletnią i ścisłą współpracę poszczególnych instytucji, jest ona nadal owocna. Pomimo ciężkiego okresu podmioty wspólnie szukały rozwiązań po to, aby w jak najlepszy i możliwy sposób dalej realizować plany związane z rozwojem miasta i dawać odbiorcom możliwość obcowania z kulturą poprzez promowanie na przykład e-kultury, która umożliwia społeczeństwu korzystanie z dostępnych zasobów kulturalnych, bez konieczności wychodzenia z domu³²².

Wraz z pojawieniem się możliwości szczepień i zmniejszaniem się liczby zachorowań oraz zgonów w Polsce zaczęto na przełomie maja i czerwca 2021 znosić restrykcje i powoli pozwalać na powrót życia kulturalnego do codziennego życia aktorów społecznych. To właśnie wtedy nastąpił duży przełom dotyczący planowania i organizowania wydarzeń kulturalnych i sportowych. Instytucje kulturalne i turystyczne w Sandomierzu starały się zrealizować w okresie letnim i jesienno-zimowym jak najwięcej wydarzeń kulturalnych oraz sportowych w celu umożliwienia podmiotom życia społecznego nabywania kultury, jak miało to miejsce w latach przed pandemią, gdyż nie było wiadomo, co wydarzy się w zimie i jak będzie wyglądać sytuacja epidemiologiczna w Polsce. Instytucje kulturalne i turystyczne w celu powrotu do normalności, nieustannie pracowały nad wspólną organizacją wydarzeń, co pozwalało na intensywny przepływ kapitału kulturowego wśród instytucji i pracowników. Można to zauważyć m.in. po liczbie zorganizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych. Wraz z zezwoleniem na organizację wydarzeń masowych Sandomierz jak najszybciej chciał otworzyć ponownie branżę turystyczną dla turystów w celu zniwelowania strat, jakie miasto ponosiło z powodu zamknięcia sektora turystycznego, co wiązało się z powrotem do intensywnego przepływu kapitału kulturowego.

³²² A. Korotusz-Mirecka, M. Mucha, *Zjawisko e-kultury w dobie przemian kulturowych współczesnego społeczeństwa. Wybrane aspekty w opinii środowiska akademickiego* [w:] „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 30 (1), 2019, s. 136.

Autorka w tej części pracy skupiła się na przedstawieniu sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych Sandomierza w 2021 r., a więc w roku równie ciężkim jak poprzedni ze względu na rozwój pandemii i kolejne mutacje koronawirusa. Warto jednak zaznaczyć, że był to także, w przeciwieństwie do roku 2020, rok całkiem inny, gdyż instytucje kultury w oparciu o współpracę, postawiły w większym stopniu niż w 2020 r. na organizację wydarzeń kulturalnych online i realizowanie w większym stopniu przez poszczególne instytucje kulturalne i turystyczne miasta e-kultury, która miała wyjść na przeciw oczekiwaniom odbiorców i dać możliwość, w choć małym stopniu, obcowania z kulturą. Autorka, tak ja w poprzednich przypadkach (paragraf 6.1 i 6.2), aby w jak najbardziej przejrzysty sposób ukazać, pomimo trwającej pandemii, istotność i ważność współpracy w sieci najważniejszych instytucji kulturalnych Sandomierza uznała, że tak samo jak w poprzednich przypadkach analizę opracuje w oparciu o wydarzenia kulturalne i sportowe zorganizowane od stycznia do grudnia 2021 r. W ten sposób można było ukazać różnice w przepływie kapitału na przełomie tak różniących się między sobą trzech lat. Autorka do analizy wybrała wszystkie wydarzenia kulturalne i sportowe, które zostały zorganizowane we współpracy SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK, z uwzględnieniem także w poszczególnych przypadkach kooperacji z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki przy organizacji wydarzeń także objętych badaniem. Ponadto również w tym przypadku informacje dotyczące danego wydarzenia kulturalnego bądź sportowego musiały być udostępnione chociaż przez jedną ze wspomnianych wyżej instytucji na głównej stronie internetowej lub portalu społecznościowym po to, aby wydarzenie to mogło zostać objęte badaniem.

W roku 2021, co może wydać się zaskakujące, pomimo intensywnego rozwoju pandemii i wprowadzonych restrykcji, instytucje kulturalne we współpracy zorganizowały łącznie aż 44 wydarzenia kulturalne i sportowe. W porównaniu z rokiem 2019, a więc okresem „normalnego” życia, jakie aktorzy życia społecznego wiedli, jest to tylko o jedno wydarzenie mniej, natomiast w porównaniu z rokiem 2020, kiedy pojawiła się pandemia widać znaczną różnicę – aż 19 wydarzeń więcej. Może wynikać to z faktu, iż rok 2020 był czasem początków pandemii, a więc zarówno aktorzy życia społecznego, jak i wszelkie instytucje nie wiedziały jak radzić sobie z tą niecodzienną sytuacją. Wszystko to, co się działo było nowe i nieznane – ludzie musieli nauczyć się z tym wszystkim żyć i próbować funkcjonować wśród restrykcji, obostrzeń, co wiązało się również ze strachem o życie własne i swoich najbliższych. Natomiast rok 2021 był czasem, kiedy ludzie zaczęli się do pandemii przyzwyczajać i powoli zaczęli traktować ją jako nieodłączny element życia społecznego. Ponadto pojawiły się możliwości szczepień, które mimo tego, że nie chronią przed zachorowaniem, to obniżają ryzyko ciężkiego przebiegu choroby, co również pomogło zapewnić podmiotom życia społecznego komfort psychiczny i powoli wrócić do normalnego funkcjonowania, a tym samym również nabywania i obcowania z kulturą. Jeśli chodzi

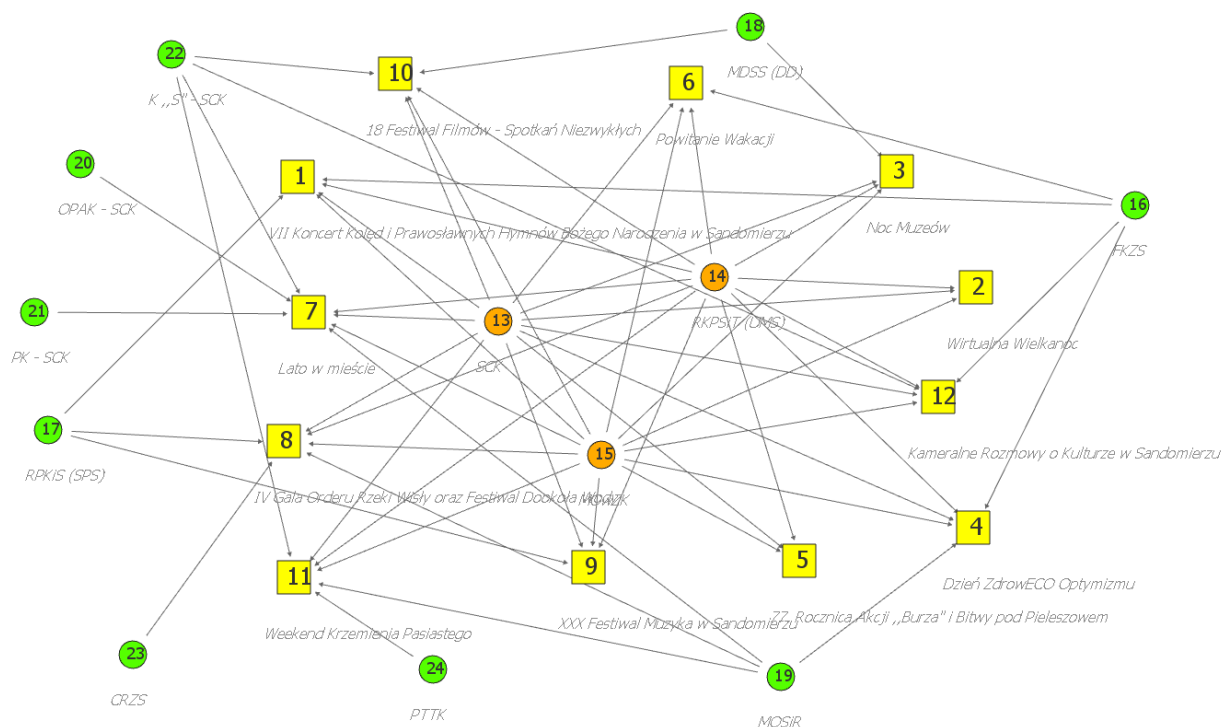
zaś o wydarzenia zorganizowane wspólnie przez Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim to od stycznia do grudnia 2021 r., pomimo restrykcji i obostrzeń, udało się zorganizować łącznie aż 12 wydarzeń kulturalnych i sportowych zarówno online, jak i na żywo, przy uczestnictwie aktorów życia społecznego, a więc zarówno mieszkańców jak i osób przyjezdnych. Autorka zauważyła, że pomimo pandemii, dostrzec można było chęć dalszego rozwoju miasta, realizacji projektów i wydarzeń kulturalnych oraz sportowych, umożliwiania i dostępu zarówno do kultury, jak i możliwości przepływu kapitału kulturowego oraz społecznego zarówno wśród instytucji, jak i w kontekście spragnionych odbiorców kultury. Dowodem na to było chętnie uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych i sportowych organizowanych na terenie miasta. Potwierdzali to sami pracownicy podkreślając, że pomimo pandemii w roku 2021 było większe zainteresowanie chociażby uczestnictwem w wydarzeniach online niż w roku 2020. Poniższy rysunek (rys. 28) przedstawia organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych dzięki sieci współpracy najważniejszych instytucji Sandomierza objętych badaniem w 2021 r., także przy kooperacji z innymi podmiotami działającymi w zakresie kultury i turystyki na terenie Sandomierza.

Socjogram (rys. 28) przedstawia sieć współpracy instytucji kulturalnych Sandomierza dotyczącą organizacji poszczególnych wydarzeń kulturalnych i sportowych w okresie od stycznia do grudnia 2021 r. Mowa tutaj o wydarzeniach zrealizowanych zarówno online, jak i w formie stacjonarnej. Było to 12 wydarzeń: *VII Koncert Kolęd i Prawosławnych Hymnów Bożego Narodzenia w Sandomierzu*, *Wirtualna Wielkanoc*, *Noc Muzeów*, *Dzień ZdrowECO Optymisty*, *77. Rocznicą Akcji „Burza” i Bitwy pod Pieleszowem*, *Powitanie Wakacji*, *Lato w mieście*, *VI Gala Orderu Rzeki Wisły* oraz *Festiwal Dookoła Wody*, *XXX Festiwal Muzyka w Sandomierzu*, *18 Festiwal Filmów – Spotkań Niezwykłych*, *Weekend Krzemienia Pasiastego* oraz *Kameralne Rozmowy o Kulturze w Sandomierzu*. Na rysunku (rys. 28), tak jak miało to miejsce we wcześniejszych paragrafach (paragraf 6.1 i 6.2), kolorem żółtym zostały zaznaczone wydarzenia kulturalne i sportowe zrealizowane od stycznia do grudnia 2021 r. Symbolami kół w kolorze pomarańczowym zostały oznaczone kluczowe instytucje kulturalne Sandomierza – SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK, natomiast symbolami kół w kolorze zielonym autorka oznaczyła aktorów, którzy angażowali się we współpracę tylko nad niektórymi wydarzeniami kulturalnymi lub sportowymi odbywającymi się na terenie Sandomierza. Na podstawie poniższego socjogramu (rys. 28) można zauważyć, że oprócz trzech najważniejszych instytucji – Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim, przy organizacji większości wydarzeń były zaangażowane inne podmioty z zakresu kultury i turystyki objęte badaniem. W 2021 r. tylko dwa wydarzenia

kulturalne były organizowane we współpracy SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK – *Wirtualna Wielkanoc* i *77. Rocznica Akcji „Burza” pod Pieleszowem*. Reszta wydarzeń była organizowana w oparciu o sieć współpracy najważniejszych instytucji miasta z innymi podmiotami. Najwięcej wydarzeń SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK zorganizowało przy współpracy z Kinem „Starówka” – SCK, Fundacją Kultury Ziemi Sandomierskiej oraz Miejskim Ośrodkiem Kultury i Sportu. Wspólnie z K „S” – SCK i MOSiR współpracowali przy takich wydarzeniach jak: *Lato w mieście* włączając w to współpracę z instytucjami takimi, jak OPAK – SCK, PK – SCK i *Weekend Krzemienia Pasiastego*, który był dodatkowo realizowany we współpracy z PTTK. Ponadto K „S” wraz FKZS współpracowali przy wydarzeniu – *Kameralne Rozmowy o Kulturze w Sandomierzu*. K „S” współpracowało także z SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK przy organizacji *18 Festiwalu Filmów – Spotkań Niezwykłych* wspólnie z MDSS (DD), zaś MOSiR – przy organizacji *VI Gali Orderu Rzeki Wisły* oraz *Festiwal Dookoła Wody* dodatkowo przy współpracy CRZS oraz RPKiS (SPS). Jeśli zaś mowa o FKZS – to instytucja ta wspólnie z SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK współpracowała także przy organizacji wydarzenia *Powitanie Wakacji* oraz *VII Koncert Kolęd i Prawosławnych Hymnów Bożego Narodzenia w Sandomierzu* we współpracy z RPKiS (SPS). Dodatkowo RPKiS (SPS) współpracował z najważniejszymi instytucjami turystyki Sandomierza przy organizacji *XXX Festiwalu Muzyka w Sandomierzu* natomiast MDSS(DD) dodatkowo realizowało także wspólnie z SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK *Noc Muzeów*.

Poniższy socjogram (rys. 28) pozwala zauważyć, że zaangażowanie w wydarzenia kulturalne i sportowe daje nie tylko kluczowym instytucjom, jak – SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK, ale także objętych badaniem innym podmiotom działającym w zakresie kultury i turystyki w mieście możliwość wzajemnej współpracy, co wiąże się z przepływem, wymianą i nabywaniem kapitału kulturowego poprzez wspólną kooperację. Taka wspólna aktywność nad realizacją projektów pozwala w sieci na intensywność przepływu kapitału kulturowego niezależnie od zajmowanego przez podmioty miejsca w danej strukturze sieciowej. Jak widać na poniższym rysunku liczba instytucji zaangażowanych w działania na rzecz wspólnej realizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych jest duża, co wskazuje na wysoki poziom zaufania w sieci, władzę i prestiż oraz umiejętność wzajemnej kooperacji. Instytucje te cechują się dużą liczbą relacji, co wpływa na poszerzanie kapitału kulturowego wśród pracowników i instytucji, jak też pozwala rozwijać Sandomierz oraz jego markę poprzez nowe pomysły z zakresu kultury i turystyki miasta.

Rysunek 28. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2021 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu programu Social Network Visualizer.

W porównaniu z latami poprzednimi, a zwłaszcza z rokiem 2019, można zauważyć na przykładzie działania w sieci poszczególnych instytucji przy realizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, że pomimo pandemii widać większy rozwój współpracy sieciowej, nowe powiązania oraz tym samym większy przepływ kapitału kulturowego. W roku 2019 można zauważyć dość mały zakres współpracy z innymi instytucjami przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, zaś w 2021 r. widać duży przełom oraz zaangażowanie większej liczby podmiotów z zakresu kultury i turystyki w działania na rzecz rozwoju Sandomierza i promowania kultury, co tym samym wiąże się z większym przepływem kapitału kulturowego poprzez kooperację i realizację projektów wspólnie z innymi aktorami życia społecznego niezależnie od miejsca zajmowanego przez danego aktora w sieci.

Pracownicy zapytani o to, czy zauważyli różnice we współpracy z instytucjami na przełomie 3 lat i jak oceniają tę współpracę, odpowiadali, że „Jeśli chodzi o kontakty z innymi instytucjami to nie zauważyłam żadnej różnicy. Wszystko jest jak najbardziej w porządku”, „Ja współpracę oceniam bardzo dobrze”, „Tak ogólnie myślę, że na przełomie tych trzech lat to, że współpraca zmieniła się z dobrej na bardzo dobrą. Poprzez tą pandemię więzi się zacieśniły, ten kontakt mimo, że był zdalny w dużym stopniu to jednak bardzo częsty...”, „(...) myślę, że w tym

przypadku kontakty się polepszyły na przełomie tych lat. Przez czas pandemii musieliśmy przechodzić bardzo dużo na kompromisy ze względu na te obostrzenia, więc dzięki temu w tej chwili łatwiej jest nam do siebie dotrzeć”, „Jest jeszcze lepiej niż było. Można powiedzieć, że pandemia wpłynęła pozytywnie na nasze tutaj relacje”, „Oceniam bardzo dobrze. Te nasze kontakty, jeżeli z drugiej strony jest dobra wola, wtedy możemy zrobić więcej i lepiej. Jeżeli gdzieś tam będziemy mieli nawet lepsze chęci z naszej strony, włożymy dużo wysiłku, ale napotkamy jakiś taki czynnik negatywny, no to wtedy coś nam zaczyna nie wchodzić i nie zorganizujemy tego, co byśmy chcieli na odpowiednim poziomie. Natomiast tutaj dotychczas przebiegało to raczej bardzo dobrze z naszej tutaj perspektywy”.

Rozmowy z pracownikami utwierdziły autorkę pracy w tym, że pracownicy podobnie oceniają współpracę na przestrzeni trzech ostatnich lat. Ze względu na pandemię i różne inne czynniki od nich niezależne raczej nie widzą różnic we współpracy, a nawet część z nich uważa, że dzięki pandemii te więzi się polepszyły. Ukazuje to ogromny wpływ współpracy w sieci na rozwój kapitału kulturowego. Można więc stwierdzić, że przez te trzy lata kapitał kulturowy uległ dyfuzji, a nie stagnacji.

6.4. Współpraca instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w opinii ich pracowników

Współpraca w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a uznawana jest za podstawowy element kooperacji i osiągnięcia celu²²³, co również ma znaczący wpływ dla przepływu, nabywania i kształtowania kapitału kulturowego, tak istotnego w życiu jednostek społecznych. Obecnie można zaobserwować, że większość instytucji, organizacji, ale także przedsiębiorstw już nie dąży w swoich działaniach do absolutnej autonomii, wręcz przeciwnie – w każdym sektorze stawia się na umiejętną współpracę, która jest kluczem do rozwoju i osiągnięcia określonego celu. Rosnące znaczenie współpracy można również zaobserwować wśród instytucji kulturalnych i turystycznych³²³. Jak już wcześniej wspomniano kultura stanowi istotne miejsce w życiu człowieka, dlatego też instytucje kulturalne i turystyczne przy pomocy współpracy dążą do dotarcia do aktorów społecznych poprzez wspólne tworzenie atrakcyjnej oferty kulturalnej po to, aby zainteresować różnorodne grupy odbiorców – zarówno mieszkańców, jak i przyjezdnych, do korzystania z tego, co oferuje dane miasto w kontekście kultury. Taka współpraca może przynosić różne korzyści, takie jak: dostęp do zasobów, doświadczenia, kapitał, umiejętności czy

²²³ Dokładniej autorka opisuje istotność współpracy w ujęciu Don'a Tapscott'a w rozdziale 1 w podparagrafie 1.2.1. „Kapitał kulturowy w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a”.

³²³ D. Wójcik, *Współpraca sieciowa w instytucjach kultury* [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”, t. 64, nr 7, Poznań 2015, s. 96.

kompetencji będących w posiadaniu innych podmiotów, a także obniżanie ryzyka i wzrost efektywności działań³²⁴, ale przede wszystkim pozwala na przepływ kapitału kulturowego.

Sandomierz uznawany jest za miasto *stricte* turystyczne, natomiast pracownicy instytucji kulturalnych i turystycznych działających w ramach rozwoju kultury i turystyki w mieście sami podkreślają, że tworzą jeden wspólny organizm, a współpraca jest najważniejszym elementem strategii rozwoju miasta w kontekście kultury i turystyki. Autorka pracy, biorąc pod uwagę aspekty wspólnej kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych, zapytała poszczególnych pracowników instytucji objętych badaniem o opinie dotyczące współpracy – jej mocne i słabe strony oraz o to, jak oni sami ją postrzegają. Ponadto pracownicy zapytani zostali o to, czy taka współpraca wpływa na rozwój kultury i turystyki w mieście oraz o to, czy według poszczególnych pracowników wspólne działania podmiotów nad rozwojem kultury i turystyki przynoszą efekty z perspektywy umacniania wizerunku Sandomierza na tle innych miast turystycznych w regionie. Celem było poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o to, jak sami pracownicy widzą tę współpracę, czy jest ona dla nich ważnym elementem w prowadzeniu instytucji i przygotowywaniu różnorodnych projektów oraz czy są jakieś negatywne skutki takiej współpracy. Opinie pracowników były bardzo do siebie podobne.

Pracownicy zapytani o mocne strony współpracy odpowiadali, że *„Mocną stroną współpracy jest udane zakończenie przedsięwzięcia, to że coś przynosi później pozytywne skutki. Jeżeli gdzieś tam ta współpraca nie zadziała, wiadomo, wydarzenia nie zorganizujemy w odpowiedni sposób, nie ma efektu zamierzonego”*, *„Mocną stroną jest otwartość i chęć podejmowania różnych działań, wyzwań. Ludzie nie są dla siebie zamknięci, są raczej chętni do współpracy i to raczej jest atut. Nie budują murów”*, *„Mocną stroną współpracy jest wspólny cel, wszyscy chcemy tutaj jak najlepiej dla Sandomierza, a wiadomo wspólnymi działaniami łatwiej i szybciej można coś osiągnąć niż pojedynczo. Dla nas ta współpraca jest naprawdę kluczowa”*, *„Dla nas tutaj wydaje mi się mocną stroną jest chociażby możliwość informowania na bieżąco o wszystkich wydarzeniach, możliwość stworzenia tańszych biletów dla turystów. Przy takiej współpracy możemy wykluczać, co niestety czasami się zdarza odbywające się wydarzenia w tym samym czasie w różnych instytucjach, a na terenie tego samego miasta”*, *„Ja myślę, że mocną stroną to jest to, że współpracując wspólnie umacniamy i wzmacniamy też w jakiś sposób historię naszego Sandomierza... tak naprawdę wszystko tutaj jest wspólne i mamy też wspólny cel”*, *„Na pewno są mocne strony. Robiąc coś razem jest łatwiej, łatwiej jest coś zorganizować. Zawsze większy może więcej, dlatego najmocniejszym punktem będzie myślę to, że wspólnie*

³²⁴ M. Borkowska-Niszczota, *Współpraca instytucji kultury na rzecz rozwoju produktów turystyki kulturowej w ujęciu teoretycznym i praktycznym* (cyt. za) D. Wójcik, *Współpraca sieciowa w instytucjach kultury* [w:] *„Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu”*, t. 64, nr 7, Poznań 2015, 96.

działając mamy wspólne zasoby i finansowe i też pracownicze, które właśnie mogą się przełożyć na lepsze działanie, także jest to na pewno duży plus”, „(...) uważam, że mocną stroną współpracy jest też kreatywność, tych zespołów które się tworzą do organizacji jakiś poszczególnych projektów czy wydarzeń. Im więcej osób, tym więcej myśli”. Jak widać pracownicy we współpracy widzą wiele mocnych stron, każdy inne, ale jednak bardzo do siebie zbliżone. Co ciekawe, wszyscy wskazują na fakt, że mocną stroną współpracy jest działanie na rzecz rozwoju Sandomierza. Pracownicy podkreślają, że we współpracy jest siła i łatwiej oraz szybciej osiągnąć jest wspólny cel razem, niż osobno.

Pracownicy pytani o to czy istnieją słabe strony współpracy i czy jest coś, co tę współpracę utrudnia odpowiadali, że według nich do tych słabszych stron współpracy należy sezonowość – „(...) w momencie kiedy jest taki intensywny sezon to nie ma takiego czasu na spotkanie, porozmawianie i zastanowienie się nad przyszłymi projektami. Wszyscy wtedy skupiają się na obsłudze tego turysty i myślę, że to może powodować utrudnienia”. Inni wskazywali na zmienność pracowników uznając, że nie służy to budowaniu marki miasta – „Pracownicy są zmienni, pracują tylko jeden sezon. Zanim poznają jak to wszystko działa to też mija troszeczkę czasu, dlatego wiadomo, najlepiej byłoby mieć stałych pracowników”, „Myślę, że problemem jest rotacja pracowników. Wiadomo, pracownicy się zmieniają, ale jednak, gdy ktoś jest w tej branży dłużej, wie na czym to wszystko polega, łatwiej się porozumieć, dogadać”, „(...) drugim takim utrudnieniem jest brak stałej obsady w niektórych instytucjach, myślę, że to może utrudniać współpracę”, jeszcze inni za słabe strony współpracy wskazywali przepisy prawne, które blokują pewne działania – „Takimi czynnikami utrudniającymi też są dla nas przepisy prawne i jakieś obostrzenia lub wymogi do których musimy się dostosować”, „(...) często blokują nas przepisy prawne, bo czasami chęci by były, jakieś plany byśmy mieli, natomiast później gdzieś jesteście troszkę gaszeni w tym naszym zapale, bo musimy się wpasować w pewne mechanizmy i niekiedy po prostu z niektórych rzeczy trzeba zrezygnować, bo nie spełniają wymogów czy przepisów prawnych” lub także zbyt dużą liczbę podmiotów zaangażowanych w działania argumentując to tym, iż „jeżeli jest za dużo ludzi i trzeba jakoś rozdzielić zadania to czasami ta ilość wpływa na to, że utrudnia to realizację tego zadania, projektu, bo wtedy ta komunikacja faktycznie siada. Nad komunikacją trzeba mocno panować podczas koordynacji tych wszystkich wydarzeń. Jeśli nie wydzieli się osoby do koordynacji to wtedy naprawdę jest trudno nad tym chaosem zapanować. Także myślę, że im więcej osób tym trudniej”. Jak widać, pracownicy wskazują na różnorodne słabe strony współpracy w zależności od instytucji, w jakiej pracują. Należy jednak podkreślić, że często te utrudnienia wynikają z czynników od nich niezależnych, jak na przykład zmienność pracowników czy przepisy prawne, do których jako instytucje działające w zakresie kultury i turystyki muszą się dostosować.

Autorka zapytała również pracowników o to, jak według ich odczuć współpraca wpływa na rozwój kultury i turystyki w mieście. Wszyscy jednogłośnie odpowiedzieli, że współpraca jest kluczowym elementem i ma znaczący wpływ na rozwój Sandomierza w sferze kultury i turystyki. Pracownicy podkreślali tutaj, że *„razem możemy więcej”*, *„jesteśmy małym miastem i dla nas współpraca jest najważniejszym czynnikiem”*, *„samemu bez współpracy nic się nie osiągnie, a na pewno nie na taką skalę jak w przypadku Sandomierza, który znany jest na całą Polskę”*, *„współpraca to jest podstawa osiągnięcia jakiegoś sukcesu”*, *„(...) może to moje jakieś osobiste preferencje, ale ja jako kierownik zawsze bazuje na współpracy, mocno na nią stawiam. Współpraca jest dla mnie czymś bardzo ważnym. Uważam, że właśnie dzięki nawiązywaniu kontaktów, dzięki takiemu koordynowaniu właśnie tej współpracy, która się dzieje w obszarze kultury, można bardzo dużo zrobić. Trzeba mocno na to stawiać”*. Na podstawie powyższych wypowiedzi można zauważyć, że pracownicy jednogłośnie współpracę cenią i podkreślają w swoich działaniach. To właśnie dzięki współpracy Sandomierz tak mocno rozwinął się w zakresie kultury i turystyki, o czym mówią sami zainteresowani. Można więc zauważyć, że od wielu lat współpraca w dużym stopniu wpływa na rozbudowywanie Sandomierza oraz rozwój kultury i turystyki w mieście. Sami pracownicy podkreślają, że współpraca jest dla nich kluczowa w kontekście rozwoju kulturowej i turystycznej strony miasta i przynosi ogromne pozytywne skutki dla Sandomierza, o czym mogą świadczyć m.in. nieustannie utrzymujące się duże liczby turystów odwiedzających miasto w sezonie.

Wizerunek Sandomierza od lat kojarzony jest z Królewskim Miastem nazywanym Małym Rzymem, położonym na siedmiu wzgórzach nad brzegiem Wisły. Dzięki pięknej historii, zabytkom, ciekawym kamienicom, szlakom turystycznym od wielu lat cieszy się on zainteresowaniem wśród turystów. Województwo świętokrzyskie na swojej mapie posiada wiele turystycznych miast, które chętnie są odwiedzane przez turystów. Mowa tutaj na przykład o Baranowie Sandomierskim, Ostrowcu Świętokrzyskim, Pińczowie, Pacanowie, Szydłowie, Ujazdowie ze słynnym Zamkiem Krzyżtopór, Bałtowie ze słynnym JuraParkiem czy Kurozwękach – słynących z pięknego pałacu. Miejsc turystycznych jest wiele, ale mimo to właśnie Sandomierz cieszy się nieustannie od wielu lat największym zainteresowaniem. Autorka zapytała pracowników instytucji kulturalnych i turystycznych czy wspólne działania podmiotów nad rozwojem kultury i turystyki przynoszą efekty pod kątem umacniania wizerunku Sandomierza na tle innych miast w regionie? Wszyscy pracownicy podkreślali, że współpraca nad ofertą turystyczną jest kluczowa i odbywa się bardzo intensywnie, a ponadto wskazywali, że *„(...) tutaj chodzi o turystę, o mieszkańców też, ale jednak w sezonie letnim stawiamy na turystę. Jeśli turysta jest zadowolony, to my tym bardziej jesteśmy zadowoleni. Dobra opinia z turystą idzie w świat, taka osoba chętnie opowiada o Sandomierzu, zachęca znajomych do odwiedzenia miasta. Tak na*

zasadzie poczty pantoflowej..., dlatego ważne dla nas jest jak najlepsze przygotowanie się wspólnie do tego sezonu”, „Wizerunek Sandomierza jest bardzo dobry, dużo pomógł tutaj serial Ojciec Mateusz. Ludzie chętnie do nas przyjeżdżają ze względu na serial, być może to wyróżnia nas na tle innych miast. Myślę, że my wszyscy staramy się co roku sprostać wyzwaniom i ciągle ulepszać tą ofertę kulturową i turystyczną”, „Praca nad marką i wizerunkiem Sandomierza jest myślę dla wszystkich podmiotów ważna w końcu mamy wspólny cel, który chyba udaje nam się realizować. Sandomierz jest kluczowym miejscem na mapie województwa świętokrzyskiego, ale i ogólnie na mapie Polski. A my robimy, co w naszej mocy aby faktycznie utrzymywać cały czas wysoki poziom i zadowolić turystów. Staramy się nieustannie rozbudowywać pod kątem turystyki”. Takie opinie wśród pracowników potwierdzają tylko to, że współpraca sieciowa jest kluczowym elementem rozwoju miasta pod kątem kultury i turystyki. Zgodnie z tym, co sami pracownicy wspominali w wywiadach, Sandomierz jest tak małym miastem, że aby móc osiągnąć sukces nie da pracować się na jakiś cel w pojedynkę. Jak widać współpraca wśród instytucji kulturalnych i turystycznych jest bardzo istotna i stanowi podstawę realizacji wszelkich projektów czy wydarzeń o charakterze kulturalnym mających na celu umacnianie wizerunku Sandomierza na tle innych miast turystycznych w regionie.

Na podstawie opinii pracowników instytucji kulturalnych i turystycznych objętych badaniem można stwierdzić, że współpraca jest dla nich kluczową formą pracy w kontekście rozwoju miasta w zakresie kultury i turystyki. Bowiem to właśnie kreatywność, pomysłowość, komunikatywność, przenikliwość, innowacyjność czy oryginalność dają największą możliwość przepływu kapitału kulturowego, który dzięki wspólnej kooperacji pomaga w rozwoju Sandomierza. Nowe pomysły w realizacji ofert kulturalnych i turystycznych są idealnym przykładem tworzenia wspólnie projektów przyciągających zainteresowanie turystów.

* * *

Reasumując, ostatni rozdział pracy został poświęcony ukazaniu przepływu kapitału kulturowego w sieci współpracy kluczowych instytucji kulturalnych Sandomierza. Analizie, na podstawie organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w latach 2019, 2020 oraz 2021, przy współpracy z innymi podmiotami objętymi badaniem, zostały poddane przepływy kapitału kulturowego wśród Sandomierskiego Centrum Kultury, Referatu Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim jako trzech kluczowych instytucji. Instytucje te, jak już autorka wspominała na początku rozdziału szóstego zostały wybrane ze względu na fakt, iż są to aktorzy zajmujący centralne miejsca w sieci, są kluczowymi węzłami, mają największe wskaźniki centralności i pośrednictwa w sieci,

uczestniczyli w największej liczbie klik, a także w latach 2019 – 2021 tylko te kluczowe podmioty zrealizowały ogólnie najwięcej wydarzeń kulturalnych i sportowych w Sandomierzu. Analiza podjęta w tym rozdziale ukazała, że sieć współpracy SCK, RKPSiT (UMS) oraz MOwZK przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych w kooperacji z innymi podmiotami różni się w zależności od lat. W roku 2019 największa sieć współpracy przy organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych była widoczna z RPKiS (SPS) oraz MOSiR. Dodatkowo widać, że w organizację wydarzeń w 2019 r. każdorazowo angażuje się minimum 1 lub 2 podmioty z zakresu turystyki działające na terenie Sandomierza, a więc zakres współpracy nie jest oparty tylko na sieci współpracy najważniejszych instytucji kulturalnych. Rok 2020 był rokiem bardzo trudnym, co widać m.in. po małej liczbie zorganizowanych łącznie wydarzeń kulturalnych i sportowych. Ponadto w roku 2020, ze względu na stan epidemiologiczny w Polsce, widać ścisłą sieć współpracy zwłaszcza z kluczowymi instytucjami kulturalnymi Sandomierza przy organizacji wydarzeń, co ukazuje zdecydowanie zmniejszenie się przepływu kapitału kulturowego w sieci i w pewnym stopniu jego stagnację. Analiza sieci w roku 2021 wykazała, że był to rok zarówno trudny ze względu na pandemię, ale także rozwojowy dla gałęzi turystycznej. Może świadczyć o tym fakt organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych oraz rozpoczęcia promowania e-kultury. Widać ponadto, że organizacja wydarzeń kulturalnych i sportowych jest oparta na aktorach nie tylko znajdujących się w centrum sieci, ale także w większości przypadków wydarzenia opracowywane są we współpracy z 1, 2 lub nawet 3 podmiotami z zakresu kultury i turystyki, jakie uczestniczą w sieci. Ukazuje to duży progres w chęci podejmowania współpracy z podmiotami oraz tym samym umożliwiania przepływu kapitału kulturowego i jego dyfuzji podczas tworzenia wspólnych projektów na rzecz dobra wspólnego.

Ostatni paragraf został poświęcony współpracy poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w opinii pracowników po to, by móc wykazać, czy dla samych pracowników instytucji współpraca faktycznie jest kluczowym elementem w osiągnięciu celów i przyczynia się do rozwoju zarówno kulturalnej, jak i turystycznej strony Sandomierza. Ponadto wywiady pozwoliły wychwycić czy dochodzi do przepływu kapitału kulturalnego dzięki współpracy oraz czy podlega on dyfuzji czy jednak stagnacji.

Całościowa analiza sieci pozwoliła ukazać liderów zaangażowanych w największym stopniu w organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych. Można zatem zauważyć centralną pozycję w sieci takich podmiotów jak: Sandomierskie Centrum Kultury, Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim. Warto zaznaczyć, że oprócz wyżej wspomnianych instytucji kluczowe miejsce w sieci oraz w wymianie wiedzy, umiejętności, doświadczeń i informacji z zakresu współpracy nad organizacją wydarzeń kulturalnych i sportowych oraz innego typu działań na rzecz rozwoju Sandomierza mają

także Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe), Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, Kino „Starówka” – SCK czy Port Kultury – SCK. Są to instytucje, które dość często angażują się w organizację projektów z zakresu kultury, a więc pomimo tego, że nie zajmują centralnych pozycji w sieci, to są istotne w kontekście kreowania i organizacji wydarzeń kulturalnych oraz sportowych. Analiza wymiany kapitału kulturowego w oparciu o organizację wydarzeń kulturalnych i sportowych pozwoliła ukazać nie tylko istotność najważniejszych aktorów w sieci, ale także podmioty, które w analizie przedstawionej w rozdziale piątym miały dużo mniejszy udział, zarówno w budowaniu jak i w umacnianiu sieci. Analiza przeprowadzona w powyższym rozdziale pozwoliła stwierdzić, że nie tylko kluczowe instytucje, ale ogólnie większość aktorów objętych badaniem angażujących się intensywnie w działania na rzecz organizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych, przyczyniając się tym samym do rozwoju kultury i przepływu kapitału kulturowego, co można zauważyć na przestrzeni trzech lat.

Indywidualne wywiady pogłębione ukazały to, jak ważna dla podmiotów objętych badaniem jest umiejętność współpracy i wspólnego działania. Sami pracownicy nieustannie podkreślali, że współpraca jest dla nich najważniejsza i bez niej Sandomierz nie byłby w tym miejscu, gdzie obecnie się znajduje, a więc wśród najchętniej odwiedzanych miast w południowo-wschodniej części Polski. Dzięki współpracy można więcej, dlatego też współpraca bardzo dobrze wpływa na przepływ kapitału kulturowego tak istotnego dla rozwoju miasta, ale także pracowników instytucji, mieszkańców i turystów.

Zakończenie

W niniejszej dysertacji analizie socjologicznej poddano sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Celem pracy było przede wszystkim ukazanie występowania przepływu kapitału kulturowego we współpracy i rozwoju instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu ekspansji kulturalnej i turystycznej strony miasta. Przedmiotem badań był rzeczywisty udział aktorów we współpracy w sieci na rzecz rozwoju kultury i turystyki Sandomierza. Autorkę interesowały tutaj przede wszystkim charakter oraz struktura występujących relacji pomiędzy poszczególnymi aktorami w sieci. Interesujący jest nie tylko sam charakter działań jakie podejmują poszczególni aktorzy, ale w jakiego rodzaju projektach i inicjatywach uczestniczą poszczególne podmioty na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście. Głównym celem badań przeprowadzonych na rzecz niniejszej dysertacji było natomiast ukazanie przepływu kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływu na rozwój kultury i turystyki w mieście. Autorka za istotne uważała również zaobserwowanie i wychwycenie przepływów kapitału kulturowego na przykładzie wspólnej kooperacji poszczególnych instytucji z zakresu kultury i turystyki. Ponadto autorka dążyła do uchwycenia roli liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych oraz chciała ukazać jakie czynniki pobudzają, a jakie spowalniają przepływ kapitału kulturowego. Autorce dzięki przeprowadzonym badaniom udało się także uzyskać odpowiedzi na problemy badawcze sformułowane w formie pytań badawczych.

Struktura niniejszej dysertacji składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii i netografii, wykazu rysunków i tabel, spisu ujętych w sieci instytucji i ich akronimów, a także aneksu. Zaprezentowane w dysertacji treści mają charakter teoretyczno-empiryczny. W części teoretycznej autorka skupiła się przede wszystkim na przedstawieniu kapitału kulturowego w teoriach socjologicznych oraz ukazania ważności kultury i turystyki w kontekście rozwoju kapitału kulturowego. Część empiryczna natomiast stanowi dogłębną analizę struktur sieciowych i przepływów kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza.

Za konkluzję części empirycznej niniejszej dysertacji autorka uznaje próbę odniesienia się do postawionych w rozdziale trzecim następujących hipotez badawczych:

1. Analizowane struktury sieciowe mają przede wszystkim charakter scentralizowany oraz zamknięty, choć w niektórych przypadkach można zaobserwować niepołączonych ze sobą aktorów sieci.
2. W prezentowanych strukturach sieciowych dominują sieci o dużej liczbie powiązań z innymi aktorami.

3. W prezentowanych strukturach sieciowych wszystkie podmioty przynależą do dużej liczby klik, mając tym samym wpływ na łatwiejszy przepływ kapitału kulturowego.
4. Analizowane wydarzenia kulturalne i sportowe są realizowane w sposób zdominowany przez niektóre instytucje kulturalne i turystyczne, a nie w sposób zrównoważony przez wszystkie podmioty objęte badaniem.
5. Istnieje znacząca różnica we współpracy sieciowej na przykładzie liczby zrealizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych pomiędzy latami 2019 i 2021 oraz objętym lockdown'em rokiem 2020.

Weryfikacja hipotez pozwoli ukazać występowanie przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza oraz wskazać istnienie współpracy i kooperacji na rzecz rozwoju kultury i turystyki miasta. Przeprowadzona w części empirycznej analiza badań pozwoliła potwierdzić większość postawionych hipotez badawczych oraz wyciągnąć kilka ciekawych wniosków.

W kontekście pierwszej hipotezy należy podkreślić, że analizowane struktury sieciowe mają przede wszystkim charakter scentralizowany oraz zamknięty, choć w niektórych przypadkach można zaobserwować niepołączonych ze sobą aktorów sieci, co przedstawiają rysunki: sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza (rys. 5) oraz sieć wymiany zasobów niematerialnych wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza (rys. 12). Oba rysunki w sposób klarowny i przejrzysty obrazują scentralizowany oraz zamknięty charakter sieci, wskazując też niepołączone ze sobą w sieci komponenty. Brak w nich jednak luk strukturalnych i połączeń typu most. Współpraca na rzecz kultury przyczynia się do rozwoju i dyfuzji kapitału kulturowego, co stanowi znaczący element scalający instytucje kulturalne i turystyczne, w tym przypadku Sandomierza. Można to zauważyć poprzez dużą liczbę połączeń wejściowych i wyjściowych poszczególnych aktorów ze względu na zaangażowanie w tworzenie projektów związanych z rozwojem kultury i turystyki w mieście (rys. 5), czy także ze względu na współpracę związaną z wymianą zasobów niematerialnych wśród poszczególnych instytucji (rys. 12), gdzie doskonale widać jakie podmioty darzą się zaufaniem i najczęściej ze sobą kooperują tworząc mocno scentralizowane i zamknięte sieci. Taka aktywność poszczególnych aktorów społecznych na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście pozwala tym samym zajmować aktorom centralne pozycje w sieci. Peryferie zaś zajmowane są przez takie podmioty społeczne, których liczba kontaktów wejściowych i wyjściowych jest znacznie mniejsza z powodu między innymi słabszej współpracy i zaangażowania, a niekiedy braku możliwości podjęcia kooperacji ze względu na ograniczenia zawarte w obowiązujących rozporządzeniach, o czym niejednokrotnie w wywiadach mówili pracownicy poszczególnych instytucji.

W odniesieniu do drugiej hipotezy należy podkreślić, że w prezentowanych strukturach

sieciowych dominują sieci o dużej liczbie powiązań z innymi aktorami. Mowa tutaj przede wszystkim o aktorach zajmujących centralne pozycje w sieci takich, jak: Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – (RKPSiT (UMS) – rys. 5, 12), Sandomierskie Centrum Kultury – (SCK – rys. 5, 12), Port Kultury – SCK – (PK – SCK – rys. 5, 12), Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim (MOwZK – rys. 5, 12), Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej (FKZS – rys. 5, 12) oraz Centrum Informacji Turystycznej (CIT – rys. 5, 12), które cechują się dużą liczbą powiązań w sieci z innymi podmiotami. Niektórzy aktorzy objęci badaniem wyróżniają się także dużą liczbą sieci powiązań ze względu na sieć współpracy na rzecz rozwoju kultury i turystyki, jakie podejmują z innymi ośrodkami i instytucjami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie całej Polski (rys. 7, 8, 9, 10, 11). Mowa tutaj zarówno o wyżej wymienionych: Sandomierskim Centrum Kultury – (SCK – rys. 8), Muzeum Okręgowym w Zamku Królewskim (MOwZK – rys. 9), Centrum Informacji Turystycznej (CIT – rys. 11), ale także o takich podmiotach jak Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) – (MDSS (DD) – rys. 7) i Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu) – (RKPiS (SPS) – rys. 10). Wymienione instytucje kulturalne i turystyczne mają znaczący wpływ na rozwój zarówno kultury, jak i turystyki w mieście, a ponadto cechują się wysokimi zasobami kapitału kulturowego. Z tego też względu w strukturach sieciowych zajmując centralne pozycje, ciesząc się wysoką pozycją w kontekście władzy oraz przyczyniając się do intensywnego przepływu kapitału kulturowego.

W kontekście hipotezy trzeciej z przeprowadzonych badań wynika, że w prezentowanych strukturach sieciowych nie wszystkie podmioty przynależą do dużej liczby klik, mając tym samym wpływ na łatwiejszy przepływ kapitału kulturowego. Z tego też względu tej hipotezy nie udało się potwierdzić. Bowiem, w prezentowanych strukturach sieciowych nie wszystkie podmioty przynależą do dużej liczby klik, mając tym samym wpływ na łatwiejszy przepływ kapitału kulturowego. Badanie wykazało, że łącznie w sieci istnieje 13 klik (1 duża klika – składająca się z 6 podmiotów; 4 kliki – składające się z 5 podmiotów; 6 klik – składających się z 4 podmiotów oraz 2 małe kliki – składające się z 3 podmiotów). Aby uznać, że dana instytucja przynależy do dużej liczby klik musiała ona przynależeć chociaż do 5 (większość podmiotów należała do 1, 2, 3 lub ewentualnie 4 klik, co wydawało się zbyt małą liczbą by uznać je jako przynależące do większości klik, żadna z instytucji natomiast nie należała do 10, 11, 12 czy 13 klik, dlatego próg zakwalifikowania się został obniżony do 5). Przeprowadzona analiza pozwoliła stwierdzić, że instytucjami kulturalnymi i turystycznymi, które przynależą do dużej liczby klik są: Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – (RKPSiT (UMS) – rys. 20, 21, 22, 23) – 9 klik, Sandomierskie Centrum Kultury – (SCK – rys. 21, 22, 23) – 8 klik, Centrum Informacji Turystycznej (CIT) – (rys. 21, 22, 23) – 6 klik, Port Kultury – SCK – (PK – SCK – rys

21, 22, 23) – 6 klik oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim (MOwZK – rys. 22, 23) – 5 klik. Do instytucji występujących w najmniejszej liczbie klik zaliczamy kolejno: Chorągiew Rycerską Ziemi Sandomierskiej (CRZS), Katolicki Dom Kultury (KDK) i Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) (MDSS (DD)) – należące tylko do 1 z klik. Co ważne, każda z instytucji przynależy do którejś z klik, dlatego w tym przypadku nie ma słabych stron sieci „kliki”, gdyż nie występuje żadne blokowanie współprac, ani zamknięcie na inne podmioty. Wręcz przeciwnie – kapitał kulturowy cały czas podlega wymianie.

Na podstawie przeprowadzonych przez autorkę badań udało się zweryfikować i potwierdzić hipotezę czwartą. Dogłębna analiza przedmiotu pozwoliła stwierdzić, że analizowane na rzecz dysertacji doktorskiej wydarzenia kulturalne i sportowe są realizowane w sposób zdominowany przez niektóre instytucje kulturalne i turystyczne, a nie w sposób zrównoważony przez wszystkie podmioty objęte badaniem. Dzieje się tak dlatego, że realizacja wszystkich analizowanych wydarzeń o charakterze kulturowym i sportowym zdominowana jest przez Sandomierskie Centrum Kultury – (SCK – rys. 14, 15, 16, 17, 26, 27, 28), Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz) – (RKPSiT (UMS) – rys. 14, 15, 16, 17, 26, 27, 28) oraz Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim – (MOwZK – rys. 26, 27, 28). Zdominowany charakter realizacji wydarzeń kulturowych i sportowych przez określone podmioty podkreśla ich centralną pozycję w strukturach sieciowych. Pozwala to wyciągnąć wniosek, że powyższe podmioty ze względu na szeroki dostęp do aktorów społecznych i liczne relacje cieszą się wysokim kapitałem zaufania tak ważnym podczas umiejętnej współpracy i kooperacji oraz osiągania wspólnych celów na rzecz rozwoju kultury i turystyki Sandomierza, co wpływa także na płynny przepływ i dyfuzję kapitału kulturowego, niż na jego stagnację.

W kontekście hipotezy piątej na podstawie badań udało się zweryfikować, że istnieje znacząca różnica we współpracy sieciowej na przykładzie liczby zrealizowanych wydarzeń kulturalnych i sportowych pomiędzy latami 2019 i 2021 oraz objętym lockdown’em rokiem 2020. Mianowicie, w 2019 r., a więc czasie „normalnego życia” przed pandemią, łącznie zorganizowano 45 wydarzeń, w latach następnych, pomimo lockdown’u oraz szeregu ograniczeń związanych z sytuacją epidemiologiczną, instytucjom kulturalnym i turystycznym udało się zorganizować kolejno 25 i 44 wydarzenia zarówno w formie stacjonarnej, jeśli było to możliwe, jak i online. Z tego też względu warto podkreślić, że pomimo trudnej sytuacji epidemiologicznej zarówno w kraju oraz na całym świecie, nie doszło do stagnacji kapitału kulturowego. Wręcz przeciwnie, był on mimo wszystko nadal rozwijany, a dzięki intensywnej współpracy poszczególnych podmiotów w sieci można było, pomimo przeciwności niezależnych od człowieka, dalej realizować określone cele związane z rozwojem kultury i turystyki Sandomierza. Wydarzenia kulturalne i sportowe zorganizowane przez kluczowe instytucje, jak Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki

(Urząd Miasta Sandomierz), Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim oraz Sandomierskie Centrum Kultury (rys. 26, 27, 28) w latach 2019 – 2021 ukazują, że z roku na rok liczba wydarzeń wzrastała. W 2019 r. było to 6 wydarzeń, w 2020 r., pomimo lockdown'u, było to 7 wydarzeń, a w 2021 r., mimo obostrzeń epidemicznych, było to aż 12 wydarzeń. Szczególną różnicę widać również w liczbie zaangażowanych w realizację wydarzeń kulturalnych i sportowych podmiotów działających w sieci. W 2019 r. i 2020 r. było to po 5 różnych instytucji, a w roku 2021 w realizację wydarzeń włączyło się łącznie aż 9 instytucji działających w zakresie kultury i turystyki, co pokazuje znaczną różnicę w przepływie i dyfuzji kapitału kulturowego w oparciu o wspólną kooperację i współpracę w realizacji wydarzeń kulturalnych i sportowych.

Analizowane przez autorkę w niniejszej dysertacji powiązania sieciowe charakteryzują się przede wszystkim silną spójnością i gęstością sieci oraz małym zróżnicowaniem, co wpływa zaś na płynny przepływ oraz dyfuzję kapitału kulturowego. W sieci często występują liderzy cechujący się wysoką pozycją władzy, którzy pełnią rolę łączników pomiędzy aktorami w sieci, umożliwiając tym samym pomoc w przekazywaniu kapitału kulturowego i wszystkich zasobów na niego się składających oraz pomagając w jego dyfuzji, co wpływa zaś na rozwój kultury i turystyki w Sandomierzu poprzez wspólną współpracę i kooperację.

Zdaniem autorki cel pracy został osiągnięty. Udało się ukazać występowanie przepływu kapitału kulturowego we współpracy i rozwoju instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu ekspansji kulturalnej i turystycznej strony miasta. Cel badań przeprowadzonych na rzecz niniejszej dysertacji także został osiągnięty. Autorce udało się ukazać przepływ kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływ na rozwój kultury i turystyki w mieście. Autorka zaobserwowała oraz wychwyciła przepływ kapitału kulturowego uwzględniając przede wszystkim wspólną kooperację m.in. na przykładzie organizacji szeregu wydarzeń kulturalnych i sportowych, paneli dyskusyjnych czy innego rodzaju projektów z zakresu ekspansji kultury i turystyki w Sandomierzu. Udało się także uchwycić podmioty pełniące rolę liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych. Ponadto, autorce udało się także wskazać jakie czynniki pobudzają przepływ kapitału kulturowego uwzględniając tu przede wszystkim wysoki poziom zaufania oraz intensywną i w dużej mierze obustronną współpracę, która bez wątpienia wynika także z faktu, iż Sandomierz to małe miasto i wszyscy tam się doskonale znają.

Całościowa analiza przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza pozwoliła ukazać to, jak istotna jest umiejętność współpracy przy osiąganiu i realizacji wspólnych celów na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście. Bowiem kapitał kulturowy jest wypracowywany, rozwijany i podlega wymianie poprzez współpracę, której istotą są relacje. Analiza struktur sieciowych pozwoliła zidentyfikować liderów w sieci oraz

podmioty najbardziej zaangażowane w rozwój kulturowej i turystycznej strony miasta. Ponadto udało się także wskazać kliki, które niekiedy są jedyną możliwą formą współpracy, zwłaszcza w tak małych miastach jak Sandomierz. Praca ta pozwoliła ukazać również to, jak ważne wśród podmiotów jest zaufanie, które jest fundamentem udanej kooperacji. Warto też podkreślić istotność przepływu kapitału kulturowego, który jest całym *clue* rozwoju kultury i turystyki Królewskiego Miasta. Bez kapitału kulturowego jako zasobu wykorzystywanego przy umiejętnej współpracy i kooperacji opartej na zaufaniu tak duży rozwój Sandomierza, jaki obserwujemy na przestrzeni ostatnich lat, byłby niemożliwy. Warto podkreślić, że wszystko to jest zasługą nie tylko instytucji kulturalnych i turystycznych tego miasta, ale przede wszystkim pracowników instytucji kulturalnych i turystycznych, którzy wkładają całe serce w rozwój Sandomierza.

Bibliografia i netografia

Bibliografia

- Alba R. D., *Taking Stock of Network Analysis: A Decade's Results* [w:] „*Research in the Sociology of Organizations*”, CT 1982, s. 39-74.
- Ashworth G. J., *Urban tourism: an imbalance in attention* [w:] Cooper C. P. (red.), *Progress in tourism, recreation and hospitality management*, vol 1, 1989, s. 33-54.
- Axelsson B., Easton G., *Industrial networks: a new view of reality*, Taylor & Francis Ltd, London 2018.
- Babbie E., *Badania społeczne w praktyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- Bartoszek A., *Kapitał kulturowy a identyfikacje narodowo-etniczne młodych Ślązaków* [w:] „*Studio Socjologiczne*”, 4 (195), 2009, s. 111-128.
- Bartoszek A., *Kapitał społeczno-kulturowy młodej inteligencji wobec wymogów rynku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.
- Bartoszkiewicz W., *Kapitał kulturowy młodego pokolenia Polski współczesnej. Studium na przykładzie wybranych społeczności Podkarpacia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.
- Będzik B., *Kapitał społeczny jako ważny czynnik rozwoju obszarów wiejskich* [w:] „*Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*”, nr 8, 2008, s. 39-46.
- Błaszczak D., *Kapitał społeczny w sieci współpracy transgranicznej Białej Podlaskiej i Brześcia*, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2016.
- Borkowska-Niszczoła M., *Współpraca instytucji kultury na rzecz rozwoju produktów turystyki kulturowej w ujęciu teoretycznym i praktycznym* [w:] „*Ekonomia i Zarządzanie*”, nr 2, Włocławek 2012, s. 56-69.
- Bourdieu P., *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2006.
- Bourdieu P., *Les héritiers: les étudiants et la culture*, Editions de Minait, Paris 1964.
- Bourdieu P., *The Forms of Capital* [w:] Richardson J. G. (red.), *Handbook of Theory and Research for Sociology of Education*, New York 1986, s. 241-258.
- Bourdieu P., Passeron J.-C., *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Bourdieu P., Wacquant L. J., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001.

- Bukowska X., Jewdokimow M., Markowska B., Winiarski P. (red.), *Kapitał kulturowy w działaniu. Studium światów społecznych Białowieży*, Collegium Civitas, Warszawa 2013.
- Burt R. S., *Structural Holes versus Network Closure as Social Capital* [w:] Sutton R. I., Staw B. M. (red.), *Research in Organizational Behavior*, vol 22, Greenwich 2000, s. 31-56.
- Byłok F., *Konsumpcja, konsument i społeczeństwo konsumpcyjne we współczesnym świecie. Studium socjologiczne*, „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2013.
- Byłok F., *Kultura i konsumpcja we współczesnym społeczeństwie* [w:] Partycki S. (red.), *Kultura a rynek*, t. 2, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 7-21.
- Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Chlebicki M., Grodny S., Solecki P., *Zróźnicowanie instytucjonalne kapitału kulturowego polskich metropolii* [w:] Rewers E., Skórzyńska A. (red.), *Sztuka – kapitał kulturowy polskich miast*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2010, s. 155-170.
- Chodyński A., *Sięciowość w koncepcjach biznesu – aspekty społeczne i ekologiczne* [w:] Chodyński A. (red.), *Zarządzanie odpowiednim rozwojem przedsiębiorstwa*, Oficyna Wydawnicza, Kraków 2012, s. 83-110.
- Chrzęścik M., *Teoretyczne ujęcie promocji w aspekcie marketingu terytorialnego* [w:] „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i Zarządzanie”, nr 94, 2012, s. 143-151.
- Cynarski W. J., *Czas wolny, turystyka i rekreacja w perspektywie socjologicznej*, Towarzystwo Naukowe Autorów i Wydawców Prac Naukowych, Kraków 2017.
- Czarnecki B., *Turystyka jako czynnik rozwoju miast* [w:] „*Ekonomia i Środowisko*”, nr 4 (55) Białystok 2015, s. 210-220.
- Czarnowski S., *Kultura*, Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”, Warszawa 2005.
- Daszkiewicz W., *Bronisława Malinowskiego funkcjonalna teoria kultury* [w:] „*Człowiek w kulturze*”, nr 24, Lublin 2004, s. 321-344.
- Dijk van J., *Spoleczne aspekty nowych mediów*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- DiMaggio P., Mohr J., *Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection* [w:] „*American Journal of Sociology*”, The University of Chicago Press, vol. 90, no. 6, 1985, s. 1231-1261.
- DiMaggio P., Useem M., *Social class and art consumption* [w:] „*Theory and Society*”, vol 5, no. 2, 1978, s. 141-161.
- Domańska K., *Zarządzanie kapitałem społecznym w organizacji* [w:] „*Zeszyty Naukowe WSP*”, nr 4/2017, Warszawa 2018, s. 25-41.
- Domański H., *Na progu konwergencji. Stratyfikacja społeczna w krajach Europy Środkowowschodniej*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1996.

- Dudek-Mańkowska S., Duda-Gromada K., *Wydarzenia kulturalne jako element promocji turystycznej miasta* [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 191-204.
- Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Wydawnictwo Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Lublin 1993.
- Dyczewski L., *Kulturowe czynniki rozwoju gospodarczego* [w:] Partycki S. (red.), *Nowa ekonomia a społeczeństwo*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2006, s. 95-101.
- Dyczewski L., *Trwałość i zmienność kultury polskiej*, Wojewódzki Dom Kultury / Akademia Społeczna, Lublin 2002.
- Działek J., *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Dziwisz S., *Świadectwo*, Wydawnictwo TBA Komunikacja Marketingowa, Poznań 2007.
- Elsner D. *Sieci współpracy i samokształcenia. Teoria i praktyka*, Wolters Kluwer S.A., Warszawa 2013.
- Erickson B. H., *Culture, Class and Connections* [w:] „*American Journal and Sociology*”, The University of Chicago Press, vol. 102, no. 1, 1996, s. 217-250.
- Filipiak M. (red.), *Wprowadzenie do socjologii kultury*, Wydawnictwo UMCS Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 2009.
- Florek M. (red.), *Podstawy marketingu terytorialnego*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2007.
- Frączyk Z., *Turystyka i kultura – dwie siostry* [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 19-29.
- Fukuyama F., *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa – Wrocław 1997.
- Gałkowski J. P., *Socjologia miast w epoce globalnej* [w:] „*Kultura i Polityka*”, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Europejskiej im. Ks. Józefa Tischnera w Krakowie, nr 4, Kraków 2008, s. 94-106.
- Gawrocki W. W., *Turystyka*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Geertz C., *The rotating credit association: a “middle rung” in development* [w:] „*Economic development and cultural change*”, University of Chicago Press, vol. 10, no. 3, 1963, s. 241-263.
- Goban-Klaus T., *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*, Wydawnictwo WSiP, Warszawa 2005.
- Golka M., *Czym jest społeczeństwo informacyjne?* [w:] „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*”, nr 67, z. 4, 2005, s. 253-265.
- Gorynia M., Janowska B., *Klasy a międzynarodowa konkurencyjność i internalizacja przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2008.

- Gould H., *Culture and social capital* [w:] Matarasso F. (red.), *Recognising Culture: a series of briefing papers on culture and development*, Comedia in partnership with the Department of Canadian Heritage and UNESCO, London 2001, s. 69-75.
- Gould J., Kolb W., *A Dictionary of a Social Sciences*, The Free Press, New York 1964.
- Granovetter M., *The Strength of Weak Ties* [w:] „*American Journal Sociology*”, vol. 78/1973, s. 1360-1380.
- Hermaniuk T., *Budowanie marki i promocja miasta na przykładzie Rzeszowa* [w:] Malicki K. (red.), *Marka i promocja jednostek terytorialnych. Dylematy i wyzwania współczesności*, Uniwersytet Rzeszowski: Mitel, Rzeszów 2013, s. 1-27.
- Hill L., O’Sullivan C., O’Sullivan T., *Creative Arts Marketing*. Burlington: Linacre House, Routledge, London 2003.
- Isański I., *Migracja i turystyka. O ekonomicznym tle i społeczno-kulturowych konsekwencjach ruchliwości przestrzennej* [w:] „*Folia Turistica*”, nr 36, Kraków 20016, s. 11-26.
- Isański J., *Migracje i transfery kapitału społecznego*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2015.
- Isański J., *Wpływ turystyki na środowisko społeczno-kulturowe. Skutki rozwoju turystyki w środowisku społecznym – szanse i zagrożenia* [w:] Młynarczyk Z., Zajadacz A. (red.), *Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki. Zasoby antropologiczne. Krajobraz – Ruch turystyczny*, t. 2, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2008, s. 27-40.
- Jafari J., *Encyclopedia of tourism*, Routledge, London 2000.
- Jałowiec B., Szczepański M. S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe ‘‘Scholar’’, Warszawa 2006.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2011.
- Jasińska-Kania A., Nijakowski L. M., Ziółkowski M. (red.), *Współczesne teorie socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe ‘‘Scholar’’, Warszawa 2006.
- Jaskuła S., Korporowicz L., *Kultury narodowe w procesie wirtualizacji* [w:] „*Etniczność, Kultura i Polityka*”, nr 31/1, Politeja, 2014, s. 7-29.
- Jemielniak D., *Socjologia Internetu*, Wydawnictwo Naukowe ‘‘Scholar’’, Warszawa 2019.
- Jędrusiak T., *Turystyka kulturowa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
- Johnson J., Mattsson L. G., *Internationalization in industrial system – a network approach* [w:] „*Strategies in global competition*”, London 1988, s. 111-132.
- Jonak Ł., *Analiza sieci społecznych i dynamika sieciowa* [w:] Nowak A., Winkowska-Nowak K., Rychlewska A. (red.), *Modelowanie matematyczne i symulacje komputerowe w naukach społecznych – podręcznik dla studentów I roku*, Wydawnictwo SWPS Academia, Warszawa 2007.
- Jung B., *Wokół miast ery Web 2.0.*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.

- Juszczak A., *Trendy rozwojowe turystyki w Polsce przed i w trakcie pandemii Covid – 19*, Instytut Turystyki w Krakowie sp. z o. o., Kraków 2020.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (red.), *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2010.
- Kaczmarek A., *Wybrane czynniki rozwoju turystyki* [w:] „*Studia Ekonomiczne*”, nr 176, 2014, s. 202-215.
- Kamola M., Arabus P., *Sieci społeczne i technologiczne. Jak rozumieć, jak wykorzystywać*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.
- Kasper C., *Management in Tourismus*, Verlage Paul Haupt, Bert – Stuttgart – Wien 1995.
- Kędziorek W., Różycka E., *Wpływ procesów globalizacji na przeobrażenia rynku turystycznego i ekspansję grupy największych działających na nim międzynarodowych sieci hoteli w XXI w.* [w:] „*Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne*”, t. 23, Płock 2016, s. 71-85.
- Kędzierska B., *Kształtowanie kultury mediów* [w:] Tanaś M. (red.), *Kultura i język mediów*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007, s. 179-188.
- Kluczyński R. W., *Spółeczeństwo informacyjne. Cyberkultura. Sztuka multimediów*, Rabid, Kraków 2001.
- Kłoskowska A., *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Wydawnictwo Wiedzy o Kulturze, t. 1, Wrocław 1991.
- Kłoskowska A., *Kultura masowa* [w:] Filipiak M. (red.), *Wprowadzenie do socjologii kultury*, Wydawnictwo UMCS Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej, Lublin 2009, s. 14-26.
- Kłoskowska A., *Kultura masowa. Krytyka i obrona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1980.
- Kondraszczyk T., Parzonko A., *Mleczarnia jako przykład wiodącego przedsiębiorstwa sieciowego* [w:] Partycki S. (red.), *Spółeczeństwo sieci. Gospodarka sieciowa w Europie Środkowej i Wschodniej*, t. 2, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 111-125.
- Korporowicz L., *Socjologia kulturowa. Kontynuacja i poszukiwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.
- Kortusz-Mirecka A., Mucha M., *Zjawisko e-kultury w dobie przemian kulturowych współczesnego społeczeństwa. Wybrane aspekty w opinii środowiska akademickiego* [w:] „*Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*”, nr 30 (1), Legnica 2019, s. 133-143.
- Kotarski H., *Kapitał ludzki i kapitał społeczny, a rozwój województwa podkarpackiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013.
- Kowalczyk A., *Nowe formy turystyki miejskiej* [w:] „*Prace i studia geograficzne*”, t. 35, Warszawa 2005, s. 155-197.

- Kowalczyk A., *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością* [w:] Kowalczyk A. (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski Wydział Geografii i Studiów Regionalnych Redakcja Wydawnictw, Warszawa 2008, s. 9-57.
- Kowalczyk J., *Zarządzanie Organizacją Turystyczną*, Wydawnictwo CEDEWU, Warszawa 2009.
- Kowalska-Musiał M., *Strukturalna metodologia pomiaru sieci społecznych – rys historyczny i współczesne obszary zastosowań* [w:] „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Bankowości w Krakowie”, Kraków 2003, s. 51-66.
- Kręglewski J., *Rodzaje grup nieformalnych w zakładach przemysłowych* [w:] „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 2, 1988, s. 263-279.
- Krzepik W., Kowalska M., *Kapitał ludzki, kulturowy i społeczny a jakość życia mieszkańców obszarów wiejskich województwa małopolskiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Kraków 2011.
- Krzysztofek K., *Nie-ludzka sieć. Wokół teorii Actor – Network* [w:] Grzelak G., Szczepański M. S., Ślęzak-Tazbir W. (red.), *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2009.
- Lakomy M., *Cyberprzestrzeń jako nowy wymiar rywalizacji i współpracy państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.
- Lancaster J. F., hasło: *hipoteza* [w:] Marshall G., *Słownik socjologii i nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 115.
- Lareau A., Lamont M., *Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Development* [w:] „Sociological Theory”, vol. 6, no. 2, 1988, s. 153-168.
- Lareau A., Weininger E. B., *Cultural capital in educational research: a critical assessment* [w:] „Theory and Society”, vol. 23, 2003, s. 567-606.
- Lewicka M., *Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: Kapitał społeczny czy kulturowy?* [w:] Rutkowska D., Szuster A. (red.), *O różnych obliczach altruizmu*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2008, s. 245-275.
- Lewicka M., *Kapitał kulturowy a kapitał społeczny człowieka: kooperacja czy antagonizm* [w:] Ciarkowska W., Oniszczenko W. (red.), *Szkice z psychologii różnic indywidualnych*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2008, s. 192-208.
- Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1975.
- Lis A. M., Lis A., *Zarządzanie kapitałami w klastrach. Kapitał społeczny, kulturowy, ekonomiczny i symboliczny w strukturach klastrowych*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2014.
- Liszewski S., *Przestrzeń turystyczna* [w:] „Turystyka”, t. 5, z. 2, Łódź 1995, s. 87-103.
- Łągnowska D., *Klasy oparte na wiedzy i ich wpływ na rozwój gospodarki Polski* [w:] „Roczniki Kolegium Analiz Społecznych. Kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w warunkach

globalizacji”, Warszawa 2015, s. 125-138.

Łobucki M., *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

Manczak I., *Instytucje kultury jako ogniwa dystrybucji marketingowych produktów miast* [w:] „*Marketing i Zarządzanie*”, nr 4 (45), Kraków 2016, s. 73-81.

Marciniuk-Kluska A., *Turystyka jako determinanta rozwoju obszarów wiejskich* [w:] „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Administracja i zarządzanie*”, nr 101, 2014, s. 87-100.

Marks K., Engels G., *Manifest partii komunistycznej*, Warszawa 1949.

Meyer B., *Turystyka a ład społeczny. Wzajemne relacje* [w:] „*Turyzm*”, t. 21 (1-2), Łódź 2011, s. 25-32.

Meyer B., *Zróżnicowanie markowych produktów turystycznych w województwie zachodniopomorskim* [w:] „*Ekonomiczne Problemy Usług*”, nr 75, 2011, s. 89-102.

Meyer B., Panasiuk A., *Produkt turystyki kulturowej województwa zachodniopomorskiego* [w:] „*Problemy Turystyki*”, (3-4), 2000, s. 39-52.

Mayntz R., Holm K., Hübner P., *Wprowadzenie do metod socjologii empirycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985.

Mazurek-Łopacińska K., *Zachowania nabywców i ich konsekwencje marketingowe*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2003.

McIntosh R. W., *Tourism: Principles, practices, philosophies*, John Wiley & Sons, New York 1986.

Michalski M., *Centralność w sieciach społecznych*, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2009.

Mikos von Rohrscheidt A., *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, t. 3, KulTour.pl, Poznań 2016.

Morzy M., Ławrynowicz A., *Wprowadzenie do analiz sieci społecznych*, Instytut Informatyki, Poznań 2010-2011.

Mosz J., *Pragmatyczne i ideowe aspekty turystyki zróżnicowanej* [w:] „*Studia Eclogiae et Bioethicae*”, nr 2, Warszawa 2018, s. 17-28.

Nettekoren L., *Massentourismus in Tunesien*, Studienkreis für Tourismus e.V., Starnberg 1972.

Novikova K., *Wymiar sytuacyjny współpracy Polsko-Ukraińskiej: sieci nieformalne, różnice (nie)kulturowe a zróżnicowane korzyści* [w:] Partycki S. (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 696-704.

Nowicka-Skowron M., Pachura P., *Strategie innowacyjne przedsiębiorstw wobec wyzwań gospodarki sieciowej*, Acta Univeritatis Lodziensis, Folia Oeconomica 305, 2009.

- Nowicki M., *Dziedzictwo i turystyka: relacje i ewolucja koncepcji* [w:] Krakowiak B., Włodarczyk B. (red.), *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2012, s. 36-49.
- Olesiński Z., *Znaczenie praktyczne paradygmatu sieciowego w nauce o organizacji i zarządzaniu* [w:] Stachowicz J., Nowicka-Skowron M., Veronin L. A. (red.), *Rozwój organizacji i regionu wyzwania dla ekonomii i nauk o zarządzaniu*, Wydawnictwo „Dom Organizatora”, Toruń 2014, s. 278-290.
- Paluch A., *Malinowski*, Warszawa 1981.
- Partycki S., *Cyberprzestrzeń a regionalizm* [w:] Wadowski D. (red.), *Kultura – media – społeczeństwo. Księga Jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 137-144.
- Partycki S., *Partnerstwo – współczesny imperatyw społeczny* [w:] Partycki S. (red.), *Partnerstwo i współpraca a kryzys gospodarczo-społeczny w Europie Środkowo-Wschodniej*, t. 1, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 28-39.
- Pawlak M., *Siła słabych powiązań na rynku pracy w Polsce* [w:] „*Studia Socjologiczne*”, t. 2 (221), Warszawa 2016, s. 187-215.
- Pawłowski A., *Wirtualizacja – historia i próba rekonstrukcji pojęcia* [w:] Zacher L. W. (red.), *Wirtualizacja problemy, wyzwania i skutki*, Poltex, Warszawa 2013, s. 11-24.
- Perechuda K., *Zarządzanie przedsiębiorstwem przyszłości. Koncepcje, modele, metody*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2000.
- Peters M., *International Tourism*, Hutchinson & Co., London 1969.
- Piekarczyk A., Zimniewicz K., *Myślenie sieciowe w teorii i praktyce*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2010.
- Podemski K., *Socjologia podróży*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2005.
- Podemski K., *Turystyka kulturowa dla każdego* [w:] Kazimierczak M. (red.), *Turystyka w humanistycznej perspektywie*, Wydawnictwo AWF, Poznań 2004, s. 8-16
- Popławski T., *Kultura, tożsamość, promocja. Jak regiony promują się przez kulturę* [w:] Wadowski D. (red.), *Kultura – media – społeczeństwo. Księga Jubileuszowa ku czci Ojca Profesora Leona Dyczewskiego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 127-136.
- Porter M. E., *Porter o konkurencji*, Wydawnictwo PWE, Warszawa 2001.
- Pruszyński J., *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona praw*, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2001.
- Przeclawski K., *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, F. H. – U. „Albis”, Kraków 1996.
- Przybył-Sadowska E., Olszewska K., *Religia online, czyli o procesie wirtualizacji religii* [w:] „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*”, nr 1297, Kraków 2007, s. 77-98.

- Purchla J., *Dziedzictwo kulturowe* [w:] Hausner J., Karwińska A., Purchla J. (red.), *Kultura a rozwój*, Wydawnictwo Nieoczywiste, Warszawa 2013, s. 39-56.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
- Putnam R., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Ratkowska P., *O festiwalu w kontekście turystyki kulturowej, czyli turystyka eventowa raz jeszcze* [w:] „*Turystyka Kulturowa*”, nr 6, 2010, s. 26-46.
- Rembierz M., *Stan pandemii jako ćwiczenie duchowe. O uczeniu się i oswojaniu siebie w stanie pandemicznej zapaści i dezorientacji wirtualnej* [w:] Gumuła W. (red.), *Dzienniki Stanu Pandemii (czytane z perspektywy socjologii codzienności)*, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2021, s. 223-245.
- Rohrscheidt von A. M., *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wydawnictwo KulTour.pl, Poznań 2016.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 lutego 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii*, Dz. U. 2022, poz. 353.
- Sadowski A., *Kapitał społeczny mieszkańców miasta*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok 2006.
- Sierkosz E., *Sandomierz wtedy i teraz*, Wydawnictwo Stratus, Sandomierz 2013.
- Skarbek W. W., *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013.
- Smith L., *Uses of Heritag*, Taylor & Francis e -Library, London 2006.
- Smoleński M., *Rozwój wydarzeń kulturowych zorientowanych na turystykę* [w:] „*Ekonomia i Zarządzanie*”, nr 2., Białystok 2011, s. 73-82.
- Stasiak A., *Kultura a turystyka – wzajemne relacje* [w:] Stasiak A. (red.), *Kultura i turystyka – razem czy oddzielnie?*, Wydawnictwo WSTH w Łodzi, Łódź 2007, s. 1-11.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Szczepankiewicz-Battek J., Dąbrowska M. (red.), *Turystyka kulturowa w świetle badań interdyscyplinarnych*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy, Legnica 2010.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1963.
- Szostak M., Wiśniewska-Paź B., Zarychta-Romanowska K., *Globalizacja nieregularnej migracji – rozważania o wpływie międzynarodowego kryzysu migracyjnego i jego implikacjach* [w:] „*Transformacje*”, nr 1-2 (100-101), 2019, s. 126-140.
- Sztompka P., Kucia M. (red.), *Socjologia. Lektury*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005.

- Sztumski J., *Wstęp do metod i badań społecznych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- Szul R., Mync A., *Terytorialna organizacja państwa, integracja z Unią Europejską a problemy regionalnej współpracy transgranicznej Polski* [w:] Kitowski J. (red.), *Problemy regionalnej współpracy transgranicznej*, Wydawnictwo Wydziału Ekonomii Filii UMCS w Rzeszowie, Rzeszów 1996, s. 21-36.
- Świątkiewicz W., *Kapitał kulturowy a zagadnienia integracji społecznej* [w:] Barska A., Michalczyk T., Szczepański M. S. (red.), *Ku integracji rozwoju człowieka i społeczeństwa. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Władysławowi Jacherowi*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 1957, Katowice – Opole 2001, s. 93-106.
- Tapscott D., *Cyfrowa dorosłość. Jak pokolenie sieci zmienia nasz świat*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
- Tapscott D., *Gospodarka cyfrowa. Nadzieja i niepokoje ery świadomości systemowej*, Business Press, Warszawa 1998.
- Tapscott D., Williams A. D., *Makrowikinomia. Reset świata i biznesu*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.
- Tapscott D., Williams A. D., *Wikinomia. O globalnej współpracy, która zmienia wszystko*, Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.
- Theiss M., *Krewni – znajomi – obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
- Tomski P., *Sieć społeczna przedsiębiorcy w teorii i praktyce zarządzania małą firmą*, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa 2016.
- Tur S., *Kapitał kulturowy w sieci instytucji społecznych. Na przykładzie powiatu bialskiego*, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2017.
- Turner J. H., *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1994.
- Urry J., *Socjologia mobilności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Urry J., *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r., o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*, Dz. U. z 2012 r., Nr 114, poz. 406.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r., o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*, Dz. U. z 2012 r., Nr 114, poz. 406, Roz. 2, art.
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r., o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*,

Dz. U. z 2012 r., Nr 114, poz. 406, Roz. 2, art. 9, ust. 1.

Ustawa z dnia 22 listopada 2018 r. o zmianie ustawy o bezpieczeństwie imprez masowych, Dz. U. 2019 r., poz. 61.

Walczak-Duraj D., *Potencjał i specyfika kapitału społecznego kobiet funkcjonujących w środowisku wiejskim* [w:] „Przegląd Socjologiczny”, t. 57 (1), Łódź 2008, s. 105-134.

Walczak-Duraj D., *Wartości etyczne w kulturze organizacji zarządzania* [w:] D. Walczak-Duraj, R. Knapik, „*Humanizacja Pracy*”, nr 3 (289), 2017, s. 9-25.

Wartecki A., *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania turystyki kulturowej* [w:] „*Turystyka kulturowa*”, nr 1-3, Poznań 2010, s. 4-15.

Watts D. J., Strogatz S., *Collective dynamics of ‘small-world’ networks*, Nature, 1998.

Wawrzynek Ł., *Wykorzystywanie zarządczej analizy sieci społecznych w doskonaleniu procesów biznesowych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2019.

Whitford M., *Event public policy development in the Northern Sub – Regional Organisation of Councils Queensland Australia: Rhetoric or realization?*, Journal of Convention and Event Tourism, 6 (3), 2005.

Włodarczyk B., Krakowiak B. (red.), *Kultura i turystyka. Wspólne korzenie*, Wydawnictwo Regionalne Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź 2012.

Włodarczyk E., *Kultura* [w:] Plich J., *Encyklopedia Regionalna XXI wieku*, t. II, Warszawa 2003, s. 950-962.

Wójcik D., *Współpraca sieciowa w instytucjach kultury* [w:] „*Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*”, t. 64, nr 7, Poznań 2015, s. 95-110.

Wysokiński J., *Turystyka czynnikiem przemian współczesnego świata* [w:] Krawczyk Z., Lewandowska-Tarasiuk E., Sienkiewicz W. J. (red.), *Turystyka jako dialog kultur*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Warszawie, Warszawa 2005, s. 32-47.

Zarycki T., *Kapitał kulturowy – założenia i perspektywy zastosowań teorii Pierre’a Bourdieu* [w:] „*Psychologia Społeczna*”, t. 4 1-2 (10), Warszawa 2009, s. 12-25.

Zawojski P., *Cyberkultura. Synopia sztuki, nauki i technologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018.

Znaniecki F., *Social actions*, Russell and Russell, New York 1967.

Netografia

Baza Internetowa Nauka Polska, <http://www.nauka-polska.pl>

Centrum Informacji turystycznej, *Informacje praktyczne*, https://sandomierz.travel/informator_turystyczny/informacja_turystyczna/centrum_informacji_turystycznej

Clustering coefficient [w:] Wikipedia. The Free Encyclopedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Clus>

tering_coefficient

Czernicki Ł., Kukołowicz P., Miniszewski M., *Branża turystyczna w Polsce. Obraz sprzed pandemii*, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2020, https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2020/05/PIE-Raport_Turystyka.pdf

Departament Promocji, Edukacji, Kultury, Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego w Kielcach, *Raport o stanie Sandomierza za rok 2019, Kielce 2019*, <http://bip2.um.sandomierz.pl/pliki/RAPORT%20o%20stanie%20Gminy%20Sr%20za%20rok%202019%20pdf.pdf>

Fatyga B., *Aktywność kulturalna* [w:] Burszta W. J., *Raport o zróżnicowaniu kultury miejskiej w Polsce*, Warszawa 2009, https://nck.pl/upload/attachments/302367/raport_o_kulturze_miejskiej..pdf

Fundacja Ziemi Sandomierskiej, *Informacje*, https://www.facebook.com/fkzsandomierz/about/?ref=page_internal

Kino „Starówka”, <https://www.kinostarowka.com.pl/kino>

Kwilecki K., *Funkcje, motywy i potrzeby. Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Współczesne trendy w hotelarstwie i turystyce międzynarodowej”*, Poznań 2013, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/4221/Funkcje,%20motywy%20i%20potrzeby%20w%20turystyce.pdf>

Lubelska Grupa Badawcza, *Diagnoza potencjału kulturalnego mieszkańców Sandomierza*, Sandomierz 2017, https://www.nck.pl/upload/attachments/319586/Diagnoza_Sandomierz_2017.pdf

Miasto w liczbach, <https://bip.um.sandomierz.pl/25/miasto-w-liczbach.html>

Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, *Wytyczne dla organizatorów imprez kulturalnych i rozrywkowych w trakcie epidemii wirusa SARS-CoV-2 w Polsce*, <https://www.gov.pl/web/archiwum-kulturaisport/wytyczne-dla-organizatorow-imprezkulturalnych-i-rozrywkowych-w-trakcie-epidemii-wirusa-sars-cov-2-w-polsce>

Muzeum Diecezjalne – Dom Długosza, <https://sandomierz.eu/316/muzeum-diecezjalne-dom-dlugosza.html>

Narodowe Centrum Kultury, *Instytucje Kultury*, <https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sie-liczy-/zarzadzanie-kultura/instytucje-kultury>

Narodowe Centrum Kultury, *Sportowe imprezy masowe*, <https://nck.pl/szkolenia-i-rozwoj/projekty/kultura-sieliczy-/zarzadzanie-kultura/sportowe-imprezy-masowe>

Niemczyk A., *Wirtualizacja kultury*, Świat Marketingu, 06/2006, http://www.swiatmarketingu.pl/index.php?rodzaj=01&id_numer=627349

Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej, <https://esceka.pl/osrodek-promocji-aktywnosci-kulturalnej>

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajobrazowe, *Działalność Statutowa*, <https://www.pttk-sandomierz.pl/oddzial-pttk-w-sandomierzu/27-dzialanosc-statutowa>

Port Kultury, <https://esceka.pl/port-kultury>

Rada Miasta Sandomierz, *Strategia rozwoju miasta Sandomierz na lata 2015 – 2025*, Sandomierz 2015, http://bip2.um.sandomierz.pl/usr_files/0be3136ea9857ea668837cf95706cd4b_30/Strategia%209%20XII.pdf

Rada Miasta Sandomierz, *Strategia Rozwoju Sandomierza sprawozdanie za lata 2016 – 2018*, Sandomierz 2019, <http://bip2.um.sandomierz.pl/pliki/Strategia%20Rozw%20Sandomierza%20s prawozd%20za%20lata%202016-2018.pdf>

Rada Miasta Sandomierz, *Uchwała nr X/80/2011 Rady Miasta Sandomierz z dnia 26 sierpnia 2011 r., rozdział 13, art. 4*, Sandomierz 2011, https://bip.um.sandomierz.pl/download/attachment/28/uchala_nr_x.pdf

Rada Miasta Sandomierz, *Uchwała nr XVII/198/2020 w sprawie nadania statutu Muzeum Okręgowemu w Sandomierzu*, Sandomierz 2020, <https://bip.sejmik.kielce.pl/download/74000-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu/696-statut-muzeum-zamkowego-w-sandomierzu/5188-statut-muzeum-okregowego-w-sandomierzu.html>

Rada Powiatu w Sandomierzu, *Strategia Rozwoju Powiatu Sandomierskiego na lata 2014 – 2020*, Sandomierz 2014, http://www.powiat.sandomierz.pl/files/file/StrategiaRozwojuPowiatuSandomierskiego-do-2020_aktualna.pdf

Referat Promocji, Kultury i Sportu, <http://bip.powiat.sandomierz.pl/index.php?id=120>

Rostkowski D., *Turystyka napędza gospodarkę*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/turystyka-napedza-gospodarke/>

Sandomierskie Centrum Kultury, *Statut*, <https://esceka.pl/http/statut-sck>

Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego Lokalna Grupa Działania, *Lokalna Strategia Rozwoju*, <http://www.powiat.sandomierz.pl/files/file/Lokalna-Strategia-Rozwoju.pdf>

Urząd Miasta Sandomierz, *Emmendingen historia partnerstwa*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1292/299/emmendingen-historia-partnerstwa.html>

Urząd Miasta Sandomierz, *Network – on – Trent Podpisanie Aktu Partnerstwa Miast*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1287/299/newark-on-trent-podpisanie-aktu-partnerstwa-miast.html>

Urząd Miasta Sandomierz, *Volterra – Nawiązywanie współpracy*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1272/299/volterra-nawiazanie-wspolpracy.html>

Urząd Miasta Sandomierz, *Współpraca z Ostrogiem*, Sandomierz 2021, <http://sandomierz.eu/1280/299/wspolpraca-z-ostrogiem.html>

Wydział Rozwoju, Promocji i Inwestycji, <https://bip.um.sandomierz.pl/258/wydzial-rozwoju-promocji-i-inwestycji.html>

Zbrojownia Rycerska w Sandomierzu, <http://www.przewodnicy.sandomierz.pl/zbrojownia-rycerska-w-sandomierzu>

Wykaz rysunków

Rysunek 1. Konwersja kapitałów	15
Rysunek 2. Połączenie typu „most”	51
Rysunek 3. Wzrost liczby turystów zagranicznych w poszczególnych regionach świata w 2018 r. (2006 = 100)	72
Rysunek 4. Rozmieszczenie gmin w powiecie sandomierskim	102
Rysunek 5. Sieć współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	143
Rysunek 6. Sieć współpracy Sandomierza z miastami partnerskimi	145
Rysunek 7. Sieć współpracy Muzeum Diecezjalnego Sztuki Sakralnej (Dom Długosza) z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski	147
Rysunek 8. Sieć współpracy Sandomierskiego Centrum Kultury z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski	148
Rysunek 9. Sieć współpracy Muzeum Okręgowego w Zamku Królewskim z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski	149
Rysunek 10. Sieć współpracy Referatu Promocji Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu) z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski	150
Rysunek 11. Sieć współpracy Centrum Informacji Turystycznej z innymi ośrodkami kultury i turystyki na mapie Polski	151
Rysunek 12. Sieć wymiany zasobów niematerialnych wśród instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	155
Rysunek 13. Silne więzi w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych z mediami w ramach promocji miasta; n = liczba wydarzeń objętych patronatem medialnym w okresie 3 lat realizowanych we współpracy różnych instytucji objętych badaniem	158
Rysunek 14. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia <i>Dni Sandomierza – Truskawkowa Niedziela</i> (analiza organizacji wydarzenia w latach: 2019 / 2020 (brak organizacji wydarzenia ze względu na pandemię) / 2021), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat	160
Rysunek 15. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia <i>Dookoła Wody Festival</i> (analiza organizacji wydarzenia w latach: 2019 / 2020 / 2021), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat	161
Rysunek 16. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia <i>Wianki – Noc Świętojańska</i> (analiza organizacji wydarzenia w latach 2019 / 2020), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat	162

Rysunek 17. Sieć „wydarzenie – aktor” na przykładzie wydarzenia <i>Dzień Św. Patryka</i> (analiza organizacji wydarzenia w latach 2019 / 2020 / 2021 (wersja online z powodu pandemii)), n = liczba udziału przy organizacji wydarzenia na przestrzeni 3 lat	164
Rysunek 18. Sieć kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na rzecz wykazania centralności <i>out – degree</i>	166
Rysunek 19. Sieć kooperacji instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza na rzecz wykazania centralności <i>in – degree</i>	166
Rysunek 20. Najmniejsze kliki w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	178
Rysunek 21. Kliki składające się z 4 aktorów społecznych w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	178
Rysunek 22. Kliki składające się z 5 aktorów społecznych w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	179
Rysunek 23. Największa klika w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	180
Rysunek 24. Sieć uczestnictwa w panelu dyskusyjnym na temat usprawnienia polityki turystycznej miasta Sandomierz	181
Rysunek 25. Sieć uczestników XVIII Wojewódzkiej Inauguracji Sezonu Turystycznego	182
Rysunek 26. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2019 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem	189
Rysunek 27. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2020 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem	194
Rysunek 28. Sieć współpracy kluczowych instytucji kulturalnych przy organizacji wydarzeń odbywających się w 2021 r. z uwzględnieniem innych instytucji objętych badaniem	200

Wykaz tabel

Tabela 1. Wykaz instytucji kulturalnych i turystycznych działających w zakresie kultury i turystyki w Sandomierzu	93
Tabela 2. Stopień centralności w sieci poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	168
Tabela 3. Bliskość w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	170
Tabela 4. Pośrednictwo w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	172
Tabela 5. Współczynnik klastrowania w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza	175

Spis ujętych w sieci instytucji oraz ich akronimy

CIT – Centrum Informacji Turystycznej

CRZS – Zbrojownia Rycerska Chorągwi Rycerstwa Ziemi Sandomierskiej

FKZS – Fundacja Kultury Ziemi Sandomierskiej

FR – Fabryka Ruchu

FT PARADOX – Formacja Taneczna PARADOX

KDK – Katolicki Dom Kultury Św. Józefa w Sandomierzu

K „S” – Kino „Starówka”

MBP im. JD w Sandomierzu – Miejska Biblioteka Publiczna im. Jana Długosza w Sandomierzu

MDSS (DD) – Muzeum Diecezjalne Sztuki Sakralnej (Dom Długosza)

MOSiR – Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (MOSiR)

MOwZK – Muzeum Okręgowe w Zamku Królewskim

OPAK – SCK – Ośrodek Promocji Aktywności Kulturalnej – SCK

PK – SCK – Port Kultury – SCK

PTTK – Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajobrazowe (PTTK)

RKPSiT (UMS) – Referat Kultury, Promocji, Sportu i Turystyki (Urząd Miasta Sandomierz)

ROT Świętokrzyskie – Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego

RPKiS (SPS) – Referat Promocji, Kultury i Sportu (Starostwo Powiatowe w Sandomierzu)

SCK – Sandomierskie Centrum Kultury

SOK – Sandomierski Ośrodek Kawaleryjski

SSP – Sandomierskie Studio Piosenki

Aneks

Kwestionariusz wywiadu

Scenariusz do indywidualnego wywiadu pogłębionego (IDI) z pracownikami instytucji kulturalnych i turystycznych aktywnie działających na terenie Sandomierza. Narzędzie zostało przygotowane na potrzeby pracy doktorskiej na temat „Kapitał kultowy w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza”.

Imię i nazwisko osoby, z którą przeprowadzany był wywiad:

Nazwa instytucji:

WŁĄCZYĆ NAGRYWANIE

1. Jakimi działaniami zajmuje się Państwa instytucja/referat?
2. Jak ocenia Pan/Pani współpracę Państwa instytucji turystycznej/kulturowej z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie Sandomierza?
3. Co według Pana/Pani jest mocną stroną współpracy z innymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki?
4. Co według Pana/Pani utrudnia współpracę z innymi instytucjami z zakresu kultury i turystyki?
5. Na czym polega współpraca Państwa instytucji z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki działającymi na terenie miasta?
6. Jak wyglądała współpraca z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki w roku 2019 przed pandemią?
7. Jak wyglądała współpraca z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki w 2020 roku w czasie lockdown'u?
8. Jak wygląda współpraca nad realizacją wydarzeń kulturalnych obecnie – w okresie trwania pandemii?
9. Czy zauważył/-a Pan/Pani różnice w kontaktach we współpracy z instytucjami przed pandemią (rok 2019) oraz w trakcie jej trwania (od marca 2020 do grudnia 2021)?
 - Na czym polegały te różnice?
10. Jak ocenia Pan/Pani współpracę z innymi podmiotami z zakresu kultury i turystyki na przestrzeni ostatnich 3 lat?
11. Jak według Pana/Pani współpraca wpływa na rozwój kultury i turystyki w mieście?
12. Czy według Pana/Pani wspólne działania podmiotów nad rozwojem kultury i turystyki

przynoszą efekty pod kątem umacniania wizerunku Sandomierza na tle innych miast turystycznych w regionie?

13. Czy są jeszcze inne kwestie, których nie poruszyliśmy, a które mają istotne znaczenie w temacie dzisiejszego spotkania?

Streszczenie

Punktem wyjścia niniejszej dysertacji doktorskiej jest socjologiczna analiza kapitału kulturowego skonstruowana w oparciu o rozważania teoretyczne dotyczące: współpracy, partnerstwa, umiejętności kooperacji i współdziałania, relacji oraz powiązań. Nowatorstwo owej pracy wynika z podjęcia próby uchwycenia kapitału kulturowego w sieciowej teorii Don'a Tapscott'a, gdzie podstawowym elementem przepływu kapitału kulturowego jest niesienie obopólnej pomocy, wymiana doświadczeń, umiejętności, informacji oraz wiedzy, będących głównymi elementami rozwoju. Ze względu na tak dużą istotność zarówno kapitału kulturowego, jak i sieci społecznych, podjęto próbę zbadania kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza. Sandomierz uznany za jedno z popularniejszych miast turystycznych w południowo-wschodniej części Polski posiada na swoim terenie wiele instytucji kulturalnych i turystycznych dlatego też wydawał się odpowiednim miejscem do zbadania przepływu kapitału kulturowego wśród instytucji kulturalnych i turystycznych. Analiza sieci natomiast pozwoliła poszerzyć ujęcie kapitału kulturowego jako zasobu przestrzennego, który można traktować jako dobro zarówno indywidualne jak też grupowe, przynoszące różnego rodzaju korzyści jednostkom i zbiorowościom społecznym. Mowa tutaj na przykład o pracownikach poszczególnych instytucji kulturalnych i turystycznych.

Celem pracy było przede wszystkim ukazanie występowania przepływu kapitału kulturowego we współpracy i rozwoju instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu ekspansji kulturalnej i turystycznej strony miasta. Przedmiotem badań był rzeczywisty udział aktorów we współpracy w sieci na rzecz rozwoju kultury i turystyki Sandomierza. Za ciekawe uznano tutaj przede wszystkim charakter oraz strukturę występujących relacji pomiędzy poszczególnymi aktorami w sieci. Interesujący jest nie tylko sam charakter działań jakie podejmują poszczególni aktorzy, ale w jakiego rodzaju projektach i inicjatywach uczestniczą poszczególne podmioty na rzecz rozwoju kultury i turystyki w mieście.

Głównym celem badań przeprowadzonych na rzecz niniejszej dysertacji było ukazanie przepływu kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływu na rozwój kultury i turystyki w mieście. Za istotne uważano również zaobserwowanie i wychwycenie przepływów kapitału kulturowego na przykładzie wspólnej kooperacji poszczególnych instytucji z zakresu kultury i turystyki. Ponadto dążono do uchwycenia roli liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych oraz ukazania jakie czynniki pobudzają, a jakie spowalniają przepływ kapitału kulturowego.

W badaniu główną metodą badawczą na bazie której powstawały sieci, wybraną ze względu na sytuację epidemiologiczną związaną z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2,

była analiza danych archiwalnych (*desk research*). Uzupełnieniem analizy danych zastanych były indywidualne wywiady pogłębione z pracownikami instytucji kulturalnych i turystycznych wybranych do badania. Metodą badawczą uzupełniającą powyższe metody była analiza sieci społecznych, która wydawała się najlepszą metodą badawczą do zbadania przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza.

Zebrane dane zostały zwizualizowane za pomocą programu *Social Network Visualizer*. Sporządzono wizualizację sieci powiązań oraz przepływów, a następnie policzono wskaźniki strukturalne, takie jak: centralność, gęstość, bliskość i pośrednictwo aktorów w sieci. Policzono także współczynnik klastrowania i tworzące się przy tym kliki. Ogółem utworzono 24 wizualizacje sieciowe o różnych właściwościach, jak i strukturach.

Przeprowadzone na rzecz dysertacji badania pozwoliły ukazać, że analizowane powiązania sieciowe charakteryzują się przede wszystkim silną spójnością i gęstością sieci oraz małym zróżnicowaniem, co wpływa zaś na płynny przepływ oraz dyfuzję kapitału kulturowego. W sieci często występują liderzy cechujący się wysoką pozycją władzy, którzy pełnią rolę łączników pomiędzy aktorami w sieci, umożliwiając tym samym pomoc w przekazywaniu kapitału kulturowego i wszystkich zasobów na niego się składających. Liderzy pomagają także w dyfuzji kapitału kulturowego, co wpływa zaś na rozwój kultury i turystyki w Sandomierzu poprzez wspólną współpracę i kooperację.

Cel pracy został osiągnięty. Udało się ukazać występowanie przepływu kapitału kulturowego we współpracy i rozwoju instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza w celu ekspansji kulturalnej i turystycznej strony miasta. Cel badań przeprowadzonych na rzecz niniejszej dysertacji także został osiągnięty. Bowiem, udało się ukazać przepływ kapitału kulturowego w sieci współpracy instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza i jego wpływ na rozwój kultury i turystyki w mieście. Zaobserwowano oraz wychwycono przepływ kapitału kulturowego uwzględniając przede wszystkim wspólną kooperację m.in. na przykładzie organizacji szeregu wydarzeń kulturalnych i sportowych, paneli dyskusyjnych czy innego rodzaju projektów z zakresu ekspansji kultury i turystyki w Sandomierzu. Udało się także uchwycić podmioty pełniące rolę liderów o wysokim kapitale kulturowym wśród instytucji kulturalnych i turystycznych. Ponadto udało się także wskazać jakie czynniki pobudzają przepływ kapitału kulturowego uwzględniając tu przede wszystkim wysoki poziom zaufania oraz intensywną i w dużej mierze obustronną współpracę, która bez wątpienia wynika także z faktu, iż Sandomierz to małe miasto i wszyscy tam się doskonale znają.

Całościowa analiza przepływu kapitału kulturowego w sieci instytucji kulturalnych i turystycznych Sandomierza pozwoliła ukazać, jak ważne wśród podmiotów jest zaufanie, będące fundamentem udanej kooperacji. Warto też podkreślić istotność przepływu kapitału kulturowego,

który jest całym *clue* rozwoju kultury i turystyki Królewskiego Miasta. Bez kapitału kulturowego jako zasobu wykorzystywanego przy umiejętnej współpracy i kooperacji opartej na zaufaniu tak duży rozwój Sandomierza, jaki obserwujemy na przestrzeni ostatnich lat, byłby niemożliwy.

Summary

The starting point of this doctoral dissertation is a sociological analysis of cultural capital constructed on the basis of theoretical considerations regarding: cooperation, partnership, cooperation and cooperation skills, relationships and connections. The novelty of this work results from an attempt to capture cultural capital in the network theory of Don Tapscott, where the basic element of the flow of cultural capital is mutual assistance, exchange of experiences, skills, information and knowledge, which are the main elements of development. Due to the importance of both cultural capital and social networks, an attempt was made to examine the cultural capital in the network of cultural and tourist institutions in Sandomierz. Sandomierz, recognized as one of the most popular tourist cities in the south-eastern part of Poland, has many cultural and tourist institutions in its area, which is why it seemed to be a suitable place to study the flow of cultural capital among cultural and tourist institutions. Network analysis, on the other hand, allowed to broaden the concept of cultural capital as a spatial resource that can be treated as both individual and group goods, bringing various types of benefits to individuals and social communities. We are talking here, for example, about employees of individual cultural and tourist institutions.

The goal of the work was primarily to show the flow of cultural capital in the cooperation and development of cultural and tourist institutions of Sandomierz in order to expand the cultural and tourist side of the city. The subject of the research was the actual participation of actors in cooperation in the network for the development of culture and tourism in Sandomierz. What was considered interesting here was the nature and structure of relations between individual actors in the network. It is interesting not only the very nature of the activities undertaken by individual actors, but also what kind of projects and initiatives individual entities participate in for the development of culture and tourism in the city.

The main purpose of the research conducted for this dissertation was to show the flow of cultural capital in the cooperation network of cultural and tourist institutions in Sandomierz and its impact on the development of culture and tourism in the city. It was also considered important to observe and capture the flows of cultural capital on the example of joint cooperation of individual institutions in the field of culture and tourism. In addition, the aim was to capture the role of leaders with high cultural capital among cultural and tourist institutions and to show which factors stimulate and which slow down the flow of cultural capital.

In the study, the main research method on the basis of which the networks were created, chosen due to the epidemiological situation related to the spread of the SARS-CoV-2 virus, was the analysis of archival data (*desk research*). The analysis of the existing data was supplemented by individual in-depth interviews with employees of cultural and tourist institutions selected for

the study. The research method supplementing the above methods was the analysis of social networks, which seemed to be the best research method to study the flow of cultural capital in the network of cultural and tourist institutions in Sandomierz.

The collected data was visualized using the *Social Network Visualizer* program. A visualization of the network of connections and flows was made, and then structural indicators were calculated, such as: centrality, density, proximity and mediation of actors in the network. The clustering coefficient and the cliques formed were also counted. In total, 24 web visualizations with different properties and structures were created.

The research carried out for the dissertation showed that the analyzed network connections are characterized primarily by strong coherence and network density, as well as low differentiation, which in turn affects the smooth flow and diffusion of cultural capital. There are often high-powered leaders in the network who act as liaisons between the actors in the network, thus enabling assistance in the transfer of cultural capital and all the resources that make up it. Leaders also help in the diffusion of cultural capital, which in turn affects the development of culture and tourism in Sandomierz through joint cooperation and cooperation.

The goal of the work has been achieved. It was possible to show the presence of the flow of cultural capital in the cooperation and development of cultural and tourist institutions of Sandomierz in order to expand the cultural and tourist side of the city. The aim of the research conducted for this dissertation has also been achieved. Because it was possible to show the flow of cultural capital in the cooperation network of cultural and tourist institutions in Sandomierz and its impact on the development of culture and tourism in the city. The flow of cultural capital was observed and captured, taking into account, above all, joint cooperation with, among others, on the example of organizing a number of cultural and sports events, discussion panels or other types of projects in the field of expansion of culture and tourism in Sandomierz. It was also possible to capture entities acting as leaders with high cultural capital among cultural and tourist institutions. In addition, it was also possible to indicate what factors stimulate the flow of cultural capital, taking into account, above all, a high level of trust and intensive and largely mutual cooperation, which undoubtedly also results from the fact that Sandomierz is a small town and everyone knows each other perfectly.

A comprehensive analysis of the flow of cultural capital in the network of cultural and tourist institutions in Sandomierz made it possible to show how important trust is among entities, which is the foundation of successful cooperation. It is also worth emphasizing the importance of the flow of cultural capital, which is the *clue* to the development of culture and tourism in the Royal City. Without cultural capital as a resource used in skilful cooperation and cooperation based on trust, such a large development of Sandomierz, which we have been observing over the

last few years, would have been impossible.